

T.C.

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI**

Muhammet Lütfü KINDIĞILI

DİVRİĞİ ve ÇEVRESİNDEKİ KÜLTÜR VARLIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

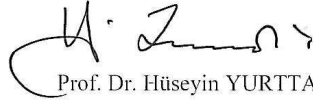
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

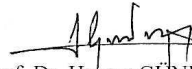
ERZURUM - 2009

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma Sanat Tarihi Anabilim Dalının Türk İşlam Sanatları Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Danışman / Jüri Üyesi

Prof. Dr. Halıza GÜNDOĞDU
Danışman / Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mehmet KARAOĞMANOĞLU
Danışman / Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 23 / 06 / 2009

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	IX
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Divriği'nin Coğrafi Konumu.....	1
1.2. Divriği'nin Tarihçesi	2
1.3. Çalışmanın Kapsamı ve Önemi.....	8
1.4. Metot ve Yöntem.....	9
1.5. Konuyla İlgili Yayınlar	10
İKİNCİ BÖLÜM	17
2. KATALOG	17
2.1. Merkez İlçede Bulunan Eserler	17
2.1.1. Camiler ve Mescitler	17
2.1.1.1. Abuçimen Camii	17
2.1.1.2. Ahmet Paşa Camii.....	20
2.1.1.3. Cedit (Taç) Paşa Camii	22
2.1.1.4. Celdek Camii.....	28
2.1.1.5. Gökçe Camii.....	30
2.1.1.6. Güllübağ Camii	34
2.1.1.7. Hacı Osman Mescidi	36
2.1.1.8. Hatipoğlu Camii	38
2.1.1.9. Kara Mahmut Mescidi.....	40
2.1.1.10. Koca Paşa (Saray) Camii	42
2.1.1.11. Kültür Camii	45
2.1.1.12. Süleyman Ağa Camii	48
2.1.1.13. Şems Bezirgân Camii.....	52
2.1.1.14. Turabali Mescidi	54
2.1.1.15. Zeliha Hatun Camii.....	57

2.1.2. Türbeler	60
2.1.2.1. Ahi Yusuf Türbesi.....	60
2.1.2.2. Anonim Türbe	61
2.1.2.3. Arap Baba (Araplık) Türbesi	63
2.1.2.4. Emir Kamereddin (Emir Hacı) Kümbeti.....	64
2.1.2.5. Hacı Mehmet Türbesi.....	66
2.1.2.6. Hoca Mercan Türbesi.....	67
2.1.2.7. Hüseyin Gazi Türbesi.....	68
2.1.2.8. Naib (Gazeler–Hacı Seyyit–Siddi Ahmed–Naib Eşref) Kümbeti.....	69
2.1.2.9. Kadı İskender Türbesi	70
2.1.2.10. Nureddin Salih (Kemankeş) Türbesi.....	71
2.1.2.11. Saracın Türbesi.....	73
2.1.2.12. Sinaniye Hatun Türbesi.....	74
2.1.2.13. Sitte Melik (Şahin Şah) Türbesi.....	75
2.1.3. Hanlar–Bedestenler	78
2.1.3.1. Eski Bedesten	78
2.1.4. Hamamlar	79
2.1.4.1. Aşağı Hamam (Hamam–1 Süfla–Kayaoğlu Hamamı –Acı Hamam)	79
2.1.4.2. Behramşah (Hamam–1 Bala–Bekir Çavuş–Çifte) Hamamı	81
2.1.5. Köprüler.....	82
2.1.5.1. Aşağı Hamam Köprüsü	82
2.1.5.2. Kara Yusuf Mahallesi (Mahmut Çavuş) Köprüsü	83
2.1.6. Çeşmeler.....	84
2.1.6.1. Abuçimen Camii Çeşmesi.....	84
2.1.6.2. Ahmed Şah Suyu Çeşmesi	85
2.1.6.3. Esat Bey Çeşmesi.....	86
2.1.6.4. Hafızlı Konağı Çeşmesi	87
2.1.6.5. Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi	88
2.1.6.6. Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi.....	89
2.1.7. Kiliseler	90
2.1.7.1. Aşağı Kilise.....	90
2.1.7.2. Yukarı Kilise	91

2.2. Merkez İlçeye Bağlı Köylerde Bulunan Eserler	92
2.2.1. Hanlar	92
2.2.1.1. Diplehan (Dipli–Kara) Kervansarayı	92
2.2.1.2. Burmahan Kervansarayı.....	93
2.2.1.3. Handere (Mirçinge) Hanı	94
2.2.2. Köprüler	95
2.2.2.1. Kız Köprüsü	95
2.2.2.2. Mirçinge Köprüsü	96
2.2.2.3. Nıh Çayı Köprüsü	97
2.3. Kaynaklarda İsmi Geçen Ancak Günümüzde Mevcut Olmayan Eserler.....	98
2.3.1. Camiler	98
2.3.1.1. Hacı Recep Camii	98
2.3.1.2. Han Mescidi Camii	98
2.3.1.3. Hasan Ağa Camii	98
2.3.1.4. Hatip Ömer Camii	99
2.3.1.5. Horavek Camii	99
2.3.1.6. İmamoğlu Camii	99
2.3.1.7. Kuloğlu Camii.....	99
2.3.1.8. Kızıl Medrese Camii	99
2.3.1.9. Hatip Şemsi Camii	99
2.3.1.10. Bezmigâh Camii.....	100
2.3.2. Mescitler	100
2.3.2.1. Bedesten Mescidi	100
2.3.2.2. Behruz Mescidi	100
2.3.2.3. Berdaiye Mescidi	100
2.3.2.4. Devlet Bey Mescidi.....	100
2.3.2.5. Dizdariye Mescidi	100
2.3.2.6. Hacı Kumru Mescidi	101
2.3.2.7. Hacı Kurum Mescidi	101
2.3.2.8. Hacı Maksud Mescidi	101
2.3.2.9. Hacı Şaban Mescidi.....	101
2.3.2.10. Hamam–1 Sufla Mescidi.....	101

2.3.2.11. Hazinebend Mescidi.....	102
2.3.2.12. Himmet Bey Mescidi	102
2.3.2.13. Kara Yusufoglu Mescidi	102
2.3.2.14. Kaya Mescidi	102
2.3.2.15. Küçük Hüseyinoğlu Mescidi.....	102
2.3.2.16. Mercantepe Mescidi	102
2.3.2.17. Pazar Mescidi	102
2.3.2.18. Pir Eyyub Mescidi.....	103
2.3.2.19. Pulur Ulya Mescidi	103
2.3.2.20. Sallık Mescidi	103
2.3.2.21. Sarı Veli Mescidi	103
2.3.2.22. Sinaniye Mescidi.....	103
2.3.2.23. Sitti Melike Mescidi.....	104
2.3.2.24. Şah Hüseyin Mescidi.....	104
2.3.2.25. Şatır Ali Mescidi	104
2.3.2.26. Üçtaş Mescidi.....	104
2.3.2.27. Vecheddin bin Satılmış Mescidi	104
2.3.2.28. Zıniski Mescidi	104
2.3.3. Diğer Mimari Eserler.....	105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	107
3. KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME	107
3.1. Camiler.....	107
3.1.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	107
3.1.2. Süsleme Özellikleri	118
3.1.3. Malzeme ve Teknik.....	119
3.2. Türbeler	121
3.2.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	133
3.2.2. Süsleme Özellikleri	134
3.2.3. Malzeme ve Teknik.....	135
3.3. Hanlar–Bedestenler.....	135
3.3.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	137
3.3.2. Süsleme Özellikleri	138

3.3.3. Malzeme ve Teknik.....	139
3.4. Hamamlar	139
3.4.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	140
3.4.2. Süsleme Özellikleri	140
3.4.3. Malzeme ve Teknik.....	140
3.5. Köprüler.....	140
3.5.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	142
3.5.2. Süsleme Özellikleri	142
3.5.3. Malzeme ve Teknik.....	142
3.6. Çeşmeler.....	142
3.6.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	143
3.6.2. Süsleme Özellikleri	144
3.6.3. Malzeme ve Teknik.....	144
3.7. Kiliseler	144
3.7.1. Plan ve Mimari Özellikleri.....	145
3.7.2. Süsleme Özellikleri	145
3.7.3. Malzeme ve Teknik.....	145
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA	148
ÇİZİM LİSTESİ.....	158
FOTOĞRAF LİSTESİ	161
ÖZGEÇMİŞ.....	406

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DİVRİĞİ ve ÇEVRESİNDEKİ KÜLTÜR VARLIKLARI****Muhammet Lütfü KINDİĞILI****DANIŞMAN: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU****2009–SAYFA: IX + 406****Jüri: Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ****Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU**

Günümüzde Sivas'a bağlı bir ilçe olan Divriği, Türk hâkimiyetinden önce bile sınır boyunda stratejik bir öneme sahip olmuştur. İlçe, Bizans ve Memlûklular arasındaki mücadelelerde uç bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Divriği'de Paulikian mezhebi, Müslümanlar tarafından desteklenmek suretiyle, bir dönemin hâkim gücü haline gelmiştir.

Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu'yu Türklere yeni bir yurtluk olarak tahsis etmesiyle, Divriği ve civarı da Mengücekliler tarafından fethedilmiştir. Sanat tarihimiz açısından Divriği'nin önemi de, bu noktada başlamaktadır.

Mengücekliler emiri Ahmed Şah tarafından yaptırılan Ulu Camii ve Darüşşifası sayesinde bu küçük kent, günümüzde dünya çapında haklı bir üne ulaşmıştır. Yapı, yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Planıyla, mimarisiyle ve özellikle de taç kapılarındaki süslemesiyle sayısız bilimsel makale ve kitaba konu olmuştur.

Divriği, bir taraftan Ulu Camii sayesinde dünyaca tanınır hale gelirken, diğer taraftan da ilçedeki diğer kültür varlıklarının incelenmesi konusunda bir hayli ihmal edilmiştir. Öyle ki son yıllardaki birkaç çalışma dışında hiçbir bilimsel çalışma maalesef yapılmamıştır. Bu araştırmalarda monografik incelemeler söz konusu ise de derli toplu bir çalışma yapılmamıştır.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız eksikliği ortadan kaldırmak ve Divriği'deki ecdat yadigârı tarihi eserleri bilimsel bir yaklaşımla değerlendirmek için, bu tez çalışması meydana getirilmiştir.

Çoğunlukla orijinalliklerini kaybetmiş olan cami ve mescitler, büyük bir kısmı Mengücekliler dönemi eseri olan türbeler, hanlar, hamamlar, köprüler ve geç dönem örnekleri olarak çeşmeler de bu tezde değerlendirmeye aldığımız başlıklardır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
CULTURAL HERITAGES of DİVRİĞİ and SURROUNDING
CONSELOR: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
2009–PAGE: IX + 406
JURY: Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Divriği which is a district of Sivas today has had strategic importance along the border even before Turkish dominance. It appears as an edge region in the struggle between Byzantium Empire and Memlûks. Paulician seet has become the reigning power in Divriği as a result of the Muslim support.

When Sultan Alp Arslan gave Anatolia to Turks after the Malazgirt Victory, Divriği and its surrounding were invaded by Menguceks. The importance of Divriği started at that point in terms of art history.

Today this small city has a world–wide fame owing to the Great Mosque and Hospital built by Ahmed Şah, the Mengucek’s Emir. The construction has become the subject of many national and foreign research.

It has been the focus of numerous scientific articles and books with its plan, architecture and especially the ornaments on its great crown doors.

On the one hand Divriği has attracted attention in the world due to the Great Mosque, on the other hand it has been greatly neglected in the investigation of other cultural inheritance in the province. Unfortunately no scientific study has been carried out, except for the inventory investigations made about the cultural inheritance in the town. Although there are some monographic examinations in some articles, a complete study does not exist.

In order to fill in this gap, we have investigated the historical Works remained from our ancestor in Divriği scientifically.

The titles which we concentrated on were the mosques and small mosques built mostly in the 18th and 19th centuries, tombs, inns, baths, bridges most of which belong to Mengucek’s period and the fountains as the samples of late period.

ÖNSÖZ

Anadolu'daki Türk varlığının günümüze ulaşabilen ilk izlerinin yansımaları olan kültür varlıklarının ev sahipliğini yapan Divriği'nin, Ulu Camii ve Darüşşifası ile Kale Mescidi dışındaki eserleri bu çalışma ile sanat tarihi açısından etraflıca ele alınmıştır. Üzerinde yaşadığımız toprakların tapu senetleri olan bu eserler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Böylece, daha sonra yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecek bir çalışma meydana getirilmiştir.

Tez çalışmam esnasında danışmanlığımı yapan Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU'ya teşekkür ederim. Hemen her konuda yardımlarını esirgemeyen, Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ, Doç. Dr. Haldun ÖZKAN ve Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ hocalarıma ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

Arazi çalışmalarında, tezin meydana getirilmesi sürecinde beni yalnız bırakmayan kadim dostlarım Yasin TOPALOĞLU ve Serkan ÖZKAYAGİL'e sonsuz teşekkürler. Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü çalışanlarına, Yrd. Doç. Dr. Selma ELYILDIRIM, Asena KIZILARSLANOĞLU ve kıymetli vakitlerini bana ayıran Ruhan ÖZAYGÜN'e de ayrıca teşekkür ederim.

Başta annem ve dayım Latif İBA olmak üzere üzerimde emeği olan bütün aileme minnettarım.

Erzurum-2009

Muhammet Lütfü KINDİĞİLİ

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
C.	: Cilt
H.	: Hicri
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
K. P.	: Karşılaştırma Planı
km.	: kilometre
Mad.	: Maddesi
M.	: Miladi
m.	: metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
S.	: Sayı
s.	: sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
V.G.M.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Divriği'nin Coğrafi Konumu

Divriği, Sivas ilinin doğu bölümünde, Fırat Nehri'nin bir kolu olan Çaltı Çayı vadisi yakınında kurulmuş olup, Sivas'ın en büyük ilçelerinden birisidir¹. Sivas'ın güneydoğusundaki bu şirin ilçenin denizden yüksekliği 1250 m. olup, yüzölçümü 2782 m²'dir². Divriği; doğuda Erzincan, batıda Kangal, kuzeyde Zara-İmranlı, güneyde ise Malatya ile komşudur³. İlçenin Danişment, Gedikbaşı, Mursal ve Sincan adında dört büyük bucağı vardır⁴ (Harita 1).

İlçe, engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Kuzeyde Çengelli Dağı ve Deli Dağı ile batıda Dumluca, Yama ve Eğerli Dağları ile sınırlandırılmıştır⁵.

İlçenin en önemli akarsuları Çaltı Çayı ve onun bir kolu olan Güneş ve Sincan Çaylarıdır. Nih Çayı ve Hamu Çayı, ilçe sınırları içerisindeki diğer akarsulardır. Nih Çayı'nın kaynağı üzerinde, Mursal Barajı kurulmuştur⁶.

İlçede, karasal iklim özellikleri hâkimdir. Yaz ayları, Sivas ve diğer ilçelerine göre daha kurak ve uzun geçmektedir. Temmuz ve Ağustos aylarında sıcaklık 35 °C civarında seyreder. İlkbahar ve sonbaharda yağışlar yoğunlaşır. Kışlar soğuk ve kurak geçer. Karasal iklime bağlı olarak vadiye söğüt ve kavak, dağlık bölümlerde meşe ve ardıç ağaç türleri görülür. Dut, kayısı, ceviz, elma, kızılıçık, vişne gibi meyve ağaçları da bitki örtüsü içerisinde kendine yer edinmişlerdir⁷.

Sivas'a 168 km. mesafedeki Divriği'nin 5 km. batısında, Demir Dağı adı verilen mevkide demir madenleri yer alır. Demir madenleri ve demircilik, ilçedeki önemli iş kollarının başında gelmektedir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Vezir Köse Mustafa Paşa'nın, köylerde küçük işletmeler ve kasabada da bir demirciler çarşısı kurduğunu bilir⁸. Buğday Pazarında yer alan Demirciler Meydanı'nda, yaklaşık altmış yıl

¹ ŞENGÜL, A., **Divriği'de Anadolu Selçuklu Mezar Anıtları ve Hamamları**, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayımlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1990, s. 1.

² ŞENOL, S. , **Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri**, Sivas, 2007, s. 15; BALGAMIŞ, A., "Divriği" Mad. **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1994, s. 452.

³ ŞENOL, S., **a. g. e.**, s. 15; YASAK, İ., **Sivas İli**, Sivas, 1997, s. 109–111; **Sivas İl Yıllığı**, Sivas, 1973, s. 52.

⁴ ŞENGÜL, A., **a. g. e.**, s. 1; Sivas İl Yıllığı, 1973, s. 52.

⁵ ŞENOL, S. , **a. g. e.**, s. 15.

⁶ ŞENOL, S. , **a. g. e.**, s. 16.

⁷ YASAK, İ., **a. g. e.**, s. 111–112; ŞENOL, S. , **a. g. e.**, s. 16; DARKOT, B., "Divriği" Mad., **İ.A.**, C.III, 1945, s. 571.

⁸ ŞENOL, S. , **a. g. e.**, s. 19.

öncesinde 50–60 demir işçisinin varlığından bahsedilir. Bu sayı günümüzde üçe kadar inmiştir⁹.

Divriği'nin bir başka iş kolu da bakırcılıktır. Kayseri'den getirilen levha halindeki bakırın, yukarı çarşıdaki otuz kadar işçi tarafından işlendiği ifade edilmektedir¹⁰. Bugün ilçede üç bakır ustası mevcuttur.

Geçmişte, Abuçimen deresi üzerinde ham derilerin işlendiği bir tabakhaneden, halk söylencelerinde bahsedilmektedir.

Yemeni başta olmak üzere mesh ve ayakkabı yapımı, Divriği'deki ticari faaliyetlerdendir. Ayak numarasına göre çocuk postalı, burunsuz ayakkabı, kara tasmalı, çekeçayak, uluorka, çevik ölüzgar ve derisine göre sahtiyan, glaser, vakate, telaton gibi isimlerle ayakkabı üretimi yapılmıştır¹¹. Bugün, ancak bir usta bu geleneği devam ettirmeye çalışmaktadır.

2007 yılı itibariyle üç terzi dükkânı bulunan Divriği'de, otuz yıl önce yaklaşık elli adet terzihanenin varlığından bahsedilmektedir¹². Nalbantlık ise tarihe karışan ticari faaliyetler arasındadır.

Dokumacılık, marangozluk, çilingirlik, fırıncılık, kuyumculuk gibi birçok meslek dalı, endüstrileşme ile yok olmuş veya olmak üzeredir.

1.2. Divriği'nin Tarihçesi

Eski Yunan kaynaklarında Apblike, Bizans kaynaklarında Tephrike (Tefrike) şeklinde geçen Divriği ismi, Arap kaynaklarında eski Yunandaki kullanımına yakın olarak, Abrik veya Ebrik şeklinde geçmektedir¹³. İbn-i Bibi'nin bu ismi Selçuknâme'de Divrik, Divriği şeklinde kullandığı belirtilmektedir¹⁴. XVII. yüzyıldan itibaren Divriği ismi kullanılarak bugüne kadar ulaşımıştır.

Şehrin kim tarafından, ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Mithridates'i yenen Pompeus'un kazandığı zafer anısına kurduğu Nicopolis'in bir

⁹ ŞENOL, S. , a. g. e., s. 19; Ruhan ÖZAYGÜN ile 2007 yılında yapılan söyleşiden.

¹⁰ ŞENOL, S. , a. g. e., s. 19.

¹¹ ŞENOL, S. , a. g. e., s. 19.

¹² ŞENOL, S. , a. g. e., s. 19.

¹³ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452; SAKAOĞLU, N., *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul, 2005, s. 21.; Anonim, "Divriği (ya da Divrik)", *Türk Ansiklopedisi*, C. XIII, Ankara, 1966, s. 366.

¹⁴ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452.

devamı olduğu söylene de, bu şehrin Suşehri civarında bulunduğu ve Divriği'nin Eski Bizans şehri Tephrike'nin yerinde kurulduğu ispatlanmıştır¹⁵.

M.Ö. 550'lerde Perslerin eline geçen şehrin, M.Ö. 334'te Makedon işgaline uğradığı ve daha sonra M.Ö. 330'da Kapadokya Krallığı sınırları içerisinde kaldığı ifade edilmektedir¹⁶. Kapadokya Krallığı'nın Roma İmparatorluğu'na bağlanmasıyla Divriği de Roma topraklarına dâhil edilmiştir. Roma İmparatorluğunun 395 yılında ikiye ayrılmasıyla şehir, Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmıştır. VII. yüzyılda Bizans ve Sasani devletleri arasında kalan Divriği'nin, bu dönemde bir sınır karakolu görevi yaptığı belirtilir¹⁷.

Divriği'nin belgelere dayanan tarihi, 9. yüzyıl ortalarında Pavlikianlar ile başlamaktadır¹⁸. Pavlikianlar'ın, Bizans'a karşı Müslümanlardan yardım ve himaye gördükleri kaynaklardan öğrenilmektedir¹⁹.

Arap tarih ve coğrafya bilgini Mes'udi'nin de, "Kitâbü't-Tenbih" adlı eserinde, Divriği'yi kuran Pavlikian (Paulikian–Pauliclen–Paulusçu) mezhebinden bahsettiği ifade edilir²⁰.

Paulus ve kardeşi Yohannes, anneleri Samosat'lı Kallinike'nin de inandığı Manicilik öğretisini, Paulikian adıyla Hıristiyanlığın yeni bir mezhebi olarak örgütlemişlerdir. Maniliğin yanında IV. yüzyılda ortaya çıkan Massallanlar mezhebi de, bir takım farklılıklarla beraber Pavlikianlar'a kaynaklık etmiştir²¹.

Divriği'nin, VII. yüzyılda Bizans karşıtlığı sebebiyle sınırdaşları Müslümanlar tarafından desteklenmesi, Paulusçuluğun güçlenmesinde önemli bir rol almıştır. Kurulduğu ilk dönemlerden itibaren, hemen her Bizans İmparatorunun ortadan kaldırmaya çalıştığı Paulusçuluk'un, I. Basileus'un 873'teki son seferi sonrasında tarihe karıştığı belirtilmektedir²². Bu olay sonrasında dağılan mezhep salikleri, bir daha

¹⁵ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452; ŞENGÜL, A., a. g. e., s. 1–5.

¹⁶ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452; ŞENOL, S., a. g. e., 21–23; ŞENGÜL, A., a. g. e., s. 1–5.

¹⁷ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452; ŞENOL, S., a. g. e., s. 21–23.

¹⁸ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452.

¹⁹ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452; ŞENOL, S., a. g. e., s. 21–23.

²⁰ SAKAOĞLU, N., a. g. m., s. 24'de Mes'udi'nin Pavlikianlar'dan "Bayalika ki bir mezheptir. Şimşati Bulüs Tarafından yayılmıştır. Mecusilerden ve Hıristiyanlardan müritler edinmiştir" şeklinde bahsettiği ifade edilir.

²¹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 24; ŞENGÜL, A a. g. e., s. 1–5.

²² SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 24.

toplanamamışlar ve aradıkları huzurlu ortamı, ancak Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın ve Türkmen emirlerinin egemenliği altında bulabilmişlerdir²³.

Bölgede, 9. yüzyıl sonlarından itibaren yaklaşık iki yüz yıllık bir sessizlik hâkim olmuştur. Yayınlarda Divriği, Bizans kaynaklarından hareketle daima bir sınır kalesi olarak haritalarda işaretlenmiş ise de, burada sosyal bir yaşamın varlığı net olarak ispatlanamamıştır²⁴.

Tephrike'nin, 873–1071 yılları arasında, iki yüz yıllık süreç içerisinde birkaç kez el değiştirmiş olması, imkân dâhilinde kabul görmektedir²⁵. Bu süreç içerisinde, Türkler tarafından defalarca fethedilmeye çalışılmış, çeşitli zaferler elde edilmiştir. Bunlardan birisi de 1059'da yaşanmıştır. Tuğrul Bey'in buyruğu ile Salar-ı Horasan, Samur, Kapar ve Kicacici adlı emirler Anadolu'ya girmiştir. Bu emirlerden Kicacici'nin (Gürcü, Süryani ve Ermeni kaynaklarında “Kicacici”, “Bujgup” imlalarıyla geçen ve Mengücek olması muhtemel olan emir) Tephrike'yi zapt ettiği düşünülmektedir²⁶.

1066'da Gümüştegin, Afşin, Ahmed Şah ve diğer komutanların, Murat ve Dicle sulaklarında birçok yeri fethettikleri gibi, Bizans ordusunu da yenerek Malatya yöresini ele geçirdikleri bilinmektedir. Bu süreçte İmparator X. Konstantinos Dukas (1059–1067); General Nikephoros Botanyates'i, Tephrike'nin de aralarında olduğu doğu ve güney sınır kalelerini tahkimle görevlendirdiyse de Türklerin Malatya–Divriği sınırını aşarak Kayseri'ye kadar inmesini engelleyememiştir²⁷. 1068'de yeni imparator tarih sahnesinde ilk defa Türklere karşı sefere çıkmıştır. Bu sefer sırasında Tephrike'de Türk kuvvetleriyle savaşmış ve Türkler ricat ettirilmiştir. Buradan hareketle 1071 Malazgirt Savaşı'ndan önce Divriği'yi, Türklerin kuşattığı sonucuna varılabilir²⁸. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri gibi önemli bir sonuç veren Malazgirt Savaşı öncesindeki sürecin, Divriği ile ilgili başlıca olayları bu şekilde özetlenebilir²⁹.

Emir Mengücek Gazi'den dolayı “Âl-i Mengücek/Mengücekoğulları” adıyla otaya çıkan devlete hayat veren hadise, 1071'de vuku bulan Malazgirt Savaşı'dır. Bu savaş sonrasında Anadolu kapıları Türklere açılmış, bu yeni topraklar yurt edinilmeye

²³ TURAN, O., **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, 1980, s. 84.

²⁴ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 32.

²⁵ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 32; ŞENOL, S. , **a. g. e.**, s. 21–23.

²⁶ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 34.

²⁷ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s.34.

²⁸ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 35.

²⁹ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 35; TURAN, O., **Selçuklular Tarihi ve Türk–İslam Medeniyeti**, Ankara, 1965, s. 48, 75, 195.

başlanmıştır. Kutalmış, Afşin, Tutak, Saltuk, Artuk, Savtekin, Danişmed Gazi, Mengücek Gazi, Gevherâyin, Kapar, Sandak, Dilmaçoğlu, Duduoğlu Aytekin bu dönemde öne çıkan isimlerin başında gelmektedir³⁰. Bu kişiler arasındaki Mengücek Gazi ile ilgili en eski yazılı kaynak 14. yüzyılda kaleme alınan Reşidüddin'in "Camiü't–Tevarih" adlı eseridir. Hafız Ebru'nun "Zübdetü't–Tevarih" adlı eserinde de Mengücek Gazi ismine yer verildiği belirtilmektedir³¹.

1071 sonrasında Alp Arslan, Yukarı Fırat ve Çaltı nehirleri vadilerinin fethine, Mengücek Ahmed Gazi'yi memur etmiştir. Ahmed Gazi'de, Erzincan–Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar şehir ve bölgeleri üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Alp Arslan'ın Mengücek Gazi ile münasebeti ve onun tarafından gönderilip gönderilmediği tam olarak aydınlatılamamıştır. Çünkü bu konu hakkında farklı fikirlerin de ileri sürüldüğü bilinmektedir. İleri sürülen bu fikirlerden biri de, 1080'deki göç dalgasıyla Anadolu'ya birçok Türk boyunun geldiği³² ve Mengücek Gazi'nin de bu göç dalgasıyla birlikte Anadolu'ya gelmiş olduğudur³³.

Zahireddin Nişapûri, Münecim başı, Kerimüddin Aksarayî gibi yazarların Mengücek Ahmed Gazi'nin, Alp Arslan tarafından bahsi geçen bölgenin fethi için görevlendirildiği ve Rumlara, Gürcülere ve Haçlılara karşı savaştığı belirtilmektedir³⁴. Mengücek Ahmed Gazi'nin, Divriği Ulu Camii kitabesinde "Alp Kutluğ, Tuğrultekin" gibi önemli sıfatlarla anılması, onun önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir³⁵. Ayrıca Mengücek Gazi'nin, Danişmendli Devleti ile birebir hareket ederek Rumlarla Savaştığı da bilinmektedir³⁶.

Mengücek Ahmed Gazi'nin ölüm tarihi kaynaklarda kesin olarak belirtilmemiştir, Ancak yerine, adını sikkelerden ve kitabelerden öğrendiğimiz İshak adlı birinin geçtiği ifade edilir³⁷. İshak'ın, Danişmendli Melik Gazi'nin kızıyla evlendiği ve Trabzon Rumları ile ittifak ederek kayın pederiyle savaştığı bilinmektedir. Artuklular ile de karşı karşıya gelen İshak, Trabzon dukası Konstantin Gabras'tan yardım almak zorunda kalmıştır. Artuklu emiri Belek, bu ittifaktan oluşturulan orduyu 1120'de Şiran

³⁰ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 36.

³¹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 36.

³² TURAN, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980, s. 55.

³³ MERÇİL, E., *Müslüman, Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1985, s. 275.

³⁴ TURAN, O., a. g. e., s. 56.

³⁵ TURAN, O., a. g. e., s. 57.

³⁶ TURAN, O., a. g. e., s. 58; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 45.

³⁷ TURAN, O., a. g. e., s. 58; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 55; MERÇİL, E., a. g. e., s. 275.

bölgesinde bozguna uğratmıştır³⁸. Bu mağlubiyetten sonra İshak, kayın pederi Melik Gazi'nin nüfuzunda yaşamıştır. Süryani Mihael, Melik İshak'ın 1142'de öldüğünü belirtir³⁹. İshak'ın ölümünden sonra Erzincan çevresinde Davudşah, Divriği'de Süleymanşah, Kemah'ta Melik Mahmud, varisleri olarak devleti bölüşmüşlerdir⁴⁰.

Mengücekliler'in Erzincan koluna hükmeden Davud, Süryani kaynaklarına göre, karısı tarafından boğdurulmuştur. Divriği'deki kardeşi Süleymanşah, Davud'un karısı ile evlenerek bu kolun da yönetimini eline almıştır. 1162'de Danişmendli Yağlıbasan'ın öldürttüğü Mengücekliler emirinin, muhtemelen Süleymanşah olduğu ifade edilmektedir⁴¹.

Sonraki dönemde Davud'un oğlu Fahreddin Behramşah, Erzincan koluna hükmetmiştir. Fahreddin Behramşah döneminde Erzincan, önemli bir kültür ve ticaret merkezi haline gelmiştir. 1225 yılında ölen Behramşah'ın mezarı, Erzurum civarındaki Aşağı Urla Köyü'nde bulunmaktadır⁴².

Erzincan Mengücekliler Devleti'nin başına Bahramşah'tan sonra oğlu II. Davudşah'ın geçtiği belirtilmektedir. Davudşah, başlangıçta ilim ve kültüre önem veren bir şahsiyet olmasına rağmen, sonraları Anadolu Selçukluya karşı bir takım tertipler içerisine girmiştir. Yapılan anlaşmalara da uymayan Davudşah, Eyyubi, Harzemşah ve Selçukluların Erzurum Meliki'nden, Alâeddin Keykubad'a karşı yardım istemişe de karşılık görmemiştir. Erzurum seferi sırasında Alâeddin Keykubad, Davudşah'ı yakalatmış, Erzincan–Kemah bölgesini ele geçirerek Mengücekliler'in bu kolunu, tarih sahnesinden kaldırmıştır. Davudşah, kendisine verilen ikta ile Akşehir ve Ilgın'a gönderilmiştir. Şark–i Karahisar'da hüküm süren kardeşi Muzaffereddin Muhammed de ikta karşılığında teslim olmuştur. O'da tımar olarak kendisine verilen Kırşehir'e yerleşmiştir⁴³.

Mengücekliler hanedanının Divriği kolunun, diğerlerinden daha uzun bir ömre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi olarak değil, yaptıkları yüksek medeniyet göstergeleri olan mimari eserleriyle tarih sayfalarına geçmişlerdir. Divriği Mengücekliler'i, Mengücek Gazi'nin de torunu olan Süleyman ile başlar. 1175 yılından

³⁸ TURAN, O., a. g. e., s. 58; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 55; MERÇİL, E., a. g. e., s. 276.

³⁹ TURAN, O., a. g. e., s. 60; MERÇİL, E., a. g. e., s. 276; TURAN, O., a. g. e., s. 60'da: Mihael, Süryani, *Chroniques, tre. Chabot*, Paris, 1905, s. 320 'de, Melik İshak'ın ölüm tarihinin 1142 olarak verildiğini ifade edilir.

⁴⁰ TURAN, O., a. g. e., s. 60.

⁴¹ MERÇİL, E., a. g. e., s. 276; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 62.

⁴² MERÇİL, E., s. 277.

⁴³ MERÇİL, E., a. g. e., s. 277; TURAN, O., a. g. e., s. 66; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 107–108.

sonraki dönemlerde bastırılan sikkelerden anlaşıldığına göre, bu tarihten itibaren Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ve oğlu Rükneddin'e tabi olmuşlardır. Süleymanşah'ın muhtemel ölüm tarihi 1162 olarak verilmekte ve yerine oğlu Şahinşah'ın geçtiği kaynaklardan edinilen bilgilerdendir. Sitte Melik Türbesi'nin kitabesinden hareketle Şahinşah'ın, 1196'da öldüğü anlaşılmaktadır. Şahinşah'ın yerine oğlu Süleyman, daha sonra ise meşhur Ulu Camii'nin de banisi olarak Ahmed Şah geçmiştir. Cami vakfiyesinin tanzim tarihi olan 1243 –1244'den sonraki bir tarihte Ahmed Şah'ın öldüğü düşünülebilir. Ahmed Şah'tan sonra beyliğin başına, oğlu Melik Salih'in geçtiğini, Melik Salih'in Divriği Kalesi'nin burçlarına koydurduğu 1252 tarihli kitabeden anlıyoruz. Melik Salih'in ne zaman öldüğü ve beyliğin ne zaman tarih sahnesinden silindiği kesin olarak bilinmemektedir. Moğol Sultanı Abaka'nın, 1277 yılında Anadolu'ya geldiği ve Divriği'ye uğradığı zaman, kaynaklar Mengücekliler hanedanından bahsetmemektedir. Buradan hareketle Mengücekliler'in 1277'den önceki bir tarihte yıkıldığı kabul edilebilir⁴⁴.

Mengücekliler'in 1300'e doğru kapanışından, Divriği'nin 1516'da Osmanlı sınırları içerisine katılışına kadar geçen süreçte, kentte yeni bir parlayış şöyle dursun, yerli hanedanların yönetimi ve Memlûk işgali, bir gerileyişin göstergeleridir. Nüzhetü'l Kulüb'dan hareketle Divriği'nin, Mengüceklilerden sonra İlhanlılara tabi oldukları ve gelir seviyesinin Erzincan ve Harput'a kıyasla bir hayli düşük olduğu anlaşılır⁴⁵. Bu dönemde, Divriği'nin durumunu açıklayan bir belge mevcut değildir. 14. yüzyıla ait, Ahmed Şah vakıflarıyla ilgili beş-altı satış belgesi tespit edilebilmektedir. Bu kayıtlardan hareketle Mengücekliler soyunun, beyliğin yıkılışından sonra da kentin ileri gelenleri arasında olduğu tespit edilebilir⁴⁶.

Divriği, 1380'lerde Mısır Memlûkluları'nın eline geçmiş ve bu süreçte kenti "Şehri" adında bir aile yönetmiştir⁴⁷. Divriği, 14. yüzyılda ayrıca Eratnalılar'ın da hâkimiyeti altına girmiştir. 1398'de ise Yıldırım Bayezid, Divriği ve çevresini Osmanlı toprakları içerisine dâhil etmiştir⁴⁸. Ancak Divriği, Timur tehlikesi sebebiyle 1401'de tekrar Memlûklular'a bırakılmıştır. Bu dönemde Divriği, Memlûklular için ileri karakol

⁴⁴ MERÇİL, E., a. g. e., s. 278; TURAN, O., a. g. e., s. 68–69; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 123–179.

⁴⁵ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 180; BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452.

⁴⁶ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 180.

⁴⁷ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 183.

⁴⁸ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 452; ÇULÇUOĞLU, S. **Divriği Yöresinin Kıyafetleri Takı ve Aksesuarları**, Sivas, 2997, s. 17–23.

görevi yapmıştır. Divriği'nin kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine katılışı, 24 Ağustos 1516 tarihindeki Mercidabık Zaferi'nden sonrasına tekabül etmektedir. Osmanlı idaresine geçmesinden sonra iki kazalı bir sancak merkezi olan Divriği, önce Vilayet-i Arab'a, sonra da Eyalet-i Rum'a bağlanmıştır⁴⁹.

Mengüceklilerden itibaren Türk iskânına sahne olan ve Oğuzlar'ın Salur boyunun yerleştiği Divriği'nin, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde, yaklaşık 3700 civarında nüfusa sahip olduğu ve 498 hanenin Müslüman olduğu ifade edilir. Bu esnada şehirde farklı tek etnik grup Ermenilerdir. 1547'deki tahrir defterine göre şehir, on dört mahalleden oluşmaktadır⁵⁰.

Cumhuriyet döneminde Sivas'a bağlı bir ilçe haline getirilen Divriği, 1927'de 4789 nüfusa sahiptir. Bu rakam günümüzde 20.000'lere ulaşmıştır⁵¹.

1.3. Çalışmanın Kapsamı ve Önemi

Sanat tarihi açısından Divriği denilince, hiç şüphe yok ki akla ilk gelen Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'dır. Dünya mimarlık tarihinde bu eser, nadide bir yere sahiptir. Kaldı ki yapı hakkında yerli yabancı sayısız yayın yapılmıştır. Ulu Camii, mimarisiyle, süslemesiyle ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Günümüzde bile külliye hakkında çalışmalar devam etmektedir. Bu muhteşem yapı dışında, Kale Camii ve ilçedeki mezar anıtlarının bir kaçı ile sivil mimari hakkındaki bir yüksek lisans tezi, yapılan yayınlar arasındadır.

Ulu Camii ve Darüşşifası, Divriği'yi bütün dünyada haklı bir üne kavuştururken, öte yandan ilçedeki diğer eserleri gölgesinde bırakmıştır. Oysa şehir merkezinde ve çevresinde incelenmeye değer onlarca kültür varlığı, bugüne kadar hak ettiği ilgiyi maalesef görmemiştir.

Bir kentin kültürel dokusu, o kentin tarihi boyunca sosyal, ekonomik hatta siyasi süreci hakkında bilgiler sunar. Yukarıda bahsedilen eksiklik çerçevesinde Divriği, sanat tarihi kapsamında bir bütün olarak *Divriği ve Çevresindeki Kültür Varlıkları* adlı bu tez çalışmasında ele alınmıştır. Bütün mimari eserleriyle, Anadolu'nun tarihinde önemli bir merkez olan ilçe, monografik bir çalışmanın ötesinde, kapsamlı bir incelemeyle

⁴⁹ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 453; ŞENOL, S., a. g. e., s. 21-23.

⁵⁰ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 453; ŞENOL, S., a. g. e., s. 21-23.

⁵¹ BALGAMIŞ, A., a. g. m., s. 453.

çalışmamıza konu olmuştur. Eserler plan, mimari, süsleme ve sanat tarihindeki yerleri bakımından değerlendirilmiştir.

İncelenen yapılar, Anadolu mimarlığındaki diğer benzer örneklerle mukayese edilmiştir. Bu noktadan hareketle, Divriği'nin geçirdiği değişim ve dolayısıyla gelişim, bilimsel bir yaklaşımla, meydana konulmaya çalışılmıştır. Böylece bir kentin, bütün kültür varlıkları ile ilk dönemlerinden itibaren hak ettiği ilgi ve alakaya ulaşması bu kişisel çalışmayla amaçlanmıştır.

1.4. Metot

Tez çalışmasına, Divriği ile ilgili literatür çalışmasıyla başlanmıştır. Ne var ki ilçedeki kültür varlıklarını bir bütün olarak değerlendiren her hangi bir yayınlara karşılaşılamamıştır. Zaten tezin hazırlanış amacı da bu eksikliği ortadan kaldırmaktır.

İkinci adımı ise, Sivas il merkezindeki Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve il kütüphanelerindeki araştırmalar oluşturmaktadır. Bu süreç içerisinde Divriği'deki kültür varlıklarının envanteri tespit edilmiştir.

Sonraki aşamada, Divriği'de alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu esnada yedi farklı başlık altında topladığımız eserler yerinde incelenmiştir. Yapılar, fotoğraflanarak ve çizimlerinin yapılması yoluyla belgelenmiştir.

Çalışmanın yazım aşamasında, Divriği'nin neden bir bütün olarak incelendiği ve nasıl incelendiği, coğrafi konumu ve tarihçesi ilk olarak kaleme alınan bölümlerdir.

Tezin bir anlamda özünü teşkil eden Katalog bölümünde eserler “camiler ve mescitler”, “türbeler”, “hanlar ve bedestenler”, “hamamlar”, “köprüler”, “çeşmeler”, ve “kiliseler” başlıkları altında, verilen sıralamaya bağlı kalınarak, değerlendirilmiştir. Bu bölüm fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiştir. Katalog bölümünde Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'na, hakkında, sayısız yerli ve yabancı çalışma bulunduğu ve hakkında ortaya konacak farklı bir tez olmadığından, yer verilmemiştir.

“Değerlendirme ve Karşılaştırma” bölümünde; katalog kısmında monografik olarak incelenen yapılar, kendi grupları içerisinde, Anadolu'daki diğer örneklerle mukayese edilmek suretiyle değerlendirilmiştir.

“Sonuç” kısmında konunun ehemmiyeti ve niteliği üzerinde durulmuştur. Eserler, dönemleri içerisinde edindikleri konumları bakımından derlenip toparlanmıştır.

Fotoğraf listesi, çizim listesi ve kaynakça bölümleri, tezin son bölümlerini meydana getirmektedir. Fotoğraflar ile de çalışma nihayetlenmektedir.

1.5. Konuyla İlgili Yayınlar

Divriği'yi konu alan en eski eser, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* isimli eseridir. *Seyahatname*'de Kale ve içerisindeki yapılar, şehrin mahalleleri, sarayları, coğrafi görünüşü ve nihayetinde övgüyle Ulu Camii ve Darüşşifası'ndan bahsedilmektedir⁵².

Erken tarihli eserlerden biri olan Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eseri ise yine Ulu Camii'den bahseden bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kâtip Çelebi, Bursa Ulu Camii ile Divriği Ulu Camii'nin aynı örneğe göre inşa edildiğini belirtmek sureti ile yanlış bir benzetme yapmıştır⁵³.

Geçmişte Divriği ile ilgili yapılan yerli yabancı yayınların hemen hemen hepsi Ulu Camii ve Darüşşifası'nı ele almışlardır. Yabancı dildeki ilk eserlerden birisi W. Francis Ainsworth'nin *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia* adlı eseridir. Bu eserde, Ulu Camii özellikle kapıları ve süslemeleri ile Asya ve Mezopotamya ile ilişkilendirilmektedir⁵⁴.

Vital Cuniet, *La Turquie d'Asie* adlı kitabında, Ulu Camii ve Darüşşifası'ndan kapsamlı bir şekilde bahseden ilk yabancı yayın olarak dikkat çekmektedir⁵⁵.

A Journey in the valley of upper Euphrates isimli seyahatnameyi kaleme alan Vicent W. Yorke, Ulu Camii ve Darüşşifası'ndan bahsederken süslemeleri hakkında geniş bilgi verir⁵⁶.

Clement Huart, *Journal Asiatique* adlı dergideki makalesinde mukayeselerle Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası süslemelerinden bahsetmekle beraber, kitabeleri ve Mengücekliler'in şeceresini yayınlamış olmasıyla dikkat çekmektedir⁵⁷.

⁵² Evliya Çelebi, *Seyahatname (Türkçeleştiren: Zuhuri Danişman)*, C. V, İstanbul, 1970. s. 101.

⁵³ Kâtip Çelebi, Mustafa İbn-Abdullah, *Cihannüma*, Müteferrika Tabı, İstanbul, 1145. (Bu eser görülmemiştir. Varlığı ve kapsamı ÖNGE, Y.-ATEŞ, İ.-BAYRAM, S., *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 13'den öğrenilmektedir)

⁵⁴ AINSWORTH, W., Francis, "Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 238.

⁵⁵ CUNİET, Vital, "Turquie d'Asie", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 239.

⁵⁶ YORKE, Vicent W., "A Journey in the valley of upper Euphrates", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 240.

⁵⁷ HUART, Clement, "Journal Asiatique", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 413.

M. F. Grenard, Huart'ın ön çalışmasını genişleterek Asiatique'deki makalesinde, kitabeleri değerlendirmesiyle karşımıza çıkmaktadır⁵⁸.

H. Saladin, *Manuel d'art Musulman* isimli kitabında, Ulu Camii'yi, İslam mimarisi içerisinde değerlendiren ilk yayını hazırlamıştır⁵⁹.

Max van Berchem ile Halil Edhem'in birlikte yazdıkları *Corpus Inscriptionum Arabicarum* adlı kitabında, kompleks hem mimari, hem süsleme hem de kitabeleri ile derli toplu bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca bu eserde, Kale kitabeleri de değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yazarlar çalışmalarını fotoğraflarla da belgelemiştir⁶⁰.

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası süslemeleri, E. Diez'in *Die Kunst des İslamic Völker* isimli kitabında İslam mimarisindeki benzerleri ile kısaca mukayese edilmiştir⁶¹.

Von der Osren; *Exploration in Hitite Asia Minor 1927-28* adlı eserinde komplekse duyduğu hayranlığı belirtir⁶².

Louis Hautecoeur ve Gaston Wiet'in birlikte yayınladıkları *Les Mosques du Carie*'de Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'na süslemeleri sebebiyle atıflarda bulunmuşlardır⁶³.

Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolia* isimli eserinde, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'nı çizimler ve fotoğraflar ile birlikte mimari, süsleme ve kitabeleri ile birlikte inceleyen ilk eserdir⁶⁴.

Kurt Erdmann, *Die Türen der Ulu Cami in Divriği* isimli makalesinde ve Yolande Crowe, *The East Window of the Great Mosque in Divriği ve Divriği:*

⁵⁸ GRENARD, M. F., "Notes sur les Monuments du Moyen Age de Malatia, Divriği, Siwas, Darendeh, Amasia et Tokat", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 411.

⁵⁹ SALADİN, H. , "Manuel d'art Musulman", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 241.

⁶⁰ BERCHEM, Max van - EDHEM, Halil, "Corpus Inscriptionum Arabicarum", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 243.

⁶¹ DIEZ, E., **Die Kunst des İslamic Völker**, Berlin, 1917, s. 113-122. (Bu eser görülmemiştir. Varlığı ve kapsamı ÖNGE, Y.-ATEŞ, İ.-BAYRAM, S., **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 15'ten öğrenilmektedir)

⁶² OSREN, Von der, **Exploration in Hitite Asia Minor 1927-28**, Chicago, 1929, s. 118. (Bu eser görülmemiştir. Varlığı ve kapsamı ÖNGE, Y.-ATEŞ, İ.-BAYRAM, S., **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 15'ten öğrenilmektedir)

⁶³ HAUTECOEUR, Louis-Wiet, Gaston, **Les Mosques du Carie**, Paris, 1932, s. 267-337. (Bu eser görülmemiştir. Varlığı ve kapsamı ÖNGE, Y.-ATEŞ, İ.-BAYRAM, S., **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 15'ten öğrenilmektedir)

⁶⁴ GABRIEL, Albert, "Monuments Turcs d'Anatolia", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s.273-302.

Problems of Geography, History and Geometry isimli makaleleri ile Ulu Camii ve Darüşşifası'nın mimari ve süslemesi hakkında yeni yaklaşımlar meydana getirirler⁶⁵.

A. Süheyl Ünver, *Divrikide Prenses Turan Malik Hastanesi* isimli makalesinde Gabriel'in çizgisinde devam etmesine karşın eksiklikler, A. S. Ülgen'in *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası* isimli makalesinde giderilmiştir⁶⁶.

Türk Sanatı Tarihi'nde C. E. Arseven, *İslam Mimarisi*'nde, S. K. Yetkin, *Turkish Art and Architecture* ve *Türk Sanatı*'nda, O. Aslanapa, *Divriği* isimli makalesinde, S. Eyice gibi isimler ilk Türk araştırmacılar arasında zikredilebilir⁶⁷.

Divriği Ulu Camii Kuzey Portalinin Kuruluşu ve Divriği Ulu Camii Tekstil Kapısı ve Diğerleri adlı makalelerinde Hilmi Arel, *Anadolu Selçuklular'ın Taş Tezyinatı* adlı makalesinde Semra Ögel diğer Türk araştırmacılar arasındadır⁶⁸.

Gönül Öney'in, *Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture* ve *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal* adlı makalelerinde Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası süslemelerinden figüratif anlamda kıyaslamalar yapılarak bahsedilmektedir⁶⁹.

Zeki Oral'ın *Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri* isimli makalesi, Yılmaz Önge'nin *Divriği Ulu Camiinin Hünkâr Mahfeli* adlı makalesi, Şerare Yetkin'in *Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilimler* adlı makalesi, mimari ve süsleme dışında kaleme alınmış yayınlar olarak dikkat çekmektedir⁷⁰.

⁶⁵ ERDMANN, Kurt, "Die Türen der Ulu Cami in Divriği", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s.424-428.

⁶⁶ ÜNVER, A.Süheyl, "Divrikide Prenses Turan Malik Hastanesi", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 303-304.

⁶⁷ ARSEVEN, C. E., **Türk Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1956; YETKİN, S. K., **İslam Mimarisi**, Ankara, 1959.; ASLANAPA, O. **Turkish Art and Architecture**, London, 1971; ASLANAPA, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1973; EYİCE, S., "Anadolu'da Türk Mimarlık Sanatının Değişik Bir Eseri Divriği'de Ulu Camii ", **İlgi**, S. 9 / 20, İstanbul, 1975, s. 7-12.

⁶⁸ AREL, Hilmi, "Divriği Ulu Camii Kuzey Portalinin Kuruluşu", **Vakıflar Dergisi**, S. V, Ankara, 1962, s. 99-111; AREL, Hilmi, "Divriği Ulu Camii Tekstil Kapısı ve Diğerleri", **Vakıflar Dergisi**, S. V, Ankara, 1962, s. 113-125; ÖGEL, Semra, **Anadolu Selçuklular'ın Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966.

⁶⁹ ÖNEY, Gönül, "Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 207; ÖNEY, "Gönül, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 408.

⁷⁰ ORAL, Zeki, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", **Vakıflar Dergisi**, S. V., Ankara, 1962, s. 23-77; ÖNGE, Yılmaz, "Divriği Ulu Camiinin Hünkâr Mahfeli", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 416-419; YETKİN, Şerare, "Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilimler", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 428-444.

Şerare Yetkin'in *Anadolu Selçuklu Şifhaneleri*, A. Süheyl Ünver'in *Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri*, Kazım İsmail Gürkan'ın *Selçuklu Hastaneleri* gibi makaleler ile M. Sözen'in *Anadolu Medreseleri* adlı kitabında, kompleksin Darüşşifa birimi incelenmiştir⁷¹.

Türbedeki sandukalar; Saadet Taşkın'ın *Anadolu Selçuklularında Çinili Lahitler* isimli makalesi ile, G. Öney'in *Türk Çini Sanatı* adlı kitabında değerlendirilmiştir⁷².

İsmet Kayaoğlu, *Vakfiyenin Değerlendirilmesi* isimli makalesinde Ulu Camii'nin vakfiyesini etraflıca değerlendirmiştir. Yılmaz Önge ise *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile İlgili Araştırma ve Yayınların Kısa Bir Tarihçesi*, *Bugünkü Bilgilerimiz Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası*, *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Usta ve Sanatkâr Kitabeleri*, *Divriği Ulu Camii ile Darüşşifası'nda Günümüze Kadar Yapılmış Olan Onarımlar, Değişiklikler ve İlaveler*, *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Teknik ve Estetik Özellikler* ve *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile İlgili Bibliyografya Denemesi* isimlerindeki makalelerinde, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile ilgili hemen her konuyu değerlendirmeye çalışmıştır⁷³.

Ömür Bakırer, *Divriği Ulu Camii Mihrabı*, Ayşıl Tükel Yavuz, *Divriği Ulu Camiisi Hünkâr Mahfeli Tonozu*, O. C. Tuncer, *Sivas-Divriği Melike Turan*

⁷¹ YETKİN, Şerare, "Anadolu Selçuklu Şifhaneleri", *Türk Kültürü*, S. 10, İstanbul, 1963, s. 28–29; ÜNVER, A. Süheyl Ünver; "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s. 19; GÜRKAN, Kazım İsmail, "Selçuklu Hastaneleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s. 42; SÖZEN, M., *Anadolu Medreseleri*, İstanbul, 1972.

⁷² TAŞKIN, Saadet, "Anadolu Selçuklularında Çinili Lahitler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IV, İstanbul, 1971, s. 238–239; ÖNEY, Gönül, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul, 1976.

⁷³ KAYAOĞLU, İsmail, "Vakfiyenin Değerlendirilmesi", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 10–12; ÖNGE, Yılmaz, *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile İlgili Araştırma ve Yayınların Kısa Bir Tarihçesi*", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 13–32; ÖNGE, Yılmaz, "Bugünkü Bilgilerimiz Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 33–50; ÖNGE, Yılmaz, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Usta ve Sanatkâr Kitabeleri", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 51–53; ÖNGE, Yılmaz, "Divriği Ulu Camii ile Darüşşifası'nda Günümüze Kadar Yapılmış Olan Onarımlar, Değişiklikler ve İlaveler", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 54–58; ÖNGE, Yılmaz, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Teknik ve Estetik Özellikler", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 59–62; ÖNGE, Yılmaz, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile İlgili Bibliyografya Denemesi", *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı*, Ankara, 1978, s. 63.

Şifahanesi'ndeki Türbe, Belkıs Acar, *Divriği Ulu Camii'ndeki Halı ve Kilimler* isimli makaleleri ile mimari incelemelerin dışındaki konulara ışık tutmuşlardır⁷⁴.

H. Gündoğdu'nun *Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik* isimli doktora tezinde ise Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki figüratif kompozisyonlar değerlendirilmiştir⁷⁵.

Doğan Kuban, *The Mosque and Hospital at Divriği and the Origin of Anatolian Turkish Architecture*, *Bir Müze İçin Düş Kurmak*, *Divriği Ulu Camii Kuzey Taşkapısı'nda Büyük Plastik Yaprak*, *Divriği Külliyesi ve Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynakları*, *Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler*, *Selçuklu Hayâl Dünyası ve Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek* isimli makalelerinde ayrıca *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, *Divriği Mucizesi* ve *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* isimli kitaplarında, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası üzerinde detaylıca durmaktadır⁷⁶.

Necdet Sakaoğlu'nun, *Anadolu'nun Cuma Camileri, Çalınan Tarih, Divriği Tarihinden Çizgiler-Divriği'nin En Önemli Tarihi Eseri: Ulu Cami, Divriği Ulu Camii, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası İçin Halk İnançları, Evrensel Kültür Mirasının Anadolu'daki Şaheseri Divriği Ulu Camii, Mengücek Payitahtı Divriği, Sivas Divriği-Selçuklu-Osmanlı Sivil Mimari Geleneklerini Koruyabilmiş Sonuncu Kent: Divriği* isimli makalelerinde; Divriği Ulu Camii'ne bir tarihçinin gözü ile bakarak bu muhteşem

⁷⁴ BAKIRER, Ömür, "Divriği Ulu Camii Mihrabı", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 127-136; YAVUZ, Aysıl Tükel, "Divriği Ulu Camiisi Hünkâr Mahfeli Tonozu", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 137-154; TUNCER, O. C., "Sivas-Divriği Melike Turan Şifahanesi'ndeki Türbe, ", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 155-158; ACAR, Belkıs, "Divriği Ulu Camii'ndeki Halı ve Kilimler", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 159-230.

⁷⁵ GÜNDOĞDU, H., **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul, 1979.

⁷⁶ KUBAN, Doğan, "The Mosque and Hospital at Divriği and the Origin of Anatolian Turkish Architecture", **Anatolica**, S. II, Ankara, 1968, s. 122-129; KUBAN, Doğan, **Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları**, İstanbul, 1965; KUBAN, Doğan, **Divriği Mucizesi**, İstanbul, 1999; KUBAN, Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul, 2002; KUBAN, Doğan, "Bir Müze İçin Düş Kurmak, Divriği Ulu Camii Kuzey Taşkapısı'nda Büyük Plastik Yaprak", **Sanat Dünyamız**, S. 68, İstanbul, 1968, s. 113-114; KUBAN, Doğan, "Divriği Külliyesi ve Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynakları", **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1982, s. 59-64; KUBAN, Doğan, "Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, S. I (Vakıflar Genel Müdürlüğü Restorasyon Semineri Özel Sayısı), Ankara, 1982, s. 23-26; KUBAN, Doğan, "Selçuklu Hayâl Dünyası", Alaaddin'in Lambası, Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaaddin Keykubad / Alaaddin's Lamp Sultan Alaaddin Keykubad and The art of the Anatolian Seljuk", **YKY**, İstanbul, 2001, s. 24-30; KUBAN, Doğan, "Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek", **VII. Vakıf Haftası Semineri, Ankara 5-7 Aralık 1989**, Ankara, 1990, s. 247-253.

yapıyı değerlendirmeye almıştır. Ayrıca aynı yazar, *Divriği’de Ev Mimarisi* adlı kitabında ilk defa Ulu Camii ve Darüşşifası dışında, Divriği ile ilgili sivil mimari üzerinde durmuştur. Sakaoğlu, *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları* kitabında ise Divriği’deki kültür varlıklarını ilçenin siyasi tarihi ile incelemeye çalışmış ise de sanat tarihi ilmi bakımından eksiklikler ihtiva eder. Çünkü Divriği’de, Mengücekliler dönemi, ağırlıklı olarak incelenmiştir. Yine de kapsamlı ve derleyici bir yayın olması ile dikkat çeker⁷⁷.

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası hakkında bahsi geçen eserlerin birçoğunun tıpkı basımlarıyla derlenmesi ve yeni yayınların da eklenmesiyle hiç şüphe yoktur ki Y. ÖNGE–İ. ATEŞ–S. BAYRAM’ın derledikleri *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı* isimli kitap, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası hakkındaki yayınlar içerisinde ayrı bir yere sahiptir⁷⁸.

H. ACUN, *Sivas ve Çevresindeki Tarihi Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri* isimli makalesinde, Sivas ve bağlı ilçelerdeki kültür varlıklarını değerlendirmiştir. Ancak bu değerlendirme, kısa tanıtım yazıları mahiyetindedir. İnceleme daha çok bir envanter çalışmasına dayalıdır⁷⁹.

Seda ŞENOL, *Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri*, isimli eserinde Divriği sivil mimarisinin, sosyal hayat içerisindeki yerini irdeleyerek incelemiştir⁸⁰.

Mustafa DENKTAŞ, *Divriği’deki Osmanlı Camileri ve Divriği Çeşmeleri* isimli eserlerinde Divriği ve çevresindeki camiileri ve çeşmeleri inceleyerek, bölgede bu

⁷⁷ SAKAOĞLU, Necdet, “Anadolu’nun Cuma Camileri”, *Skylife*, S. 12, İstanbul, 2000, s. 104–115; SAKAOĞLU, Necdet, “Çalınan Tarih”, *Toplumsal Tarih*, S. 104, İstanbul, 2002, s. 30–33; SAKAOĞLU, Necdet, “Divriği Tarihinden Çizgiler–Divriği’nin En Önemli Tarihi Eseri: Ulu Cami”, **TDÇİ, Divriği Madenleri Müessesesi 50. Yılında**, Ankara, 1988, s. 86–87; SAKAOĞLU, Necdet, “Divriği Ulu Camii”, **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6, (Komisyon)**, İstanbul, 1999, s. 86–87; SAKAOĞLU, Necdet, “Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası İçin Halk İnançları”, **Türk Folkloru**, S. IV, Ankara, 1979, s. 6–9; SAKAOĞLU, Necdet, “Evrensel Kültür Mirasının Anadolu’daki Şaheseri Divriği Ulu Camii”, *Skylife*, S. 12 / 16, İstanbul, 2001, s. 40–52; SAKAOĞLU, Necdet, “Mengücek Payitahtı Divriği (Fotoğraflar S. Dilber)”, *Skylife*, S. 7 / 2000, İstanbul, s. 142–153; SAKAOĞLU, Necdet, **Divriği’de Ev Mimarisi**, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1978; SAKAOĞLU, Necdet, **Türk Anadolu’da Mengücekoğulları**, İstanbul, 1971.

⁷⁸ ÖNGE, Y.–ATEŞ, İ.–BAYRAM, S., **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978.

⁷⁹ ACUN, H., “Sivas ve Çevresindeki Tarihi Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri”, **Vakıflar Dergisi**, S. XX, Ankara, 1988, s. 183–220.

⁸⁰ ŞENOL, S., **Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri**, Sivas, 2007.

anlamda büyük bir eksikliği gidermiştir. Eserlerin değerlendirilmesi çizim ve fotoğrafla desteklenmiştir⁸¹.

Ayşıl T. YAVUZ, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi, Burmahan ve Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri* isimli makalelerinde, Divriği ve çevresindeki kervansaraylar üzerinde duran ilk ve önemli isimlerin başında gelir⁸².

⁸¹ DENKTAŞ, M., *Divriği'deki Osmanlı Camileri*, Kayseri, 2005.; DENKTAŞ, M., *Divriği Çeşmeleri*, Kayseri, 2005.

⁸² YAVUZ, A. T., “ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi ”, **IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995, s. 183–198; YAVUZ, A. T., “ Burmahan ”, **Suut Kemal Yetkin'e Armağan**, Ankara, 1984, s. 347–365; YAVUZ, A. T., “Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 3.XI, Ankara, 1993, s. 183–198.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KATALOG

2.1. Merkez İlçede Bulunan Eserler

2.1.1. Camiler ve Mescitler

2.1.1.1. Abuçimen Camii

Çizim: 1

Fotoğraflar: 1–15

Bulunduğu Yer: Cami, Divriği ilçe merkezinde, Kocapaşa Mahallesi–Hastane Caddesi üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 1–3).

Tarihçesi: Caminin El–Hac Halil Bey adında bir şahıs tarafından yaptırıldığı, banisinin isminden dolayı Hacı Halil Mescidi olarak da isimlendirilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Hurufat Defteri kayıtlarında 1718 M. yılında onarıldığı belirtilmektedir. Aynı kayıtlarda yarım akçe karşılığında hitabet görevinin Ali adlı birine verildiği geçmektedir⁸³. Yapının, İmam Hüseyin Bey ile Müftü Muhammed Şakir Efendi'nin kızı Safiye Hanım'ın evliliklerinin bir belgesi olduğu da ifade edilmektedir⁸⁴. Osmanlı Arşivindeki 1718 M. tarihli belge göz önünde bulundurularak yapının 1718'den önceki bir tarihte yaptırılmış olması kabul edilebilir⁸⁵. Abuçimen Camii, avlu giriş kapısı üzerindeki dört satırlık kitabeğe göre 1840 yılında Safiye adlı bir hanım tarafından onartılmıştır⁸⁶ (Fotoğraf 4). Bu kitabe, caminin ciddi bir onarımla yenilendiğini göstermektedir. Yapının mimarı bilinmemektedir. Kitabe⁸⁷:

صاحب الخيرات و الراغب الحسانات

حاجى صفيه خانم بنت السيد شيخ

محمد شاکر افندى المرحوم و خليله حضرت مير اکرم امام

حسين بيک افندى تقب الاله خيرتها روحا الفاتحه

سنه سته و خمسين و مائتين الف سنه 1256

⁸³ EKEN, Galip, **Fiziki, Sosyal ve İktisadi Açından Divriği (1775–1845)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora tezi, Ankara, 1993, s. 31; DENKTAŞ, M., **Divriği'deki Osmanlı Camileri**, Kayseri, 2005, s. 38.

⁸⁴ SAKAOĞLU, N., **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, İstanbul, 1998, s. 219.

⁸⁵ DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 39.

⁸⁶ ACUN, H., "Sivas ve Çevresindeki Tarihi Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri", **Vakıflar Dergisi**, S. XX, Ankara, 1988, s. 193.

⁸⁷ Kitabe metni ve anlamı, DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 37'den alınmıştır.

Sahib'ül hayrat ve rağib'ül–hasenat

Hacı Safiye Hanım binti Es–Seyyid Şeyh

Muhammed Şakir Efendi el merhum ve halile–i Hazret–i mîr–i Ekrem İmam

Hüseyin Bey Efendi tekabbe'l Allahü hayrutuha ruhuna el Fatiha

Sene sitte ve hamsin ve maeteyn ve elf–Sene 1256 (1840)

Anlamı: Merhum şeyh Muhammed Şakir Efendi'nin kızı ve Hazreti Mîr Ekrem İmam Hüseyin Bey Efendi'nin hanımı Allah hayırlarını kabul eylesin, Hayır ve hasenat sahibi Hacı Safiye Hanım ruhuna Fatiha, bin iki yüz elli altı yılında yaptırılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Abuçimen Camii, ahşap destekli camiler grubunda yer almaktadır (Çizim 1).

Caminin düzgün olmayan dikdörtgen planı, iki sıra halinde on ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Harim kısmı altısı bağımsız, dördü duvara bağımlı taşıyıcılarla mihraba dik üç sahına ayrılmış ve üzeri ahşap düz bir tavanla kapatılmıştır. Güney duvara bitişik olan iki taşıyıcının üzerinde yarım konsollar, diğer taşıyıcıların üzerine ise boydan boya uzanan konsollar yerleştirilmiştir. Ahşap direklerde kaide kullanılmamıştır.

Asıl ibadet mekânı, güney cephede iki, kuzey cephede beş, doğu cephede dört ve batı cephede iki olmak üzere toplam on üç pencere ile aydınlatılmıştır. Pencerelerden bazılarının alt ve yanları şevli olarak yapılmıştır. Caminin kuzey, doğu ve batı cephelerinin saçak kısımları taşıntı yapmakta olup, saçak altları ahşapla kaplanmıştır. Beden duvarları ile saçak arasındaki geçişler bağdadi kuşaklar ile sağlanmıştır. Bağdadi bölümler, duvar yüzeyinden yaklaşık 15 cm. dışa taşıntı yapan ahşap hatıllara oturmaktadır⁸⁸. Saçak altı kaplaması ahşap olup, çıtalar ile beş bölüme ayrılmıştır.

Yapının batısında kapısı kuzey yönde sokağa açılan avlu bulunmaktadır (Fotoğraf 5). Avlunun batısına yakın dönemlerde bir müştemilat ve abdest alma muslukları ilave edilmiştir. Ayrıca yapının batı cephesine, yine yakın dönemde betonarme bir lojman binası eklenmiştir. Caminin giriş kapısı, batı yönde olup, avluya açılmaktadır (Fotoğraf 6). Son cemaat yerinde harim kapısının yanında altlı–üstlü yerleştirilen pencereler, lojman yapımı esnasında kapatılmıştır.

⁸⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 37.

Üst örtü orijinalde toprak damla kapatılmış iken, son onarımlarda üzerine kırma çatı yapılmıştır⁸⁹. Bu onarımlarda cami iç mekânında da yenileme çalışmalarının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf 7–9).

Harimin kuzey duvarına bitişik olarak yapılmış ve on bir basamaklı ahşap merdivenle ulaşılan kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 10).

Minare: Kuzeydoğu cephede yer alan tek şerefeli, ahşap, silindirik minareye, kadınlar mahfilinden ulaşılmaktadır (Fotoğraf 11). Kadınlar mahfilinden itibaren minarenin merdivenleri başlamaktadır. Minare kaidesi, moloz taş malzemeli olup kare planlıdır. Kaide kısmı, doğuda cami beden duvarı ile aynı hizada iken, kuzeyde duvardan 75 cm. taşıntı yapmaktadır⁹⁰. Üst kısımda ahşap hatıllarla sınırlandırılan kaide üzerinde silindirik, ahşap malzemeli gövde kısmı yükselmektedir. Gövdenin üzerinde yine ahşap malzemeli olan çokgen şerife bölümü görülür. Bu bölüme otuz altı basamaklı ahşap merdiven ile ulaşılmaktadır. Şerefenin üzeri de çokgen olarak yapılmış bir külahla kapatılmıştır.

Mihrap: Mihrap, güney duvarının tam ortasına yerleştirilmiş olup 47 cm. derinliğindedir⁹¹. Mihrabın iki yanındaki sütuncelerin üzerinden başlayan stilize edilmiş, bitkisel motifler yüzeysel bir kemer formu oluşturmaktadır. Bu kemer formu, bir palmetle taçlandırılmıştır. Yüzeysel işlenen bu alçı bezeme, altın yaldızla renklendirilmiştir (Fotoğraf 12–13).

Minber: Mihrabın batısına yerleştirilen minberin sanatsal bir özelliği yoktur. Çakma tekniğinde birleştirilmiş panolardan meydana gelmiştir (Fotoğraf 14).

Doğu cephenin ortasına yerleştirilen özelliksiz vaaz kürsüsü de son onarımlarda ilave edilmiştir (Fotoğraf 15).

Süsleme: Camide süsleme unsuruna sadece mihrap nişi çevresinde yer verilmiştir. Alçı kaplamalı mihrabın çevresi, bitkisel bezemeli S–C kıvrımları ve stilize yaprakları hatırlatan motifler ile geç dönem özellikleri göstermektedir. Taç kısmı altın yaldızla dikkat çekecek bir hale getirilmiştir.

Malzeme: Abuçimen Camii, temel duvarlarında taş, beden duvarlarının üst bölümlerinde kerpiç, üst örtü, taşıyıcı direkler ve minare gövdesinde ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

⁸⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 38.

⁹⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 37.

⁹¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 38.

2.1.1.2. Ahmet Paşa Camii

Çizim: 2

Fotoğraflar: 16–23

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Ahmet Paşa Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 16–17).

Tarihçesi: Yapı, giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre 1175 H./1761–1762 M. yılında, Ahmet Rüşdü Bey tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf 18). Kitabe, muhtemelen son onarımlarda bulunduğu yerden sökülerek harim girişinin üst kısmına yerleştirilmiştir⁹². Kitabe⁹³:

ان ما يعمر وا همان
 بنا ایتدی جامع صاحب احسان
 نام احمد رشدی بیک هم دنیاده
 درگاه جهانہ میعه
 صابقا بلده میزه اولمشدی والی
 غالب پاشا خیری روان بشان
 رضاء باریه صرف ایتدی اوقاف
 سعی مقبول عالی در عند سبحان
 جار ضمنیله عارف دیدی تاریخین
 هدا دار اسلامی قلدی احسان
 1175

İnn-emayyamur-u heman
Bina itdi camii sahib-i ihsan
Nam-ı Ahmed Rüşdü Bey hem dünyada
..... dergâh-ı cihana meya
Sabıkan beldemize olmuşdı vali
Galib Paşa Hayrı (inda) Revan bi şan
Rıza-i Bari’ye sarf itdi evkaf
Sa’yi makbul-ı âlâdır indi Sübhan
Car-ı zımiyle Arif didi tarihin
Hüda Dariüs-selam-ı kıldı ihsan
 1175

⁹² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53.

⁹³ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53’den alınmıştır.

Cami, 2005 – 2007 yılları arasında V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Ahmet Paşa Camii, ahşap destekli camiler grubunda yer alır (Çizim 2).

Yapı, güney yönde hafif meyilli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Kuzey–güney istikametinde uzanan kareye yakın dikdörtgen plan, kare kesitli dört ahşap destek ile mihraba dik üç sahına ayrılmıştır. Caminin üzeri, düz ahşap tavan ile kapatılmıştır. Harimin ahşap tavanı, yakın zamanda yenilenmiştir.

Batı yönde bir bahçe kapısıyla ulaşılan avlu, yapının kuzeyinde yer almaktadır.

Caminin avlusunda, depo ve tuvaletlere yer verilmiştir. Bu kısımlar yakın zamanlarda ilave edilmiştir (Fotoğraf 19).

Son cemaat yeri, dört ahşap direk ile taşınan kırma çatı ile kapatılmıştır. Günümüze sadece doğu duvarı ile ulaşabilmektedir. Cami giriş açıklığından, dikdörtgen planlı harime ulaşılır.

Harim kısmı, kuzeyde iki pencere ile son cemaat yerine açılır. Ayrıca yapının batı yönünde iki penceresi daha bulunmaktadır (Fotoğraf 20).

Kuzeyde son dönemlerde onarıldığı anlaşılan bir kadınlar mahfili yer almaktadır. Mahfile kuzey duvarına bitişik olan on basamaklı ahşap merdiven ile ulaşılır. Harimin güneyinde ise mihrap ve minber bulunur.

Minare: Tek şerefeli ahşap minare, yıkıldığı anlaşılan son cemaat yerinin kuzey batısında bulunmaktadır (Fotoğraf 21). Kare planlı, kesme taş malzemeli kaide üzerinde ahşap, silindirik gövde kısmı yükselir. Şerefe bölümüne yirmi üç basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Ahşap şerefeye sahip minarenin petek kısmı olmayıp, üzeri külah ile kapatılmıştır. Şerefenin ahşap korkulukları üzerinde baklava dilimli motifler çakma tekniğinde işlenmiştir⁹⁴.

Mihrap: Harimin güney duvar ortasında açılmış olan taş mihrap, 40 cm. derinliğinde, yarım daire planlı olup süslemesizdir (Fotoğraf 22).

Minber: Mihrabın hemen yanındaki ahşap minber de sanatsal bir özellik taşımamakta olup yakın bir zamanda ilave edilmiştir (Fotoğraf 23).

Süsleme: Yapı, genel görüntüsü ile oldukça sadedir.

Malzeme: Cami, beden duvarlarının alt kısmında taş, üst bölümünde kerpiç, üst örtü, taşıyıcı direkler ve minare gövdesinde ahşap malzeme ile inşa edilmiştir.

⁹⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53.

2.1.1.3. Cedit (Taç) Paşa Camii

Çizim: 3

Fotoğraflar: 24–43

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Cedit Paşa Mahallesi–Taşbaşı Sokağı üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 24).

Tarihçesi: Caminin giriş kapısı üstünde dört kitabe bulunmaktadır (Fotoğraf 25). Yapı, giriş kapısı üzerindeki üç satırlık inşa kitabesine göre, 1214 H./1799 M. yılında Köse Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır⁹⁵. Bu kitabe⁹⁶:

بانی هاذالجامع المبارك المحتاج الى رحمت الله

تعالی مصطفی پاشا یسر الله بالخیر بوجه الله

تعالی فی تاریخ سنه اربعه عشرة و مائین الف 1214

Bani-i hazel Cami el mübarek el-muhtac ila rahmetillahi

Teâlâ Mustafa Paşa yesserallahu bil hayır-ı livecih-İllah-i

Teâlâ fî tarih sene erba’aşat ve ma’eteyin-im elf (1214).

Anlamı:

Bu mübarek camiye Allahın rahmetine muhtaç Mustafa Paşa (Allah işini kolaylaştırsın ve hayıra tebdil etsin) 1214 yılında yaptırdı.

Bu inşa kitabesinin hemen altında, iki satır halinde, bir başka kitabe daha yer alır. Bu kitabede de şu şekildedir⁹⁷:

محقق بانيسيدر مصطفى پاشا ذی جاهی

کیروب جنت یا رب صفا اولسن الاهی

Muhakkak banisidir Mustafa Paşa’yı zi-cahi

Girüp cennet sarayına Yarab safa olsun ilahi

⁹⁵ ACUN, H., a. g. m., s. 193; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 55.

⁹⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57

⁹⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57

Bu kitabenin sağında **توكلت على الله** “*Tevekkültü Alallah*”, solunda ise **وما توفيق الا بالله** “*Vema tevfiiki illa billâh*” yazılı iki kitabe daha yer almaktadır⁹⁸.

Mimarı belli olmayan caminin, Mustafa Paşa tarafından Urfa’dan getirtilen ustalara yaptırıldığı ifade edilmektedir⁹⁹.

Cami, 2007 yılında V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, merkezi planlı cami grubu içerisinde yer almaktadır (Çizim 3).

Cedit Paşa Camiinin merkezi sekizgen kubbe, dört yönde beşik tonoz ve köşelerdeki kare mekânlar ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Örtü şekli dışa yansıtılmamış, kiremit kaplı bir çatı ile kaplanmıştır. Harimin merkezindeki sekizgen kubbe, dört bağımsız sütunla, diğer örtüler ise her cephede duvara gömülü ikişer paye tarafından taşınmaktadır. Kubbeye geçişler pandantifler ile sağlanmıştır. Kubbeyi taşıyan silindirik sütunların kare kesitli başlıkları, köşelerde dilimlenmiş birer küçük sarkıtle süslenmiştir¹⁰⁰.

Yapının doğu, batı ve güney cephelerinin üst kesiminde üçer mazgal pencere açılmıştır. Ayrıca caminin batı cephesinde üç, kuzey cephesinde açılan iki dikdörtgen pencere ile iç mekân aydınlatılmaya çalışılmıştır (Fotoğraf 26–28). Bunların dışında, kubbe kasnağı üzerinde açılan altı pencere, mekânın aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır. Batı cephedeki pencereler, duvar yüzeyinden çökertilmiş olup mukarnası andıran şeritler ile çerçevelemiştir. Batı cephenin ortasında açılan pencere üzerinde, duvar yüzeyindeki yekpare bir taş üstüne işlenmiş bitkisel süslemeler yer alır. Bu süslemelerden güneydekinde, oval bir madalyon oluşturan stilize edilmiş iki bitkisel motifin oluşturduğu üç dilimli palmet ile dilimli rumiler dikkat çeker. Cephenin kuzeyindeki pencerenin süslemesi ise daha yüzeyseldir. Bu kısmın alt bölümündeki motifte üçgen oluşturan saplardan çıkan yaprak uçları, volütlenen palmetler ile rumilerin meydana getirdiği bir kompozisyon oluşturur¹⁰¹.

⁹⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57

⁹⁹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 114.

¹⁰⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57.

¹⁰¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57.

Harim duvarının kuzeybatı dış köşesi, duvar yüksekliğinin 3/1 oranında pahlanmıştır. Üçgen pah yüzeyi ters olarak işlenmiş üç dilimli bir palmet ile süslenmiştir.

Caminin kuzeyinde girişi batıdan açılan bir avlu yer alır (Fotoğraf 29–30). Sivri kemerli düzenlenen girişinin her iki yanında, yine sivri kemer alınlıklı ve dikdörtgen çerçeveli iki pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Bu pencereler yüzeyden çökertilmiştir. Pencerelerden güneyde olanının alınlık yüzeyi, oval bir zemindeki iri yaprak ve palmetlerden meydana gelen bir kompozisyon ile süslenmiştir¹⁰². Kapı üzerindeki kitabelik kısmı boştur. Avlu girişi, kuzey–güney istikametinde inşa edilmiş olan bir duvarın ortasına açılmıştır. Giriş açıklığı basık bir kemerle çerçevelenmiştir. Avlu kapısının da bulunduğu batı cephede halk arasındaki söylemlere göre, 1985'lere kadar Naci Bey Çeşmesi adında bir de çeşme bulunmaktaymış. Bahsi geçen bu çeşmeden günümüze herhangi bir iz kalmamıştır. Avlunun doğu yönünde, son onarımlarda eklenen tuvaletler yer alır.

Caminin kuzeyinde beşik tonoz örtülü, üç gözlü son cemaat yeri bulunur (Fotoğraf 31). Doğu, batı ve güney yönde doğrudan duvarlara oturan örtü, kuzeyde iki bağımsız sütun tarafından taşınmaktadır. Sütun başlıkları kare kesitli olup köşelerde mukarnaslıdır.

Son cemaat yerinin güney duvar ortasına, harime girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir (Fotoğraf 32). Taç kapı formunda inşa edilen giriş, yüzeyden hafif dışarı taşırılmıştır. Taç kapı biri dar, ikisi geniş üç bordürle sınırlandırılmıştır. Diğerlerine göre daha dar tutulmuş en dıştaki bordür, birbiri ucuna eklenen dilimli rumilerden meydana gelen saç örgüsü şeklindeki geçmeler ile süslenmiştir. İkinci bordür, düz bir silmenin tüm yüzeyi meandır şeklinde dolaşması ile panolara ayrılmıştır. Bu panoların içerisine dilimlenmiş yaprak uçları, volütlenmiş iri palmetler yerleştirilmiştir. Bazı panoların içerisinde dairesel madalyonlar kullanılmıştır. Bu madalyonların yüzeylerinde asimetrik yerleştirilen yatay ve dikey palmet motifleri görülür. Üçüncü bordür yüzeyi, yatay ve dikey olarak dizilen üç dilimli palmet ve yüzeyleri işlenmiş kare ve eşkenar dörtgenlerden meydana gelen bir kompozisyon ile süslenmiştir¹⁰³. Girişin iki yanında duvar yüzeyinden çökertilmiş, dikdörtgen iki pencere bulunur (Fotoğraf 33). Bu pencereler mukarnası hatırlatan şeritlerle çerçevelenmiştir.

¹⁰² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 56.

¹⁰³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57.

Minare: Son cemaat yerinin batısına yerleştirilen minare silindirik gövdeli, tek şerefeli ve kesme taş malzemeden inşa edilmiştir (Fotoğraf 34–35) Minareye, son cemaat yeri içerisindeki basık kemerli bir kapıdan girilir (Fotoğraf 36). Kesme taş malzemeli minare kaidesi altıgen olup, harim ile son cemaat yeri arasına yerleştirilmiştir. Kaideden silindirik gövdeye, pabuçluktaki üçgen pahlar ile geçilmektedir. Minare gövdesi, siyah ve beyaz taşlarla dönüşümlü olarak yerleştirilen kuşaklardan meydana gelmektedir. Şerefe altı dört sıra halindeki mukarnaslar ile dolgulanmıştır. Şerefe korkulukları panolara ayrılmıştır. Panolarda alçak kabartma tekniğinde dikey ve çapraz kesişen şeritler ile kafes oyma tekniğinde, altı köşeli yıldız motifleri görülmektedir¹⁰⁴. Yıldız motifleri kare ve dairesel çerçeveler içerisine alınmıştır. Petek kısmı, gövde ile aynı düzenlemeye sahip olup külah kısmı ile son bulmaktadır.

Mihrap: Kible duvarından hafif dışa taşırılmış mihrap nişi, iki bordür ile çevrelenmiştir. Dıştaki bordür, dilimli yarım kemer formlarının çerçevelediği yüzeye işlenmiş kıvrık dal, dilimli palmet ve rumilerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Bu görüntüsü ile Divriği Ulu Camii doğu kapısındaki süslemeleri hatırlatır¹⁰⁵. İkinci bordür, yan yana sıralanmış dairesel çerçeve içerisine işlenmiş üç dilimli palmetler ile aralardaki geniş yüzeylere yerleştirilmiş, konturları volütlü düğmeler ile hareketlendirilmiş lale biçimli palmetler ile süslenmiştir. Lale biçimli palmetler ve kompozit çiçeklerin yaprak yüzeyleri Divriği Ulu Camii'nin batı kapısında olduğu gibi matkap tekniğindeki delikler ile hareketlendirilmeye çalışılmıştır¹⁰⁶ (Fotoğraf 37–38). Beş cepheli mihrap nişinin alt kısmı bezemesizdir. Mihrap nişi ile kavsara altındaki yüzey zikzakların oluşturduğu örgü kompozisyonlu bir kuşak ile birbirinden ayrılır. Kavsara altındaki yüzeyin her cephesinde içleri palmetler ile bezeli dairesel rozet kabartmalar bulunmaktadır. Yekpare taş olan mihrap kavsarası yedi yatay kuşak halindedir. Yüzeysel kabartma şeklindeki bu çentiklerden alttan birinci sıradakiler püsküllü olarak değerlendirilmiştir¹⁰⁷.

Minber: Mihrap nişinin batısındaki minber, farklı boyutlardaki ahşap panoların iskelet üzerine çakılması ile gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 39–41). Kürsü altı dilimli

¹⁰⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57.

¹⁰⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 58.

¹⁰⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 58.

¹⁰⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 58.

kemerli iki sıra halinde dört panodan meydana getirilmiştir. Pano yüzeyi, çiçek motifleriyle süslenmiştir. Panolardan üstteki ikisinde, kırmızı renge boyanan vazoya yerleştirilmiş stilize çiçek motifleri görülür. Alttaki panolarda, sapsarı üç yapraklı bir çiçekten çıkan ve bir demet halindeki şakayık çiçeklerine yer verilmiştir. Kemer köşeliklerine hatayi tarzında karanfiller işlenmiştir. Minber iskeletini oluşturan ahşap hatılların yüzeyinde, bir bordür halinde dilimli yaprak ve beş yapraklı çiçeklerden oluşan bitkisel bir kompozisyona yer verilmiştir. Minberin üçgen alınlığı üç yatay kademe halinde düzenlenmiştir. Üstteki beş panonun ölçüleri birbirinden farklıdır. Minber kapısından kürsüye doğru büyüyen bu panolara sürahi, ibrik ve kupa şeklinde vazolara yerleştirilmiş lale, şebboy, hurma ağacı gibi natüralist çiçek ve bitkiler resmedilmiştir¹⁰⁸. Üst ve orta panoları birbirinden ayıran yatay ahşap silme üzerinde, kırmızı zemin üstünde sarı renkte işlenmiş Arapça yazılar görülür. Alınlığın orta bölümü, on adet pano ile bölümlendirilmiştir. Bu panolardan altısı aynı ölçülerde iken minber kapısına doğru olan dördü farklı boyutlardadır¹⁰⁹. Bu panolarda süsleme konusunda iki farklı düzenleme söz konusudur. Bunlardan birincisinde, pano yüzeyi altta dilimli kemerli bölüm ile üstte yüzeyden çökertilmiş palmet biçiminde bir bölümlenme görülür. Altta sürahi biçimli vazolara yerleştirilmiş gül demeti, üstte lale veya beş yapraklı çiçek motifi kullanılmıştır. İkinci düzenlemede, yüzeyden çökertilmiş üç palmet ve bu yüzeylere şakayık, palmet ve lale gibi natüralist ve stilize çiçek motifleri kullanılmıştır. Süpürgelik, dilimli kemerler ile sağır nişler halinde değerlendirilmiştir¹¹⁰. Minberin batı yüzündeki nişler açık olarak bırakılmıştır. Korkuluk kafes şeklinde çıtalarla düzenlenmiş olup altta ve üstte küpeşteler ile sınırlandırılmıştır. Bu küpeştelerin üzerine ve minberin değişik yerlerine Esmâ-i Hüsnâ, çeşitli hadisler, besmele ve bazı ayetler yazılmıştır. Minber kapısının söveleri üstte birer palmetle nihayetlenir. Dilimli kemer şeklindeki kapı alınlığının köşelerinde yaprak ve lale motifleri işlenmiştir. Kapının taç kısmı, kenarları dilimlenmiş yarım daire formunda düzenlenmiştir¹¹¹.

¹⁰⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 59.

¹⁰⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 59.

¹¹⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 59.

¹¹¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 59.

Süsleme: Yapıda süsleme, minber ve mihrapta yoğunlaşmıştır. Özellikle mihrapta uygulanan bitkisel süslemeler ile Divriği Ulu Camii batı ve doğu kapıları süslemeleri ile benzerlik dikkat çekmektedir

Mihrap nişinin yanındaki minber ise ahşap malzemeli olup orijinaldir. Ahşap süslemelerde bitkisel motifler baskındır. Bunun yanında yazıya da yer verildiği görülür. Bitkisel bezemedeki natüralist üslup dikkat çekicidir.

Harim girişinin bir taç kapı anlayışı içerisinde değerlendirilmesi, Divriği'deki Osmanlı dönemi camileri içerisindeki tek uygulamadır. Harim girişinin çevresinde bezemeli bordürlere yer verilmiştir (Fotoğraf 42–43). Bitkisel ve geometrik motiflerle yüzeysel de olsa giriş açıklığı vurgulanmıştır.

Alçak kabartma tekniği ile gerçekleştirilen süslemelerde, bitkisel motifler baskındır.

Camide, ayrıca renkli taş işçiliği ile de hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Avlu girişinde, minare gövdesinde ve petek kısmında kızıl–siyah ve beyaz renkte kesme taş kullanılmıştır.

Malzeme: Yapının batı ve kuzey cephesinde kesme taş, güney ve doğu cephesinde kaba yonu taş kullanılmıştır.

2.1.1.4. Celdek Camii

Çizim: 4

Fotoğraflar: 44–52

Bulunduğu yer: İlçe merkezinde, Dillioğlu Mahallesi–Celdek Sokağı'nda yer almaktadır (Fotoğraf 44).

Tarihçesi: Caminin inşa ve onarım kitabesi yoktur. Divriği Müftülüğü'nde bulunan Cami Kütük Defteri'nin on altıncı sayfasında, caminin 1930'lu yıllarda mahalle halkı tarafından Emin Tapık adlı bir ustaya yaptırıldığı belirtilmektedir. Aynı bilgi V.G.M. kayıtlarında da bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında yapının 1930'lu yıllarda yaptırıldığı kabul edilebilir¹¹².

Caminin kuzeybatısındaki minarenin 1962 yılında mahkûmlar tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir¹¹³. Yapı yakın tarihli olmasına rağmen caminin 1980'li yıllarda ve 2002'de onarım gördüğü bilinmektedir¹¹⁴.

Cami, 2007 yılında ise V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Celdek Camii, ahşap destekli camiler grubundadır (Çizim 4).

Düzgün olmayan, kareye yakın dikdörtgen planlı cami, ortada bağımsız iki kare kesitli ahşap direğin taşıdığı ahşap tavan ile örtülmüştür. Ahşap tavan diğer yerlerde doğrudan duvarlara oturmaktadır. Üst örtü, dışarıdan dört yöne eğimli ve kiremit kaplı çatı ile kapatılmıştır. Asıl ibadet mekânı, ortadaki kare kesitli iki ahşap direğin üzerine, güney–kuzey istikametinde atılan kirişler ile üç sahına ayrılmıştır. Harim kısmının üzerini kapatan ahşap tavan, son onarımlar esnasında yenilenmiştir (Fotoğraf 45–46).

Yapının kuzey yönünde, girişi de kuzeyde olan küçük bir avlu bulunur. Avlunun kuzeybatısındaki tuvalet ve abdest alma yeri, son onarımlarda yenilenmiştir.

Harimin kuzeyinde, son cemaat yeri bulunmaktadır (Fotoğraf 47). Son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesindeki girişle, harime ulaşılır. Girişin batısında bir pencere açıklığı bulunur.

Harim doğu, batı ve kuzeyde açılan yatay dikdörtgen birer pencere ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 48).

¹¹² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 72'de bu bilginin 67 yaşındaki Tahir Koç tarafından verildiği belirtilmiştir.

¹¹³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 72'de bu bilginin 67 yaşındaki Tahir Koç tarafından verildiği belirtilmiştir.

¹¹⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 72.

Minare: Yapının kuzeybatısında, kesme taş malzemedden silindirik gövdeli olarak inşa edilen tek şerefeli minare bulunmaktadır (Fotoğraf 49). Minareye son cemaat yerinden ulaşılmaktadır. Kare kaide üzerinde sekizgen pabuçluk, sonrasında silindirik gövde yer alır. Şerefe altında barok tarzda silmelere yer verilmiştir. Külahla örtülü petek kısmıyla minare son bulur. Yapı genelinde olduğu gibi minare de devam eden onarımlarla yenilenmiştir.

Mihrap: 2007 yılında eklenen mihrap nişi, kible duvarı ortasındadır. Mihrap, çokgen planda ele alınmış olup 45 cm. derinliğindedir. Kavsara kısmı dört sırada mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Mihrap nişinin çerçevesi, iki yanda sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Mihrabın her iki yanında, küçük kareler şeklindeki, geometrik motifli bordürler yer alır. Üst tarafında ise üçgen şeklindeki uygulamalar ile mihrap nişi çerçevelenmiştir (Fotoğraf 50–51).

Süsleme: Camide, mihrabın iki yanındaki bordürlerde gerçekleştirilmiş yüzeysel süslemeler dışında, herhangi bir süsleme unsuru bulunmaz.

Malzeme: Yapının temel duvarlarında taş, beden duvarlarında kerpiç, üst örtü ve taşıyıcı direklerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Ancak 1980’li yıllardaki onarımlarda batı ve kuzey cephelerin tamamı ile doğu duvarının kuzey bölümü briket malzeme ile yenilenmiştir. Bu onarımda doğu duvarının kuzey bölümü hafif içe alınmıştır. 2002’de de onarımında üst örtü askıya alınarak güney ve batı duvarı onarılmıştır¹¹⁵.

¹¹⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 72.

2.1.1.5. Gökçe Camii

Çizimler: 5–8

Fotoğraflar: 53–67

Bulunduğu Yer: İlçe merkezinde, Gökçe Camii Mahallesi, İbn-i Sina Caddesi ile Kültürlü Sokağı'nın birleştiği köşede bulunmaktadır (Fotoğraf 53–54).

Tarihçesi: Yapı üzerinde iki kitabe bulunmaktadır: Avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe inşa kitabesidir¹¹⁶ (Fotoğraf 55–56). Kitabe¹¹⁷:

بقاء خیر و اثردی جهانندن مقصود
 بونی تاظمنات ایدن خیره صاحی ایده هر آن
 عمر افندی بیلوب قدر حرمت پدری
 صفای روحیچون معبد غفران
 حسین آغا که (؟) وفات ایتمشدر
 جهاننده شاد ایده روحا هدای هر دو جهان
 موافق ایلدی بانیسینی جناب ودود
 شو شهره ویردی شرف جامع قاو ارکام
 دوشنجه تاریخ تامینی کامل
 عمر افندی بقا ایتدی جامع بنیان
 1259

*Bekay-ı hayr-u eserdir cihandan maksut
 Bunu tazminat iden hayra sahi ede her an
 Ömer Efendi bilüp kadr-i hürrmet pederi
 Safayı ruh-u için mabet-i gufran
 Hüseyin ağaki Mine'e (?) vefat etmiştir
 Cinanda şad ede ruhen Hüda-yi herdü cihan
 Muvaffak eydedi banisini Cenab-ı Vedud
 Şu şehre verdi şeref Cami-i Kav-i erkâm
 Düşünce söyledi tarih-i tammını Kâmil
 Ömer Efendi beka etti camiin Bünyan
 1259 (1843)*

¹¹⁶ ACUN, H., **a. g. m.**, s. 193.

¹¹⁷ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 46'dan alınmıştır.

Camii giriş kapısı üzerindeki 40 x 46 cm. ölçülerinde diğer kitabe, iki satır halinde dört kartuş içerisine sülüs hatla yazılmıştır. Kitabede; “*Kal Allah-ü teala azze ve celle selamun aleyküm fethullahe halidin*” ayeti ve *Sahibül-hayrat El-Hac Hüseyin bin Ömer Beğzade sene tis’a ve hamsin ve mae ve elf 1259 (1843)* ibaresi yazılıdır¹¹⁸.

Her iki kitabede de bani olarak El-Hac Hüseyin bin Ömer Beğzade ve inşa tarihi olarak 1843 M. yılı gösterilse de Osmanlı Arşivi’ndeki belgelerden hareketle caminin, belirtilen tarihten daha önce inşa ettirildiği ifade edilmektedir¹¹⁹.

Gökçe Camii, Divriği’deki hemen her eser gibi 2000’li yıllarda V.G.M. tarafından onartılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, ahşap destekli camiler grubundadır (Çizim 5).

Düzgün olmayan dikdörtgen plan, on ahşap destekle taşınan ahşap bir tavanla kapatılmıştır. Ahşap desteklerden kuzey ve güneyde olanlar duvara bitişik haldeyken, diğerleri ortada bağımsız haldedirler. Bu destekler üzerine atılan kuzey-güney istikametindeki kirişler ile harim bölümü, mihraba dik üç sahınlı hale getirilmiştir. Ahşap desteklerin kaide ve başlıkları yoktur. Ahşap tavan, dıştan dört yöne eğimli kırma çatı altına alınmıştır. Ahşap direkler ile kirişler, ahşap konsollarla bağlanmışlardır. Konsolların alt bölümü, uçları yedi dilimli palmetlerle süslenmiştir¹²⁰.

Yapının kuzeybatı yönünde, iki kanatlı bir kapıyla sokağa açılan avlu kısmı yer alır (Fotoğraf 57). Avlu kapısı, kesme taş malzemeli olup yuvarlak bir kemer içerisinde değerlendirilmiştir. Taç kapı formunda ele alınan ve üstte semerdam şeklinde son bulan açıklığın iki yanında ise yüzeyden dışa taşırılan dikdörtgen panolar yer almaktadır. Avluya, yakın zamanda tuvalet, lavabo, depo ve Kur’an Kursu bölümleri ilave edilmiştir. Kur’an Kursu bölümünde bir de mihrap nişi bulunmaktadır. Ayrıca bu kısımda girişi dışarıdan verilen lojman bölümü, son yıllardaki ilaveler arasındadır.

Doğu cephedeki üçü altta üçü üstte olmak üzere altı pencere, batı cephedeki ikisi altta biri üstte olmak üzere üç pencere, kuzey cephedeki dört altta dört üstte olmak üzere

¹¹⁸ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46’den alınmıştır.

¹¹⁹ EKEN, G., a. g. t., s. 28–29’da ve DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 44’de Osmanlı Arşivi’ndeki iki belgeden birisinin 1719, diğerinin 1747 tarihli olduğu ve caminin bu tarihlerden mutlak suretle daha önceki bir tarihte yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca 1719 tarihli Hurufat Defteri’ndeki kayıtlarda, camide ferraş olarak çalışan Hacı Şaban’ın beratının yenilendiği, 1747 tarihli kayıtlarda camiye imam ve hatip olarak, günlük bir akçe karşılığında Mehmet Halife’nin görevlendirildiği ve 1845 yılında camide görev yapan müezzinin yıllık elli kuruş aldığı verilen bilgiler arasındadır.

¹²⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

sekiz pencere ve güney cephedeki üç pencere, toplamda yirmi pencere, harim bölümünü aydınlatmaktadır (Fotoğraf 58–62).

Avlunun doğusundaki giriş açıklığı ile harim bölümüne geçilmektedir. Orta sahnın, üst örtüsündeki süslemesi ile diğerlerinden farklıdır. Süslemesiz üç kuşakla iç tavan çevrelenmiştir. Üçüncü kuşak sonrasında tavan yaklaşık 10 cm. çökertilmiştir. İç tavan yüzeyi çıtalarla üç bölüme ayrılmıştır. Yanlardaki yüzeyler tavana çakılmak sureti ile bu yüzeyler kasetlenmiştir. Orta bölüm, çarkıfelek şeklindeki bir kompozisyonla bezenmiştir. Çarkıfeleğin merkezinde aşağı sarkıntı yapan bir göbek düzenlemesi söz konusudur. Merkezdeki göbekten çıkan ve kavislenmiş çıtalar, üç dilimli palmet biçimindeki çıtalara eklenerek göbeğin kenarlarına bağlanırlar. Dairesel yüzeyin köşelerindeki üçgen kısımlarda “S” ve “C” kıvrımları yapan akant yaprakları yer alır¹²¹ (Çizim 6–7). Yan sahnınlar düz ahşap tavan örtüye sahiptirler.

Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 63). Bu bölüm doğu–batı yönünde atılan kirişlerle üç kısma ayrılmıştır. Mahfilin üst örtüsünde ahşap çıtalar ile oluşturulmuş kasetleme tekniğindeki süslemeler görülür.

Caminin doğu cephenin kuzey köşesine yakın yerde, son yıllarda ilave edilen bir çeşme yer alır (Fotoğraf 64).

Minare: Moloz taş malzemeli kare kaide üzerinde, ahşap çokgen gövdeli, tek şerefeli minare, harim bölümünün kuzeydoğu köşesinde bulunmaktadır (Fotoğraf 65). Minare girişine kadınlar mahfilinden ulaşılmaktadır. Ahşaptan yapılmış şerefe bölümünün üzerinde, Divriği’deki diğer pek çok camide olduğu gibi, petek kısmına yer verilmemiştir. Şerefe bölümünün üzeri, çokgen düzenlemeyle ahşap malzemedan bir örtüyle kapatılmıştır.

Harim kısmının üzerini kapatan ahşap kirişler doğu–batı, mahfil bölümünde ise, kuzey güney istikametinde atılmıştır. Bu ahşap kirişler on ahşap direk taşıdır.

Mihrap: Mihrap nişi, güney duvar ortasında yarım yuvarlak planlı olup, 64 cm. genişliğe sahiptir (Fotoğraf 66). Cepheden hafif taşıntı yapan mihrapta süslemeye yer verilmemiştir.

Minber: Minber, mihrap nişinin hemen yanında bulunan ahşap minber, malzemenin kendi renginde bırakılması ile dikkat çeker. Korkuluk bölümünde kafes tekniği, diğer bölümlerde ise çakma tekniği kullanılmıştır. Minber kapısının köşeliği,

¹²¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 47.

beş dilimli palmet, oval bir madalyon oluşturacak şekilde dilimli rumilerin oluşturduğu bitkisel bir kompozisyon ile süslenmiştir (Fotoğraf 67). Minber kapısının tepelik kısmında, kıvrık dalların taşıdığı dilimli yapraklar ve beş yapraklı çiçekler bir tuğra motifini çevreleyecek bir kompozisyonla yerleştirilmişlerdir¹²² (Çizim 8).

Süsleme: Camide, ahşap ağırlıklı bir süsleme söz konusudur. Tavan ve minberde ahşap malzemeli süsleme kullanılmıştır. Avlu girişinde silme kuşaklar dışında herhangi bir taş süsleme unsuru söz konusu değildir.

Malzeme: Beden duvarlarında kaba yonu yaşı, taşıyıcı direkler, üst örtü ve minarede ahşap malzeme kullanılmıştır.

¹²² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

2.1.1.6. Güllübağ Camii

Çizimler: 9–11

Fotoğraflar: 70–75

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Güllübağ Mahallesi’nde–Güllübağ Sokak üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 68).

Tarihçesi: Yapı hakkında inşa tarihini ve banisinin kimliğini belirtecek her hangi bir kayıt mevcut değildir. Caminin, plan ve mimari özelliklerinden hareketle XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğu kabul edilmektedir¹²³.

Güllübağ Camii’nin, mahalle sakinlerinin anlattıklarından ve Divriği Müftülüğü Cami Kütük Defteri’nin on birinci sayfasındaki bilgilerden 1945 yılında ciddi bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır¹²⁴.

Plan ve Mimari Özellikleri: Güllübağ Camii, ahşap destekli camiler grubunda değerlendirilmektedir (Çizim 9).

Ahşap tavan, iki bağımsız destek tarafından taşınmaktadır. Harim, ahşap direklerin üzerine doğu–batı yönünde atılan kirişler ile mihraba paralel üç sahına ayrılmıştır. Tavan, dışarıdan dört yöne eğimli kırma bir çatı altına alınmıştır.

Mihrap önündeki sahnın tavanın merkezindeki göbek, üç dilimli palmet, dört yapraklı çiçek ve tekrar palmetlerden oluşan bir kompozisyonla süslenmiştir. Göbek zeminine yeşil renkte bir kumaş konulmuştur. Süslemenin çerçevesi, sarkıt yapan palmetlerin yan yana dizilmesi ile oluşturulmuş olup zemini kırmızı renkteki bir kumaşla kaplanmıştır¹²⁵ (Çizim 10).

Orta sahnın tavan göbeğinde üç dilimli palmet, dört yapraklı çiçek ve lale formundaki üç yapraklı çiçek motiflerinden oluşan bir kompozisyon söz konusudur. Bu kompozisyonun zemininde pembe renkli bir kumaş kullanılmıştır. Tavan göbeği, sarkıt şeklindeki üç yapraklı bitkisel motifler ile çevrelenmiştir¹²⁶ (Çizim 11).

Yapının batı yönünde, girişi güney yönde olan, bir avlu bulunmaktadır. Avlu giriş kapısının batısında, cami ile aynı dönemden olduğu anlaşılan sivri kemerli bir çeşme yer almaktadır (Fotoğraf 69). Avluya son yıllarda tuvaletler ve lavabolar ilave edilmiştir.

¹²³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 64.

¹²⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

¹²⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

¹²⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

Asıl ibadet mekânı, güney ve kuzey cephelerdeki iki, doğu cephesindeki üç ve batı cephedeki bir pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 70–72).

İç mekânda, kuzeyde, son yıllarda eklenmiş, ahşap malzemeli kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 73).

Minare: Asıl ibadet mekânının kuzeybatı köşesinde, son cemaat yeri içerisinde ahşap minare yer alır (Fotoğraf 74). Moloz taş örgülü, dikdörtgen kaide üzerinde ahşap, çokgen gövde kısmı yükselir. Minare, çokgen kırma bir örtüyle kapatılmış şerefe bölümü ile son bulmaktadır.

Mihrap: Kible duvarının ortasına açılan yarım yuvarlak planlı mihrap nişi, 42cm. genişliğinde olup iki yanda birer sütunce ile sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 75). Sütunce başlıklarında beş köşeli yıldız motifleri görülmektedir. Sütun başlıklarının üzerinde, alçı kaplama ile gerçekleştirilmiş altı köşeli yıldızlar ve aralarındaki boşluklara yerleştirilmiş yaprak motifleri görülmektedir. Bezemenin üst kısmı lale biçimindeki bir motifle taçlandırılmıştır¹²⁷.

Minber: Asıl ibadet mekânının güneybatı köşesine yerleştirilen ahşap çakma tekniğindeki minberin, yakın bir dönemde ilave edildiği anlaşılmakta olup sanatsal bir özelliğe sahip değildir.

Süsleme: Camide mihraptaki yüzeysel olarak işlenen bitkisel ve geometrik uygulamalar dışında süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Temelden yaklaşık 1 m.ye kadar kesme taş, üst bölümlerde ise ahşap hatıllı, çamur harçlı ve moloz taş örgülü olarak inşa edilmiştir. Moloz taş malzeme içte ve dışta alçı ile sıvanmıştır. Üst örtüde ve taşıyıcı direklerde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

¹²⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

2.1.1.7. Hacı Osman Mescidi

Çizim: 12

Fotoğraflar: 76–84

Bulunduğu Yer: Divriği ilçe merkezinde, Hacı Osman Mahallesi'nde yer almaktadır (Fotoğraf 76).

Tarihçesi: Mescit, giriş kapısı üzerindeki kitabeğe göre 1089 H./1678 M. yılında Osman bin Yakup tarafından yaptırılmıştır¹²⁸ (Fotoğraf 77). Kitabeye¹²⁹:

بنا هاذالمسجد بواسيت الحاج عثمان بن
يعقوب ال مرحومين من نورالله روحنه سنه تسعه و ثمانين و الف
(1089)

Bina hazel mescid bi vasiyeti el-hac Osman bin

*Yakub el-merhumeyin men nev-verallahu ruhuna sene tis'a vese maun ve elf
1089 (1678 M.)*

Anlamı:

Allah ruhlarını nurlandırсын, merhum Yakup oğlu merhum Hacı Osman'ın vasiyeti üzere bu mescit 1089 yılında yaptırılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Hurufat Defteri'ndeki belgeğe göre, yapının 1130 H./1718 M. yılında ibadete açık olduğu ve XIX. yüzyıl başlarında da mescitten camiye dönüştürüldüğü ifade edilmektedir¹³⁰.

1970'li yıllarda yapının kuzeyine, bir son cemaat yerinin ilave edildiği ve mescidin üzerine kırma çatı yapıldığı ifade edilmektedir¹³¹.

Mescit, 2000'li yıllarda da V.G.M. tarafından onartılmıştır. Bu onarımlarda yapının çevresindeki depo, müştemilat gibi ilave yapılar ortadan kaldırılmıştır. M. Denктаş, 2005 yılındaki incelemeleri esnasında mescidin ibadete kapalı olduğunu belirtmiştir¹³². Yapı, günümüzde ibadete açıktır.

¹²⁸ ACUN, H., a. g. m., s. 193'te yapım tarihinin bilinmediği belirtilmiştir.

¹²⁹ Kitabeye metni ve anlamı, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 27'den alınmıştır.

¹³⁰ EKEN, G., a. g. t., s. 36; EKEN, G., a. g. t., s. 36'da Şeriye Sicil Defteri'ndeki bilgilerden hareketle, mescidin aydınlatılması için Bektaşoğlu Ali bin Ömer'in vakfettiği bahçenin gelirlerinden yılda üç defa yağ ve fitil alındığı belirtilmektedir; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 27.

¹³¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 25'de bu bilginin 84 yaşındaki mahalle sakinlerinden Hasibe AYIN'dan alındığı ifade edilmektedir.

¹³² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 27.

Plan ve Mimari Özellikleri: Mescidin doğu–batı yönünde uzanan dikdörtgen planı, ortada güney–kuzey istikametinde atılan iki takviye kemerinin desteklediği bir beşik tonoz ile örtülüdür (Çizim 12). Tonoz örtü, dıştan kiremit kaplı kırma bir çatı içerisine alınmıştır.

Kuzey yöndeki son cemaat yerinin 1970’lerde ilave edildiği halk arasında söylenmektedir. Son cemaat yeri, güneyde mescit duvarına bitişik olan ve kuzeyde bağımsız dört ahşap direk taşıyan kırma bir çatı ile kapatılmıştır (Fotoğraf 78–79).

Asıl ibaret mekânına geçit veren sivri kemerli giriş açıklığının (Fotoğraf 80) batısında 30 cm. derinliğinde bir mihrap nişi, doğusunda ise dikdörtgen çerçeveli bir pencere açıklığı bulunur (Fotoğraf 81–82).

Eyvan tipinde ele alınan mescidin doğu ve batı duvarlarında ise iki adet pencereye yer verilmiştir (Fotoğraf 83–84). Mescidin güney cephesi sağır bırakılmıştır.

Minare: M. Denктаş’ın 2005 yılında yayınladığı *Divriği’deki Osmanlı Camileri* adlı kitabında, yapının kuzeybatısında olduğu belirtilen minare¹³³, son onarımlarda ortadan kaldırılmıştır.

Mihrap: Kible duvarında, kesme taş malzemeli, yarım yuvarlak planlı, 40 cm. derinliğinde bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrap, oldukça sade ve süslemesizdir.

Minber: Son yıllarda mescide ilave edilen minber, sanatsal bir özellik taşımamaktadır.

Süsleme: Yapıda, herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir¹³⁴.

Malzeme: Mescit, tamamıyla kesme taştan inşa edilmiştir.

¹³³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 25.

¹³⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 25 ve 27’de harime giriş kapısının batısında, dairesel bir madalyonun üzerinde geometrik süslemenin olduğu belirtilmiştir. Günümüzde böyle bir süsleme mevcut değildir. Son onarımlarda sözü geçen bu süslemenin ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

2.1.1.8. Hatipoğlu Camii

Çizim: 13

Fotoğraflar: 85–93

Bulunduğu Yer: Divriği’de, İlluzar Mahallesi–Turabali Sokağı üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 85–86).

Tarihçesi: Hatipoğlu Camii’nin inşa tarihi, yapını ve yaptırını hakkında bilgi verecek herhangi bir kayıt yoktur. Bu sebeple inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, plan ve mimari özelliklerinden hareketle, XIX. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olduğu düşünülebilir.

Kaynaklarda, yapının bugünkü haliyle, orijinal görüntüsünden geçirdiği onarımlar sebebiyle bir hayli uzaklaştığı ve 2002 yılında harim ve son cemaat yerinin kırma çatı ile kapatıldığı belirtilmektedir¹³⁵.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hatipoğlu Camii, ahşap tavanlı cami planında inşa edilmiştir (Çizim 13).

Yapının düzgün olmayan dikdörtgen planının üzeri düz, ahşap tavanla kapatılmıştır. Üst örtü, ortada beton bir ayakla taşınırken diğer bölümlerde doğrudan duvarlara bindirilmiştir. Asıl ibadet mekânı, doğu– batı yönünde atılan bir kirişle mihraba paralel iki sahına bölünmüştür. Güneydeki sahin daha geniş tutulmuştur. Ahşap tavan, dışarıdan kiremit kaplı bir çatı içerisine alınmıştır. Harime girişi sağlayan kapı açıklığı, son cemaat yerinin güneydoğu köşesinde bulunmaktadır (Fotoğraf 87).

Doğu, batı ve kuzey cephelerde açılan yatay dikdörtgen birer pencere açıklığı ile harim bölümü aydınlatılmıştır.

Yapının kuzeyinde üçgen şekilli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kapalı bir bölüm olarak yapılan bu mekâna, kuzeydoğudaki giriş açıklığından ulaşılmaktadır. Bir iç avlu gibi de düşünülebilecek olan bu bölümün kuzeybatısında lavabo ve tuvalet kısmı yer alır. Plandan anlaşıldığına göre tuvaletin ve lavabonun olduğu bu bölümden, sokağın şekline de bağlı olarak, doğuya doğru bir duvar örülerek son cemaat yeri kapalı bir mekân haline getirilmiştir.

Harimin kuzeyinde, ahşap malzemeli kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 88). Mahfil, ortada ahşap bir direğe, diğer yönlerde duvarlara oturmaktadır. Mahfile çıkışı sağlayan ahşap merdiven, kuzey duvara bitişik haldedir.

¹³⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 25.

Minare: Girişini son cemaat yerinin güneydoğusundaki bir kapı ile sağlanan tek şerefeli minare, harimin kuzeydoğu köşesinde bulunmaktadır (Fotoğraf 89–90). Minare girişinin önünde küçük bir hole yer verilmiştir. Moloz taş malzemeli silindirik kaide üzerinde, ahşap malzemeli, çokgen minare gövdesi yer alır. Minare, onikigen bir örtü ile kapatılmış şerefe bölümü ile son bulmaktadır. Şerefe örtüsü, onbir adet ahşap direk ile taşınmaktadır.

Mihrap: Kible duvarı ortasındaki yarım yuvarlak planlı mihrap nişi alçı sıvalı olup süslemesizdir (Fotoğraf 91).

Minber: Güneydoğu köşede yakın bir tarihte eklenen minber de mihrap gibi sade ve süslemesiz olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 92).

Süsleme: Camide herhangi bir süsleme söz konusu değildir.

Malzeme: Yapıda, temelden yaklaşık 0. 50 m.'ye kadar taş, sonrasında kerpiç malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 93). Kerpiç malzeme içte dışta alçı ile sıvanmıştır. Taşıyıcılar ve tavanda, son onarımlar ile beraber betonarme malzeme kullanılmıştır. Minare gövdesinde, Divriği'deki birçok minare örneğinde olduğu gibi ahşap malzeme kullanılmıştır.

2.1.1.9. Kara Mahmut Mescidi

Çizim: 14

Fotoğraflar: 94–99

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Süleymanağa Mahallesi–Şehit Kubilay Sokağı ile Sevgi Sokağı’nın kesiştiği köşede yer almaktadır (Fotoğraf 94).

Tarihçesi: Yapı üzerinde bani ve inşa tarihi hakkında bilgi verecek bir kitabe mevcut değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Hurufat Defterindeki belgeden, Karamahmudzâde Ali Ağa tarafından çarşı kurbunda bir cami inşa ettirildiği anlaşılmaktadır¹³⁶. Ancak söz konusu mescidin inşa tarihi bu kayıtlarda belirtilmemiştir¹³⁷.

Mevcut caminin 1900’lerin başlarında yıkıldığı da ileri sürülen bilgiler arasındadır¹³⁸.

M. Denктаş, yapının tarihlendirmesini yaparken şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Muhtemelen bu yüzyılın başında yıkılan Karamahmut Mescidi’nin adını yaşatmak için yıkılan eski caminin ismi 20. yüzyıl başlarında yapılan bu camiye verilmiş olmalıdır”*¹³⁹.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, ahşap destekli camiler grubunda yer almaktadır (Çizim 14).

Mescit, kuzey–güney yönünde dikdörtgen şeklindeki bir alan üzerine kurulmuş olup, iki ahşap direk tarafından taşınan ahşap bir tavanla kapatılmıştır. Harim bölümü, kuzey–güney yönünde atılan kirişlerle mihraba dik iki sahına ayrılmıştır. Örtü, dıştan kiremitle kaplı bir çatı altına alınmıştır.

Harimin kuzeyindeki son cemaat mahalli, kapalı bir mekân olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 95). Bu bölüme doğu köşedeki girişle ulaşılmaktadır. Yapının kuzeyindeki dikdörtgen şekilli son cemaat yeri içerisine, son dönemlerde kadınlar mahfili eklenmiştir (Fotoğraf 96).

Kuzey cephede, altta iki üstte iki, güney cephede ise saçak altında iki tane küçük pencereye yer verilmek sureti ile yapı aydınlatılmıştır (Fotoğraf 97–98).

¹³⁶ EKEN, G., a. g. t., s. 29; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 72.

¹³⁷ EKEN, G., a. g. t., s. 29’da, Osmanlı Arşivi’ndeki Hurufat Defteri’ndeki belgede, 1203 H. / 1789 M. yılında caminin imamlığına Hafız Abdulhak ve kardeşi Ali ile birlikte mutasarrıflık ettikleri belirtilmektedir.

¹³⁸ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 57.

¹³⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 72.

Mihrap: Alçı malzemeli mihrap nişi, güney duvar içerisinde yarım daire planlı olup süslemesiz bir görüntüdedir (Fotoğraf 99).

Yapının minaresi, minberi ve vaaz kürsüsü yoktur.

Süsleme: Küçük ölçekli olarak inşa edilen, yapılan ilavelerle orijinal görüntüsünden bir hayli uzaklaşan Cami'de, süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Yapının temel duvarlarında taş, beden duvarlarında kerpiç, üst örtüde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Caminin beden duvarları, son onarımlarda dışarıdan betonarme malzeme ile sıvanmıştır.

2.1.1.10. Koca Paşa (Saray) Camii

Çizim: 15

Fotoğraflar: 100–112

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Kocapaşa Mahallesi–Emniyet Sokağı’nda yer almaktadır (Fotoğraf 100).

Tarihçesi: Cami, hem bulunduğu mahallenin ismi ile hem de Vezir Memiş Paşa tarafından yaptırılan ve sonraki dönemlerde yıkılan sarayın yerine yapılmış olması ile Saray Camii olarak da adlandırılmaktadır¹⁴⁰.

Yapının avlu duvarının kuzeybatı köşesine yakın bir yerde altı beyitlik sülüs bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe¹⁴¹:

جامعی یاپدی ولی پاشا ایدوب احیا
 قیلدیلر خیر دعالر هم امام مقدادین
 عالم ایچره متقینه دائم قرین
 هم شفیع اولا نبی مرسلین
 بارک الله آل همت اول وزیر ابن وزیر
 آسمیش اول تخت توضع اوزه اما بی نظیر
 جمله خیری اولا مقبول عند الله سمع الباصر
 صاحب الخیراتا مرادک ویره رب العالمین
 دولتک تایید قیلسون عمرونی افزون هدا

انقیاد ایدوب شریعت حکمک ایتدیگجه ادا
 نصرت الله اولا توقفدن هیچ آلمایا هدا
 ضم الفله دوشدی تاریخ هو خیور ناصرین

*Camii yaptı Veli Paşa ediüp ihya
 Kıldılar hayr–dualar hem imam–ı mıkdâdin
 Âlem–içre müttekine ola daim karin
 Hem Şef’i ola kıyamette neb –y i mürselîn
 Bârekallah âl–i himmet ol vezir ibn–i vezir*

¹⁴⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 34.

¹⁴¹ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 34’den alınmıştır.

*Basmış ol taht-ı tevazu üzre amma bî-nazir
Cümle hayrı ola makbul ind-i semi'ül Basir
Sahib-ül hayrata muradın vere Rabbülâlemin
Devletin te'yid kılsun ömrünü efzun Huda
Inkıyad ediüp şeri'at hükmün etdikçe eda
Nusratullah ola tevkıftan hiç almaya cüda
Zamm-ı elifle düşdi tarih-hüve hüyrünnâsirîn*

N. Sakaoğlu, ebced hesabı ile kitabenin 1224 H./1809 M. yılını verdiğini belirtmektedir¹⁴².

Yapıda bahsi geçen 1809 M. tarihli kitabe dışında, bir yazıt mevcut değildir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Hurufat Defterindeki 1115 H./1704 M. tarihli bir belgede camiden bahsedilse de inşa tarihi verilmemektedir¹⁴³.

M. Denктаş, şüpheli bir yaklaşımla beraber, yapıyı 1704'ten önceki bir tarihte yapılmış olabileceğini ileri sürmektedir¹⁴⁴.

Plan ve Mimari Özellikleri: Koca Paşa Camii, ahşap destekli camiler grubunda yer almaktadır.

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen alan, iki ahşap destekle taşınan ahşap bir tavanla örtülmüştür. Harim, duvarların üstüne atılan iki kirişle üç bölüme ayrılmıştır. Üst örtü dışarıdan kırma bir çatı ile kapatılmıştır (Çizim 15).

Caminin önünde, küçük bir avlu mevcuttur. Avluya, kuzey cepheden doğuya kaymış lentolu bir girişten ulaşılır. Oldukça küçük ölçekli olan avlunun giriş kapısı önündeki sahnılığın kuzeyindeki beş basamaklı merdivenle, son cemaat yerine ulaşılır. Son cemaat yeri, doğu ve batıda sağır tutulurken kuzeyde iki ahşap destekle dışarı açılmaktadır. Bu mekânın üzerini örten ahşap tavan, içeride çitalarla bölümlendirilmiştir. Avlunun kuzey cephesinin sokağa bakan yüzeyinde, Naci Bey Çeşmesi adında bir çeşme yer alır (Fotoğraf 101-102). Ayrıca avluya son yıllarda tuvalet bölümü ilave edilmiştir.

¹⁴² SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 168.

¹⁴³ EKEN, G., a. g. t., s. 41'de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Hurufat Defteri'ndeki belgede, 1115 H. / 1704 M. yılında, mescitte günlük bir akçe karşılığında Abdülkerim Efendi adında bir şahsın imamlık yaptığını tespit edildiğini belirtir.

¹⁴⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 35.

Harim bölümü, doğu, batı ve kuzey cephelerde bir, güney cephede iki pencere ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 103–106). Güney ve doğu cephedeki pencereler tavan hizasında olup yanları şevli olarak yapılmıştır.

Asıl ibadet mekânının kuzeyinde, yakın zamanlarda ilave edilen ahşap mahfil bölümü bulunmaktadır (Fotoğraf 107).

Minare: Camiinin kuzeydoğusunda kesme taş malzemeli, tek şerefeli silindirik gövdeli minare yer alır. Minare, üzerindeki kitabeye göre 1956 yılında ilave edilmiştir. Kitabede Latin harfleriyle “*Yapan Mustafa Köroğlu*” ibaresi kayıtlıdır. Minarenin kare kaidesi, üstte pahlanarak sekizgen pabuç bölümü meydana getirilmiştir. Şerefe ve taş külâh örtülü petek kısmı ile minare son bulur (Fotoğraf 108–111).

Mihrap: Mihrap nişi, kible duvarına açılmış yarım yuvarlak bir niş halindedir. Mihrap, aynı eksenlerdeki ters ve düz olarak yerleştirilen palmetlerden oluşan bir kuşakla çerçevelenmiştir. Mihrabın alınlık kısmı, dilimli yapraklardan oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Bu süslemenin tepe noktasına beş dilimli bir çiçek motifi yerleştirilmiştir¹⁴⁵ (Fotoğraf 112).

Minber: Harimin güneybatı köşesinde, yakın dönemlerde eklenen minber bulunmaktadır. Çakma tekniğinde yapılan ve yeşil renkte yağlı boya ile boyanan minber, sanatsal bir özellik taşımamaktadır.

Süsleme: Yapıda, mihraptaki kalıplama tekniği ile yapılmış, alçı malzemeli, bitkisel kompozisyon dışında süsleme bulunmamaktadır.

Malzeme: Yapının temel duvarlarında taş, beden duvarlarında kerpiç, taşıyıcılar ve üst örtünde ahşap malzeme kullanılmıştır. 1956 tarihli minarede ise taş malzeme kullanılmıştır. Güney cephenin batısında, batı cephede ve son cemaat yerinin kuzey cephesinde duvardan tavana geçiş bağdadi devirmelerle sağlanmış olup saçak altı ahşapla kaplanmıştır¹⁴⁶.

¹⁴⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 35.

¹⁴⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 34.

2.1.1.11. Kùltür Camii

Çizim: 16

Fotoğraflar: 113–131

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Kemankeş Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 113).

Tarihçesi: Yapının inşa tarihi ve mimarı bilinmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Hurufat Defterindeki 1715 M. tarihli belgelerde yapı ile ilgili bilgiler mevcut ise de inşa tarihi ile ilgili bir kayıt söz konusu değildir¹⁴⁷. Bu belgelerden hareketle, yapının 1715 M. yılında mescit iken camiye çevrildiği ve inşa tarihinin de 1715’ten önce olduğu düşünülebilir¹⁴⁸.

Kùltür Camii, 2003 yılında V.G.M. tarafından kapsamlı bir şekilde onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kùltür Camii, ahşap destekli cami plan tipinde inşa edilmiştir (Çizim 16).

Düzgün olmayan dikdörtgen planlı harim bölümünün örtüsünü oluşturan ahşap tavan, onbeş ahşap destek tarafından taşınmaktadır. Ağaç direklerde kaide kullanılmamıştır. Harim bölümü, kuzey–güney yönünde atılan beş ahşap kirişle mihraba dik altı sahına ayrılmıştır. Plandaki asimetric durumun, mescitten camiye dönüştürülmesi ile ilgili olduğu kabul edilebilir¹⁴⁹.

Ahşap kirişleri dik kesecek biçimde doğu–batı yönünde ahşap hatıllar atılmıştır. Bu hatılların arasında, ayrıca hazırlanmış olan ve hafif çapraz yerleştirilmek sureti ile balıksırtı görünümü verilmeye çalışılan parçalar çakılarak yerleştirilmiştir (Fotoğraf 114–117).

Yapı, doğuda iki, batıda dört, kuzeyde iki, güneyde beş pencere ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 118–119).

Harimin kuzeydoğu ve doğusunda ahşap desteklerle taşınan kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 120–121). Mahfile, kuzey duvarına bitişik yapılan dokuz basamaklı ahşap bir merdiven ile ulaşılır.

¹⁴⁷ EKEN, G., a. g. t., s. 31–32’de Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Hurufat Defterindeki belgelere göre, 1127 H. / 1715 M. yılında camiye günlük yarım akçe karşılığında Mehmed adlı birinin atandığı, 1168 H / 1754–55 M. yılında da mescidin ihtiyaçtan dolayı camiye çevrildiği ve 1180 H. / 1776 M. tarihli bir beratta caminin yerinin tarif edilmesi ile ilgili bilgilerin verildiğini belirtmektedir.

¹⁴⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 44.

¹⁴⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 44.

Caminin kuzey cephesinde, kısmen batıya kaydırılmış olan son cemaat yeri bulunmaktadır (Fotoğraf 122). Bu mekâna, kuzey yöndeki lentolu, çift kanatlı ahşap kapıdan ulaşılmaktadır. Son cemaat bölümünün üst örtüsü, doğrudan duvarlara bindirilmiştir. Üst örtü, kuzey–güney doğrultuda uzanan beş adet ahşap kiriş tarafından taşınmaktadır. Kirişlerin alt yüzeyleri ahşap parçalar ile kaplanırken, kirişlerin arasında kalan tavan yüzeyi dikdörtgen şeklinde, ayrıca hazırlanan, balıksırtı biçimindeki ahşap parçaların çakılması ile meydana getirilmiştir. Son cemaat yeri, doğu cephe dışındaki cephelerde, ikişer adet dikdörtgen çerçeveli pencereler ile aydınlatılmıştır. Son cemaat yerinin doğu ve batısında kapalı mekânlara yer verilmiştir. Bu mekânlardan doğudaki imam odası, batıdaki ise gasilhane olarak değerlendirilmiştir. Yine bu bölümün kuzeydoğu köşesindeki dokuz basamaklı ahşap merdivenle, kadınlar mahfiline ulaşılmaktadır.

Yapının bütün cephelerinin saçak kısımları, cephelerden taşıntı yapmaktadır. Doğu, batı ve güney cephedeki saçaklar tek kademeli tutulurken, giriş cephesi de olan kuzeydeki saçak bölümü iki kademeli olarak değerlendirilmiştir¹⁵⁰.

Caminin kuzeydoğusunda dikdörtgen şeklindeki mekân, abdest alma yeri olarak son onarımlarda ilave edilmiştir. Bu mekân, kuzeye ve batıya kemerlerle açılmaktadır.

Minare: Caminin tek şerefeli ahşap minaresi, son cemaat yerinin güneybatı köşesine yerleştirilmiştir. Minare girişi, harimin kuzeybatısındaki lentolu girişten sağlanır. Minare girişinin olduğu kaide kısmına sekiz basamaklı ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır. Ahşap gövde üzerindeki şerife bölümü, daire formlu olup üzeri onikigen bir örtü ile kapatılmıştır (Fotoğraf 123).

Mihrap: Harim bölümünde, güney duvar ortasında, 60 cm. derinliğindeki ahşap kaplamalı mihrap nişine yer verilmiştir (Fotoğraf 124–126).

Minber: Mihrabın hemen sağında ahşap minber bulunmaktadır (Fotoğraf 127–130).

Mihrap, minber ve doğu duvar ortasına yerleştirilen vaaz kürsüsü orijinal olmayıp son onarımlarda ilave edilmişlerdir (Fotoğraf 131).

Süsleme: Yapının son onarımlarda eklenen mihrabı, ahşap kaplamalıdır. Yazı, bitkisel ve geometrik süslemeli bordürler ile mihrap tezyin edilmiştir.

¹⁵⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 42.

Minber de mihrap gibi ahşap malzemeli olup son onarımlarda yapıya ilave edilmiştir. Korkuluk, aynalık, köşk ve köşk altında bitkisel süslemeye yer verilmiştir. Korkulukta bitkisel süsleme ajur tekniğinde, aynalıkta bir madalyon halinde kabartma tekniğinde, süpürgelik kısmında panolar halinde kabartma tekniğinde ele alınmıştır. Minber kapısı, iki kanatlı olup ajur tekniğinde rumi ve palmetlerle meydana getirilen süslemeyle hareketlendirilmiştir.

Asıl ibadet mekânının doğu duvarının orta kısmındaki vaaz kürsüsü de ahşap malzemeli olup bitkisel süslemeye tabi tutulmuştur.

Malzeme: Cami, temel duvarlarında kesme taş, beden duvarlarının üst bölümlerinde ise kerpiç malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Üst örtü, minare gövdesi ve taşıyıcı direklerde ahşap kullanılmıştır.

2.1.1.12. Süleyman Ağa Camii

Çizim: 17–18

Fotoğraflar: 132–144

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Süleyman Ağa Mahallesi’nde, Kanarya Sokağı ile Mehmet Atay Sokağı’nın kesiştiği köşede yer almaktadır (Fotoğraf 132).

Tarihçesi: Yapının minare kaidesinin üst kısmında, 36 x 52 cm. ölçülerinde dört satır halinde ve 1324 H.–1906 M. tarihli taş bir kitabe yer almaktadır¹⁵¹. Kitabe¹⁵²:

بر خلوت دنيا ايدينجه نيجه لر بو اثر خيراتا كورندكجه بو
 بويله بر خيري دليل آلمق كرك ياد ايدرلر تا كه اونى نيجه لر
 بو جامع نك بانيسنى يا الاه ايله مسرور دار دنياده بولسن فلاح
 صاحب الخيرات حاجى سليمان آغا بن الحاج عثمان آغا سنه 1324

Bir halveti dünya edince niceler Bu eseri hayrata göriündükçe bu

Böyle bir hayrı delil almak gerek Yâd ederler ta ki onu niceler

Bu camiinin banisini ya ilah Eyle mesrur dar-ı dünyada bulsun felah

Sahibü’ l –hayrat Hacı Süleyman Ağa Bin El-hac Osman Ağa Sene 1324

Bu kitabeye göre yapı, 1324 H.–1906 M. yılında Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Cami ile ilgili bazı arşiv belgeleri mevcuttur. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1100 H.–1688/1689 M. tarihli belgeden, mescidin El–Hac Süleymanağa İbnül merhum El–Hacı Osman Ağa adına düzenlenmiş bir vakfiyesinin olduğu anlaşılmaktadır¹⁵³. M. Denктаş, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 1100 H.–1688/1689 M. tarihli belgeden hareketle inşa tarihinin XVII. yüzyılın sonları olabileceğini ifade etmektedir¹⁵⁴.

1970’li yıllarda orijinal toprak dam, kiremit kaplı kırma bir çatı içerisine alınmıştır. Bu esnada, cephelerin geniş saçaklarla koruma altına alındığı anlaşılmaktadır¹⁵⁵.

¹⁵¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 27–28.

¹⁵² Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 28’den alınmıştır.

¹⁵³ EKEN, G., a. g. t., s. 36’dan Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Vakıfname ve bu mahiyetteki L’amat Defteri ondördüncü sayfadaki belgede ise 18. yüzyılın sonlarında mescidin aydınlatılması için Vesile binti Süleyman nâm Hatun Vafı’ndan kandil yağışı tahsis edildiği bilgileri elde edilmektedir

¹⁵⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 27–31.

¹⁵⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 28.

Süleyman Ağa Camii, 2007 yılında V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yaklaşık kare bir alan üzerine kurulan Süleyman Ağa Camii, ahşap destekli camiler grubunda değerlendirilmektedir (Çizim 17).

Harim bölümünün üzerini örten ahşap tavan, ortada üç ahşap direk ile taşınmaktadır. Asıl ibadet mekânı, bu ahşap direklerin üzerine doğu–batı istikametinde atılan kirişle, mihraba paralel uzanan iki sahna ayrılmıştır. Mihrap önündeki sahnın tavanı tek kuşaklı ve düz olarak planlanırken, iç tavan doğu–batı doğrultuda çakılan çıtalarla bölümlendirilmiştir. Tavanın merkezine yerleştirilen göbek kısmı dilimli yapraklardan meydana gelen bir bitkisel kompozisyon ile süslenmiştir. Tavan göbeğinin zeminine pembe renkli bir kumaş yerleştirilmiştir (Çizim 18). Kompozisyon geneli sarkıt yapan püsküller ile çevrelenmiştir. Kuzey sahnın tavanı ise sadece doğu–batı doğrultuda çakılan çıtalar ile bölümlendirilmiştir¹⁵⁶. Bahsi geçen bu süsleme, yapılan son onarımlar ile ortadan kaldırılmıştır. Tavan günümüzde sade bir görüntüdedir.

Kuzey cephedeki hafif batıya kaydırılmış olan lentolu giriş açıklığı ile son cemaat yerine ulaşılmaktadır (Fotoğraf 133–134). Son cemaat yeri, tüm cepheleri kaplayan duvarlar ile kapalı bir mekân olarak tasarlanmıştır. Kapının doğusunda iki, batısında bir pencere açıklığı yer alır. Ayrıca giriş açıklığının üzerinde de bir pencere açıklığı yer almaktadır. Son cemaat mahallinin üzeri kuzey–güney yönde atılan ahşap direklerle taşınan ahşap tavanla kapatılmıştır. Ahşap tavan doğu–batı istikametinde atılan ahşap çıtalarla bölümlendirilmiştir. Giriş kapısının doğu ve batısındaki sekiler, orta bölümden 0.20 m. yüksek tutulmuştur¹⁵⁷. Son cemaat yerinin kuzey batısına abdest alma muslukları konulmuştur. Son cemaat yerinin güney duvarı ortasına, çok sade bir mihrap nişi yerleştirilmiştir.

Meyilli bir arazide kurulan Süleyman Ağa Camii'nin aydınlatılması için, güney ve batı cephelerde ikişer mazgal pencere, doğu cephede altta üç adet dikdörtgen ve üstte biri dikdörtgen ikisi mazgal üç pencere ve kuzey cephede dikdörtgen dört pencere açıklığına yer verilmiştir (Fotoğraf 135–139).

Asıl ibadet mekânının kuzeybatı köşesi kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Mahfilin doğu yönüne ayakkabılık yerleştirilirken güney cephesi altı eşit kaş kemerler ile bölümlendirilmiştir. Kemer aralarına çapraz ve yatay çakılan çıtalarla meydana

¹⁵⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 30.

¹⁵⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 30.

getirilen kafes yerleştirilmiştir¹⁵⁸. Söz konusu bu uygulamalar, son onarımlarla ortadan kaldırılmıştır.

Minare: Caminin kuzeydoğusunda, kare planlı taş bir kaide üzerinde çokgen planlı, tek şerefeli ahşap minare mevcuttur (Fotoğraf 140–141). Minarenin taş kaide bölümü doğu duvarı ile hem yüz tutulurken, kuzey yönde cepheden dışarı taşırılmıştır. Minare girişine, son cemaat yerinin güneydoğusunda bulunan ve kuzeye doğru dönen sekiz basamaklı taş merdivenle çıkılarak ulaşılan ahşap kapıdan geçilmektedir. Taş kaide kısmının üzerinde ahşap, çokgen gövde yükselmektedir. Şerefe bölümüne, 00,4–00,5 m. kalınlığındaki 25 ahşap basamaklı merdivenle ulaşılır¹⁵⁹. Minarede petek kısmına yer verilmemiştir. Şerefe bölümü çokgen kırma bir külahla kapatılmıştır.

Mihrap: Güney duvar ortasında, 0.30 m. derinliğinde, yarım daire planlı mihrap nişi yer almaktadır (Fotoğraf 142). Mihrapın alınlık duvarında, alçı malzemeden kalıplama tekniğinde bitkisel süsleme işlenmiştir. Mihrap nişi, “S” biçiminde kıvrımlar yaparak ilerleyen ve ince bir sapın taşıdığı rumi yapraklarla bir bordür halinde çerçevelenmiştir. Mihrap köşelikleri stilize yaprak ve palmet motifleriyle doldurulmuştur. Mihrap genişliğinde, köşeliklerden tavana kadar uzanan yüzey yivlenmiş, kıvrımlar yapan ve simetrik olarak düzenlenmiş akant yapraklarından oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Bu kompozisyonun merkezinde bir hilal motifi dikkat çekmektedir¹⁶⁰.

Minber: Mihrapın hemen yanında, son yıllarda ilave edildiği anlaşılan ahşap minber bulunmaktadır. Minberde herhangi bir sanatsal özellik bulunmamaktadır (Fotoğraf 143). Minber korkuluklarında kafesleme tekniği, diğer bölümlerde çakma tekniği kullanılmıştır.

Caminin doğu duvarına iliştirilmiş kürsü de herhangi bir sanatsal özellik taşımamaktadır (Fotoğraf 144). Prizmatik altlık üzerindeki korkuluk kısmı kare biçimli üç panoya ayrılmıştır. Vaaz kürsüsü, günümüzde yeşil renkli yağlı boyalıdır.

Süsleme: Yapıdaki tek süsleme, mihrap bölümünde görülmektedir. Mihrap ters “U” şeklinde bir süsleme şeridiyle sınırlandırılmıştır. Çerçeve basit, bitkisel motifler görülmektedir. Bu çerçevenin hemen üzerinde ise, bir merkezden dağılan ve tavana kadar yükselen bir süsleme görülmektedir. Geç dönem özelliğindeki bu bölümde

¹⁵⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 30.

¹⁵⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 29.

¹⁶⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 30.

bitkisel motifler alçı malzemeden kalıplama tekniğinde ele alınmış olup mihrapla aynı eksende iki yanda sınırlandırılmıştır.

Harimin batı duvarının orta kısmında bir dolap nişi bulunmaktadır. Dolap kapakları ahşap malzemeli olup kapaklar iki eşit yüzeye ayrılmıştır. Alt bölüm dört eşit kare yüzeye bölünmüşken, orta kısım uçları dilimli olan sivri kemer şeklinde bitirilmiş dört dikdörtgen pano halindedir. Üst kısımdaki pano, orta bölümle aynı biçimde tasarlanmıştır¹⁶¹.

Malzemeler: Yapı, ahşap hatıllı, çamur harçlı, kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Temel seviyesinde ve minare kaidesinde taş malzeme kullanılmıştır. Üst örtü, taşıyıcı direkler ve minare gövdesi ise ahşap malzeme ile gerçekleştirilmiştir.

¹⁶¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 30.

2.1.1.13. Şems Bezirgân Camii

Çizim: 19–20

Fotoğraflar: 145–157

Bulunduğu Yer: Divriği merkezde, Ulu Cami Mahallesi, Ulu Cami Sokağı üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 145).

Tarihçesi: Cami giriş kapısı üzerinde, okunamayacak kadar kötü durumda olan bir kitabe mevcuttur (Fotoğraf 146). İnşa tarihi bilinmeyen yapının, 1115 H./1703 M. tarihli Hurufat Defterindeki bilgilerden, Şems-i Bezirgân'ın bina eylediği, mescide imam olarak günlük bir akçe karşılığında Molla Mustafa'nın getirildiği tespit edilmiştir¹⁶². Bu belgede, mescidi yapan kişinin isminin zikredilmesi dikkate alındığında yapının, yakın bir tarihte ve aynı isimde (?) biri tarafından yaptırılmış olması ihtimali güçlenmektedir¹⁶³.

Plan ve Mimari Özellikleri: Son cemaat yeri bulunmayan cami, güney–kuzey doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plan üzerinde ahşap bir tavanla kapatılmıştır. (Çizim 19).

Ahşap tavan doğrudan duvarlara oturmaktadır. Üst örtü dıştan kiremit kaplı bir çatı ile kapatılmıştır.

Kuzey cephe ortasındaki giriş açıklığı ile doğrudan asıl ibadet mekânına ulaşılmaktadır. Basık kemerli girişin üzerinde bir pencereye yer verilmiştir (Fotoğraf 147–148). Girişin doğusunda 0.18 m. derinliğinde, yuvarlak kemerli bir mihrap nişine yer verilmiştir. Yaklaşık 4.60 x 10. 45 m. ölçülerindeki lentolu girişten ahşap düz tavanla kapatılmış olan harim bölümüne geçilir. İç tavan, birleşme noktaları çıtalanmış olan tahtalarla oluşturulmuştur. Mihrap önünde tavana, yine ahşap malzemenen, zeminine kırmızı renk kumaş serilen bir tavan göbeği çakılmıştır. Tavan göbeği, ışınsal dizilen üç dilimli palmet, dört yapraklı çiçek ve tekrarlanan palmet motifleri ile hareketlendirilmiştir. Bu kompozisyonun çevresinde yan yana yerleştirilmiş ve sarkıt yapan palmetler yer alır¹⁶⁴ (Çizim 20).

Cami, doğu cephesi iki, batı ve güney cepheleri birer dikdörtgen üst pencere ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 149).

¹⁶² EKEN, G., a. g. t., s. 34; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 33.

¹⁶³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 29.

¹⁶⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 29.

Asıl ibadet mekânının kuzeyinde, ahşap malzemeli kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 150). Harimin kuzeydoğusuna bitişik olarak yapılan bir merdiven ile bu mahfile çıkılmaktadır.

Minare: Caminin kuzeydoğu köşesinde, taş malzemeli ve kare planlı kaide üzerinde yükselen ahşap malzemeli ve çokgen planlı, tek şerefeli minare yer alır. Minarenin, evvelki yıllarda yıkıldığı ve 2004 yılında yenilendiği bilinmektedir¹⁶⁵ (Fotoğraf 151–152). Minarede petek kısmına yer verilmemiştir.

Mihrap: Güney duvarı ortasına, 0.19 m. derinliğinde, yarım daire planlı mihrap nişi¹⁶⁶, açılmıştır (Fotoğraf 153–154).

Minber: Harimin güneybatı köşesine, son onarımlarda eklenen ve sanatsal bir niteliği bulunmayan minber yerleştirilmiştir (Fotoğraf 155).

Asıl ibadet mekânının kuzeybatısında, ahşap bir kafesle mekândan ayrılan iki mezar yer alır (Fotoğraf 156–157).

Süsleme: Camide, bugünkü haliyle süsleme bulunmamaktadır.

Malzeme: Camide, temelden minare gövdesine kadar kaba yonu taş, üst örtü ve minarede ahşap malzeme kullanılmıştır.

¹⁶⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 29.

¹⁶⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 29'da mihrabın alınlık kısmında, kalıplama tekniği ile gerçekleştirilmiş bitkisel bezemenin olduğundan ve mihrabın iki yanında kandil koymaya yarayan konsollardan bahsetmekte ise de günümüzde bu uygulamalardan her hangi bir iz yoktur.

2.1.1.14. Turabali Mescidi

Çizim: 21

Fotoğraflar: 158–169

Bulunduğu Yer: Mescit, Divriği ilçe merkezinde, Nebipaşa Mahallesi'nde yer almaktadır (Fotoğraf 158).

Tarihçesi: Yapı üzerinde, inceleme yaptığımız tarih olan 2007 yılı itibari ile yapılan, yaptıranı ve yapım tarihini verecek her hangi bir kayıt yoktur. Ancak geçmişte giriş üzerinde, sülüs hatlı bir kitabenin olduğu ifade edilmektedir¹⁶⁷. Bahsedilen bu kitabe metninin altı kartuş içerisinde şu şekilde olduğu belirtilmektedir¹⁶⁸:

بو جامع اوپله بر جامعدر هر اصولی با صفا
ایچینده نماز قیلانلر چکمه سک اصلا جفا
بر کلن بر داخی کلسن دونمه سنلر بی وفا
بانیسینه قیل شفاعت یا محمد مصطفی
بانى اول حاجى مصطفى زاده سارى ولى 1224
بانى ثانى آیرانجى زاده حاجى مصطفى بن حاجى محمد 1321

*Bu cami böyle bir camidir her usulu ba–safa
İçinde namaz kılanlar çekmesin asla ceфа
Bir gelen bir dahi gelsin dönmesinler bi–vefa
Banisine kıl şefaаt Ya Muhammed Mustafa*

Bani–i evveli Hacı Mustafazade Sarı Veli 1224 H./1712 M.

Bani–i sani Ayrancızade El–Hac Mustafa bin Hacı Muhammed 1321 H./1903 M

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 156 nolu Tapu Tahrir Defterinin 185. sayfasındaki bilgilerden, Turabali Mescidi'nin 887 H./1482 M. Tarihli bir vakfiyesinin olduğu öğrenilmektedir¹⁶⁹. Bu bilgiler ışığında, kaynaklarda giriş üzerinde olduğu söylenen

¹⁶⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 21.

¹⁶⁸ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 23'ten alınmıştır.

¹⁶⁹ EKEN, G., a. g. t., s. 34; GÜLSOY, Ersin, **XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991, s. 21.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 29'da bu belgelerden, 1530 yılında yapının, 300 akçe vakıf geliri olduğu, XVI.yüzyılda bu mescidin Horbek Köyü malikane gelirlerinden 300 akçe gelirin bulduğu ve 1224 H. / 1811 M. tarihinde Ebubekir bin Ahmed adındaki bir şahsın günlük bir akçe karşılığında imamlık yaptığı bilgilerine ulaşıldığı belirtilmektedir.

kitabeler, onarım kitabeleri olmalıdır ve mescidin inşa tarihi de XV. yüzyılın ikinci yarısının başları olmalıdır¹⁷⁰.

Mescit, 2007 yılında V.G.M. tarafından onartılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Mescit, güney–kuzey doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen bir alanda, ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir (Çizim 21).

Ahşap tavan dıştan kiremit kaplı kırma bir çatı altına alınmıştır.

Ayrıca kuzey yönde küçük boyutlu bir de avlu bulunmaktadır. Avlunun güneyinde, son cemaat yeri meydana getirilmiştir (Fotoğraf 159). Bu kısım, doğusunda köşk minare, batısında harim duvarının uzatılmasıyla, iki yandan kapalı olarak değerlendirilmiştir. Son cemaat yerinin ortasında bir ahşap direk kullanılarak kuzeye açık bir mekân oluşturulmuştur. Ancak son cemaat yerinin restorasyon öncesi fotoğraflarında kuzey yöne de kapalı bir mekân halinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁷¹.

Mescidin kuzey yönünde, doğuya kaymış, lentolu bir giriş ile harim bölümüne ulaşılır. 2007 yılı onarımları çerçevesinde, birleşme noktalarından çıtalanana tahta parçalar ile tavan meydana getirilmiştir.

Kuzey yönde bir, doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen çerçeveli ikişer pencere yer alır. Caminin güney cephesi ise sağır bırakılmıştır (Fotoğraf 160–162).

Minare: Mescidin kuzeydoğu köşesinde köşk minare yer alır. Güney yöndeki onüç basamaklı merdivenle minarenin köşk kısmına ulaşılır (Fotoğraf 163–166). Köşk bölümü, yuvarlak dört sütuna oturan, yuvarlak kemerlerin taşıdığı bir külahtan meydana gelmektedir¹⁷². Köşk minare ile harim bölümü arasındaki dilatasyon izlerinden hareketle minare kısmının sonradan ilave edildiği düşünülebilir.

Mihrap: Minberi olmayan mescidin mihrabı, yarım yuvarlak planlı olup herhangi bir sanatsal kıymeti bulunmamaktadır. 2007 onarımı esnasında yenilenmiştir (Fotoğraf 167–168).

Süsleme: Yapıda süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Yapının beden duvarlarında kaba yonu ve kesme taş, tavan ve son cemaat yerindeki direkte ahşap malzeme kullanılmıştır. Mescidin güneydoğusunda, son

¹⁷⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 21.

¹⁷¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 21.

¹⁷² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 21’de minare kaidesinde okunamayacak halde bir kitabenin olduğunu belirtir. 2007 yılı itibarı ile böyle bir kitabenin kaide üzerinde olmadığını tespit ettik.

onarımlarda betonarme malzeme ile gerçekleştirilen eklenen tuvaletler kısmı bulunmaktadır (Fotoğraf 169).

2.1.1.15. Zeliha Hatun Camii

Çizim: 22–23

Fotoğraflar: 170–177

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Dillioğlu Mahallesi’nde yer almaktadır (Fotoğraf 170–171).

Tarihçesi: Zeliha Hatun Camii’nin, mevcut haliyle üzerinde kitabe bulunmaması sebebiyle, inşa tarihi bilinmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Hurufat Defterindeki belgeye göre yapının, 1175 H./1764 M. yılında ibadete açık olduğu ve aydınlatılması için bazı vakıflardan yardım aldığı anlaşılmaktadır¹⁷³. Bu bilgiler ışığında caminin, 1764 yılından önceki bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak M. Denктаş; “*Bugün caminin içerisindeki minber ve vaaz kürsüsü üzerindeki kalem işi süslemeler, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yapılmış izlenimi vermektedir*”¹⁷⁴ demektedir. Bu noktadan hareketle, camiye XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında bazı ilavelerin yapıldığı ileri sürülebilir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Zeliha Hatun Camii, ahşap destekli camiiler gurubunda yer almaktadır (Çizim 22).

Harim mekânı, ikisi kuzey ve güneyde duvarlara bitişik, ikisi ortada bağımsız olmak üzere, dört ahşap direk, mihraba dik iki sahına ayrılmıştır. Ayrıca batı duvarına bitişik haldeki değişik ölçülerdeki ahşap direkler üzerine de kirişler atılmıştır. Ahşap direkler taş kaide üzerine oturtulmuş olup, başlıksızdırlar. Bağdadi devirmelerle sahninlerin üzerini kapatan ahşap tavana geçilmektedir. Bağdadi bölümler ile ahşap tavanın birleştiği noktada yer verilen 0.08 m. ölçüsündeki ahşap pervaz, bütün harim mekânını dolaşmaktadır¹⁷⁵. Tavan yüzeyleri kuzey–güney doğrultusunda atılan çıtalarla hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Doğu sahnin tavan göbeğinde, merkezde ışınal olarak tasarlanmış, laleyi andıran üç dilimli palmetlerden oluşan bir bitkisel kompozisyona yer verilmiştir. Batı sahnin tavan göbeği de aynı şekilde düzenlenmiş olup, iç ve dış bükey kıvrımlar yapan şeritlerle çerçevelenmiştir (Çizim 23).

Harim, kuzeyde bir pencere ile doğuda altta üç dikdörtgen çerçeveli ve üstte üç mazgal pencere ile ve güneyde üç mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Son cemaat yeri

¹⁷³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 52; EKEN, G., a. g. t., s. 41.

¹⁷⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 52.

¹⁷⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 50.

ise, kuzeyde iki, doğuda bir pencere olmak üzere toplam dikdörtgen çerçeveli üç açıklık ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 172–173).

Harimin kuzeyinde, yakın bir tarihte ilave edildiği anlaşılan, ahşap malzeme ile gerçekleştirilmiş kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 174). Bu bölüme, son cemaat yerinin doğusundaki yedi basamaklı bir merdiven ile ulaşılmaktadır.

Caminin kuzey yönünde, üç yönden duvarlar ile kapatılmış son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu mekân, doğuda ve batıda duvarlar ile sınırlandırılırken, kuzey yönde bir adet sütunla bölümlendirilmiştir. Son cemaat yerinin doğu bölümünde, güney duvar ortasına denk gelecek şekilde bir mihrabiye yerleştirilmiştir. Son cemaat yerinin üzeri, Bağdadi devirmeler sonrasındaki ahşap tavan ile kapatılmıştır. Bu tavan, doğu–batı doğrultusunda çakılan çıtalara hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Bağdadi bölümler ile duvarın birleşme noktasında, 0.08. m. ölçülerindeki ahşap pervaz bütün mekânı dolaşmaktadır¹⁷⁶.

Minare: 1980 yılında inşa edilen, son cemaat yerinin doğusunda yer alan tek şerefeli minarenin kaidesi, yapı bünyesine dâhil edilmiştir. Çokgen gövdeli minare taş külahla örtülü, alemsiz petek kısmıyla son bulur. Şerefe altında taş konsollara yer verilmiştir.

Mihrap: Asıl ibadet mekânında, güney duvar ortasına yerleştirilen yarım yuvarlak planlı mihrap, 0.43 m. derinliğinde ve oldukça sadedir¹⁷⁷ (Fotoğraf 175).

Minber: Çakma tekniğinde yapılan ahşap malzemeli minber, harimin güneybatı köşesinde bulunmaktadır (Fotoğraf 176). Minberin korkuluk ve köşk bölümlerinin doğu yüzeyi, kafes tekniğinde ele alınmıştır. On pano halindeki aynalık ve dört pano halindeki köşk kısmının altındaki bölümde, ondört adet değişik ölçü ve şekillerde kalem işi tekniğinde bitkisel süslemeye yer verilmiştir.

Köşk altı bölümü, ikisi dikey, ikisi yatay yerleştirilmiş dört panodan oluşmaktadır. Birbirinin tekrarı olan kompozisyonların merkezinde kırmızı ve tonlarında bir gül, çevresinde ise mavi, beyaz, kırmızı ve sarı renkte yine güllere ve yapraklara yer verilmiştir.

Farklı ölçü ve şekillerdeki on adet panodan meydana gelen aynalık bölümünde, iki farklı bitkisel kompozisyon görülmektedir. Birinci grup panolarda, merkezde kümelenmiş dört gül ve ince sapla köşelere taşınmış birer tomurcuk motifi

¹⁷⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 50.

¹⁷⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 50.

uygulanmıştır. İkinci grup örneklerde ise, bir sap üzerindeki gül ve nilüfer çiçekleri süsleme de kullanılmıştır. Alt kademedeki güllerde mavi, beyaz, kırmızı, sarı renk, üsttekilerde ise kırmızı ve tonları tercih edilmiştir¹⁷⁸.

Doğu cephede, iki pencere arasına yerleştirilen vaaz kürsüsünün alt kısmı alçı, üst bölümü ve korkulukları ahşap malzeme ile gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 177). Vaaz kürsüsünün batı yüzü, ahşap üzerine sıva ve alçı ile kavislendirilmiştir. Çeşitli renklerin tonlamaları ile birlikte gül, karanfil, küpe çiçeği ve nilüferden oluşan bir çiçek demeti vazo içerisinde betimlenmiştir.

Süsleme: Camide, XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başlarına tarihlendirilen, minber ve vaaz kürsüsündeki uygulamalar dışında süsleme bulunmamaktadır.

Malzeme: Caminin temelinde taş, beden duvarlarında kerpiç, üst örtüsünde ahşap malzeme kullanılmıştır.

¹⁷⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 52.

2.1.2. Türbeler

2.1.2.1. Ahi Yusuf Türbesi

Çizim: –

Fotoğraflar: 178–181

Bulunduğu Yer: Divriği merkezindeki Kemankeş Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Tarihçesi: Yaparı ve yaptırarı ve inşa bilinmemektedir¹⁷⁹.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, günümüzde temel seviyesindeki birkaç taş parçasından ibarettir. Bu sebeple plan ve mimarisini tespit edebilmek mümkün değildir (Fotoğraf 178–181).

¹⁷⁹ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 411'de yapıdan Mengüceli dönemi eseri olarak ve sokağa bakan cephesinde sıvalı bir duvarın olduğunu, burada, Kasas Suresi 88. Ayetinin sonunun yazılı olduğu bir kitabeden bahseder. Aynı bilgi ŞENGÜL, A., **a. g. e.**, s. 23'de ve ACUN, H., **a. g. m.**, s.194'de tekrarlanır. H. Acun yapıyı Mengücekli döneminden XIII. yüzyıl yapısı olarak tanımlar.; TUNCER, O. C., **a. g. e.**, s. 192'de yapıdan başlık halinde bahsetmekte ve dikdörtgen planlı olarak bahsetmektedir.

2.1.2.2. Anonim Türbe

Çizim: 24

Fotoğraflar: 182–187

Bulunduğu Yer: İlçe merkezinde, Belediye binasının batısında yer almaktadır (Fotoğraf 182).

Tarihçesi: Türbenin giriş kapısı üzerindeki kitabelik kısmı, boş bırakılmıştır (Fotoğraf 183). Kuzeybatıda bir kartuş içerisinde üç satırlık bir kitabe mevcuttur (Fotoğraf 184). Kitabe metni şöyledir:

الاثیر قانسو قاورى

.....

.....

1. *El-esir Kansu-Gavri*

2.

3.

1516'da bir savaşta öldüğü rivayet edilen Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin, esir olarak Anadolu'ya getirilmiş olduğu ve ölünce de önceden var olan bu türbeye gömülmüş olabileceği belirtilmektedir¹⁸⁰.

Kesin yapım tarihi bilinmeyen yapının 1196 tarihli Kamedreddin Türbesi ile gerek plan, gerekse mimari benzerliğinden hareketle XII. yüzyılın sonlarında yaptırıldığı düşünülmektedir¹⁸¹.

Plan ve Mimari Özellikleri: İçten ve dıştan sekizgen planlı olarak tasarlanan türbe, içten kubbe, dıştan sekizgen piramidal külah ile örtülüdür (Çizim 24).

Türbede cenazelik katına yer verilmemiştir.

Yapının girişi kuzey yönde bulunmaktadır (Fotoğraf 185). Giriş açıklığı, yuvarlak kemerle sınırlandırılarak bu cephe vurgulanmıştır. Bahsi geçen bu yuvarlak kemer, iki sıra halinde kademelendirilmiştir.

Türbe, kuzeydoğu ve kuzeybatıda açılan dikdörtgen çerçeveli iki pencere ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 186).

¹⁸⁰ ŞENGÜL, A., a. g. e., s. 19.

¹⁸¹ ŞENGÜL, A., a. g. e., s. 19.

Sekizgen piramidal külaha, iki sıra halinde kaval silmelerle geçilir. Külâh taş bir alemle son bulur.

Süsleme: Türbede her hangi bir süsleme ile karşılaşılmanıştır. Ancak gövdede yer yer görülen küresel oylumlanmaların içerisinde, Kamereddin Türbesi'nde olduğu gibi başinilerle dolgulanmış olması düşünülebilir (Fotoğraf 187).

Malzeme: Türbe, gri renkli, düzgün kalker taşından inşa edilmiştir.

2.1.2.3. Arap Baba (Araplık) Türbesi

Çizim: 25

Fotoğraflar: 188–197

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Ahmetpaşa Mahallesi’nde, Araplık Sokağında bulunmaktadır (Fotoğraf 188–190).

Tarihçesi: Eser üzerinde yapım tarihini, yapanı ve yaptıranı hakkında bilgi verecek bir kayıt söz konusu değildir. Yapı, XIV. yüzyılın dördüncü çeyreğine tarihlendirilmektedir¹⁸².

2007 yılında V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Araplık Türbesi, içten ve dıştan sekizgen olarak planlanmıştır (Çizim 25).

Üst örtüsü yıkılmış olan türbenin, içten kubbe, dıştan külah örtülü olduğu benzer örneklere bakılarak düşünülebilir.

Doğuda bir pencere açıklığı yer alır. Bunun dışında bir açıklık bulunmamaktadır.

Yapının kuzeyinde bir mescitten bahsedilse de, günümüzde böyle bir yapı mevcut değildir¹⁸³.

Süsleme: Türbenin gövde kısmında süslemeye yer verilmemiştir (Fotoğraf 191–192). Girişte ve batıdaki pencerede, geometrik motifli bordürler ve dilimli kemer uygulaması görülür (Fotoğraf 193–194).

Malzeme: İçten moloz taş, dıştan kesme taş ile inşa edilmiştir¹⁸⁴ (Fotoğraf 195–197).

¹⁸² TUNCER, O.C., a. g. e., s. 173.; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 415.; ACUN, H., a. g. m., s.194.

¹⁸³ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 415.

¹⁸⁴ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 415’de bu bilgi verilir. Ancak V.G.M. tarafından 2007 yılında yapılan restorasyonla içten ve dıştan kesme taş olarak yenilenmektedir.

2.1.2.4. Emir Kamereddin (Emir Hacip) Kümbeti

Çizim: 26

Fotoğraflar: 198–203

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Çarşı Mahallesi’nde yer almaktadır (Fotoğraf 198).

Tarihçesi: Halk arasında Ulu Cami’ye yakınlığı sebebiyle Ulu Camii’nin mimarına izafe edilir. Girişi üzerinde iki kitabesi bulunmaktadır (Fotoğraf 199–200). İki satır halindeki ilk kitabe, kemer içerisine yerleştirilmiş olup metni şöyledir¹⁸⁵:

بتاريخ عشر من شهر

شعبان سنة اثنى و تسعين و حمسه ماء

“*Bi tarih ‘iṣrûn min şehri-*

Şaban sene isna ve tis’in ve hamse-mie”

Nesih üslupla yazılan bu kitabeden türbenin yapılış tarihinin, 20 Şaban 592 H./19 Temmuz 1196 M. tarihi olduğunu öğreniyoruz¹⁸⁶. Bu kitabede ay ve gün belirtilmesi özel bir uygulama olarak karşımıza çıkar.

Yine Nesih hatla yazılmış ikinci kitabe, kemer tablasının üzerinde yer almaktadır. Bu kitabede:

امير الحاجب الاجل الكبير قمرالدين ابن الحاج والحرمين روزبه

“*El-emirü’l- Hacip el-ecellü’l-kebir Kamere’d-din İbnü’l-hac ve’l-Haremeyn*

Ruzbe”

yazılıdır¹⁸⁷. Buradan hareketle türbede, Emir Hacip Kamereddin’in yattığı anlaşılmaktadır.

2000’li yıllarda V.G.M. tarafından onarılmıştır.

¹⁸⁵ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 398; ÖNKAL, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s. 42; TUNCER, O.C., *Anadolu Kümbetleri*, I, Ankara, 1986, s. 223–224; BERCHEM, Max Van, *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum, Troisieme Partie Asie Mineure, Tome Premier Sivas, Diwriği*, par MM M ax Van Berchem et Halil Edhem, le Carie, 1917, s. 62–68.; ACUN, H., a. g. m., s. 193.

¹⁸⁶ ŞENGÜL, A., a. g. e., s. 15; ÖNKAL, H., a. g. e., s. 45; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 401.

¹⁸⁷ ŞENGÜL, A., a. g. e., s. 15; ÖNKAL, H., a. g. e., s. 45; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 401.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kamereddin Kümbeti, içte ve dışta sekizgen olarak düzenlenmiştir. İçten kubbe, dıştan sekizgen külahla örtülüdür (Çizim 26).

Türbenin düz atkı taşlı giriş açıklığı, kuzey yönde bulunmaktadır (Fotoğraf 201). Üzerinde on dilimli bir kemer kademeli olarak girişi sınırlandırmaktadır.

Gövdenin üst bölümlerinde, doğu, batı ve güney yönde mazgal pencereler yer alır.

Cenazelik katı olmayan yapının içerisinde yazıtsız bir mezar bulunur¹⁸⁸.

Gövdeden külaha geçişte kaval silmeler kullanılmıştır.

Süsleme: Kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu yüzlerde iki sıra halinde küresel oylumlanmalar bulunmaktadır (Fotoğraf 202). Bu kısımlarda, Anonim Türbe’de olduğu gibi baçini kullanıldığı düşünülebilir¹⁸⁹. Diğer cephelerde böyle bir uygulama söz konusu değildir (Fotoğraf 203).

Malzeme: Yapı, gri renkli kalker taşından inşa edilmiştir.

¹⁸⁸ GABRIËL, A., *Monuments Turcs d’Anatolie*, C.III, Paris, 1930, s. 36’da Cenazelik Katından bahsedilirse de böyle bir uygulama günümüzde mevcut değildir. Zaman içerisinde toprakla kapanmış olabilir.

¹⁸⁹ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 43; YETKİN, Ş., *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul, 1972, YETKİN, Ş., “Türk Çini Sanatında Bazı Önemli Örnekler ve Teknikler”, *Sanat Tarihi Yıllığı I*, İstanbul, 1965, 75–77; DEMİRİZ, Y., “Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar”, *Sanat Tarihi Yıllığı V*, İstanbul, 1973, s. 179.

2.1.2.5. Hacı Mehmet Türbesi¹⁹⁰

Çizim: 27

Fotoğraflar: 204–210

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Mercantepe Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 204).

Tarihçesi: Türbe üzerinde inşa tarihini, yapanı ve yaptıranı hakkında bilgi verecek her hangi bir kayıt mevcut değildir. Plan ve mimarisi sebebiyle XIX. yüzyılın inşa tarihi için uygun olabileceğini düşünmekteyiz. Halk arasında bir müftüye ait olduğu söylenmektedir.

2007 yılında temel seviyesinden itibaren V.G.M. tarafından yenilenmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Dikdörtgen planda ele alınmış olan türbe, içten beşik tonoz, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır (Çizim 27).

V.G.M. tarafından restorasyon öncesi yapılan çizimlerde, türbede birtakım farklılıklar görülmektedir. Bu çizimlerde batı cephe sağır bırakılırken, güney cephede geniş bir pencere açıklığına yer verilmiştir.

Restorasyon sonrasında batı yönde üç, güneyde bir pencere açıklığı gerçekleştirilmiştir. Pencereler dikdörtgen çerçeveli olup sivri kemerler içerisine alınmışlardır (Fotoğraf 205–206). Doğu cephe sağır bırakılmıştır (Fotoğraf 207). Türbenin içerisinde, doğu duvarında bir de niş bulunmaktadır.

Kuzeyde dikdörtgen çerçeveli giriş açıklığı yer alır (Fotoğraf 208). Hemen üzerinde okunamayacak kadar kötü bir halde olan kitabe mevcuttur (Fotoğraf 209).

Taş döşemeli iç mekânda üç mezara yer verilmiştir (Fotoğraf 210).

Süsleme: Son onarımlarla büyük ölçüde yenilenen türbede süsleme mevcut değildir.

Malzeme: Yapı, iki renkli kesme taş malzemedен inşa edilmiştir.

¹⁹⁰ TUNCER, O. C., a. g. e., s. 192’de başlık halinde dikdörtgen bir türbenin varlığından bahseder. Söz konusu türbenin Hacı Mehmet Türbesi’nin olabileceği düşünülebilir.

2.1.2.6. Hoca Mercan Türbesi

Çizim :-

Fotoğraflar: 211–212

Bulunduğu Yer: Mercantepe Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Tarihçesi: Yapım tarihi, binası ve ustası bilinmemektedir¹⁹¹.

Plan ve Mimari Özellikleri: Türbe günümüzde temel seviyesindeki birkaç taş parçasından ibarettir (Fotoğraf 211–212). Bu sebeple planı ve mimarisi hakkında bir tespit yapmak mümkün değildir. Ancak kalan izlerden kesme taş malzemeli olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹¹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 388'de yapıdan sekizgen planda ve Mengücekli dönemi eseri olarak bahsedilir.

2.1.2.7. Hüseyin Gazi Türbesi

Çizim: 28

Fotoğraflar: 213–217

Bulunduğu Yer: Divriği'nin doğusunda, bir tepenin zirve noktasında bulunur (Fotoğraf 213–214).

Tarihçesi: Yaparı–yaptırarı ve yapım tarihi bilinmemektedir. Mezar üzerinde günümüz Türkçesi ile Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'nin burada yattığı yazılıdır (Fotoğraf 215–216).

Plan ve Mimari Özellikleri:

Dikdörtgen şeklinde ve yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki duvarlarla çevrili türbenin üzeri açıktır (Çizim 28), (Fotoğraf 217). Ortada, yeşil renkte yağlı boya ile boyanmış olan bir mezar bulunur.

Süsleme: Türbede süsleme unsuru yoktur.

Malzeme: Yapı, moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.

2.1.2.8. Naib (Gazeler–Hacip Seyyit–Siddi Ahmed–Naib Eşref) Kümbeti

Çizim : 29

Fotoğraflar: 218–224

Bulunduğu Yer: Divriği ilçe merkezinde, Çarşı Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 218–219).

Tarihçesi: Türbenin inşa kitabesi mevcut değildir. XIII. yüzyılda yaptırıldığı kabul edilir. 1972'de külahı yenilenmiş, 1990 yılında ise etrafını saran dükkânlardan temizlenmiştir¹⁹². 2000'li yıllarda V.G.M. tarafından restore edilmiştir.

Türbede sonradan yerleştirilmiş iki kitabe vardır. Doğu pencere üzerindeki

yazıtta; **فی شهور جمازی الؤل** “... *Fi şühur-i cemaziel-evvel.....*” yazılıdır. Nesih hatlı yazı karakteri, XIII. yüzyıla işaret eder¹⁹³.

Batı yüzde 1486 M. tarihli Memlûk Sultanı Kansu'l Eşref'in fermanının yazılı olduğu üç satırlık Arapça kitabe yer alır (Fotoğraf 220–222).

1468 tarihli türbe için hazırlanan vakfiyeye, Eliksi, Sevir, Hinora köyleriyle, Oruçlu mezrasının malikâne hisselerinin vakfa bağlandığı ve yapıda Kur'an okuyanlara ve İbn-i Nu'man soyundan olanlara bağlandığını ifade edilir¹⁹⁴.

Plan ve Mimari Özellikleri: İçten ve dıştan sekizgen planlı türbe, içten kubbe, dıştan pramidal külahla örtülüdür (Çizim 29).

Doğu ve batıda dikdörtgen çerçeveli pencerelere, kuzeyde dikdörtgen çerçeve içerisinde değerlendirilen giriş kapısına yer verilmiştir.

Gövdeden külahı geçişte kaval bir silme kullanılmıştır. Külah taş bir alemnle sonuçlanır.

İç mekânda bir mezar bulunur (Fotoğraf 223–224).

Süsleme: Sade mimarisi ile dikkat çeken türbede süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Yapı, gri renkli kalker taşından yapılmıştır.

¹⁹² SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 407; ACUN, H., a. g. m., s.194.

¹⁹³ SAKAOĞLU, N., a.g.e. s. 408.

¹⁹⁴ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 410.

2.1.2.9. Kadı İskender Türbesi

Çizim : 30

Fotoğraflar: 225–228

Bulunduğu Yer: Divriği ilçe merkezinde, Kemankeş Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 225).

Tarihçesi: Türbe üzerinde yapım tarihi, yapanı ve yaptıranı hakkında bilgi verecek herhangi bir kayıt mevcut değildir. Türbe, halk arasında Kadı İskender ismi ile anılmaktadır. Bu kişinin hakkında da kaynaklarda her hangi bir bilgi kayıtlı değildir. Mezar anıtını, plan ve mimari özelliklerinden hareketle XVIII.–XIX. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Plan ve Mimari Özellikleri: Dikdörtgen planda inşa edilmiş olan türbenin, kalan izlerden hareketle tonoz örtüye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Çizim 30) (Fotoğraf 226–227).

Bugün itibariyle büyük bir bölümü yıkılan ve çevresindeki yapıların arasında sıkışıp kalan yapının, sokağa bakan cephesinde dikdörtgen bir pencere açıklığı bulunur (Fotoğraf 228). İç mekânda doğu yönde bir de niş mevcuttur.

Süsleme: Kadı İskender Türbesi'nde süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Divriği'deki türbelerin çoğunda olduğu gibi bu yapıda da gri renkli, kalker taşı inşa malzemesi olarak kullanılmıştır.

2.1.2.10. Nureddin Salih (Kemankeş) Türbesi

Çizim: 31

Fotoğraflar: 229–236

Bulunduğu Yer: İlçe merkezinde, İmamoğlu Mahallesinde yer almaktadır (Fotoğraf 229).

Tarihçesi: Giriş kapısı üzerindeki 35 x 85 cm. ölçülerindeki nesih hatlı kitabesine göre 638 H.–1240–1241 M. senesinde, Hacı Siraceddin Dendar'ın emriyle Nureddin Salih için yaptırılmıştır (Fotoğraf 230). Kitabe metni şöyledir¹⁹⁵:

امر بهذا القبر الحاجب سراج الدين

دندار بن مولد لى ابمت نور الدين صالح فى 638

Emere bi-imarei Hazal-kabr el Hacib Siraceddin

Dendar bin Mevlüd li-ebmeti Nureddin Salih fi-638

Yapının yanında, Kemankeş Mescidi adıyla bilinen eser 2006 yılında V.G.M. tarafından yapılan onarımda ortadan kaldırılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Türbe, içten ve dıştan sekizgen planlıdır. Örtü içte kubbe, dışta külah şeklindedir (Çizim 31).

Kuzey yönde, yapının giriş açıklığı yer alır. Giriş, bir basamak üstte tutulmuştur (Fotoğraf 231–232).

N. Sakaoğlu güneyde bir cenazelik katı girişinden bahsetse de, günümüzdeki haliyle yapıda böyle bir uygulamayla karşılaşılmamıştır¹⁹⁶.

Güney yönde yapının tek pencere açıklığı yer alır.

Türbenin içerisinde iki tane mezar bulunur (Fotoğraf 233).

Gövdeden örtüye geçişte kaval silmeler görülmektedir.

Batı yönde türbenin önünde mescitten artakalan boş alan bulunur (Fotoğraf 234).

Süsleme: Türbedeki süsleme, giriş açıklığının çevresinde kullanılmıştır. Giriş, düz atkı taşlıdır. Atkı taşının üzerine kitabenin işlenmesi, sıra dışı bir uygulamadır. Kavsara kısmı mukarnas dolguludur. Giriş açıklığı, cepheden dışarı taşırılarak vurgulanmıştır. Kapı, iki yanda sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Kemer de meydana

¹⁹⁵ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 405.; ACUN, H., a. g. m., s. 193; TUNCER, O.C., a. g. e., s. 230–232.

¹⁹⁶ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 404.; ACUN, H., a. g. m., s. 193.

getiren süsleme şeridi, palmetleri andıran motiflerden oluşmuş olup, sütuncelerin iki yanında eşik seviyesine kadar inmektedir (Fotoğraf 235–236).

Malzeme: Yapı, gri renkli kalker taşından inşa edilmiştir.

2.1.2.11. Saracın Türbesi

Çizim: 32

Fotoğraflar: 237–238

Bulunduğu Yer: Çarşı Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır¹⁹⁷ (Fotoğraf 237–238).

Tarihçesi: Türbe üzerinde inşa tarihi, yapanı ve yaptıranı hakkında bilgi verecek bir kayıt yoktur. Genel planı ve mimarisiyle XIX–XX. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Plan ve Mimari Özellikleri: Baldaken tarzda inşa edilen yapı içten kubbe, dıştan basık bir külahla örtülüdür (Çizim 32).

Kemerler dört köşedeki kare ayaklara oturur. Türbenin ortasında ayak ve baş taşı olan bir mezar bulunur.

Süsleme: Son yıllardaki müdahaleler ile orijinal görüntüsünden oldukça uzaklaşan türbede süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Taşın inşa malzemesi olarak kullanıldığı türbe, son yıllarda maalesef beton sıvayla kaplanmıştır.

¹⁹⁷ ACUN, H., **a. g. m.**, s.194'de yapıyı, baldaken planlı ve XIX. yüzyıl eseri olarak tanımlar. SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 388'de ise bu türbeden bahsederken Mengücekli döneminden kalma ve sekizgen planlı olduğu belirtir. Bu karışıklığın sebebini aynı isimle anılan iki türbe olması ihtimaline bağlıyoruz. Erken tarihli olduğu belirtilen türbe, günümüzde mevcut değildir.

2.1.2.12. Sinaniye Hatun Türbesi

Çizim: –

Fotoğraflar: 239–241

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Kalealtı Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 239–240).

Tarihçesi: Türbenin yapım yılı, yapanı ve yaptıranı bilinmemektedir¹⁹⁸.

Plan ve Mimari Özellikleri: Türbe günümüzde, temel seviyesinde bir duvar kalıntısından ibarettir. Bu sebeple plan ve mimarisini tespit etmek mümkün değildir. Duvar kalıntısının altında pencere olduğunu düşündüğümüz bir niş mevcuttur (Fotoğraf 241).

¹⁹⁸ ACUN, H., **a. g. m.**, s.194’de yapının kare planlı olabileceği tahmin edilir ve Mengüceklî dönemi eseri olduğu savunulur. Ayrıca kuzeyde yıkıntı halinde bir camii ve kuzeybatısında 1866 tarihli bir çeşmenin varlığından bahsedilir. Bahsi geçen bu eserler günümüzde mevcut değildir.

2.1.2.13. Sitte Melik (Şahin Şah) Türbesi

Çizim: 33

Fotoğraflar: 242–248

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Kalealtı Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 242).

Tarihçesi: Türbe üzerinde dört adet kitabe bulunmaktadır. Bunlardan ilki saçak altı seviyesinde sekizgen gövdeyi dolaşan bir kuşak halindedir (Fotoğraf 243). Kitabe 28 m. boyunda ve 40 cm. genişliğindedir. Arapça kitabenin günümüzde belli kısımları mevcuttur. Arapça kitabenin Türkçe karşılığı kaynaklarda şöyle geçmektedir:

.....
 سميلة والمسلمين تاج الزمان
 طهر الامام عماد الايام عماد الدولة نجم الملة بهاء الامة شمس المعالي كهف الغزاة الموحدين
 حامى ثغور المؤمنين
 قاتل الكفرة والمشركين قامع الاله الحاد والمتردين قاهر الزنادقة والمتبدين
 عمدة الخلافة عز الملوك والسلطين
 ملجأ الضعفاء والمسكين ابوالايتام والمظلومين المنتصف من الظالمين بهلوان الروم
 والشام والأ
 رمى الب قتلغ الخ همايون جيوغا طغرل تكين مفخر آل منكوجك ابوالمظفر شاهنشاه بن
 سليمان بن اسحاق بن المرحوم السعيد الشهيد الغازى الأمير منكوجك طهر أمير المؤمنين
 خلد الله دولة وضاعفا اقتداره وأدام فى حصونه وغفرانه بعد كاته احد
 من شهور سنة اثنين وتسعين وخمسمائة

“Kendi nefisleri için bu kutsal türbenin yapımını yüce ve büyük başkomutan, dünyanın ve dinin kılıcı, İslâm’ın ve Müslümanların yücesi, halkın tacı, din başkanlarının dayanağı, zamanın direği saltanatın desteği, devletin ulusu, milletin yıldızı, ümmetin parlaklığı, yücelik güneşi, gazilerin ve muvahhitlerin yoldaşı, sınır savaşçılarının sığınağı, dinsizlerin ve dine sövenlerin öldürücüsü, zındıkları ve din değiştirenleri ezen, Halifeliğin direği, meliklerin ve sultanların yücesi, güçsüzlerin ve hastaların koruyucusu, yetimlerin ve zulüm görenlerin babası, zalimlerden hesap sonran, Anadolu, Suriye ve Ermenistan’ı dize getiren, Alp Kutluğ, Uluğ Hümayun Yabgu Tuğrul Tekin Mengücekoğulları’nın övüncü, zaferleri çok Şahinşah’tır. O, kutlu şehit merhum Emir Gazi Mengücek’in oğlu İshak’ın oğlu Süleyman’ın oğludur ve Halifenin dayanağıdır. Allah devletini ve yaşamını devamlı, gücünü artık kılsın.

Tahtında uğurlu olmasını nasip etsin ve emr-i Hak erişince de ruhunu esirgesin. Beşyüz doksan yılının birinci ayında"¹⁹⁹

Bu kitabeden Şahinşah'ın, sağlığında 1194'de türbeyi yaptırdığı anlaşılır. Kitabede Mengücek soyunun belirtilmesi de, ayrıca bir önem taşıır²⁰⁰.

İkinci kitabe mukarnaslı kavsara kemerinin üzerinde tek satır halinde görülür. Türbenin Şahinşah'a ait olduğunu belirten Arapça metin şöyledir:

هذا ترابه شريف امير سپهسالار سيف الدين شاهنشاه بد سليمان الموت
بابه كله داخله

*"Haza türbet şerif emir sipehsalar Seyfe'd-din Şahinşah bin Süleyman. el-mevt babe külle dahalehu."*²⁰¹ (Fotoğraf 244).

Üçüncü kitabe, ikinci yazıtın hemen altında yer alır. 25 x 50 cm.'lik Arapça

kitabede بتاريخ سنه اثنى و تسعين و حمسه مائه *"Bi tarih sene isna ve tis'in ve hamsemie"* ifadesiyle Şahinşah'ın 592 H./1196 M. yılında öldüğü belirtilir²⁰².

احمد توت بيك ابن بهرام المراقى

Dördüncü kitabe, girişin sağında olup

"Ahmed Tutbeg (?) İbn Behram el-Me (rag) i (?) " ifadesiyle Meragalı Tutbeg ismi, usta adı olarak geçer²⁰³.

Sitte Melik Türbesi, 2006'da V.G.M. tarafından onarılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, içte ve dışta sekizgen planlıdır. Türbe, içten kubbe, dıştan külah örtülüdür (Çizim 33).

Yapıda cenazelik katına yer verilmemiştir.

Doğu, batı ve güneybatı yönlerde üst bölümde mazgal pencereler görülmektedir.

Sekizgen gövdenin güney yüzünde giriş açıklığına yer verilmiştir. Girişin iki yanındaki yüzeylerde iki çırtma niş kullanılmıştır (Fotoğraf 245–248).

¹⁹⁹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 393; ÖNKAL, H., a. g. e., s. 37–42; TUNCER, O.C., a. g. e., s. 225–230; ACUN, H., a. g. m., s. 193.

²⁰⁰ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 393.

²⁰¹ TUNCER, O.C., a. g. e., s. 225–230.; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 393; ÖNKAL, H., a. g. e., s. 37–42; BERCHEM, Max V., a. g. e., s. 135–136.

²⁰² TUNCER, O.C., a. g. e., s. 225–230.; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 394; ÖNKAL, H., a. g. e., s. 37–42.

²⁰³ TUNCER, O.C., a. g. e., s. 225–230.; ÖNKAL, H., a. g. e., s. 37–42.; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 394.

Geometrik geçmelerden oluşan bir kuşak üzerindeki mukarnaslı bir kuşakla ve nihayetindeki yazı kuşağıyla konik külaha geçilmektedir. Külâh, taş bir alemle son bulur.

Süsleme: Giriş kapısı lento taşı olup iki yandaki süslemesiz sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Süslemesiz olan bu sütunceler giriş cephesinde bir aykırılık göstermektedir. Köşe sütuncelerine oturan kavsara, dört sıra halindeki mukarnas oylumlanmalarla dolgulanmıştır. Kapı söveleri, lento taşı, mukarnas kavsaranın yan yüzeyleri ve üst kısmı, birbirini kesen sekizgen motiflerle tezyin edilmiştir. Kavsara kemerinin iki köşesinde birer rozet kullanılmıştır. Giriş cephesi, den–dan biçimli kaval silmelerle sınırlandırılmıştır.

Girişin güneydoğusundaki yarım daire kesitli çırtma niş (mihrabiye nişi) istiridye yivli bir kavsarayla son bulur. Niş, mazgal pencere hizasına kadar yükseltilmiştir. Güneybatıdaki niş de, yine yarım daire kesitli olup istiridye yivli bir kavsara ile saçak altına kadar yükseltilmiştir. Güneybatıdaki niş kaval silmelerle, güneydoğudaki niş ise birbirini kesen sekizgenlerin oluşturduğu bordürle sınırlandırılmıştır. Bu uygulama, Erzurum Kale Mescidi (XII. yüzyıl ortaları), Erzurum Emir Saltuk Kümbeti (1132–1168) ve Tercan Mama Hatun Türbesi (1168–1191) gibi örnekler dışında görülmez. Bu doğrultuda yerel uygulamalar olduğu ve gayrimüslim sanatın bir sirayeti olarak kabul edilebilir²⁰⁴.

Malzeme: Türbe, gri renkli kalker taşından inşa edilmiştir.

²⁰⁴ TUNCER, O.C., a. g. e., s. 225–230.; ÖGEL, S. , **Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı**, Ankara, 1987, s. 6–7; ASLANAPA, O., **Türk Sanatı II**, İstanbul, 1973, s. 124.

2.1.3. Hanlar–Bedestenler

2.1.3.1. Eski Bedesten

Çizim: –

Fotoğraf: 249

Bulunduğu Yer: Divriği ilçe merkezinde, Kalealtı Mahallesi'nde yer alır.

Tarihçesi: Yapının inşa tarihi, yapanı ve yaptıranı bilinmemektedir. Mengüceklî döneminden kalma olduğu ve çarşının merkezi olduğundan bahsedilmektedir. 1950'lere kadar kimi dükkânların sağlam olduğu ve 1969'da metruk bir vaziyette olduğu kaynaklarda belirtilmektedir²⁰⁵.

Plan ve Mimari Özellikleri: Günümüzde ancak bir duvarının kalıntılarını izleyebildiğimiz yapının, planını tespit etmek mümkün değildir²⁰⁶. Kalan izlerden sadece bir kemer izi görülmektedir (Fotoğraf 249).

Süsleme: Yapının günümüze ulaşabilen kısmında süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Yapıda sağlam kalabilen kısımlarda, moloz taşın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

²⁰⁵ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 431.

²⁰⁶ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 431'de 1969'da çıkarılan bir krokiye göre 20 x 15,5 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olduğunu belirtir.

2.1.4. Hamamlar

2.1.4.1. Aşağı Hamam (Hamam-ı Süflâ-Kayaoğlu Hamamı –Acı Hamam)

Çizim: 34

Fotoğraflar: 250–260

Bulunduğu Yer: Divriği'nin batı yakasında, Aşağı Hamam Mahallesi'nde bulunmaktadır. (Fotoğraf 250–251).

Tarihçesi: Abuçimen deresinin yamaçlarındaki gözlerden gelen sodalı suyundan dolayı “Acıhamam”, Hamam-ı Bala ve Hamam-ı Ulya'ya göre daha aşağıda kaldığı için “Hamam-ı Süflâ (Aşağı Hamam) ” ve harap olduktan sonra Kayaoğlu ailesi tarafından onartıldığı için “Kayaoğlu Hamamı” denilmiştir²⁰⁷.

2007 yılında da V.G.M tarafından restorasyonu yaptırılmıştır.

Halk arasında “Ciniviz Hamamı” da denen yapı, Mengüceklî döneminden kalma bir eserdir²⁰⁸. 1700'e doğru Hacı Mehmed İbn Ali Kaya suyollarıyla birlikte hamamı da onartmıştır²⁰⁹. 1800'de suyollarının onarımı ve hamam kazanının yenilenmesi koşuluyla hamam, eski Rakka valisi Köse Mustafa Paşa'ya kiralanmıştır²¹⁰.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hamam, soyunmalık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşan tek fonksiyonlu hamamlar grubundadır (Çizim 34).

Hamamın güneybatı köşesinde sonraki onarımlarda ilave edildiği anlaşılan ve bir ön giriş olarak adlandırılabilir mekânla soyunmalık bölümüne ulaşılır. Soyunmalık bölümü, biri tonozla diğeri kubbe ile örtülü iki bölümden oluşur (Fotoğraf 252 –255). Soyunmalık bölümünün ortasında fıskiye bir havuz bulunmaktadır. Soyunmalığın kuzey ve güney duvarına bitişik soyunma sekileri yer alır.

Soyunmalığın kuzeyindeki açıklık ile ılık bölüme geçilir (Fotoğraf 256–257). Dikdörtgen planlı bu bölüm ikiye ayrılmıştır. “U” biçimli ilk bölüm içerisine dikdörtgen planlı ikinci bir kısım yerleştirilmiştir. Bu vaziyette iç içe ikili bir ılık uygulama söz konusudur. Bu durum hamam mimarisinde sıkça kullanılmayan bir uygulamadır. Dikdörtgen planlı ikinci kısım, ortada kubbe ile iki yanda ise doğu–batı doğrultusundaki tonozlarla örtülmüştür.

²⁰⁷ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 426.; ACUN, H., a. g. m., s.194. ÖZBEK, Y., “Divriği Hamamları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Kayseri, 2004, s. 19 –28.

²⁰⁸ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 428.

²⁰⁹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 428.

²¹⁰ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 429.

Ilıklığın kuzeyindeki açıklıkla sıcaklığa ulaşılır. Sıcaklık, dört eyvanlı ve dört köşe halvetli olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 258–260). Göbek taşının olduğu orta bölüm ve köşe halvetleri kubbe ile eyvanlar tonoz ile kapatılmıştır. Kubbede fil gözlerine yer verilmiştir.

Hamamın kuzeyinde, üç bölümlü külhan yer alır. Külhanın kuzeyinde, sonraki dönemlerde ilave edilen ve girişi doğu yönde olan bir mekân bulunmaktadır.

Süsleme: Hamamda süslemeye yer verilmiştir.

Malzeme: Hamam, moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Giriş ve pencere açıklıklarının çevresi kesme taş malzeme ile gerçekleştirilmiştir.

2.1.4.2. Behramşah (Hamam-ı Bala-Bekir Çavuş-Çifte) Hamamı

Çizim: 35

Fotoğraflar: 261-264

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Çarşı Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 261-264).

Tarihçesi: Ahmed Şah-Turan Melek Külliyesi’nin bir parçası olarak 1228 yılında inşa edilmiştir²¹¹.

Plan ve Mimari Özellikleri: Mahalli söylentilere göre Ahmed Şah tarafından külliyenin yapımında çalışanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan “*Beyt’ül fasl*” hamam, kuzey-güney doğrultusunda bir alana kurulmuştur.

Yapı soyunmalık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Dört eyvanlı ve dört köşe halvetli sıcaklığa sahip tek fonksiyonlu bir hamam olarak karşımıza çıkar²¹² (Çizim 35).

Bugün, temel seviyesinde mevcut olan yapıda soyunmalık bölümü yalnızca bir duvarıyla tespit edilebilmektedir. Soyunmalık bölümünün, önde dikdörtgen ve tonoz örtülü bir mekândan sonra, kubbe ile örtülü ikinci bir bölümden meydana geldiği anlaşılır.

Ilıklık bölümü tonoz örtülü olduğu anlaşılan üç dikdörtgen mekândan meydana gelmektedir. Bu uygulama ile ılıklik bölümü iki kademeli olarak meydana getirilmiştir. Bu durum hamam mimarisinde sıkça kullanılmayan bir uygulamadır.

Sıcaklık kısmı, dört eyvanlı ve dört köşe halvetli olarak planlanmıştır. Göbek taşının olduğu orta mekân ve köşe halvetlerin kubbe ile eyvanların ise tonozla örtülü olduğu planından anlaşılmaktadır.

Yapının güneyinde, dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü olduğu anlaşılan külhan bölümü yer alır.

Süsleme: Hamamın kalan bölümlerinde süslemeyle karşılaşılmasıdır.

Malzeme: Yapının kesme taş ve moloz taşla beraber inşa edildiği mevcut kalıntılardan izlenebilmektedir.

²¹¹ ÖNGE, Y., “Bugünkü Bilgilerimiz Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası/Yapılışının 750. yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 33-50; SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 424.; ACUN, H., a. g. m., s.194.; ÖZBEK, Y., a. g. m., s. 19 -28.

²¹² SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 425.

2.1.5. Köprüler

2.1.5.1. Aşağı Hamam Köprüsü

Çizim: 36

Fotoğraflar: 265–268

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Aşağıhamam Mahallesi’nde bulunmaktadır (Fotoğraf 265).

Tarihçesi: Köprü üzerindeki kitabeden 1322 (veya 1312) H.–1894 (?) M. yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 266–267). Beş satırlık kitabe metni şu şekildedir²¹³:

دیو دکی اصحاب خیر جملته
 قلدر محلنده جسر احتمام
 بو مجسم کپرونک اتمامه
 بالخير اله خوش نام
 1322

Deyü deki ashab–ı hayr–ı cümleten
 Kıldılar mahallinde cısr–i ihtimam
 Bu mücessem köprünün itmamına
 Bil hayr ile hoş nâm
 Sene 1322 (1312)

Plan ve Mimari Özellikleri: 14 m. uzunluğunda, 2.2 m. genişliğinde ve 8.50 m. genişliğindeki bir kemer açıklığına sahip olan Aşağı Hamam Köprüsü, tek gözlü ve iki tarafa eğimli olarak inşa edilmiştir (Çizim 36). Yürüme alanının iki yanında korkuluklara yer verilmiştir (Fotoğraf 268).

Süsleme: Köprü üzerinde süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Köprünün kemer çevresinde kesme taş, diğer bölümlerde moloz taş inşa malzemesi olarak kullanılmıştır.

²¹³ Kitabe metni Prof. Dr. H. Yurttaş tarafından okunmuştur.

2.1.5.2. Kara Yusuf Mahallesi (Mahmut Çavuş) Köprüsü

Çizim: 37

Fotoğraflar: 269–272

Bulunduğu Yer: Divriği merkezindeki Kara Yusuf Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 269–272).

Tarihçesi: Köprü üzerinde yapım tarihini, yapanı–yaptıranı hakkında bilgi verecek herhangi bir kayıt mevcut değildir²¹⁴. Ancak ilçedeki diğer örnekler gibi XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında yaptırıldığını söylemek mümkündür.

Plan ve Mimari Özellikleri: 7.9 m. uzunluğunda, 2 m. genişliğinde ve 4.5 m. genişliğindeki bir kemer açıklığına sahip olan Kara Yusuf Mahallesi (Mahmut Çavuş) Köprüsü, tek bir göze sahip olup iki yana eğimli olarak inşa edilmiştir (Çizim 37).

Köprü, genel görüntüsüyle geç dönem özellikleri göstermektedir. Yakın yıllarda betonarme ile büyük ölçüde orijinal görüntüsünden uzak bir hale getirilmiştir.

Süsleme: Eser üzerinde süsleme bulunmamaktadır.

Malzeme: Kemer içerisinde kesme taş malzeme görülebilirken, diğer kısımlar betonarme malzeme ile sıvanmıştır.

²¹⁴ Mahalle sakinleriyle yapılan görüşmede, birkaç yıl öncesine kadar köprü üzerinde bir kitabenin olduğu ve Köse Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı ifade edilmiştir.

2.1.6. eşmeler

2.1.6.1. Abuçimen Camii eşmesi

Çizim: 38

Fotoğraflar: 273–274

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Kocapaşa Mahallesi’ndeki Abuçimen Camiinin yanında yer alır (Fotoğraf 273–274).

Tarihçesi: eşme üzerinde bulunan, 0.23 m. X 0.33 m. ölçülerindeki kitabe, oldukça tahrip olmuştur. eşme, bu kitabeye göre 1297 H./1880 M. yılında yaptırılmıştır. Kitabe metni şu şekildedir²¹⁵:

ياپدی بو چشمه لرن

خيرينى قبول ايله سى الله 1297

Yaptı bu çeşmelerin

Hayrını kabul eylesin

Allah 1297 H./1880 M.

Plan ve Mimari Özellikleri: Bir duvara bitişik olarak yapılan çeşmeye iki basamaklı bir merdivenle ulaşılır (Çizim 38).

Üçgen alınlıklı yarı bağımlı çeşme, 2.80 m. yükseklikte, 1.78 m. genişlikte ve 0.66 m. derinliktedir²¹⁶. eşme nişinin üzerini, formunu oldukça kaybetmiş bir yuvarlak kemer sınırlandırır. Bu kemer, yığma ayaklar üzerine oturmakta olup, kemer alını da cepheden taşırılmıştır.

Alınlık kısmı üçgen şeklinde tasarlanmıştır. Yapılan onarımlarla bu alınlık üst bölümünün betonla sıvandığı görülmektedir.

Süsleme: Çeşmede süsleme unsuru yoktur.

Malzeme: eşme, kesme taş ve moloz taş malzemeden inşa edilmiştir.

²¹⁵ DENKTAŞ, M., **Divriği eşmeleri**, Kayseri, 2005, s. 27.

²¹⁶ DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 27.

2.1.6.2. Ahmed Şah Suyu Çeşmesi

Çizim: –

Fotoğraf: 275

Bulunduğu Yer: Divriği’de, Çarşı Mahallesiinde yer alır (Fotoğraf 275).

Tarihçesi: Çeşme üzerinde kitabe yoktur. İsminden dolayı genel bir ifadeyle Mengücekli dönemine verilebilir (?) ise de bugünkü haliyle günümüz mimarisinde ele alınmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Bir bahçe duvarı içerisine yerleştirilen çeşmenin bir bölümü, toprak altında kalmıştır. Yuvarlak kemerli çeşme, oldukça sadedir. Çeşmede bir de tas nişi mevcuttur.

Süsleme: Çeşmede süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Çeşme, kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir.

2.1.6.3. Esat Bey Çeşmesi

Çizim: 39

Fotoğraf: 276

Bulunduğu Yer: Hacı Osman Mescidi Mahallesi, Cedit Paşa Caddesi üzerindeki Hüseyin Yeniyurt'a²¹⁷ ait evin kuzey yönündeki duvarına bitişik olarak bulunmaktadır (Fotoğraf 276).

Tarihçesi: Çeşme, niş içerisindeki 0.30 X 0.66,5 m. ölçülerindeki kitabeğe göre 1327 H./1909 M. yılında, Esad Bey²¹⁸ isimli biri tarafından yaptırılmıştır. Kitabe metni şöyledir²¹⁹:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَ سَقَاهُمْ رَبِّهِمْ شَرَابًا طَهُورًا
صاحب الخیرات عثمان بیک زاده اسعد بیک افندی سنه 1327

*Bismillahirrahmanirrahim ve sakahüm Rabbehüm şeraben tahüra
Sahibü'l hayrat Osman Bey-zade Es'ad Beğefendi sene 1327 H./1090 M.*

Plan ve Mimari Özellikleri: Yarı bağımlı, tek kemerli ve dikey dikdörtgen bir formda olan çeşme, eğimli arazi sebebi ile doğuda 1.97 m., batıda 1.92,5 m. ölçülerinde olup, 2.09 m. genişliğe sahiptir (Çizim 39).

0.29 X 1. 33 m. ölçülerindeki çeşme nişinin üzeri, alın kısmı içe doğru çöktürülmüş sivri bir kemerle sınırlandırılmıştır. Bu kemer, iki yanda yığma ayaklar tarafından taşınan, farklı ölçülerdeki iki kademeli, profilli silme kuşakların üzerine oturmaktadır.

Çeşmenin saçak kısmı, 0.12,5 m. yüksekliğinde ve dışa taşıntı yapan bir silme ile hareketlendirilmiştir²²⁰.

Çeşmenin ayna taşı, taşınması veya onarılması sebebi ile doğu köşeye kaydırılmıştır. Çeşmenin yalak olması muhtemel bölümü, günümüzde beton ile doldurulmuştur.

Süsleme: Çeşmede, saçak, ayak ve niş çevresini dolaşan silme dışında her hangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

Malzeme: Çeşme, kesme taş malzemedен inşa edilmiştir.

²¹⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53.

²¹⁸ SAKAOĞLU, N., **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, İstanbul, 1998, s. 291'de Esad Paşanın, Köse Paşa Hanedanlığı'ndan, Hacı Osman'ın üç oğlundan biri olduğu ifade edilmektedir.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53.

²¹⁹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 280.; Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53'ten alınmıştır.

²²⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53.

2.1.6.4. Hafızlı Konağı Çeşmesi

Çizim: 40

Fotoğraf: 277

Bulunduğu Yer: Çeşme, Celiloğlu Mahallesi, Esat Bey Caddesi üzerindeki Hafızlı Konağı'nın avlusunun batısındaki duvara bitişik halde bulunmaktadır (Fotoğraf 277).

Tarihçesi: Çeşme üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Hafızlı Konağı ile beraber (1850–1860)²²¹ yılları arasında yaptırılmış olduğu düşünülebilir²²².

Plan ve Mimari Özellikleri: Tek kemerli ve dikine dikdörtgen bir formdaki çeşme, 2.30 m. yüksekliğinde, 2.04 m. genişliğindedir (Çizim 40).

0.25 X 1.02 m. ölçülerindeki çeşme nişi, dört kademeli silmeler ile hareketlendirilen bir sivri kemer ile örtülmüştür. Bu kemer, yığma ayaklar üzerindeki profilli silme kuşakların üzerine oturmaktadır.

Profilli kuşağın hemen üstünde, 0.22 m. X 0.30 m. ölçülerinde, kaş kemerli bir taslık (bardaklık) bulunmaktadır²²³.

Saçak kısmı da iki sıra silme kuşak ile sınırlandırılmıştır²²⁴.

Süsleme: Hafızlı Konağı Çeşmesi'nin, kaş kemerinde ve saçak kısmında profilli silmeler ile hareketli bir cephe elde edilmeye çalışılmıştır.

Malzeme: Çeşme, kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

²²¹ SAKAOĞLU, N., *Divriği'de Ev Mimarisi*, İstanbul, 1978, s. 88.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 23.

²²² DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 23.

²²³ DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 22.

²²⁴ DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 23.

2.1.6.5. Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi

Çizim: 41

Fotoğraf: 278

Bulunduğu Yer: Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi, Zeliha Hatun Mahallesi, Mehmet Atay Sokağında, bir evin duvarına bitişik halde bulunmaktadır (Fotoğraf 278).

Tarihçesi: Çeşme, üzerindeki 0.33 X 0.56 m.²²⁵ ölçülerindeki kitabeğe göre, 1319 H./1901 M. yılında, Mehmet Nuri Arıstakzade tarafından inşa edilmiştir. Kitabe metni şu şekildedir²²⁶:

ایچوب آب لذیذ بدن صفاد بولدی بو دنیاده
بو چشمه بانیسینک یا رب جهنمدن ایله آزاده
محمد نوری آرسناق زاده سنه 1319

*İçüp ab-ı leziz beden safa buldu bu dünyada
Bu çeşme banisinin Yarap cehennemden eyle azade
Mehmed Nuri Arıstakzade sene 1319*

Kemer köşeliğinde, çeşmenin 1355 H./1936 M. yılında onarıldığı yazılıdır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Tek kemerli ve yatay dikdörtgen formda olan çeşme, arazinin eğimli olması sebebi ile, güneyde 1.71 m., kuzeyde 2.04 m. yüksekliğe sahip olup 2.15 m. genişliğindedir (Çizim 41).

0.90 m. derinlikteki çeşmenin 0.31 X 1.44 m. ölçülerindeki niş kısmı sivri kemerle örtülüdür²²⁷. Kemerin alın kısmı, üç kademeli, profilli silmeler ile hareketlendirilmiştir. Sivri kemer, cepheden dışarı taşıntı yapan iki yığma ayak üzerindeki iki kademeli silme kuşaklar üzerine oturmaktadır.

Çeşme nişinin alt bölümünde, 0.26 X 0.55 m. ölçülerinde ayna taşı, ayna taşının hemen üzerinde ise 0.13 X 0.16 m. ölçülerinde taslık (bardaklık) bulunmaktadır.

Süsleme: Saçak, ayaklar ve çeşme nişini tamamen dolaşan kademeli silme ile çeşmede hareketli bir cephe uygulanmaya çalışılmıştır.

Malzeme: Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi, kesme taştan inşa edilmiştir.

²²⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 47.

²²⁶ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 47-48'den alınmıştır.

²²⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 46.

2.1.6.6. Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Çizim: 42

Fotoğraflar: 279–282

Bulunduğu Yer: İlçe merkezinde, Çarşı Mahallesi'nde yer alır (Fotoğraf 279).

Tarihçesi: Çeşme üzerindeki kitabeden 1889 M. tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 280). Osmanlıca ve günümüz Türkçesi ile yazılan kitabe metni şöyledir:

نوری و ناجی دمیرطاغن بابالری مستنطق عمر بیک روحی ایچون
نوش ایت صوینی قیل دعا بانیسنه سل سبیل ویره هدا خیرات ایچون
بولسک رضا مهرزده حافظ عمر ضیا 1305

Nuri ve Naci Demirdağ'ın babaları Müstantik Ömer Bey ruhu için

Nuş et Suyunu kıl dua Banisine selsebil vere Hüda Hayrat için

Bulsun rıza Mühürdar zade Hafız Ömer Ziya

1305–1889

Plan ve Mimari Özellikleri: Dört yüzlü olarak inşa edilen çeşmenin her yüzeyinde iki musluğa yer verilmiştir (Çizim 42), (Fotoğraf 281). Dört yüzde de dikdörtgen şekilli yalaklar görülmektedir.

Çeşmenin üzeri dört yöne eğimli ve kiremit kaplı bir çatı ile örtülmüştür (Fotoğraf 282).

Süsleme: Çeşmede süsleme mevcut değildir.

Malzeme: Çeşme, mermer kaplamalı olarak inşa edilmiştir.

2.1.7. Kiliseler

2.1.7.1. Aşağı Kilise

Çizim:–

Fotoğraflar: 283–287

Bulunduğu Yer: Divriği ilçe merkezinde, Kalenin de bulunduğu Iğımbat Tepe'sinin batı eteğinde yer almaktadır (Fotoğraf 283–284).

Tarihçesi: Yapını–yaptırını ve yapım yılı bilinmemektedir²²⁸. Üslup özelliklerinden hareketle, Yukarı Kilise gibi, XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirilmesi mümkündür.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı günümüzde sadece bir duvarına ait kalıntısıyla mevcuttur. Geri kalan bölümleri tamamen yok olmuştur. Bu sebeple plan ve mimarisi hakkında bir tespit yapmak mümkün olmamıştır. Mevcut bölümde bazı nişler görülebilmektedir (Fotoğraf 285–287).

Süsleme: Kilisede, bugünkü haliyle süsleme yoktur.

Malzeme: Kilise, kalan izlerden anlaşıldığına göre, kesme taş ve moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.

²²⁸ ACUN, H., a. g. m., s.194.

2.1.7.2. Yukarı Kilise

Çizim: 43

Fotoğraflar: 288–301

Bulunduğu Yer: Divriği Kalesi'nin batısında yer alır²²⁹ (Fotoğraf 288).

Tarihçesi: Kilise üzerinde yapım tarihi ile ilgili bir yazıt mevcut değildir. Üslup özelliklerinden XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirilmesi mümkündür.

Plan ve Mimari Özellikleri: Doğu batı istikametinde dikdörtgen bir alana kurulmuştur. Bazilikal planda ve üç nefli olarak ele alınan kilisenin üst örtüsü tamamen yıkılmıştır (Çizim 43), (Fotoğraf 289–290).

Batıda beş, apsis yönünde üç pencere ile yapı aydınlatılmıştır (Fotoğraf 291–293). Apsis üç bölümlü olup üzerlerinin yarım kubbe örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

2007'de Cumhuriyet Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü tarafından yapılan kazıda neflerin üst örtülerini taşıyan sütun ve sütun başlıkları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yapılan kazıda zeminin taş döşemeli olduğu tespit edilmiştir (Fotoğraf 294).

Süsleme: Güneybatıdaki duvarda açılan pencerelerin birinin kemeri üzerinde, iki yanda karşılıklı duran ve ejder olduğunu düşündüğümüz figürler bulunmaktadır (Fotoğraf 295–299). Taş malzemenin kabartma tekniğinde kullanılmasıyla bu figürler meydana getirilmiştir.

Apsis yarım yuvarlakları içerisine açılan dört adet nişin çevresinde de geometrik süslemeler kabartma tekniğinde gerçekleştirilmiştir (300–301).

Malzeme: Kilise, kesme taş ile inşa edilmiştir.

²²⁹ ACUN, H., a. g. m., s.194.

2.2. Merkez İlçeye Bağlı Köylerde Bulunan Eserler

2.2.1. Hanlar

2.2.1.1. Diplehan (Dipli–Kara) Kervansarayı

Çizim: –

Fotoğraflar: 302–307

Bulunduğu Yer: Divriği'den Dumluca'ya uzanan yolun 4. km.'sinde bulunmaktadır (Fotoğraf 302).

Tarihçesi: Yapım tarihi, yapanı ve yaptıranı hakkında bir bilgi mevcut değildir²³⁰.

Plan ve Mimari Özellikleri: Günümüzde temel seviyesindeki birkaç duvar kalıntısı ile kapalı bölüme ait bir duvardan meydana gelir. Bu sebeple plan ve mimarisi tespit edilememiştir²³¹ (Fotoğraf 303–307). Kalan izlerden hem açık hem kapalı mekândan oluştuğu söylenebilir (?).

Süsleme: Mevcut kalıntılarda süslemeyle karşılaşılmamıştır.

Malzeme: Günümüzdeki kalıntılardan hareketle, moloz taş ile inşa edildiği anlaşılmaktadır.

²³⁰ ACUN, H., a. g. m., s.194.

²³¹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 432'de altta kare, üstte sekizgen planlı bir yapı kalıntısından bahseder.

2.2.1.2. Burmahan Kervansarayı

Çizim: 44–45

Fotoğraflar: 308–309

Bulunduğu Yer: Sivas–Erzincan arasındaki güney yolu üzerinde Alacahan'dan sonra yer alır (Fotoğraf 308–309).

Tarihçesi: Plan ve mimarisinden hareketle yapı Mengücekli dönemine verilir. Divriği Kale Camii vakıfları arasında Mezra–1 Han–1 Burma adıyla zikredilir. Buradan hareketle Kale Camii ile aynı dönemde yaptırıldığı anlaşılır²³².

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, açık ve kapalı bölümlerden oluşan hanlar grubunda değerlendirilir (Çizim 44–45).

Avlu kısmının güney duvarı kısmen ayakta. Avlunun kuzeyinde tonoz örtülü beş eyvanın varlığı anlaşılmaktadır. Kuzeydoğu köşede kapalı bir mekân yer alır.

Kapalı kısım girişi, geniş bir eyvan tarzındadır. Buradan iç içe iki mekâna geçilir. Güneydeki bu mekânlardan ikincisi mescittir. Kapalı mekân girişi üzerindeki kitabelik boştur.

Kapalı kısım ortadaki daha geniş olmak üzere üç sahına ayrılmıştır. Örtü, üç haçvari ve ortalarındaki birer kare ayakla taşınır. Batıdaki ayaklar duvarla birleştirilmiştir. Tonozlar takviye kemerleriyle sağlamlaştırılmıştır.

Mescidin arkasında küçük birde hamam yer alır. Han duvarına bitişik hamam bağımsız bir yapı halinde iç içe iki mekândan oluşur.

Süsleme: Handa süslemeye yer verilmemiştir²³³.

Malzeme: Yapı, kesme taştan inşa edilmiştir.

²³² SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 434.; ACUN, H., a. g. m., s.194; GÖRÜR, M., “ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu ”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, 2007, s. 483; YAVUZ, A. T., “ Burmahan ”, *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara, 1984, s. 347–365; YAVUZ, A. T., “ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi ”, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1995, s. 183–198.

²³³ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 434'de yıkılmış, mukarnas kavsaralı bir girişten bahseder.

2.2.1.3. Handere (Mirçinge) Hanı

Çizim: 46

Fotoğraflar: 310–311

Bulunduğu Yer: Mirçinge çayı vadisinde, Handere mezrasındadır (Fotoğraf 310–311).

Tarihçesi: Ulu Caminin 1243 tarihli vakfiyesinde “*Han-ı Mirçinge*” adının zikredilmesi sebebiyle yapı, 12. yüzyıl eseri olarak kabul edilir. Ayrıca 1530 tarihli tahrir defterinde Ulu Caminin vakıfları arasında zikredildiği ifade edilir²³⁴.

Plan ve Mimari Özellikleri: 18,52 x 15,16 m. ölçülerindeki yapı, A. T. Yavuz’un ifadesi ile “*şimdiye kadar görmediğimiz bir eşodaklı plana sahiptir*²³⁵” (Çizim 46). Ortasında 7,86 x 11 m. boyutlarında bir iç avlusu vardır²³⁶.

Bu plan tipinin bilinen en eski örneği olduğu düşünülen yapının girişi, kuzey yöndedir. Giriş açıklığının yanındaki izlerden, önde bir avlunun olabileceği düşünülebilir. Ancak hanı ilginç kılan husus, eşodaklı han plan tipinin farklı bir anlayışla karşımıza çıkmasıdır. Kapalı mekânın ortasındaki avlu kısmının üzeri, günümüzde bir bölümü mevcut olan, bir tonoz ile kapatılmıştır. Söz konusu plan tipolojisi için böyle bir mimari, sıra dışı bir uygulamadır.

Yapının bazı bölümleri günümüzde, köylüler tarafından etrafı çevrilerek kapalı mekânlar olarak kullanılmaktadır.

Orta bölüm, kare ayaklar üzerindeki sivri kemerlere oturan tonoz örtüsü ile kapalı bir avlu olarak, avlu ile duvarlar arasındaki kısımlar ise, yine tonoz örtülü koridorlar olarak değerlendirilmiştir.

Süsleme: Handa süslemeye yer verilmemiştir.

Malzeme: Kemer ve giriş çevrelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

²³⁴ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 437.; ACUN, H., a. g. m., s.194; YAVUZ, A.T., “Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 3.XI, Ankara, 1993, s. 183–198.; GÖRÜR, M., a. g. m. s. 515.

²³⁵ YAVUZ, A.T., a. g. m. s. 41–55.

²³⁶ YAVUZ, A.T., a. g. m. s. 41–55.

2.2.2. Köprüler

2.2.2.1. Kız Köprüsü

Çizim: 47

Fotoğraf: 312

Bulunduğu Yer: Divriği–Gedikbaşı yolu üzerinde, Demirdağı yakınında yer almaktadır (Fotoğraf 312).

Tarihçesi: Son dönem Osmanlı (XVIII.–XIX. yüzyıl) eseri olarak kabul edilebilecek olan yapının, sonraki yıllarda onarıldığı söylenebilir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yaklaşık 28 m. uzunluğunda, 1.1 m. genişliğinde ve 8,5 m. yüksekliğindeki köprü, üç gözlü olup kesme taştan inşa edilmiştir (Çizim 47).

Köprü'nün iki sel yaranı ve iki de topuk bölümü bulunmaktadır.

Yürüme alanının iki yanında korkuluklara yer verilmiştir.

Süsleme: Köprü üzerinde her hangi bir süsleme unsuruyla karşılaşılmamıştır.

Malzeme: Divriği çevresinde incelediğimiz köprüler içerisinde, Kız Köprüsü tamamı ile kesme taştan inşa edilmiş tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2.2. Mirçinge Koprs

Çizim: 48

Fotoğraf: 313

Bulunduğu Yer: Mirçinge Hanı'nın 1 km. güneydoğusunda Mirçinge ayı üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 313).

Tarihçesi: Köprü üzerinde inşa tarihini verecek bir kayıt yoktur. Ancak, kaynaklarda Mengücekli dönemi eseri olabileceği belirtilmektedir. Eser, 1969'da da onarılmıřtır²³⁷.

Plan ve Mimari zellikleri: Yaklaşık 8.7 m. uzunluğa ve 1.4 m. genişliğe sahip olan, iki tarafa eğimli olarak inşa esilen köprünün, yolun eğimini azaltmak amacıyla, kk ikinci bir gözü vardır (izim 48). Büyük kemerin açıklığı 14 m., kk gzn açıklığı ise 3 m.'dir.

Yürüme alanının iki yanında korkuluklara yer verilmiştir.

Süsleme: Köprü üzerinde her hangi bir süsleme unsuruyla karşılaşılmamıştır.

Malzeme: Köprünün biri kk diğeri büyük iki sivri kemerinde kesme taş malzeme, diğer bölümlerde moloz taş kullanılmıştır.

²³⁷ SAKAOğLU, N., a. g. e., s. 438.

2.2.2.3. Nih Çayı Köprüsü

Çizim: 49

Fotoğraf: 314

Bulunduğu Yer: Divriği–Arapkir yolunda, Divriği'nin 6 km. güneyinde, Nih Çayı üzerinde bulunmaktadır (314).

Tarihçesi: Son dönem Osmanlı eseri olarak (XVIII.–XIX. yüzyıl) kabul edilebilecek olan yapının, sonraki yıllarda onarıldığı söylenebilir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yaklaşık 25m. uzunluğunda ve 6m. yüksekliğindeki köprü, iki gözlü ve iki tarafa eğimli olarak inşa edilmiştir (Çizim 49).

Yürüme alanının iki yanında korkuluklara yer verilmiştir.

Köprü'nün bir sel yaran bir de topuk bölümü bulunmaktadır.

Süsleme: Köprü üzerinde her hangi bir süsleme unsuruyla karşılaşmamıştır.

Malzeme: Köprü'nün kemerlerinde ve sel yaranlarında kesme taş malzeme, diğer bölümlerinde kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır.

2.3. Kaynaklarda İsmi Geçen Ancak Günümüzde Mevcut Olmayan Eserler

Kaynaklarda, Divriği’de günümüze ulaşamayan 35 cami ve mescitten bahsedilmektedir. Ayrıca, Sivas Salnameleri’nde belirtilen 90 cami ve mescit sayısı, yıkılan ve mevcut olan cami ve mescit sayısından bile yüksektir²³⁸.

2.3.1. Camiler

2.3.1.1. Hacı Recep Camii

Caminin nerede olduğu, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Yusuf Akkurt, camiye ait üç satırlık ve altı kartuş içerisinde olan kitabeyi okumuştur²³⁹. Bu kitabe şöyledir:

Bârek Allah hûb münevver câmi oldu pür-ziya.

Hep görenler itti bahş-i makâm-ı dilkuşâ

İptidâ bânisi meşhur Cami Hacı Receb

Yapdı sonra Voyvoda Hacı Osman Bilrıza

Câmi’u’n-nûra münasib didi tarih-i Enverî

Kıl namâzı et niyazı sıdkıla kılın duâ

Sene 1151/Zil-kâ’de²⁴⁰

2.3.1.2. Han Mescidi Camii

613 H./1216–1217 M. tarihli vakfiyesi mevcut olan ve çarşı yakınlarında bulunduğu düşünülen caminin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki Hurufat Defteri’ndeki bilgilerden, cemaatin sayıca fazla olması sebebi ile 1139 H./1726 M. yılında Ali isimli biri tarafından minber ilave edilerek camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır²⁴¹. İlk inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.1.3. Hasan Ağa Camii

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki Hurufat Defteri’ndeki belgede, 1180 H./1776 M. tarihli bir beratta Kültür Camii’nin yerinden bahsedilirken “Hasan Ağa Camisi

²³⁸ DENKTAŞ, M., *Divriği’deki Osmanlı Camileri*, Kayseri, 2005, s. 6.

²³⁹ AKURT, Y., *Türk Asar-i Atıkaş Binalerine Aid Tarihi Mecmu’a* (Yalnız Osmanlılar Devri İncesu, Kayseriye, Divriği, Sivas Şehirleri), (Basılmamış), III, C.VI, Ankara, 1946/1947, s. 69.

²⁴⁰ AKURT, Y., *a. g. e.*, s. 70.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 10.

²⁴¹ EKEN, G., *a. g. t.*, s. 33.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 6–7.

kurbunda²⁴², ifadesinin geçmesinden hareketle Kültürlü Camii civarında olduğu düşünülen²⁴³ caminin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.1.4. Hatip Ömer Camii

Hatip Ömer adında bir şahsın daha evvelden yaptırdığı hanın yanında olduğu ifade edilen caminin, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.²⁴⁴

2.3.1.5. Horavek Camii

Caminin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.²⁴⁵ Mustafa Denктаş, Horavek Mahallesi'nin muhtemelen XVIII. yüzyılda kurulduğu²⁴⁶ bilgisinden hareketle, caminin inşa tarihinin bu döneme rastlamış olabileceğinden bahsetmektedir²⁴⁷.

2.3.1.6. İmamoğlu Camii

İmamoğlu Camii'nin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Kaynaklarda banisine atfen Mehmed Çavuş Camisi olarak da adlandırılmaktadır²⁴⁸.

2.3.1.7. Kuloğlu Camii

Caminin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.²⁴⁹

2.3.1.8. Kızıl Medrese Camii

Caminin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.²⁵⁰

2.3.1.9. Hatip Şemsi Camii

Caminin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.²⁵¹

²⁴² EKEN, G., a. g. t., s. 32.

²⁴³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 15.

²⁴⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 14.

²⁴⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

²⁴⁶ EKEN, G., a. g. t., s. 33.

²⁴⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

²⁴⁸ EKEN, G., a. g. t., 18, 30.;DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 13.

²⁴⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

²⁵⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

²⁵¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

2.3.1.10. Bezmigâh Camii

Caminin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.²⁵².

2.3.2. Mescitler

2.3.2.1. Bedesten Mescidi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Hurufat Defteri'nden ve Divriği Şer'iyye Sicilleri'nden Sitte Melik Evkafı içerisinde olduğu anlaşılan²⁵³ ve günümüzde Kalealtı Mahallesi'nde kalıntıları olan bedestenin içerisinde veya yakınında olduğu düşünülen²⁵⁴ mescidin, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.2.2. Behruz Mescidi

Mescidin hangi mahallede olduğu, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁵⁵.

2.3.2.3. Berdaiye Mescidi

Berdaiye Mescidi'nin hangi mahallede olduğu, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁵⁶.

2.3.2.4. Devlet Bey Mescidi

Devlet Bey Mahallesi'nde olduğu ifade edilen²⁵⁷ mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.2.5. Dizdariye Mescidi

Mescidin hangi mahallede olduğu, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁵⁸.

²⁵² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

²⁵³ EKEN, G., a. g. t., s. 35.;DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 17.

²⁵⁴ EKEN, G., a. g. t., s. 35.;DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 17.

²⁵⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 6-7.

²⁵⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 16.

²⁵⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 13.

²⁵⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 12.

2.3.2.6. Hacı Kumru Mescidi

1181 H./1767 M. tarihli Divriği Şer'iyye Sicili'nde Hacı Kumru Mescidi Mahallesi adında bir mahallenin belirtilmesi²⁵⁹ nedeni ile adı geçen bu mahallede yer alıyor olması muhtemel olan mescidin, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁶⁰.

2.3.2.7. Hacı Kurum Mescidi

Divriği Şer'iyye Sicilleri'nde ve Temettuat Defterinde adı geçen Hacı Kurum Mescidi Mahallesi ibaresinden hareketle bu mahallede yer aldığı belirtilen mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁶¹.

2.3.2.8. Hacı Maksud Mescidi

Oruncar Mahallesi'nde olduğu ifade edilen mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁶².

2.3.2.9. Hacı Şaban Mescidi

Banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmeyen mescidin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Hurufat Defteri'ndeki belgeden XVIII. yüzyıl başlarında boş olduğu, Post-nişin Mahallesi'nde bulunduğu ve El-Hac Şaban adındaki bir şahıs tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir²⁶³.

2.3.2.10. Hamam-ı Sufla Mescidi

Hamam-ı Sufla'nın yakınlarında olduğu belirtilen²⁶⁴ mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

²⁵⁹ EKEN, G., a. g. t., 16.

²⁶⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 15.

²⁶¹ EKEN, G., a. g. t., s. 35.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 17.

²⁶² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 14.

²⁶³ EKEN, G., a. g. t., 39-40.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 12.

²⁶⁴ EKEN, G., a. g. t., 38.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 8.

2.3.2.11. Hazinebend Mescidi

Aynı isimle anılan mahallede olduğu ifade edilen²⁶⁵ mescidin, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.2.12. Himmet Bey Mescidi

Çayıçi Mahallesi'nde bulunduğu²⁶⁶ ifade edilen mescidin, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir

2.3.2.13. Kara Yusufoglu Mescidi

Çayıçi Mahallesi'nde bulunduğu²⁶⁷ ifade edilen mescidin, banisi, inşa ve yıkıldığı tarih bilinmemektedir.

2.3.2.14. Kaya Mescidi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Maliyeden Müdevver Defterdeki ve Temettuat Defteri'ndeki belgeden, 873 H./1468 M. tarihli Seydi Ahmed bin Hacı Ömer vakfiyesinin gelirlerinden bir kısmının, nerede bulunduğu, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmeyen bu mescide vakfedildiği anlaşılmaktadır²⁶⁸.

2.3.2.15. Küçük Hüseyinoğlu Mescidi

Mescidin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁶⁹.

2.3.2.16. Mercantepe Mescidi

Mercantepe Mahallesi'ndeki mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁷⁰.

2.3.2.17. Pazar Mescidi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Maliyeden Müdevver Defterdeki ve Temettuat Defteri'ndeki belgeden, 873 H./1468 M. tarihli Seydi Ahmed bin Hacı Ömer

²⁶⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 17.

²⁶⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 11.

²⁶⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 11.

²⁶⁸ GÜLSOY, E., a. g. m., s. 127–128.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 8.

²⁶⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 11.

²⁷⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 12.

vakfiyesinin gelirlerinden bir kısmının, nerede bulunduğu, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmeyen bu mescide vakfedildiği anlaşılmaktadır²⁷¹.

2.3.2.18. Pir Eyyub Mescidi

Aynı isimle anılan mahallede olduğu belirtilen²⁷² mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.2.19. Pulur Ulya Mescidi

Pulur Mahallesi'nde bulunan mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁷³.

2.3.2.20. Sallık Mescidi

Sallık Mahallesi'nde²⁷⁴ yer aldığını kaynaklardan öğrendiğimiz mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

2.3.2.21. Sarı Veli Mescidi

Hacı Muslu Mahallesinde olduğu bilinen mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁷⁵.

2.3.2.22. Sinaniye Mescidi

Kalealtı Mahallesi'nde bulunan²⁷⁶ ve Hacı Sinan bin Ahmed tarafından inşa ettirilen mescidin inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir Osmanlı Arşivi'ndeki Maliyeden Müdevver Defterdeki belgeden mescidin, medrese ve türbe ile birlikte bir külliye olarak yapıldığı öğrenilmektedir. Ayrıca mescidin 729 H./1328–1329 M. tarihli bir vakfiyesinin olduğu da Evkaf Defterlerinde kayıtlıdır²⁷⁷.

²⁷¹ GÜLSOY, E., a. g. m., s. 127–128.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 8.

²⁷² EKEN, G., a. g. t., 40–41.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 10.

²⁷³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 17.

²⁷⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 15.

²⁷⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 14.

²⁷⁶ SAKAOĞLU, N., *Divriği'de Ev Mimarisi*, İstanbul, 1978, s. 8.; GÜLSOY, E., a. g. t., 19.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 7.

²⁷⁷ GÜLSOY, E., "XVI. Asrın Divriği Kazası Vakıfları", *İlmi Araştırmalar*, S. 1, İstanbul, 1995, s. 117.; ARIKAN, Z., Divriği Kazası ilk Sayımı (925/1519), *Osmanlı Araştırmaları*, S. 11, İstanbul, 1991, s. 49–71; GÜLSOY, E., a. g. t., 19.; EKEN, G., a. g. t., s. 33.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 7.

2.3.2.23. Sitti Melike Mescidi

Geçmişte, Şahinşah Türbesi yakınlarındaki temel izlerinden hareketle bu mevkide olduğu düşünülen mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁷⁸.

2.3.2.24. Şah Hüseyin Mescidi

Şah Hüseyin Mescidi'nin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁷⁹.

2.3.2.25. Şatır Ali Mescidi

Şatır Ali tarafından Karkı Mahallesi'nde yaptırılan mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁸⁰.

2.3.2.26. Üçtaş Mescidi

Bagat Mahallesi'ndeki mescidin banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁸¹.

2.3.2.27. Veheddin bin Satılmış Mescidi

Mescidin yeri, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. 613 H./1216 M. tarihli vakfiyesi olan mescidin, Mengücekliler döneminden olduğu düşünülebilir²⁸².

2.3.2.28. Zmiski Mescidi

Aynı adla anılan köyde olduğu bilinen mescidin inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir²⁸³.

²⁷⁸ GÜLSOY, E., a. g. t., 21.; GÜLSOY, E., a. g. m., s. 117.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 9.

²⁷⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 14.

²⁸⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 12.

²⁸¹ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 13.

²⁸² GÜLSOY, E., a. g. t., 21.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 7.

²⁸³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 8.

2.3.3. Diğer Mimari Eserler

Kantepe Camii, Divriği ilçe merkezinde, İmamoğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır. Günümüzde tamamen betonarme malzeme ile yenilenmiştir. M. Denktaş, iki kartuş içerisinde bir kitabeden bahseder²⁸⁴. Bu kitabe metni şöyledir²⁸⁵.

*Şehir cami-i belde Salat-gâh edadır bu
Ziyaretinkir ve türbe makam-ı evliyadır bu
Kervandır fahr-ı köyünün cümlesi bunda
Disem ger evladır mescit-i aksa revadır bu
Demişdir Salı hicriden menar-ı tarihin sırrı
İbad-ı halkının avnı için ca-yı nidadır bu
Fi (7) cemadiyel evvel sene 1320/1902.*

Cami içerisindeki mezarlar üzerinde bulunan türbe ifadesi ve avlu girişi üzerindeki kitabede de cami ve türbe ibarelerinden hareketle, burada Memlûklular döneminde bir türbe ve mescidin olduğu ifade edilir²⁸⁶.

Harimin doğusunda, sonradan ilave edilmiş olan betonarme kaideler üzerine oturtulan, sanduka biçiminde iki mezar bulunur. Diğerine göre daha küçük ölçekli olan güneydeki mezarın güney cephesinde, köşeleri dilimli bir kartuş içerisinde;

*“ Bu mübarek türbenin yapılmasını, 894 H./1489 M. tarihinin Ramazan ayında, Allah rahmet eylesin, sultan naibi, şerefli, adil, başarılı yüce makam Kandi Bey emretti. ”*²⁸⁷

anlamında Arapça bir kitabe vardır. Mezarın baş taşı, iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Kaideden baş taşının yarısına kadar olan bölüm kitabelik olarak kullanılmıştır. Baş taşının üst bölümü, sekizgen gövdeli ve birer soğan kubbe biçimiyle birleştirilmiş iki kulecikle son bulur. Kulecikleri birbirinden ayıran şeritte alçak kabartma tekniğinde bir kuşak söz konusudur. Bu bölümde bir kitabe bulunur. Baş taşı ile aynı düzenlemede bir de ayak taşı bulunur. Bu bölümlerdeki iki kitabe de okunamamıştır²⁸⁸. Kuzeydeki mezarın baş taşı, güneydeki mezarın baş taşı ile aynı düzenlemede, fakat daha büyük ölçekte ele alınmıştır. Baş taşında, üç dilimli bir palmetle sınırlandırılmış olan kitabelik kısmında;

²⁸⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 23.

²⁸⁵ Kitabe metni, DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 23 – 24 ‘den alınmıştır.

²⁸⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 25.

²⁸⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 24.

²⁸⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 24.

*“Bu kabir merhume Devlet Muhammed kızına aiddir. Allah rahmet eylesin.
Âmin.”*²⁸⁹

anlamında Arapça bir yazıt bulunur. Kulecikler, dilimli olarak işlenmişlerdir. Mezarın ayak taşı, sivri kemerli olarak tasarlanmış olup alınlık kısmında rumi ve üç dilimli palmetlere yer verilmiştir. Kitabelik bölümünde;

*“ Sekizyüz doksandört (1489) yılının Şaban ayında ölmüştür”*²⁹⁰

anlamında Arapça bir satırlık bir yazı bulunur (315–316).

Hangi mahallede bulunduğu, banisi, inşa tarihi ve ne zaman yıkıldığı bilinmeyen Sivashlılar Türbesi, Divriği’de günümüze ulaşamayan bir türbe yapısıdır²⁹¹.

Mercantepe Mezarlığı’nın içerisindeki 4 x 4 m. ölçülerinde kare planlı Körhane isimindeki türbe, Sinaniye Türbesi’nin de içerisinde olduğu bir külliye ait olan mescit, buk’a ve medrese, Laleliye Medresesi, Zeynebiye/Zeyniye Medresesi, Vecdeddin Hanı, Kemal Hanı, Seymani Hanı, Bihruz Hanı, Pamuklu Han gibi eserlerin ancak isimlerini kaynaklardan öğrenebiliyoruz²⁹². Sinaniye Türbesi’ni O. C. Tuncer 1989 yılında, metruk bir haldeyken incelemiş ve kesin olmamakla birlikte XV. yüzyılın ikinci yarısında, kare altlık üzerinde sekizgen gövdeli olarak inşa edilmiş olabileceğini belirtmiştir²⁹³.

Köse Mustafa Paşa tarafından Divriği ilçe merkezinde inşa ettirildiği ifade edilen Kilise Köprüsü, Köse Mustafa Paşa (Dabakhane) Köprüsü, Ali Kölegilin Köprüsü (İki Tane), Çift Köprü (İki Tane) isimindeki köprüler günümüzde yol çalışmaları, imar faaliyetleri gibi gerekçelerle toprak altında kalmıştır²⁹⁴.

²⁸⁹ DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 25.

²⁹⁰ DENKTAŞ, M., a. g. e. s. 25.

²⁹¹ Divriği sakinlerinden R. ÖZAYGÜN, Sivashlılar Türbesinin, Saracın Türbesi ile aynı yapı olabileceğini ifade etmiştir.

²⁹² SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 387–432.

²⁹³ TUNCER, O. C., a. g. e. s. 178.

²⁹⁴ Bu bilgiler ilçe sakinlerinden, emekli öğretmen Ruhan Özyaygün’den alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME

3.1. Camiler

3.1.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Divriği’de incelediğimiz camiler, merkezi planlı, ahşap direkli ve tek mekânlı cami plan tiplerinde inşa edilmişlerdir.

Merkezi Planlı Camiler: Merkezi planlı cami tipi, Osmanlı öncesi Türk İslam mimarisinde nadir olarak karşılaşılan bir plan şemasıdır. XI. yüzyıl başlarında Karahanlılar döneminde inşa ettirildiği belirtilen Hazara Digaron Camii²⁹⁵, dört yönde tonozlarla desteklenmiş ve ortada dört ayak üzerine bindirilmiş bir kubbe uygulaması ile merkezi plan şemasının ilk örneği olarak görülmektedir. Karahanlı döneminde yaygın olarak kullanılan kerpiç ve tuğla malzeme ile gerçekleştirilen bu cami, küçük ölçülerine rağmen söz konusu plan tipinin en erken ve en yalın uygulamasıdır. Osmanlı döneminde en ideal mekân teşekkülü için kullanılan merkezi planın erken tarihli örnekleri XV. yüzyılda görülmektedir. Tek yarım kubbenin uygulandığı İstanbul Eski Fatih (1472)²⁹⁶ ve Eyüp Sultan Camileri (1459)²⁹⁷, dört yarım kubbenin görülmeye başlandığı Atina Fethiye Camii (XV. yüzyıl ortaları)²⁹⁸ ve Hacı Hamza Sinan Paşa Camii (1507)²⁹⁹ ile

²⁹⁵ CEZAR, M., *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977, s. 148.

²⁹⁶ AYVERDİ, E. H., *Osmanlı Mimarisi’nin İlk Devri*, İstanbul, 1966, s. 156.; AKMANDOR, N., “Koca Sinan’ın Plancılığı, Eserleri ve Mühendisliği”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, S. 151, İstanbul, 1968, s. 1 – 6.; KUBAN, D., “Sinan’ın Sanatı”, *Türkiyemiz*, S. 3, İstanbul, 1971, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., *Diyarbakır’da Türk Mimarisi*, İstanbul, 1971, s. 262.; GOODWIN, G., *A History of Ottoman Architecture*, London, 1971, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975, s. 67 – 69.; KURAN, A., “Mimar Sinan’ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme” *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, V. IV – V, İstanbul, 1978, s. 86.; BATUR, S., *Osmanlı Camilerinde Örtü ve Geçiş Ögeleri*, İstanbul, 1980, s. 15.; TUNCER, O. C., “Batıda Merkezi Kubbe ve Koca Sinan’ın Mekân Kavramı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. XII, İstanbul, 1983, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s. 154 – 156.; GÜNDOĞDU, H., *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara, 1986, s. 23 – 26.; DURUKAN, A., “Elbistan Ulu Camii”, *Kültür ve Sanat*, S. 10, Ankara, 1991, s. 8 – 11.; GÜNDOĞDU, H., *Erzurum Lala Paşa Külliyesi*, Ankara, 1992, s. 82 – 93.; ULUÇAM, A., “Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi”, *Osmanlı*, C. 10, Ankara, 1999, s. 163–183.

²⁹⁷ AYVERDİ, E. H., *a. g. e.*, s. 154.; AKMANDOR, N., *a. g. m.*, s. 1 – 6.; KUBAN, D., *a. g. m.*, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., *a. g. e.*, s. 262.; GOODWIN, G., *a. g. e.*, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., *a. g. e.*, s. 67 – 69.; KURAN, A., “*a. g. m.*”, s. 86.; BATUR, S., *a. g. e.*, s. 15.; TUNCER, O. C., *a. g. m.*, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., *a. g. e.*, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., *a. g. m.*, 163–183.

²⁹⁸ AYVERDİ, E. H., *a. g. e.*, s. 154.; AKMANDOR, N., *a. g. m.*, s. 1 – 6.; KUBAN, D., *a. g. m.*, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., *a. g. e.*, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., *a. g. e.*, s. 67 – 69.; KURAN, A., “*a. g. m.*”, s. 86.; BATUR, S., *a. g. e.*, s. 15.; TUNCER, O. C., *a. g. m.*, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., *a. g. e.*, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., *a. g. m.*, 163–183.

²⁹⁹ AYVERDİ, E. H., *a. g. e.*, s. 154.; AKMANDOR, N., *a. g. m.*, s. 1 – 6.; KUBAN, D., *a. g. m.*, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., *a. g. e.*, s. 262.; GOODWIN, G., *a. g. e.*, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., *a. g. e.*, s. 67 – 69.; KURAN, A., “*a. g. m.*”, s. 86.; BATUR, S., *a. g. e.*, s. 15.; TUNCER, O. C., *a. g. m.*, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., *a. g. e.*, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., *a. g. m.*, 163–183.

birlikte merkezileşmedeki gelişim süreci başlamıştır. Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1522)³⁰⁰, ters “T” planın yan mekânların tabhane geleneğinde uygulanması ile, gelişim sürecindeki bir takım eksikliklerin görüldüğü bir örnektir. Elbistan Ulu Camii (1518)³⁰¹, Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii (1528)³⁰², Kargı Oğuz Köyü Camii (XVI. yüzyıl)³⁰³ ve Erzurum Lala Paşa Camii (1562)³⁰⁴ gibi örnekler İstanbul dışındaki merkezi plan tipolojisinin temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kırım Gözleve Tatar Han (1552)³⁰⁵ ve Konya Selimiye (1566) Camilerinde bir, İstanbul Süleymaniye

³⁰⁰ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., a. g. e., s. 262.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰⁰ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰¹ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., a. g. e., s. 262.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰¹ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰² AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., a. g. e., s. 262.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰² AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰³ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; SÖZEN, M., a. g. e., s. 262.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰³ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

³⁰⁴ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.; GÜNDOĞDU, H., a. g. e., s. 23 – 26.; GÜNDOĞDU, H., a. g. e. s. 82 – 93.

³⁰⁵ AYVERDİ, E. H., a. g. e., s. 154.; AKMANDOR, N., a. g. m., s. 1 – 6.; KUBAN, D., a. g. m., s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWİN, G., a. g. e., s. 305.; SÖZEN, M. V.D., a. g. e., s. 67 – 69.; KURAN, A., “a. g. m., s. 86.; BATUR, S., a. g. e., s. 15.; TUNCER, O. C., a. g. m., s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., a. g. m., 163–183.

(1550–1555)³⁰⁶ ve Tophane Kılıç Ali Paşa (1580–1853) Camilerinde³⁰⁷ iki, Üsküdar Mihrimah Sultan (1548)³⁰⁸ Camii'nde üç, İstanbul Şehzade (1544–1555)³⁰⁹ Camii'nde dört yarım kubbe kullanılarak merkezileşme yolundaki gerekli adımlar atılarak Osmanlı mimarisinin klasik örnekleri Sinan gözetiminde verilmeye başlanmıştır. Sinan sonrasında, merkezi plan şeması külliye dışındaki bağımsız örneklerde pek kullanılmamıştır. Kayseri Melike Safiye (1610)³¹⁰ ve Konya Şerafeddin (1630)³¹¹ Camilerinde tek yarım kubbe kullanılmak sureti ile gelenek devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Cedit Paşa Camii (1799)³¹² (Çizim 3, Fotoğraf 24), Divriği'de merkezi planlı cami plan tipinin tek örneğidir. XVI. yüzyılda klasik örnekleri ile karşılaşılan bu plan tipi, XVIII. yüzyılın sonlarında uygulanmamıştır³¹³. Bu açıdan Cedit Paşa Camii dikkat çekmektedir. Cedit Paşa Camii'nin merkezi sekizgen kubbe ile ana akslar beşik ve köşelerdeki kare mekânlar ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Örtü, dıştan kiremit kaplı bir çatı altına alınmıştır. Harimin merkezindeki sekizgen kubbe, dört adet bağımsız sütunla, diğer örtüler ise her cephede duvara gömülü ikişer paye tarafından taşınmaktadır. Kubbeye geçişler pandantifler ile sağlanmıştır. Kubbeyi taşıyan silindirik

³⁰⁶ AYVERDİ, E. H., **a. g. e.**, s. 154.; AKMANDOR, N., **a. g. m.**, s. 1 – 6.; KUBAN, D., **a. g. m.**, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., **a. g. e.**, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., **a. g. e.**, s. 67 – 69.; KURAN, A., “**a. g. m.**”, s. 86.; BATUR, S., **a. g. e.**, s. 15.; TUNCER, O. C., **a. g. m.**, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., **a. g. e.**, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., **a. g. m.**, 163–183.

³⁰⁷ AYVERDİ, E. H., **a. g. e.**, s. 154.; AKMANDOR, N., **a. g. m.**, s. 1 – 6.; KUBAN, D., **a. g. m.**, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., **a. g. e.**, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., **a. g. e.**, s. 67 – 69.; KURAN, A., “**a. g. m.**”, s. 86.; BATUR, S., **a. g. e.**, s. 15.; TUNCER, O. C., **a. g. m.**, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., **a. g. e.**, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., **a. g. m.**, 163–183.

³⁰⁸ AYVERDİ, E. H., **a. g. e.**, s. 154.; AKMANDOR, N., **a. g. m.**, s. 1 – 6.; KUBAN, D., **a. g. m.**, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., **a. g. e.**, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., **a. g. e.**, s. 67 – 69.; KURAN, A., “**a. g. m.**”, s. 86.; BATUR, S., **a. g. e.**, s. 15.; TUNCER, O. C., **a. g. m.**, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., **a. g. e.**, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., **a. g. m.**, 163–183.

³⁰⁹ AYVERDİ, E. H., **a. g. e.**, s. 154.; AKMANDOR, N., **a. g. m.**, s. 1 – 6.; KUBAN, D., **a. g. m.**, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., **a. g. e.**, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., **a. g. e.**, s. 67 – 69.; KURAN, A., “**a. g. m.**”, s. 86.; BATUR, S., **a. g. e.**, s. 15.; TUNCER, O. C., **a. g. m.**, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., **a. g. e.**, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., **a. g. m.**, 163–183.

³¹⁰ AYVERDİ, E. H., **a. g. e.**, s. 154.; AKMANDOR, N., **a. g. m.**, s. 1 – 6.; KUBAN, D., **a. g. m.**, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., **a. g. e.**, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., **a. g. e.**, s. 67 – 69.; KURAN, A., “**a. g. m.**”, s. 86.; BATUR, S., **a. g. e.**, s. 15.; TUNCER, O. C., **a. g. m.**, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., **a. g. e.**, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., **a. g. m.**, 163–183.

³¹¹ AYVERDİ, E. H., **a. g. e.**, s. 154.; AKMANDOR, N., **a. g. m.**, s. 1 – 6.; KUBAN, D., **a. g. m.**, s. 1 – 6, s. 2 – 13.; GOODWIN, G., **a. g. e.**, s. 305.; SÖZEN, M. V.D., **a. g. e.**, s. 67 – 69.; KURAN, A., “**a. g. m.**”, s. 86.; BATUR, S., **a. g. e.**, s. 15.; TUNCER, O. C., **a. g. m.**, s. 149 – 163.; ASLANAPA, O., **a. g. e.**, s. 154 – 156.; ULUÇAM, A., **a. g. m.**, 163–183.

³¹² ACUN, H., **a. g. m.**, s. 193; DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 55.

³¹³ DENKTAŞ, M., **a.g.e.**, s. 74.

sütunların kare kesitli başlıkları, köşelerde dilimlenmiş birer küçük sarkıtla süslenmiştir³¹⁴.

Ahşap Direkli Camiler: Ahşap direkli ve tavanlı camilerin ortaya çıkış tarihi, İslamiyet'in ilk dönemlerine kadar inmektedir. Hz. Muhammed'in (S.A.V.) evinin avlusuna içerisine hurma ağaçlarından dikmelerle yapılan Mescid-i Nebevi bu türün ilk örneği olarak kabul edilebilir. VII. yüzyılın ikinci yarısında Fustat'ta Amr İbnü'l-As tarafından yaptırılan cami de aynı plan tipinin erken örnekleri arasındadır³¹⁵.

Taşkent ve Pencikent müzelerinde Oburda ve Kurut Camileri'nden birer ahşap sütun ve Hive Mescid-i Cuması'ndan 24 ağaç sütun Karahanlılar döneminde, Aras'ül-Felek Camii'nin varlığı ise Gazneliler döneminde Orta Asya'da ahşap destekli ve tavanlı camilerin varlığını göstermektedir³¹⁶.

Bu plan tipi, Anadolu'yu kendilerine yurtluk edinen Türkler tarafından Orta Asya'dan Batı Anadolu'ya kadar getirilmiştir. Arı bir uygulamadan ziyade, bu topraklardaki yaşayan birçok medeniyetle etkileşime girilerek yine bu topraklara özgü bir sanat meydana getirilmiştir.

XIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar düzenli olarak varlıklarını tespit edebildiğimiz ahşap destekli cami plan tipi, özellikle Orta ve Batı Anadolu'da karşımıza çıkmaktadır. Bu plan tipinin en anıtsal örneği, zaman içerisinde orijinalliğini kaybeden Konya Sahip Ata Camii (1258) ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii'dir (1299)³¹⁷ (K.P.4). Ankara Hacı İvaz Camii, muhteşem ahşap süslemesiyle, 1366 tarihli Kastamonu-Kasabaköy'deki Candaroğlu Mahmut Bey Camii de bölgede ahşap destekli-tavanlı planın önemli örneklerindedir. Ankara Arslanhane Camii (1290)³¹⁸ ise çevrede bu plan tipine bir anlamda kaynaklık eden bir yapıdır (K.P. 5).

Ankara Mukaddem Camii (XVII-XVIII. yüzyıl), Ayaş Şeyh Muhiddin Camii (XVII-XVIII. yüzyıl), Ankara Ramazan Şemseddin Camii (XVII-XVIII. yüzyıl), Ağaç

³¹⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 57.

³¹⁵ KURAN, A., "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 179 – 186.; ARSEVEN, C.E., a. g. e., s. 436; TEKERLİ, A., **Erzurum Ahşap Destekli ve Ahşap Tavanlı Camiler**, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayımlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2002, s. 12

³¹⁶ ÖNGE, Y., "Selçuklular ve Beyliklerde Ahşap Tavan", **Atatürk Konferansları V**, Ankara, 1971, s. 75.; KURAN, A., a. g. m., s. 179 – 186.; TEKERLİ, A., a. g. t, s. 12.

³¹⁷ ASLANAPA, O., a. g. e., s. 332; ARIK, R., **Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Camii**, Ankara, 1973, s. 8

³¹⁸ ÖNEY, G., **Ankara Arslanhane Camii**, Ankara, 1998, s. 10-11; ASLANAPA, O., a. g. e., s. 36-38.

Ayak Camii (1705), Leblebici Camii (1713) ve Celal Kaddani Camii, ahşap camilerin Anadolu'daki geç dönem örnekleri arasında görülmektedirler³¹⁹ (K.P. 6–8).

Divriği'deki ahşap direkli camileri, mihraba dik ve mihraba paralel sahnınlılar olarak iki grupta toplamak mümkündür.

Mihraba Dik Sahnınlı Camiler: Divriği'deki mihraba dik sahnınlı camiler, kendi içerisinde mihraba dik iki sahnınlı, üç sahnınlı ve altı sahnınlı olarak inşa edilmişlerdir.

Mihraba Dik İki Sahnınlı Camiler; Kuzey–güney doğrultusunda, mihraba dik olarak atılan kirişler ile meydana getirilen bu plan tipinde, Kara Mahmud (XX. yüzyıl)³²⁰ (Çizim 14, Fotoğraf 94) ve Zeliha Hatun Camii (IX–XX. yüzyıl)³²¹ (Çizim 22, Fotoğraf 170) Camileri yer almaktadır.

Mihraba Dik Üç Sahnınlı Camiler; Kuzey–güney doğrultusunda, mihraba dik olarak atılan kirişler ile harimin üç sahına ayrıldığı bu planda, Abu Çimen (1718 öncesi)³²² (Çizim 1, Fotoğraf 1), Ahmet Paşa (1761–1762)³²³ (Çizim 2, Fotoğraf 16), Celdek (1930'lar)³²⁴ (Çizim 4, Fotoğraf 44) ve Gökçe (1843 öncesi)³²⁵ (Çizim 5, Fotoğraf 53) Camileri kendilerine yer bulmuşlardır. Anadolu'da olduğu gibi Divriği camilerinde de en çok tercih edilen bu plan tipini, Sivas Mehmet Paşa (1802)³²⁶, Kayseri–Develi Tirem (1894)³²⁷, Kayseri–Develi Şıhlı Kasabası Yusuf Ağa (1916)³²⁸, Sivas–Altınyayla Ulu (1895–1896)³²⁹ Camilerinde görmek mümkündür.

³¹⁹ KÖŞKLÜ, Z., **I. Abdülhamid Dönemi (1774–1789) Osmanlı Dini Mimarisi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993, s. 179; ÖNEY, G., **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara, 1971, s. 98–101.

³²⁰ DENKTAŞ, M., **a. g. e., s., 72.**

³²¹ ACUN, H., “Sivas ve Çevresindeki Tarihi Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri”, **Vakıflar Dergisi**, S. XX, Ankara, 1988, s. 193.; DENKTAŞ, M., **Divriği'deki Osmanlı Camileri**, Kayseri, 2005. s. 37.

³²² DENKTAŞ, M., **a. g. e., s. 39.**

³²³ DENKTAŞ, M., **a. g. e., s. 53.**

³²⁴ DENKTAŞ, M., **a. g. e., s. 72'**de bu bilginin 67 yaşındaki Tahir Koç tarafından verildiği belirtilmiştir.

³²⁵ EKEN, G., **a. g. t., s. 28–29'**da ve DENKTAŞ, M., **a. g. e., s. 44.'**de Osmanlı Arşivi'ndeki iki belgeden birisinin 1719, diğerinin 1747 tarihli olduğu ve caminin 1843'ten mutlak suretle daha önceki bir tarihte yapıldığı belirtilmektedir.

³²⁶ DENİZLİ, H., **Sivas Tarihi ve Anıtları**, Sivas, (Tarihsiz), s. 70–71.

³²⁷ TOPÇU, S., **Develi'deki Türk Eserleri**, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005, s. 64–67.

³²⁸ DENKTAŞ, M., “Şıhlı Kasabası Yusuf Ağa Camii”, **Prof. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001, s. 201–206.

³²⁹ DENKTAŞ, M., “Altınyayla Ulu Camisi”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz Armağanı**, Kayseri, 2007. s. 165–186.

Mihraba Dik Altı Sahınlı Camiler; Anadolu'da bu plan tipi ile karşılaşılmamıştır³³⁰. Bu plana tek örnek Divriği'deki Kültür Camii'dir (1715'ten önce)³³¹ (Çizim 16, Fotoğraf 113).

Mihraba Paralel Sahınlı Camiler: Divriği'deki bu plandaki camiler, kendi içlerinde iki ve üç saınlı camiler olarak ikiye ayrılır.

Mihraba Paralel İki Sahınlı Camiler; Mihraba paralel olarak atılan bir kirişle, harimin ikiye ayrıldığı bu plan tipi, Hatipoğlu (IX. yüzyıl sonları)³³² (Çizim 13, Fotoğraf 85), Süleyman Ağa (1906)³³³ (Çizim 17, Fotoğraf 132) ve Turabali (XV. yüzyılın ikinci yarısı)³³⁴ (Çizim 21, Fotoğraf 158) Camilerinde görülmektedir. Divriği dışında Niğde–Hacı Dursun (Arife Hatun) Mescidi (1452)³³⁵ bu plana örnek gösterilebilir.

Mihraba Paralel Üç Sahınlı Camiler; Anadolu'da da çok fazla uygulanmayan bu plan, Divriği'de Güllübağ Camii'nde (IX. yüzyılın ikinci yarısı)³³⁶ (Çizim 9, Fotoğraf 68) ve Niğde–Darüzzikir Mescidi (XV. yüzyıl) gibi istisna örneklerde karşımıza çıkar.

Divriği'de incelediğimiz ahşap destekli camilere gerek dönem gerekse plan olarak en yakın örneklerini Erzurum'da bulmak mümkündür. Ali Paşa Camii (1569–1570)³³⁷, Aşağı Habib Efendi Camii (18. yüzyıl)³³⁸, Aşağı Mumcu Camii (18. yüzyıl)³³⁹, Ayas Paşa Camii (16. yüzyıl)³⁴⁰, Cedit Camii (1670)³⁴¹, Çırçır Cami (18. yüzyıl)³⁴², Emir Şeyh Camii (18. yüzyıl)³⁴³, Esat Paşa Camii (1830–1836)³⁴⁴, Gürcü

³³⁰ DENKTAŞ, M., **Divriği'deki Osmanlı Camileri**, Kayseri, 2005. s. 75.

³³¹ DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 44.

³³² DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 25.

³³³ DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 28.

³³⁴ DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 21.

³³⁵ ÇAL, H., **Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler**, Ankara, 2000, s. 11–19.

³³⁶ DENKTAŞ, M., **a. g. e.**, s. 62.

³³⁷ KONYALI, İ.H., **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**, İstanbul, 1960, s. 180.; GÜNDOĞDU, H., "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar", **Şehr-i Mübarek Erzurum**, Ankara, 1989, s. 161.; YURTTAŞ, H.–VD., **Yolların Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum**, Ankara, 2008, s. 60–61.

³³⁸ TEKERLİ, A., **a. g. t.**, s. 12.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 62.

³³⁹ KONYALI, İ.H., **a. g. e.**, s. 183.; GÜNDOĞDU, H., **a. g. m.**, s. 164.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 62.

³⁴⁰ KONYALI, İ.H., **a. g. e.**, s. 183.; GÜNDOĞDU, H., **a. g. m.**, s. 161.; TEKERLİ, A., **a. g. t.**, s. 16.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 63.

³⁴¹ TEKERLİ, A., **a. g. t.**, s. 23.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 64.

³⁴² KONYALI, İ.H., **a. g. e.**, s. 199.; GÜNDOĞDU, H., **a. g. m.**, s. 165.; TEKERLİ, A., **a. g. t.**, s. 12.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 65.

³⁴³ KONYALI, İ.H., **a. g. e.**, s. 202.; GÜNDOĞDU, H., **a. g. m.**, s. 165.; TEKERLİ, A., **a. g. t.**, s. 27.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 65–66.

³⁴⁴ KONYALI, İ.H., **a. g. e.**, s. 199 – 202.; GÜNDOĞDU, H., **a. g. m.**, s. 165.; TEKERLİ, A., **a. g. t.**, s. 38.; YURTTAŞ, H.–VD., **a. g. e.**, s. 66–67.

Mehmed Paşa Camii (1648)³⁴⁵, Hacı Cuma Camii (1630)³⁴⁶, İhmal (Topçuoğlu) Camii (1715)³⁴⁷, Kadana Camii (1571)³⁴⁸, Karaköse Camii (19. yüzyıl sonları)³⁴⁹, Kasım Paşa Camii (1667)³⁵⁰, Kavak Camii (18. yüzyıl)³⁵¹, Kemhan Cami (1605)³⁵², Kırmacı Cami (Ahmetağa) (1771)³⁵³, Köse Ömer Ağa Camii (1771)³⁵⁴, Mahmudiye Camii (1842)³⁵⁵, Mehdi Efendi (Sıvırcık) Camii (1795)³⁵⁶, Molla Kaya Camii (1753)³⁵⁷, Şafiiler (Şabakhane) Camii (18. yüzyılın ilk çeyreği)³⁵⁸, Tahta Camii (1738)³⁵⁹, Taş (Karakullukçu) Camii (20. yüzyıl başları)³⁶⁰, Veyis Efendi Camii (1701)³⁶¹, Yegenaga Camii (1661)³⁶², Yukarı Habib Efendi Camii (1702)³⁶³, Yukarı Mumcu Camii (1655)³⁶⁴, Zeynel Camii (1748)³⁶⁵, Çortan Mescidi I (18.yüzyıl) ve Çotran Mescidi II (Kâbe Şeyh

³⁴⁵ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 207 – 210.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 162.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 20.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 68–69.

³⁴⁶ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 201.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 12.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 70.

³⁴⁷ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 216.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 29.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 70–71.

³⁴⁸ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 218.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 163.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 31.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 71.

³⁴⁹ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 221.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 72.

³⁵⁰ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 221 – 222.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 162.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e., s. 73.

³⁵¹ TEKERLİ, A., a.g. t, s. 40.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e., s. 74.

³⁵² KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 222 – 223.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 162.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 74–75.

³⁵³ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 223.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 164.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 37.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 76.

³⁵⁴ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 225 – 226.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 163.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 77.

³⁵⁵ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 247 – 248 ; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 164.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 43.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 78.

³⁵⁶ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 248 – 249.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 163 – 4.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 35.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 79–80.

³⁵⁷ YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 80.

³⁵⁸ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 256; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e., s. 81.

³⁵⁹ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 257 – 258.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 30.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 82.

³⁶⁰ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 258 – 259.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 41.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e., s. 83–84.

³⁶¹ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 269 – 270.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 24.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 85.

³⁶² KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 270.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 122 ; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 86–87.; YURTTAŞ, H., *Bektaş ve Derviş Ağaların Hayratı Erzurum ve Civarında Yaptırdığı Eserler*, Erzurum, 2008, s. 77.

³⁶³ YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 88.; TEKERLİ, A., a.g. t, s. 25.

³⁶⁴ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 270 – 271.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 89.

³⁶⁵ KONYALI, İ.H., a. g. e., s. 271 – 272.; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e.,s. 90–91.

Mescidi) (18. yüzyıl)³⁶⁶ Erzurum'daki ahşap destekli camii plan tarzında inşa edilmiş örneklerdir (K.P.9–28) .

Tek Mekânlı Camiler: Tek mekânlı cami plan tipinin Divriği'deki temsilcileri, IX. yüzyılda mescitten camiye çevrilen Hacı Osman Mescidi³⁶⁷ (Çizim 12, Fotoğraf76), Koca Paşa Saray (1704 öncesi)³⁶⁸ (Çizim 15, Fotoğraf 100) ve Şemsi Bezirgân (IX. yüzyıl (?))³⁶⁹ (Çizim 19, Fotoğraf 145) Camileri'dir. Hacı Osman Mescidi'nin üzeri iki takviye kemerinin destelediği bir beşik tonozla, Şemsi Bezirgân ve Saray Camileri'nin üzeri ise düz–toprak damla kapatılmıştır.

Bu plan tipinde, ahşap bir tavan veya tonoz kullanılarak mekânların üzeri kapatılmıştır. Anadolu'daki küçük ölçekli camilerde yaygın olarak uygulanan bu plan tipi, hemen hemen her ilde karşımıza çıkar. Niksar–Cin Camii (1160)³⁷⁰, Niğde Dört Ayak (Künkbaşı) Camii (XVIII. yüzyıl ortaları)³⁷¹, Ankara–Celal Kaddani Mescidi (1765–1766)³⁷², Kütahya–Özbek Camii (XVIII. yüzyıl sonu)³⁷³, Sivas–Sait Paşa (Seyit Paşa) Camii (1820)³⁷⁴, Trabzon–Konak Camii (1842)³⁷⁵, Samsun–Kavak Çakallı Camii (1878)³⁷⁶, Beypazarı–İmaret Camii (1887)³⁷⁷ tek mekânlı cami plan tipinin bazı temsilcilerindendir.

Mimari Özellikler:

Üst Örtü Elemanları ve Taşıyıcı Direkler: Divriği'deki cami mimarisinin büyük bir bölümünü meydana getiren ahşap destekli camilerin, kerpiç malzemeden inşa edilen, duvar kalınlıkları 0.80 m. ile 1.00 m. arasında değişmektedir. Duvarlar ahşap hatıllar ile desteklenmiştir. Cedit Paşa Camii, kesme taş malzemeden inşa edildiği için duvar kalınlığı olarak 1. 20 m. ölçüleri ile diğer örneklerden ayrılmaktadır.

³⁶⁶ YURTTAŞ, H.–VD., *Yolların Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Ankara, 2008, s. 92.

³⁶⁷ EKEN, G., *a. g. t.*, s. 36; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 35.

³⁶⁸ DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 25.

³⁶⁹ DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 35.

³⁷⁰ ÇAL, H., *Niksar'da Türk Devri Eserleri*, İstanbul, 1989, s. 20–24.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 76.

³⁷¹ ÇAL, H., *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler*, Ankara, 2000, s. 77–86.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 76.

³⁷² ÖNEY, G., *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1971, s. 62.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 75.

³⁷³ ALTUN, A., “Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi Bir Deneme”, *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul, 1981–1982, s. 265–266.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 75.

³⁷⁴ DENİZLİ, H., *a. g. e.*, S. 73–74.

³⁷⁵ KARPUZ, H., *Trabzon*, Ankara, 1990, s. 41.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 75.

³⁷⁶ CAN, Y., *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*, İstanbul, 2004, s. 55–57.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 75.

³⁷⁷ BOZKURT, T., *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Ankara, 2004, s. 54–59.; DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 75.

Cedit Paşa Camii merkezindeki kubbe, dört kare kesitli kaide ve başlıklara sahip, silindirik sütunlar ile taşınmaktadır (Çizim 3, Fotoğraf 24). Harimin ana akslarında ve son cemaat yerinin üzerinde beşik tonoz, harimin köşelerde kalan bölümlerinde çapraz tonoz kullanılmıştır. Cami, merkezi planın gerekleri olan bu üst örtü biçimleri ile Divriği'deki diğer camilerden farklılık göstermektedir.

Hacı Osman Mescidi'nin üzeri, iki adet takviye kemerinin desteklediği beşik tonozla kapatılmıştır(Çizim 12). Mescit, tonoz bir örtü ile kapatılması bakımından ilçedeki diğer örnekler arasında tektir. Hatipoğlu (Çizim 13) ve Kantepe Camileri (Fotoğraf 315), son onarımlarla birlikte orijinal üst örtülerinin yerine betonarme ile yenilenmiştir.

Yukarıda adları geçen örnekler dışında kalan camilerin tümü, ahşap direklerin taşıdığı ahşap tavanla kapatılmışlardır. Ahmet Paşa (Çizim 2), Kara Mahmut (Çizim 14) ve Celdek Camilerinde (Çizim 4) taşıyıcılar kare şekilli iken diğerlerinde silindiriktir.

Divriği'deki cami ve mescit mimarisinde, Cedit Paşa (Çizim 3) ve son yıllardaki onarımlarla betonarme malzeme ile yenilenen örnekler dışında, taşıyıcılarda ahşap malzeme tercih edilmiştir. Şems Bezirgân (Çizim 19) ve Saray Camileri'nde (Çizim 15) üst örtü doğrudan duvarlar üzerine oturtulmuştur.

Süleymanağa (Çizim 17), Şems Bezirgân (Çizim 19), Güllübağ (Çizim 9), Zeliha Hatun (Çizim 22), Hatipoğlu (Çizim 13), Saray (Çizim 15), Turabali (Çizim 21), Ahmet Paşa (Çizim 2), Gökçe (Çizim 5), Karamahmut (Çizim 14) Camileri'nin üzerleri düz ahşap tahtalarla kaplanmış ve bunlar ince çıtalarla birleştirilmiştir. Gökçe Camii (Çizim 5) üzeri, dört kademeli olarak tasarlanmış ve çökertme bir yüzeyle yükseklik etkisi verilmeye çalışılmıştır.

Tavan süslemeleri, tavan göbekleri ile sağlanmıştır. Süleymanağa ve Saray Camilerinin son cemaat yerlerinde de tavan göbeklerine yer verilmiştir.

Divriği evleri ve camileri arasındaki tavan süslemelerinde görülen benzerlik, her iki yapı grubunda da aynı sanatçıların çalışmış olabileceğini düşündürür³⁷⁸.

Son Cemaat Yerleri: Cami ve mescitlerin giriş cephelerinde, cemaate yetişemeyenler için inşa edilmiş bir bölüm olan son cemaat yeri uygulaması Abu Çimen (Fotoğraf 6), Ahmet Paşa (Fotoğraf 17), Cedit Paşa (Fotoğraf 31), Güllübağ (Fotoğraf 70), Hatipoğlu (Fotoğraf 93), Karamahmut (Fotoğraf 95), Koca Paşa (Saray) (Fotoğraf

³⁷⁸ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 81.

100), Kültürlü (Fotoğraf 122), Süleymanağa (Fotoğraf 133), Turabali (Fotoğraf 159) ve Zeliha Hatun Camileri'nde (Fotoğraf 171) görülmektedir. Cedit Paşa Camii'ndeki beşik tonoz ile kapatılmış son cemaat yeri dışında, diğer son cemaat yerleri, düz–ahşap tavanla örtülüdürler.

Minareler: Cami ve mescitlerde müezzin tarafından okunan ezanın her yerden rahatça duyulabilmesi için kule biçiminde inşa edilen mimari elemanlar olan minareler, Divriği'de daha çok tek şerefeli ve ahşap malzemeli olarak gerçekleştirilmişlerdir. Cedit Paşa Camii minaresi ise siyah ve beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak kullanılmasıyla, tek şerefeli olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 34). İki renkli malzemenin minarede dönüşümlü olarak kullanılmasına, Doğubayazıt–İshak Paşa Sarayı Camii (1784)³⁷⁹, Diyarbakır Nebi (Peygamber) Camii (1530)³⁸⁰ ve Van–Hüsrev Paşa Camii (1567)³⁸¹ örnek gösterilebilir.

Turabali Mescidi'nin minaresi (Fotoğraf 163) ise onüç basamakla ulaşılan, köşk minare olarak tasarlanmıştır. Köşk minare uygulaması ilçedeki diğer örneklerde bulunmamaktadır.

Abu Çimen (Fotoğraf 11), Ahmet Paşa (Fotoğraf 21), Gökçe (Fotoğraf 65), Güllübağ (Fotoğraf 74), Hatipoğlu (Fotoğraf 90), Kültür (Fotoğraf 123), Süleymanağa (Fotoğraf 140), Şems Bezirgân Camileri'nin (Fotoğraf 151) minare kaidelerinde taş, külah ve petek kısımlarında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Celdek (Fotoğraf 50), Koca Paşa (Saray) (Fotoğraf 108), Kantepeler (Fotoğraf 315) ve Zeliha Hatun (Fotoğraf 171) Camileri'nin minareleri yenilenmiştir³⁸².

Anadolu'da erken tarihlerden itibaren ahşap minare uygulamasının olduğu düşünülmektedir. Ancak malzemenin doğası gereği bu örnekler günümüze ulaşamamıştır³⁸³. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda inşa edilen camilerde böyle minareleri

³⁷⁹ GÜNDOĞDU, H., *Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı*, Ankara, 1991, s. 33 – 34.

³⁸⁰ TUNCER, O. C., *Diyarbakır Camileri*, Diyarbakır, 1996, s. 76 – 84.

³⁸¹ ULUÇAM, A., *Ortaçağ Sonrasında Van Gölü ve Çevresi Mimarlığı I VAN*, Ankara, 2000, s. 40 – 45.

³⁸² DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 83.

³⁸³ DENKTAŞ, M., *a. g. e.*, s. 82.

görmek mümkündür. Sivas–Korkmazoğlu Camii (XVIII. yüzyıl)³⁸⁴, Artvin–Arhavi Ortacalar Camii (1757)³⁸⁵, Rodos–Ağa Camii (1820?)³⁸⁶, Artvin–Ardanuç Anaçlı Camii (1833)³⁸⁷, Sivas–Yeşil Camii (1868)³⁸⁸, Artvin–Şavşat Cevizli Camii (1889)³⁸⁹, Sivas–Pulur Camii (XIX. yüzyıl)³⁹⁰ ve Artvin–Yusufeli Öğden Camii (XIX yüzyıl)³⁹¹ ahşap minareli camilerden bazı örneklerdir.

Mihraplar: Mihrap, cami ve mescitlerde kıble duvarına açılan, imamın cemaate namaz kıldıracağı bölümdeki niştir. Mihrap nişleri, taç kapıların iki yanında mihrabiye şeklinde süsleme amaçlı olarak da kullanılabilir. Divriği’deki cami mihrapları, genel olarak kıble duvarına açılmış, yarım yuvarlak bir niş olarak oldukça sade uygulamalardır. Süsleme başlığı altında da bahsedileceği gibi, süslemeleri alçı ile gerçekleştirilmiştir. Cedit Paşa Camii mihrabındaki bordür uygulaması, Divriği camileri için bir istisnadır (Fotoğraf 37–38).

Minberler: Cuma günleri hutbenin okunduğu kısım olan minberler, Divriği camilerinde ahşap malzemedan yapılmış, sade uygulamalar olarak tespit edilmişlerdir. Süslemeli örnekler ise kalem işi tekniğinde ele alınmış olup değerlendirilmesi süsleme bölümünde yapılmıştır (Fotoğraf 14, 23, 39, 67, 75, 92, 112, 127, 143, 155, 176).

Çakma ve kafes oyma tekniğinde yapılan minberler, Gökçe Camii dışında, yağlı boya ile boyanmıştır. Bu minberlerin hemen hepsi, Divriği’de son yıllarda gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ile cami ve mescitlere dahil edilen ilavelerdir.

Hacı Osman, Celdek, Kara Mahmut ve Turabali Camileri’nde ise minber bulunmamaktadır.

Vaaz Kürsüleri: Abu Çimen (Fotoğraf 15), Süleymanağa (Fotoğraf 144), Zeliha Hatun (Fotoğraf 177) Camileri’nde vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Zeliha Hatun Camii vaaz kürsüsünün alt bölümünde istisnai bir uygulama olarak alçı süsleme görülür. Diğer vaaz kürsüleri ise ahşap malzemeli ve oldukça sade uygulamalardır.

³⁸⁴ DENİZLİ, H., a. g. e., s. 74 – 75.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 83.

³⁸⁵ AYTEKİN, O., *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin’deki Mimari Eserler*, Ankara, 1999, s. 156 – 158.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 83.

³⁸⁶ ÇELİKKOL, Z., *Rodos’taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara, 1986, s. 55 – 56.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 83.

³⁸⁷ AYTEKİN, O., a. g. e., s. 146 – 148.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 83.

³⁸⁸ DENİZLİ, H., a. g. e., s. 77 – 78.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 83.

³⁸⁹ AYTEKİN, O., a. g. e., s. 191 – 195.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 84.

³⁹⁰ DENİZLİ, H., a. g. e., s. 67 – 68.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 84.

³⁹¹ AYTEKİN, O., a. g. e., s. 207 – 209.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 83.

Mahfiller: Abu Çimen (Fotoğraf 10), Gökçe (Fotoğraf 63), Güllübağ (Fotoğraf 73), Hatipoğlu (Fotoğraf 88), Kara Mahmut (Fotoğraf 96), Kültür (Fotoğraf 121), Koca Paşa (Saray) (Fotoğraf 107), Şems Bezirgân (Fotoğraf 150) ve Zeliha Hatun (Fotoğraf 174) Camilerinde mahfil bulunmaktadır. Mahfillerin hepsi, Süleymanağa Camii'nin harimin kuzey doğusundaki mahfili hariç, harimin kuzeyinde ve ahşap malzeme ile yapılmışlardır. Bu örneklerde süslemeye yer verilmemiştir. Mahfiller de cami ve mescitlerin onarımları esnasında büyük ölçüde yenilenmiştir.

3.1.2. Süsleme Özellikleri

Taş Süsleme: Divriği'deki Cedit Paşa Camii (Fotoğraf 42–43), taş süslemenin görüldüğü bir eserdir. Geçmişte, Hacı Osman Mescidi (Fotoğraf 80) ve Kantepe Camii gibi örneklerde de bu türden süslemelerin var olduğu ifade edilirse de³⁹² günümüzde yapılan onarımlar ile ortadan kaldırılmışlardır.

Cedit Paşa Camii'nde süsleme, mihrap nişi, minber ve mihrapta yoğunlaşmıştır. Özellikle mihrapta uygulanan bitkisel süslemeler ile Divriği Ulu Camii batı ve doğu taç kapıları süslemelerinin benzerliği dikkat çekmektedir (Fotoğraf 37–38).

Mihrap nişinin yanındaki minber ise ahşap malzemeli olup orijinaldir. Ahşap süslemelerde bitkisel motifler baskındır. Bunun yanında yazıya da yer verildiği görülür. Bitkisel bezemede natüralist üslup dikkat çekicidir (Fotoğraf 39–41).

Harim girişinin bir taç kapı anlayışı içerisinde değerlendirilmesi, Divriği'deki Osmanlı dönemi camileri içerisindeki tek uygulamadır. Harim girişinin çevresinde bezemeli bordürlere yer verilmiştir. Bitkisel ve geometrik motiflerle yüzeysel de olsa giriş açıklığı vurgulanmıştır (Fotoğraf 42–43).

Açak kabartma tekniği ile gerçekleştirilen süslemelerde, bitkisel motifler baskındır.

Camide, ayrıca renkli taş işçiliği ile de hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Avlu girişinde, onaltıgen minare gövdesinde ve petek kısmında kızıl-siyah ve beyaz renkte kesme taş kullanılmıştır (Fotoğraf 34).

³⁹² DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 77.

Alçı Süsleme: Divriği camileri için alçı süsleme, daha çok mihrap nişi ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Yöresel bir üsluptan çok, XVIII. ve XIX. yüzyılda Anadolu’da sıkça uygulanan kompozisyonlar işlenmiştir³⁹³.

Abu Çimen (Fotoğraf 12–13), Ahmet Paşa (Fotoğraf 22), Güllübağ (Fotoğraf 75), Koca Paşa (Saray) (Fotoğraf 112) ve Süleymanağa (Fotoğraf 142) Camileri’nde alçı süslemeyi görmek mümkündür³⁹⁴. Bu camilerin mihrap nişlerinin çevresindeki alçı süslemeler, “S” kıvrımı yapan palmetler, akant yaprakları ve bazen de palmiye yapraklarını hatırlatan motiflerin kalıplama tekniğinde ele alınması ile gerçekleştirilmiştir. Mihraptaki sütuncelerin ve başlıklarının yine alçı malzeme ile hilal ve yıldız biçiminde bezenmiş olması dikkat çeker³⁹⁵.

Kalem İşi Süsleme: Divriği’deki camiler içerisinde kalem işi süsleme, Cedit Paşa ve Zeliha Hatun Camileri’nde karşımıza çıkar.

Cedit Paşa Camii’nin minberinde (Fotoğraf 38–39), farklı boyutlardaki panoların zeminleri sarı renge boyanmış olup, sürahi, ibrik ve vazo içerisindeki demet halindeki natüralist üsluptaki motiflerle kalem işi süsleme gerçekleştirilmiştir.

Zeliha Hatun Camii’ndeki çakma tekniğinde yapılan ahşap malzemeli minber (Fotoğraf 176), güneybatı köşede bulunmaktadır. Minberin korkuluk ve köşkün doğu yüzeyi kafes tekniğinde ele alınmıştır. On pano halindeki aynalık ve dört pano halindeki köşk kısmının altındaki bölümde, 14 değişik ölçü ve şekillerde kalem işi tekniğinde bitkisel süslemeye yer verilmiştir³⁹⁶.

3.1.3. Malzeme ve Teknik

Cedit Paşa Camii (Fotoğraf 24) ve Hacı Osman Mescidi (Fotoğraf 76) tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiş örneklerdir. Abu Çimen (Fotoğraf 1) ve Gökçe Camii (Fotoğraf 53) beden duvarlarında, Abu Çimen (Fotoğraf 11) ve Süleymanağa Camileri’nin (Fotoğraf 141) ahşap minare kaidelerinde, Turabali Mescidinin köşk minaresinde (Fotoğraf 163) kısmen kaba yonu taş kullanılmıştır. Diğer örneklerin tamamında, temelde taş, beden duvarlarında kerpiç malzeme kullanılmıştır³⁹⁷.

³⁹³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 78.

³⁹⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 78’de Şems Bezirgân Camii için de alçı süslemelidir denilse de, günümüzde böyle bir süsleme söz konusu değildir.

³⁹⁵ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 78.

³⁹⁶ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 79.

³⁹⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 77.

Divriği camilerinin büyük bir bölümünü oluşturan ahşap destekli camilerin taşıyıcılarında, tavanlarında ve mahfillerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.

3.2. Türbeler

Ruhun bedeni terk ettiği an olan ölüm ve ardından beraberinde gelen yas ve cenaze töreni, yaşayan insanlarla ölenler arasında bir takım ilişkileri içermektedir.

Türklerin hayatında ölü ve mezar geleneğinin özel bir yeri vardır. Geçmişten günümüze kadar uzanan bu gelenek, değişik dönemlerde farklılıklar göstermekle beraber, ana hatlarıyla aynı anlayışın devamıdır. Mezar geleneği, Türklerin İslamiyet'i kabulü ile önemli bir aşama göstermiştir. İslâmiyet öncesine ait inançların İslâmiyet'in kabulünü müteakip birdenbire ortadan kalkmadığı, İslâmî inanış ve düşünce sistemi içinde yeni bir biçimlenmeyle etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Bu bakımdan İslâmî dönemdeki türbe yapılarının neden Orta Asya'da doğmuş olduğunu anlamak zor olmamıştır. Mezarların mimarisi, bunları koruyan eserler ve mezardaki insan kalıntıları, bunlarla birlikte gömülen eşyalar, yalnızca cenaze törenlerini öğrenmemizi sağlamakla kalmaz, Türklerin öbür dünya hakkında sahip olduğu inancı da gün ışığına çıkarır.

Cenaze törenlerine katılmış, çağdaş etnografyada gezginler, tespit ettikleri konuları en ince ayrıntısına kadar kaleme almaya özen göstermişlerdir. Altaylarda ölümden sonra başlayan ve devam eden işlemler, kişilerin konumuna ve zamana bağlı olarak küçük değişiklik gösterse de cenaze töreni için takip edilen yol aynıdır.

Ölen kişi önce yıkanmakta, temizlenmekte ve düzenli bir şekilde yatağına yerleştirilmektedir. Bu işlemler o denli önem taşımaktadır ki yasak, ölü yıkayanları her türlü kamu yükümlülüğünden muaf tutmaktadır. Cesedi yalnızca kendi çarşaflarına sararak gömmektedirler. Türklerin eski tarihlerden beri kefen kullandıkları kanıtlanmıştır³⁹⁸. Ölümden bir süre sonra, kesin olmamakla birlikte üç beş gün sonra cenaze bir tabut içerisine konulmaktadır. Ölümün gerçekleşmesinin hemen ardından yakınmalar başlamaktadır³⁹⁹. Bu yakınmalar belirli bir düzen içerisinde gerçekleşmektedir. Kutsal geleneklerin emrettiği şekilde mahrumiyetler uygulanmaktadır. Ölümün gerçekleştiği gün ağlayarak haykırانlar yalnızca erkeklerdir. İnsanlar üzüntülerinden yüzlerini kesmişlerdir. Yakınmalar gibi, bu kesiklerde iki kez gerçekleştirilmektedir. İlki ölümün hemen ardından, ikincisi cenaze töreni sırasında gerçekleştirilmektedir. Cenaze çadırın kapısının önüne gelir gelmez yüzlerini bir bıçakla kestikleri ve kanın gözyaşlarıyla birlikte aktığı ifade edilmiştir. Bazen yüzün tırnaklarla çizilmesi ve saçların yolunması da görülmüştür. Çeşitli sızlanmalar ve isteyerek yapılan

³⁹⁸ ROUX, J. P., **Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm**, İstanbul, 1999, s. 241.

³⁹⁹ ÖNKAL, H., **a. g. e.**, s. 249

yaralarla birlikte insanlar, ölünün çadırının etrafında dönüp törensel at yarışları yapmaktadırlar. Törenlerde sızlanmalar ve çadır etrafında dolanmalar, belki de birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak algılanmaktadır. Çadırın etrafında yedi kez dolanılıyor ve yedi gün nöbet tutulmaktadır. Bu geleneklerde gezegenlerin bir etkisinin de olduğuna inanılmaktadır. Yukarıda görülen cenaze törenlerinin müzik eşliğinde yapıldığı kesin olmamakla birlikte, belki de şaman davullarının belirli bir düzen içinde çalınmasıyla gerçekleşmektedir. Ailenin erkek ve kadınları tarafından çadırın önünde koyunlar, öküzler ve atlar kurban edilir. Dinsel görüşmeler, mevsimler veya coğrafi şartlar cenaze törenini belirlemektedir. Nehir kıyıları, yüksek dağlar ya da en azından tepe dorukları, ormanlar gibi özellikle sihirli yerler, çoğu zaman gömüt yeri olarak seçilmiştir⁴⁰⁰. Mezar yerine gelindiğinde yeni törenler başlatılır. Törenlerin birçoğu aslında ölüm anında yapılanların bir tekrarından ibarettir. Ölen kişi için kurbanlar kesilir, ölü eşyalarıyla birlikte mezara indirilerek ayrılış sözleri söylenir ve mezar kapatılır. Cenaze törenlerinin tamamına Türkçe de "yog" ismi verilmektedir⁴⁰¹. Bu mezarlar da "kurgan" olarak isimlendirilmişlerdir.

Türk mezar mimarisinin bilinen en erken örneklerini, Hun dönemine ait kurganlar oluşturmaktadır. Türkistan'da Noin-Ula, Katanda, Pazırık, Şibe, Tuyahta, Yako-Nur, Berel gibi bölgelerde ele geçen kurganlar, en önemli örnekler arasında yer almaktadır. M.Ö. IV-II. yüzyıllarda "*Kurgan*" adı verilen Türk mezarları, Moğolistan'ın Altay Dağları çevresinde XX. yüzyılda yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır⁴⁰². Türk mezar yapısı olan kurganlar, toprak üstünde gözle görülebilen yığma bir tepe ve toprak altındaki mezar odası olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Dıştan bakıldığında bir tepe görünümündeki bu mezar yapılarının iç düzeni, toprak altında da ayrıca planlanmış bir mezar odası sistemine sahiptir. Mezar odasındaki duvarlar, ağaç kütüklerinin düşey ve yatay olarak sıralanmasıyla oluşmuştur. Bu mezarların örtü sistemi ise ağaç gövdelerinin birbirine bitişik kirişler şeklinde dizilmesiyle meydana getirilmiştir.⁴⁰³

⁴⁰⁰ ROUX, J. P., **a.g.e.**, s. 249.

⁴⁰¹ ROUX, J. P., **a.g.e.**, s. 249.

⁴⁰² DİYARBEKİRLİ, N., **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972, s. 99-108; OTTO-DORN, K., **Kunst Des İslâm Zverst Veroffentlicht**, Germany, 1964, s. 132.

⁴⁰³ DİYARBEKİRLİ, N., **a.g.e.**, s. 99-108.

Bazı kurganların içerisinde ahşap sandukanın bulunduğu ve ölünün mumyalanarak gömüldüğü de tespit edilmiştir⁴⁰⁴.

Göktürk mezar geleneği, Hun mezarlarının devamı olmakla beraber, bir takım yeni yorumlar da taşımaktadır. Göktürkler M.S. VI-VIII. yüzyılda Şamanizmi benimsemişlerdir ki bu inancın etkisiyle mezar mimarisinde farklılık doğmuştur. Ölen bir kişinin kurgan şeklindeki mezarının üzerine büyük bir taş •"Bengütaş" dikilip ve etrafına da bu kişinin hayatta iken öldürdüğü düşman sayısı kadar "Balbal" adı verilen taşlar dikmişlerdir⁴⁰⁵. Göktürklerden sonra Şamanizmi terk ederek, Budizm'i devlet dini olarak benimseyen Uygurlar (745–840) ise Hoço ve çevresindeki kalıntılardan anlaşıldığına göre, "Stupa" adı verilen kubbe ile örtülü mezar anıtları yapmışlardır⁴⁰⁶.

Karahanlılardan (992–1211) itibaren Müslümanlığın Türkler arasında güçlenmesi ile mezar anlayışı ve geleneği de kısmen değişmekle birlikte, kişilerin ölümsüzleştirilmesi ve mezarlarını anıtlarlaştırma düşüncesi silinmemiş, İslâmî anlayışa ters düşse bile başka biçimlere bürünerek yaşamaya devam etmiştir⁴⁰⁷. Çünkü İslâm hukukuna göre bir mezarın tapınma mahalline dönüşmesini engellemek amacıyla Hz. Muhammed, mezarların tesviye edilmesini emretmiştir. Müslümanın kıyamet gününü beklediği son istirahatgahı bu nedenle serbest biçimde şekillenememiştir. Fakihler, hadislere dayanarak mezarın yapısını, boyutlarını, toprak üstünde ve toprak altındaki kalacak bölümlerine ve kullanılacak malzemeye kadar açık bir şekilde ifade etmişlerdir⁴⁰⁸. Bu anlamda bazı noktalarda fikir birliğine varılmış, bazı konularda ise değişik görüşler ortaya konulmuştur. İlk Müslümanlar, naşın konulduğu çukurun yeriyle, birbirinden ayrılan iki mezar türü biliyorlardı: bunlardan ilki çukurun kibleye bakan tarafın altına kaldığı "lahd", diğeri de çukurun bir tabut gibi mezarın orta yerine açıldığı "şakk" ya da "darîh"dir⁴⁰⁹.

Peygamber efendimiz Hz. Muhammed ve ilk iki halifenin kabirlerinin üzerinde, deve hörgücünü andıran bir tümsek bulunuyordu. Bu daha sonraki mezar şekillerine

⁴⁰⁴ ÖGEL, B., **İslâmîyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 1962, s. 57; ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 1-2; İNAN, A., **Makaleler ve incelemeler**, Ankara, 1962, s. 497-509.

DİYARBEKİRLİ, N., "Türklerde Mezar Yapısı ve Mezar Gelenekleri" **Türk Kültürü**, S. 28, Ankara, 1992, s. 23.

⁴⁰⁵ ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 7-8; ÖGEL, B., **a.g.e.**, s. 131-196.

⁴⁰⁶ CEZAR, M., **a. g. e.** s. 67 – 75.; ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 10-11.

⁴⁰⁷ KARAMAĞARALI, B., **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1972, s. 1.

⁴⁰⁸ RAGHEB, Y., "İslâm Hukukuna Göre Mezar Yapısı", **İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Merasimleri**, Ankara, 1996, s. 21.

⁴⁰⁹ RAGHEB, Y., **a.g.e.**, s. 17; KARAMAĞARALI, B., **a.g.e.**, s. 1; ÖNKAL, H., **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992, s. 1.

örnek olmuştur. İslâmiyet'in ilk yıllarında uygulanan defin geleneklerine aykırı olmalarına karşın İslâmiyet, mezar odalarını kaldırmamış, hatta başlangıçta karşı çıkmamıştır. Ancak bu uygulama, 13. yüzyıla kadar şiddetli eleştirilere de uğramıştır⁴¹⁰. Bu düzenleme, birçok bölgede, kurallara uygun defin biçiminin yerini almış⁴¹¹ ve yeni inançların, adetlerin, bölgelerin şartlarına bağlı kalarak değişik tipte mezarlar ortaya çıkmıştır. Halk tipi olarak nitelendirilebilecek basit mezarlar bir yana bırakılırsa, ünlü büyük kişilerin mezarlarını simgeleştirme Türk- İslâm devletleri Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularda devam etmektedir. Bu devletlerde ilk defa Karahanlılardan itibaren türbe (kümbet) adı verilen mezar anıtları yapılmıştır⁴¹².

Kümbetlerin ilk örnekleri konusunda öteden beri çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bu görüşler arasında akla en yatkını; kümbet mimarisinin Türklerin göçebe hayatında önemli bir yer tutan çadırın mimariye aktarılmış olmasıdır. Bu görüşün ortaya çıkmasında önemli rolü olan Strzygowski, C.E.Arseven, O.Aslanapa ve S. K.Yetkin farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Türklerin büyük ölülerine ebedi bir mesken olarak yaptıkları kurganların, bu çadır şeklinde yuvarlak ve kubbeli türbelerle sürdürüldüğünü ve birçok mimari unsurların ve süslemelerin çadır sanatından geldiğini belirtirler⁴¹³. Türbe binalarının Türklerin iptidai bir meskeni olan çadır şeklinden geldiği iddia edilir⁴¹⁴. Kümbetler yuvarlak (silindirik) gövdeli çadır evlerin tuğladan örnekleridir. Çadırları hatırlatan bu tuğla kümbetlerin yaratılmasında, ölünün kendini rahat hissedeceğini ve şeklini benimseyeceğini sağlam bir abide içine gömülmesi gibi çok kuvvetli bir arzu ve kökleri çok derin olan bir anane amil olmuştur şeklinde⁴¹⁵ ve bu mezar anıtlarından Eski Türk çadırlarını hatırlatan ve eski bir mimari geleneği devam ettiren türbeler şeklinde olduğundan da bahsetmektedirler⁴¹⁶.

Türkler ölen yakınlarını gömmeden önce cesedi "yoğ-aş" töreni sırasında bir müddet çadırda muhafaza etmişlerdir. Bu noktadan hareketle, ilk türbenin çadır şeklinde olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca tarihi Türk lehçe ve şivelerinde de "eb" kelimesi,

⁴¹⁰ RAGHEB, Y., **a.g.e.**, s. 21.

⁴¹¹ RAGHEB, Y., **a.g.e.**, s. 22.

⁴¹² ARIK, M. O., "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" **Anadolu (Anatolia)**, C. XI (1967), Ankara, 1969, s. 57-100; ÖNEY, G., "İran ve Anadolu Selçuklu Türbelerinin Mukayesesi", **Y.A.D.** III, Ankara, 1981, s. 4166; CEZAR, M., **a.g.e.**, s. 97; ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 10-11.

⁴¹³ ARSEVEN, C. E., **Türk Sanatı Tarihi**, İstanbul, (T.Yok), C.I, s. 27.

⁴¹⁴ ARSEVEN, C. E., **a.g.e.**, s. 142.

⁴¹⁵ ASLANAPA, A.-DİEZ, E., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1955, s. 15-42.

⁴¹⁶ YETKİN, S. K., **İslâm Mimarisi**, Ankara, 1965, s. 117.

oturma yeri "çadır" manasında kullanılmaktadır⁴¹⁷. Merv çevresinde kerpiçten yapılmış Türkmen evlerinin kubbeleriyle, Türkmen çadırının yuvarlak formu arasında da çok büyük benzerliğin olması, bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Mesela Sultan Sancar Türbesi kubbesinin iç formu da, çadırın ve ev kubbesinin formuna çok benzemektedir. Bu form kubbenin içe bakan yüzeyinin motifleri de Türkmen çadırının "Tüynüğünün" deseninden alınarak yapılmıştır. Sultan Sancar'ın Türbesi'nden girildiğinde gerek iç dizaynın, gerekse motiflerinin benzerliği sebebiyle adeta Türkmen evinin veya çadırının içine girmiş olduğunuz zannedilebilir⁴¹⁸. Çadır, Orta Asya'da ve Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş Türkmen Oğuz boylarının çok yaygın bir şekilde kullandığı, mükemmel bir mobil mimari sistemidir. Türk kültür tarihinin en çok üzerinde durulması gereken unsurlarının başında "bozkır", "at", "çadır" gelmektedir. Bozkırda yaşayan en eski Türk topluluklarının barınak olarak süratle kurulup, yine süratle sökülebilen bir yerden bir yere çok kolay taşınabilen bu çadır tipinin yuvarlak planlı, silindirik gövdeli kubbeyi andıran bir çatısı bulunmaktadır. En erken devirlerden itibaren ilk örneklerine kaya resimlerinde rastladığımız bu ev tipi, ilk olarak Tagar kültürü devresinde, Orta Yenisey havzasında bulunan yirmibeş yıl kadar önce bulunan Boyar petrogrifleri arasında görülmektedir⁴¹⁹. Atalarımızın Çin kıtasının ortasından Anadolu'ya kadar uzayan bozkır kuşağında Türklerin oturduğu bütün bölgelerde aynı ev tipini kullanmış olmaları, geleneklere bağlılığın bir ifadesini taşımaktadır. Bugün Kazakistan'ın Issık Göl çevresinden Alma-Ata yöresine kadar uzayan topraklar üzerinde, mezarların çoğu birer çadır şeklindedir. Bunlar ahşap karkas yerine, madeni çubuk karkaslardan meydana gelmiştir. Çadır mezarlarda madeni karkaslı çadırların üzerinde bazen hilal, bazen yıldız, bazen de hem hilal, hem yıldız birlikte kullanılmıştır. Yeni yapılmış madeni karkaslı çadır mezarlarının üzerinde ince bir tabaka kaplayıcı harcın sürülmüş olduğu görülmüştür. Bu harç zamanla yok olmakta ve sadece madeni markası kalmaktadır⁴²⁰. Bu gelenek, Issık Göl çevresi, Firunze, Tokmak, Balasagun ve Alma-Ata'ya kadar uzayan bölgelerde Kırgız ve Kazak Türkleri arasında halen yaşamakta olup, bu bölgelerde günümüzde de Göktürklerle ait

⁴¹⁷ DİYARBEKİRLİ, N., "Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri", **Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. Muharrem Ergin'e Armağan)**, Ankara, 1992, s. 57.

⁴¹⁸ BAYRAMOB, K., "Merv Mimarlık Mektebine Bağlı Bazı Önemli Anıtlar Üzerine" **IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995, s. 152.

⁴¹⁹ DİYARBEKİRLİ, N., **a.g.m.**, s. 57.

⁴²⁰ DİYARBEKİRLİ, N., **a.g.m.**, s. 57.

defin merasimleri ve ayinleriyle ilgili ananeler devam etmektedir⁴²¹. Bütün bu örnekler bize çadırın, ilk mezar yapısına, ilk türbeye kaynak teşkil ettiği konusundaki görüşleri doğrulamaktadır⁴²².

Orta Asya'da 11.-12. yüzyıldan kalma mimarlık eserlerinin çoğunluğunu türbeler teşkil etmektedir. Günümüze ulaşan yapıların daha çok türbeler oluşunda mezarlara karşı gösterilen saygının büyük payı vardır. Orta Asya'da İslâmî devirde en eski İslâmî türbenin hangi tarihte yapıldığını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bilinen en eski türbe, İsmail Samani Türbesi'dir (849-907)⁴²³. Kare planlı olarak yapılan türbe, ilk örnek oluşu ile önemlidir. Ayrıca İsmail Samani Türbesi'nin daha sonra yapılacak türbe binalarına bazı yönlerden örnek olup, etkide bulunduğu muhakkaktır. İsmail Samani Türbesi'nden sonra kare plan üzerine kubbeli yapılar yapılmışsa da bunların hiçbirisinde, dört cepheye kapı konmamıştır. İsmail Samani Türbesi'nin asıl etkisinin, Türkistan ve İran'da tuğla malzemenin yaygınlaşması yönünde olduğu söylenebilir. Maverâün-Nehir deki türbe yapılarında daha çok kare plan, Dehistan çevresinde sekizgen plan, Horasan ve yakınlarında ise kare ve sekizgen planlardan başka dairesel şemanın da kullanıldığı görülmektedir.

Karahanlı Türbeleri büyük oranda, kare plan şemasında yapılmışlardır. Zamanımıza kadar kalabilmiş Karahanlı türbeleri, zengin süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Karahanlıların ilk örnekleri arasında yer alan Özbekistan'da Tim'de Arap Ata Türbesi (978)⁴²⁴; dört duvar üzerine tek kubbeden ibaret bir yapı olup, oldukça gelişmiş bir cephe mimarisine sahiptir. Buhara'da İsmail Samani Türbesi'nden farklı olarak burada, taç kapı iyice belirmiştir. Yonca biçimindeki tromplarda da farklılık görülmektedir. Büyük sivri kemerli taç kapının üst tarafında yan yana üç niş, bunların altında iki yanda birer yuvarlak madalyon boşluğu bulunmaktadır. Taç kapı cephesi ve nişlerde zengin geometrik tuğla süslemeleri, büyük kısmı silinmiş olan kitabe kuşağıyla Karahanlıların daha sonraki türbelerinde de göreceğimiz parlak gelişmenin öncüsü olması bakımından bu türbe çok ilgi çekicidir.

⁴²¹ DİYARBEKİRLİ, N., **a.g.m.**, s. 57.

⁴²² DİYARBEKİRLİ, N., **a.g.e.**, s. 57.

⁴²³ TUNCER, O.C., **Anadolu Kümbetleri**, I, Ankara, 1986, s. 7; ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 24; CEZAR, M., **a.g.e.**, s. 108.

⁴²⁴ ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 24.; ARIK, M.O. **a.g.m.**, s. 57.

Kırgızistan'da Talas bölgesinde Karahanlılardan kalan Ayşe Bibi (1068–1080) ve Balaci Hatun Türbeleri (12. yüzyıl)⁴²⁵, diğer türbe örnekleri arasında dikkat çekicidir.

Ayşe Bibi Türbesi; 7 x 7 m. boyutlarında olup kubbeli bir yapıdır. Ancak, kubbe zamanla yıkılmıştır. Dar ve uzun taç kapısı ile türbe, dikine bir gelişme göstermektedir. Ayşe Bibi Türbesi, hem süslemeleri hem de köşelerindeki minareleri bakımından diğer türbelerden farklıdır. Başka türbelerde minare görülmezken bu yapıda bulunması hayli ilginçtir. Türbe yapısında minarenin bulunması düşündürücüdür ve bu konuda en eski uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Türbenin yüzeylerindeki tuğla süslemeleri, zenginlik göstermekte olup, süslemelerde geometrik motifler adeta bir ölçüde çiçekleşmiştir. Türbe cephesinde tuğladan, 64 değişik süsleme motifi işlenmiştir⁴²⁶.

Aynı ölçülerde düzenlenen Balaci Hatun Türbesi; çok daha sade ve kubbeli bir yapıdır. Türbe cephesi yanlarda dar, ortada daha geniş ve yüksek nişler meydana getirmek suretiyle hareketli bir görünüme kavuşturulmuştur. Burada tuğla, hem süs hem de yapı malzemesi olarak büyük bir ustalıkla kullanılmıştır.

Karahanlı türbelerinin en tanınmışları Kırgızistan'da Fergana Vadisinin doğusunda Özkent (Uzgend) türbeleridir. "Orta Türbe", "Kuzey Türbe" ve "Güney Türbe" olarak isimlendirilen bu yapılar, Karahanlıların hem türbe mimarileri, hem de mimarideki süslemecilik anlayışı hakkında ciddi fikirler edinmemizi sağlayan önemli eserlerdir. Bunların en eskisi ve büyüğü olan Orta Türbe yıkılmış olup, bir trompu ile taç kapısının bir kısmı ayakta. Bu türbe Karahanlılardan Nasr bin Ali'ye (1012) aittir⁴²⁷. Plan olarak kare düzenlemeye sahip olan bu türbe iç ölçüleri itibari ile 8.50 m. x 8.54 m.'dir. Türbenin 3 m. kalınlığında duvarları bulunmaktadır ki Orta Asya Türk mimarisinde duvarların kalın tutulması, bir özellik halinde burada kendisini göstermektedir. Kerpiç malzeme kullanılmaktayken uygulanan kalın duvar geleneği tuğlaya geçilince birden bire değiştirilmemiş, duvarlarda incelmeye bir müddet sonra gerçekleşmiştir⁴²⁸. Köşelerde tipik yuvarlak payeler, taç kapının iki yanında geometrik süslemeli bordürler bulunmaktadır. En geniş bordür aşağıdan yukarıya doğru yarım sekizgenlerden meydana gelmiş, yıldız ve dörtlü düğümlerden oluşmaktadır. Trompların altında bir sıra halinde küçük yuvarlak kemerlerle çevrili, çok dilimli bölümler içerisinde, çizgi halinde, şematik

⁴²⁵ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 26; CEZAR, M., a.g.e., s. 110; TUNCER, O. C., *Anadolu Kümbetleri I*, Ankara, 1986, s. 17.

⁴²⁶ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 26.

⁴²⁷ CEZAR, M., a.g.e., s. 117.

⁴²⁸ CEZAR, M., a.g.e., s. 127.

olarak gösterilmiş, lotus ve palmetlerden oluşan bitki süslemeleri göze çarpmaktadır. Geometrik süslemeler yanında böyle ilk defa bitki motifleri ortaya çıkmaktadır. Orta Türbe, 11. yüzyıla ait çok gelişmiş bir mimarlık eseridir. İlk taç kapıya sahip olan bu yapı, sonraki taç kapılı yapılara da örnek teşkil etmiştir.

Kuzey Türbe; taç kapı kemerindeki kitabesine göre, Karahanlılardan Celâleddin Hüseyin tarafından 1152'de yaptırılmıştır. Bunun tarihi Orta Türbe'den bir yüzyıl sonraya aittir. İkisi arasında geçen zaman farkı, mimarinin gelişmesi yönünde olmuştur. Kuzey Türbe'de gayet net formlar ve fevkalade güzel bir taç kapı mevcuttur. Cephe baştanbaşa, geniş ve dar bordürlerle çok zengin olarak süslenmiş, ortada sivri kemerli taç kapıya yer verilmiştir. Cephenin iki tarafında köşeler birer yuvarlak paye ile yumuşatılmıştır. Taç kapı kemerini çevreleyen nesih kitabede ilk defa rumiler kullanılmıştır.

Kuzey Türbe, bütünü ve özellikle taç kapısı ile inşaat tekniği ve işçilik bakımından, gerçek bir gelişmenin basamaklarını ortaya koyan bir eserdir. Bu gelişme, eski usullerin kullanılmasına devam edilmesine rağmen açıkça belli olmaktadır. Kuzey Türbe taç kapısı, Orta Asya Türk mimarisinde yüksek seviyede bir işçiliğin varlığını ortaya koyduğu kadar, süslü taç kapılarıyla beliren yeni üslubun gelişmeye devam edişinin somut örneğinin de ifadesidir.

Güney Türbe (1186)⁴²⁹ Özkent Türbelerinin en gelişmiş olanıdır. Orta ve Kuzey Türbeden daha küçük olan bu türbe, kare planlı ve kubbe ile örtülü bir yapıdır. Burada mimari ayrıntılar süs şeklinde düzenlenmiş olup, paralel kuşaklar halinde dıştan içe, birbirini takip etmektedir. Tuğladan örme yuvarlak köşe payelerinin zengin baklava dekoru, uzun kitabe kuşağı, Karahanlı mimarisinin özelliklerindedir. Kabartma kitabelerde zemin, ince, kıvrık dallar, rumi ve palmetlerle plastik etki bırakacak şekilde işlenmiştir. İlk iki türbedeki sade ve ölçülü yazı dekoruna karşılık, burada daha bir zenginleşme görülür. Özellikle örgülü ve çiçekli kufi, palmet ve kıvrık dallarla işlenmiş kitabeler, mimari bakımdan oranların bozulmasına rağmen, süsleme açısından da gelişimi sürdürmektedir.

Fergana'da Sefid Bulan'daki Şeyh Fazıl Türbesi (12. y.y.),⁴³⁰ Karahanlıların önemli türbelerinden bir diğeridir. Tamamıyla tuğladan, 14 m. boyunda ve üç kat halinde yükselen yapı, türbe ile kümbet arasında bir kaynaşmayı göstermektedir. Kübik dört duvar üzerine, yukarıya doğru üç basamak halinde yükselen, yine köşeli duvarlar yer

⁴²⁹ CEZAR, M., a.g.e., s. 127; ASLANAPA, O., a.g.e., s. 31.

⁴³⁰ CEZAR, M., a.g.e., s. 136-137; ASLANAPA, O., a.g.e., s. 32.

almaktadır. Dış görünüşünün sadeliğine karşılık türbenin içerisi, çok şaşırtıcıdır. İçten kubbe ile örtülü türbenin duvarları, yapının dış bünyesine tam uygun olarak çok zengin çeşitli alçı süslemelerle kaplıdır. Yuvarlak, çok dilimli trompların alt ve üstünde, Kur'an ayeti ile kufi kitabe kuşağı dolanmaktadır. Şeyh Fazıl Türbesi'ndeki yazılar, hat sanatında erişilen yüksek seviyeyi belirten güzel örneklerdir.

11. ve 12. yüzyıllarda Karahanlılar ve Selçukluların egemen olduğu topraklarda mimari eserlerde bir değişiklik başlamıştır. Karahanlı ve Selçuklu mimarlarının sürekli bir mimari arayışın içerisinde olduklarını inşa ettikleri eserlerden anlamaktayız.

Türbe mimarisi bakımından Gazneliler, Karahanlıların yanında oldukça sönük kalır. Gazneli türbelerinin çoğu kaybolmuş ve günümüze ulaşmamıştır. Gaznelilerin Sengbest'te inşa ettikleri Aslan Cazip Türbesi, en önemli türbe yapısını oluşturmaktadır. Bu yapı, çok zengin süslemeli ve Karahanlı türbelerini hatırlatan gelişmiş bir mimari göstermektedir. Aslan Cazip Türbesi (997–1028)⁴³¹ kare planlı, tuğladan inşa edilmiş, kubbeli bir yapıdır ve kubbeye tromplarla geçilmiştir. Kubbe kasmağında, sivri kemerli dört pencere vardır. İçten tuğlaların değişik dizimleri ile zikzak, kırık çizgi ve merdiven biçiminde dizilmesi ile oluşmuş duvarlar ve kubbe renkli kalem işleriyle süslüdür. Duvarların üst kısmında, yarım metre genişlikte bir kitabe kuşağı dolanırken, tromp ve pencere kemerlerinin üstünde kubbenin alt kenarında, daha dar ikinci bir kitabe şeridi bulunmaktadır. Birinci kitabe kufi harflerle, ince kıvrık dallarla renkli bir zemin üzerine beyaz olarak, ikinci kitabe ise yine kufi harflerle tuğladan kesilerek yazılmıştır. Türbenin yanında, aşağıdan yukarıya doğru incelen silindirik biçimde, 22 m. yükseklikte bir minare vardır ve bunun üst kısmı yıkılmıştır.

Büyük Selçuklu Türbeleri; Karahanlı ve Gazneli Türbe geleneğinin devamını yansıtmaktadır. Selçuklu mezar yapılarının eski tarihlieleri arasında Abarkuh Kümbed-i Ali ve Damgan'daki Cihil Duhteran (Kırk Kızlar) Kümbetleri yer almaktadır⁴³².

Abarkuh Kümbed-i Ali (1056), sekizgen planlı ve taştan inşa edilmiş bir yapıdır⁴³³. Bu devirde Türkistan ve İran'da malzeme olarak tuğla kullanılırken Kümbed-i Ali'nin taştan yapılmış olması ilginçtir. Kümbed-i Ali'de, duvardan kubbeye geçişte mukarnaslardan meydana gelen bir kuşak yer almaktadır. Bu zengin mukarnas

⁴³¹ ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 41.

⁴³² ASLANAPA, O., **a.g.e.**, s. 64; CEZAR, M., **a.g.e.**, s. 309.

⁴³³ TUNCER, O. C., **a.g.e.**, s. 20.

kuşağı yapıya plastik bir değer kazandırmaktadır. Bunun altındaki kufi yazı kuşağı ise bu etkiyi biraz daha takviye etmektedir.

Damgan'daki Cihil Duhteran (Kırk Kızlar) Kümbeti (1055), silindirik gövdeli bir yapıdır. Tuğladan yapılmış olan Cihil Duhteran'ın gövdesinin üstünden kubbe kasnağına geçilmeden önce, hafif dışarı taşan tuğla süsleme kuşakları ile, bunun daha alt kısmında da yine tuğla örgülerle meydana getirilmiş iki süsleme kuşağı arasında, geniş bir kufi yazı kuşağı bulunmaktadır.

Kazvin ve Hemedan arasında, Tahran'nın batısında Harrekan denilen bölgede birbirine 29 m. aralıklarla yapılmış iki kümbet bulunmaktadır. Tuğladan inşa edilmiş bu iki kümbetten biri 1067, diğeri 1093 tarihlidir⁴³⁴. Sekizgen planlı türbeler 13 m. yüksekliğine sahiptirler. Kümbetlerin üzeri çift cidarlı kubbe ile örtülüdür. İçten de sekizgen planlı olan türbeler iyi bir tuğla işçiliğe sahiptirler. Yapıların sekiz köşesinde yuvarlak çıkıntılar vardır ki bunlardan ikisinin içinde merdiven olup, diğerleri masiftir. Kümbetler süsleme bakımından çok zengindir. Bunlar Karahanlı türbelerinden başlayarak, Anadolu Selçuklularına kadar uzayan mimari ve süsleme gelişiminin önemli parçasını oluştururlar. Yarım yüzyıl içinde basit kuleler şeklindeki çok sade kümbetlerden başlayarak Selçuklular zamanında gelişmenin nereye vardığı Harrekan kümbetlerinde açıkça görülmektedir

Horasan'daki Yartı Kümbeti (1098)⁴³⁵; kare planlı, Selçuklu kümbetlerinin gelişimini sürdüren yapılar arasındadır. 12 m. x 12 m. ölçülere sahip olan Yartı Kümbeti, taç kapılı bir yapı olup, üzeri kubbeye örtülmüş ve kubbeye tromplarla geçilmiştir ki daha önceki yapıların tromplarına nazaran hayli ileri adım atılışının somut işaretlerini taşımaktadır.

Demavent Kümbeti (11. y.y.)⁴³⁶; benzer üslupta inşa edilmiş diğer bir örneği teşkil eder. Sekizgen planlı, 4.85 m. çapında bir kubbeye sahip ve 9.90 m. yüksekliğinde olup, piramidal çatı ile örtülüdür. Bu yapıda tuğla, hem malzeme hem de süsleme olarak kullanılmıştır. İçi, silindirik ve kubbeli olup, kubbede tuğlalar balıksırtışeklinindedir.

Dehistan'da Meşhed denilen geniş mezarlık içinde 12. y.y. başından ayakta kalan kümbetler, sade bir tuğla mimarisi göstermekle beraber değişik plan şekilleriyle ilgi

⁴³⁴ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 66; CEZAR, M., a.g.e., s. 317.

⁴³⁵ CEZAR, M., a.g.e., s. 312.

⁴³⁶ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 66.

çekmektedirler⁴³⁷. Silindirik veya sekizgen biçiminde aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralan bu kümbetler, yarım silindirik veya dik kenarlı masif kuleler ve sivri kemerli yüzeysel nişlerle çevrilmiş olup, önlerinde alçak eyvan biçiminde giriş yerleri vardır.

Bugün Türkmenistan'ın güneyinde 11. yüzyıl sonundan kalma Ebul Fazl ve Ebu Sait Türbeleri, Karahanlı ve Gaznelilerin tuğla mimarisini devam ettirmekle beraber 10 m.'yi aşan kubbe çaplarıyla oldukça büyük ölçüde mezar yapılarıdır.

12. yüzyılın başında Tus'da bulunan Sultan Sancar Türbesi (1157)⁴³⁸, o zamana kadar meydana getirilmiş türbelerin en muhteşemi olduğu gibi bu tarihten sonra yapılanlar arasında da en büyüklerindedir. 27 m. x 27 m. boyutlarındaki türbe, kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Sultan Sancar Türbesi, Özkent Türbeleri ile beliren taç kapılı ve zengin süslemeli türbelerin dışında taç kapısız olduğu, gibi giriş kapısının bulunduğu cephe duvarı da diğer duvarlar gibi süslemesizdir. Ancak bu yapının asıl önemi, kademeli olarak yükselen geniş bir kubbe ile örtülmüş olmasıdır. 17 m.'lik kubbe çapı ile İran ve Orta Asya'da o dönemde yaptırılan en geniş kubbeye sahiptir. Sonraki asırlarda bundan daha büyük kubbeli olarak; Orta Asya'da Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi (14. y.y.) ile İran Azerbaycan'ında Sultaniye şehrinde İlhanlı hükümdarı Olcaytu Hüdebende Türbesi yapılacaktır⁴³⁹. Sultan Sancar Türbesi, Türk mimarisinin gelişme zinciri üzerindeki büyük ve önemli halkalardan biridir. Bu yapı bölgesel ve geleneksel atmosfer içinde, Türk mimarisinin büyük ölçüdeki bir kare alan üzerine, o zamana kadar ulaşılanın çok ilerisinde geniş, zarif ve sağlam bir kubbe uygulamasında bulunuşunun ve ahenkli bir bütünlük içinde anıtsal bir mimari teşekkülünün somut örneğini vermektedir.

Azerbaycan bölgesinde Meraga'da Kümbeti Surh (1147)⁴⁴⁰, kare planı ile Karahanlı planlarının asıl şekillerine dönüşünü göstermektedir. Meraga'da Kümbet-i Kabud (1196) ise, bu bölgede sekizgen planıyla farklılık göstermektedir. Nahçıvan Mimine Hatun Kümbeti (1186)'ne benzer şekilde yapılan bütün yüzeyleri kaplayan çok zengin yıldız motifleriyle dikkat çekmektedir⁴⁴¹.

Güney Azerbaycan'da Meraga gibi Kuzey Azerbaycan'da da Nahçıvan, mezar anıtları ve kümbetler bakımından çok zengin bir merkez olarak dikkati çeker. Nahçıvan

⁴³⁷ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 66.

⁴³⁸ CEZAR, M., a.g.e., s. 317.

⁴³⁹ CEZAR, M., a.g.e., s. 317.

⁴⁴⁰ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 87.

⁴⁴¹ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 87.

Yusuf bin Kuseyr Kümbeti (1162)⁴⁴² Selçuklu türbelerinin öncülerine uygun olarak tuğladan, sekizgen gövde üzerine sekizgen piramidal çatılı bir yapıdır. Nahcıvan'daki Mümine Hatun (1186),⁴⁴³ Kümbeti dıştan on köşeli, içten silindirik olarak düzenlenmiş ve 25m. yüksekliğe sahiptir. Bu yapı firuze renkli çinileri, örgülü kufi kitabeleri ve geometrik süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Nahcıvan'da dikkat çeken bir diğer yapı da Cuga Kümbeti (13.y.y.)⁴⁴⁴dir. Köşeleri düzeltilmiş kare bir kaide üzerine, oniki köşeli olarak yükselen kümbetin, üst örtüsü yıkılmıştır. Kesme taş malzemesi ve süslemesi ile Anadolu Selçuklu mimarisi ile yakın benzerlikler göstermektedir.

Karahanlı türbelerine nazaran Büyük Selçuklu kümbet ve türbelerinde çeşitlilik, kuşkusuz daha çok dikkat çekicidir. Selçuklu devletinin gerek kuruluş zamanı, gerek yayıldığı alan bakımından bunu olağan görmek gerekir.

Karahanlılar egemenlik alanları itibariyle Orta Asya kaynağına bağlı kalarak bir gelişme sürdürmüşlerdir. Selçuklular ise Orta Asya kaynağından hareketle İran-Azerbaycan-Anadolu'yu kapsayan geniş çerçeve içerisinde faaliyetlerini yürütmüş ve bunun sonucundaki ürünleri, bu geniş alan içinde vermiştir.

Selçuklu türbeleri Karahanlı türbelerine nazaran, daha zengin ve değişik planlarda yapılmışlardır. Karahanlılar genellikle mimari alanda Orta Asya'ya bağlı kalırken, Büyük Selçuklular Orta Asya ile birlikte diğer kültürlerle ait elde ettikleri bir takım yenilikleri de mimariye uygulamışlardır.

Karahanlı türbeleri, plan mimari ve süsleme bakımından Türk sanatının temel taşını teşkil etmektedirler. Bu türbeler Büyük Selçuklu türbelerine bir taban oluşturmuş ve öze bağlı kalınarak değişik türbe formları denenmiştir. Bu dönemde yapılar üzerinde uygulanan mimari özellikler, daha sonraki dönemlerde kademe kademe geliştirilmiştir. Karahanlı türbeleri genellikle tek katlı olarak yapılmış ve cenazelik bölümüne yer verilmemiştir.

Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu mezar anıtlarına nazaran, Anadolu'daki kümbet ve türbeler çok mütevazı ölçüde yapılmakla beraber, mimari bakımdan inanılmaz bir zenginlikle yaratıcı bir araştırma ve deneme çabası göstermiştir. İlk zamanlarda tuğladan veya taştan yapılan kümbetler, daha sonra yalnız taştan yapılmaya başlanmıştır. Türbeler başlangıçta bağımsız eserler halinde iken, zamanla medrese ve cami

⁴⁴² ASLANAPA, O., a.g.e., s. 87.

⁴⁴³ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 87.

⁴⁴⁴ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 87.

yapıları içinde onların planıyla bütünleşmiş olarak da sık sık görülmeye başlanmıştır. Genellikle sekiz, on, oniki köşeli veya silindirik gövde üzerine piramidal yahut konik külahlı kümbetler tercih edilmiştir. Kare plan üzerine kubbe, dikdörtgen plan üzerine de tonozlu türbeler inşa edilirken, nadiren de olsa dilimli gövdeli kümbetler de yapılmıştır⁴⁴⁵.

3.2.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Divriği’de incelediğimiz türbe örneklerini, dikdörtgen ve sekizgen planlı olarak iki grupta toplamak mümkündür.

Dikdörtgen Planlı Türbeler; Çalışmamızda kendine yer bulan, Divriği ilçe merkezindeki, geç dönem eserleri (XVIII.–XIX. yüzyıl) olarak tespit ettiğimiz Hacı Mehmed (Çizim 27) ve Kadı İskender Türbeleri (Çizim 30) dikdörtgen planlı mezar yapıları olarak karşımıza çıkar. Her iki örnekte tonoz örtü ile kapatılmıştır. Hoca Mehmed Türbesi temel seviyesinden itibaren 2007 yılında V.G.M. tarafından gerçekleştirilen onarım çalışmalarında yenilenmiştir. Kadı İskender Türbesi’nin üst örtüsünden ancak küçük bir bölüm kalıntısıyla beden duvarları ile tespit edilmiştir.

Sekizgen Planlı Türbeler; Anonim Türbe (XII. yüzyıl sonları)⁴⁴⁶ (Çizim 24, Fotoğraf 182), Arap Baba (Araplık) Türbesi (XIII. yüzyıl sonları XIV. yüzyıl başları)⁴⁴⁷ (Çizim 25, Fotoğraf 188), Emir Kamereddin (Emir Hacı) Kümbeti (1196)⁴⁴⁸ (Çizim 26, Fotoğraf 198), Naib (Hacı Seyit–Siddi Ahmed–Naib Eşref) Kümbeti (XIII. yüzyıl sonları)⁴⁴⁹ (Çizim 29, Fotoğraf 218), Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti (1240–1241)⁴⁵⁰ (Çizim 31, Fotoğraf 299) ve Sitte Melik (Şahin Şah) Kümbeti (1194)⁴⁵¹ (Çizim 33, Fotoğraf 242) Divriği’deki sekizgen planlı türbe örnekleridir. Bu örneklerin hiç birinde cenazelik katına yer verilmemiştir. Anadolu’da bu plan tipinde birçok türbe bulunmaktadır. XII. yüzyıl sonlarından XIV. yüzyıl başlarına kadar geçen süreçte inşa edilen sekizgen planlı Divriği türbelerine en yakın örnekler yine Anadolu coğrafyasında karşımıza çıkmaktadır. XII. asrın ikinci yarısına tarihlendirilen Erzurum Emir Saltuk

⁴⁴⁵ ASLANAPA, O., *Anadolu’da ilk Türk Mimarisi*, Ankara, 1991, s. 96.

⁴⁴⁶ ŞENGÜL, A., *a. g. e.*, s. 19.

⁴⁴⁷ TUNCER, O.C., *a. g. e.*, s. 173.; SAKAOĞLU, N., *a. g. e.*, s. 415.; ACUN, H., *a. g. m.*, s.194.

⁴⁴⁸ SAKAOĞLU, N., *a. g. e.*, s. 398; ÖNKAL, H., *a. g. e.*, s. 42; TUNCER, O.C., *a. g. e.*, s. 223–224; BERCHEM, *a. g. e.*, s. 62–68.; ACUN, H., *a. g. m.*, s. 193.

⁴⁴⁹ SAKAOĞLU, N., *a. g. e.*, s. 407; ACUN, H., *a. g. m.*, s.194.

⁴⁵⁰ SAKAOĞLU, N., *a. g. e.*, s. 405.; ACUN, H., *a. g. m.*, s. 193; TUNCER, O.C., *a. g. e.*, s. 230–232.

⁴⁵¹ TUNCER, O.C., *a. g. e.*, s. 225–230.; SAKAOĞLU, N., *a. g. e.*, s. 393; ÖNKAL, H., *a. g. e.*, s. 37–42; BERCHEM, Max V., *a. g. e.*, s. 135–136.

Kümbeti⁴⁵², Niksar Kulak Türbesi (XII. yüzyılın üçüncü çeyreği)⁴⁵³, Niksar Mengücek Gazi Türbesi (XII. yüzyıl)⁴⁵⁴, Niksar Kırkkızlar Türbesi (XIII. yüzyıl başları)⁴⁵⁵, Aksaray Kılıç Arslan Türbesi (XIII. yüzyıl)⁴⁵⁶, Konya Karaarslan Türbesi (XIII. yüzyıl başları)⁴⁵⁷, Konya Seyfeddin Kara Sungur Türbesi (1270 civarı)⁴⁵⁸, Konya Emir Nureddin Türbesi (XIII. yüzyıl başları)⁴⁵⁹, Konya Kalender Baba Türbesi (XIII. yüzyıl sonları)⁴⁶⁰, Develi Dev Ali Türbesi (XIII. yüzyıl sonları)⁴⁶¹, Niğde Hüdavent Hatun Türbesi (1312–1313)⁴⁶² ve Harput Fatih Ahmet Türbesi (1313 civarı)⁴⁶³ Anadolu'daki sekizgen planlı mezar anıtlarına verilebilecek örnekler arasındadır (K.P. 29–39).

İçten ve dıştan sekizgen planlı olan bu yapılar, içten kubbe, dıştan gövdeyle aynı şekilde sekizgen tutulmuş külah ile kapatılmışlardır. Külahlar taş alemlerle son bulur.

3.2.2. Süsleme Özellikleri

İncelediğimiz türbeler arasında en yoğun süsleme 1194 tarihli Sitte Melik (Şahin Şah) Kümbeti'nde görülmektedir. Türbenin giriş kapısı, sütuncelere oturan mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Giriş çevresi, düğüm motifleriyle tezyin edilmiştir. Kavsaranın iki yanında rozetler yer alır. Giriş den–dan biçimli kaval silmelerle sınırlandırılmıştır. Girişin iki yanındaki yüzeylerde iki çirtma niş ise gayrimüslim sanat etkisi olarak görülür⁴⁶⁴. Türbenin saçak altındaki nesih hatlı kitabesi yapıya hareketlilik sağlayan diğer bir unsurdur (Fotoğraf 245, 247).

Kamereddin Türbesi (19 Temmuz 1196), girişi, üzerindeki dilimli kemer ile tezyin edilmiştir. Eserin önemli yanlarından biri inşa kitabesinde ay ve gününde belirtilmiş olmasıdır. Bu uygulama Anadolu Selçuklu çağı mezar anıtları içerisinde

⁴⁵² ÖNKAL, H., a. g. e., s. 42.; YURTTAŞ, H.–VD., a. g. e., ; GÜNDOĞDU, H., a. g. m., s. 165.; ÖZKAN, H., "Ahlat Kümbetleri ile Erzurum Kümbetlerinin Bir Mukayesesi", **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu**, İstanbul, 2006, s. 149–157.

⁴⁵³ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 27.

⁴⁵⁴ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 27.

⁴⁵⁵ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 79.

⁴⁵⁶ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 91.

⁴⁵⁷ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 108.

⁴⁵⁸ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 126.

⁴⁵⁹ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 136.

⁴⁶⁰ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 151.

⁴⁶¹ ÖNKAL, H., a. g. e., s. 165.

⁴⁶² ÖNKAL, H., a. g. e., s. 174.

⁴⁶³ ÖNKAL, H., a. g. e., s.182.

⁴⁶⁴ ÖGEL, S., a. g. e., s.6–7.

istisnai bir durumdur⁴⁶⁵. Cephelerdeki iç bükey oymalar içerisinde baçıniler olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 201–202).

Anonim Türbe (XII. yüzyıl) girişi, yuvarlak bir kemer içerisinde değerlendirilmiştir (Fotoğraf 185). Kamereddin Türbesi'nde olduğu gibi cephelerdeki iç bükey oylumlamaların içerisinde baçınilerle dolgulandığı düşünülebilir.

Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti (1240–1241) girişi (Fotoğraf 231) bir basamakla ulaşılır bir haldedir. Böyle bir uygulama ilçedeki diğer hiçbir mezar anıtında mevcut değildir. Yüzeyden hafif dışa taşırılarak vurgulanmaya çalışılan giriş cephesi palmetleri andıran bir bordürle üç yönden sınırlandırılmıştır. Mukarnaslı kavsara kısmındaki oylumlanmalar gelişkin bir uygulama kabul edilebilir.

XIII. yüzyıla tarihlendirilen Naib Kümbeti'nde, girişi de içerisine alan yuvarlak kemer uygulaması ile giriş cephesi vurgulanmaya çalışılmıştır (Fotoğraf 218).

Arap Baba (Araplık) Türbesi girişi (Fotoğraf 193), üç yönden yüzeysel geometrik süslemesiyle karşımıza çıkar.

Görüldüğü gibi Divriği'deki türbe örneklerinde süsleme, giriş çevresinde uygulanmıştır. Genel görünüşleri ile sade örneklerdir.

3.2.3. Malzeme ve Teknik

Divriği'deki tüm mezar anıtları kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Hacı Mehmet Türbesi (Fotoğraf 204) iki renkli taş malzemesi ile dikkat çekmektedir.

3.3. Hanlar–Bedestenler

Kervansaray kelimesi Farsça olup, “Karban-ı Saray”dan gelmektedir. Şehirlerarası yolculuk yapan kervanların konakladıkları yerlerdir. “Han” kelimesinin orijini yönünden çeşitli iddialar söz konusudur. Çağatay Türkçesindeki “Kon” kelimesinin telaffuzunda meydana gelen değişmeden dolayı, Farsça Han'ın, Türkçe Kon'dan doğmuş olduğu ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda ise Arapça “Hane” kelimesinden geldiği ve Türkçe olamayacağı iddia edilir. K. Erdmann ise Moğolca “Çan” kelimesinin han'ın kökenini oluşturduğu savını ileri sürer⁴⁶⁶. Genel olarak kervanların barındıkları binalara, han veya kervansaray denilmekte ise de aslında han ve kervansaraylar ayrı ayrı yapılarıdır. Şehirlerarasındaki uzun mesafeler ve ıssız yerlerde

⁴⁶⁵ ÖNKAL, H., a. g. e., s.473.

⁴⁶⁶ GÜRAN, Ceyhan, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Ankara, 1978, s. 1.

yapılmış konaklama yerlerine kervansaray, yerleşim yerlerine yakın ve şehirler içinde aynı görevdeki binalara ise han denilmektedir⁴⁶⁷. Kervansaraylar, kervanların güvenliği ve konaklaması için yol kenarlarında inşa edilen vakıf eserlerdir⁴⁶⁸. Kitabelerde ve kaynaklarda, han veya ribat isimleriyle de anılmışlardır. Sınır boylarında ve stratejik noktalardaki ribatlar, zaman içerisinde kervansaraylara dönüşmüşlerdir.

Kervansaraylara benzeyen ilk yapılar Romalılar devrinde sınırlarda ve stratejik önemi olan güzergâhlarda, içinde her zaman asker bulundurulan küçük birer kale görünümündeki yapılardır. Bu yapılara “castel veya castroom” denilmektedir. Bu yapılar kervansarayların öncüleri olarak kabul edilir⁴⁶⁹. Kervansarayların menşei olarak Bizans “Ksenedokine” gösterilse de bu yapı türünün hiçbir örneği günümüzde mevcut olmadığından bu iddia kendiliğinden çürümüştür. Diğer bir nazariyeye göre kervansarayların menşei, Doğu İran’daki Horasan bölgesi, Bamyan kentindeki 10. yüzyıldan kalma dört eyvanlı plan şemasına sahip Bamyan evleridir⁴⁷⁰.

1019–1020 tarihli Ribat-ı Mahi/Çah⁴⁷¹ en erken tarihli Türk kervansarayı olarak kabul edilir. Karahanlı döneminden Ribat-ı Melik (1078–1079)⁴⁷² ise, taç kapısıyla günümüze ulaşan erken tarihli diğer bir örnektir. Avlulu–tek eyvanlı Dehistan Kervansarayı (XII. yüzyılın ikinci yarısı)⁴⁷³, iki avlulu düzenlemeye sahip Akçakale Kervansarayı⁴⁷⁴, dört eyvanlı–avlulu planda ele alman Daye Hatun Kervansarayı (XII. yüzyıl sonları)⁴⁷⁵, 1114–1115 tarihli Ribat-ı Şerif ilk kervansaraylar olarak zikredilen yapılardır⁴⁷⁶.

Anadolu’nun Selçuklular tarafından ele geçirilmesiyle, bu yeni yurtluk milletler arası bir ticaret merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla bizzat sultanlar tarafından kervan ve yol güvenliği için kervansaraylar yaptırılmıştır. Öyle ki bu yapılarda ilk üç gün için gelenler misafir kabul edilmiştir. Avlulu veya sadece kapalı

⁴⁶⁷ BERKOL, Feramuz, “Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizmin Hizmetinde Kullanılmaları”, **Vakıflar Dergisi**, S. X, Ankara, 1973, s. 345–365.

⁴⁶⁸ AKALIN, Şebnem, “Kervansaray” Mad., **T.D.V.İ.A.**, Ankara, 2002, s. 299–302.

⁴⁶⁹ BERKOL, Feramuz, **a.g.m.**, s. 345.

⁴⁷⁰ OTTODORN, **Katharina, Die Kunst Des Islam**, Baden, 1964, s. 37–40.

⁴⁷¹ CEZAR, Mustafa, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1972, s.182.; AKALIN, Ş., **a.g.m.**, s.299–302.

⁴⁷² CEZAR, Mustafa, **a. g. e.** s.182–215.; AKALIN, Ş., **a.g.m.**, s.299–302.

⁴⁷³ CEZAR, Mustafa, **a. g. e.** s.182–215.; AKALIN, Ş., **a.g.m.**, s.299–302.

⁴⁷⁴ CEZAR, Mustafa, **a. g. e.** s.182–215.; AKALIN, Ş., **a.g.m.**, s.299–302.

⁴⁷⁵ CEZAR, Mustafa, **a. g. e.** s.182–215.; AKALIN, Ş., **a.g.m.**, s.299–302.

⁴⁷⁶ CEZAR, Mustafa, **a. g. e.** s.182–215.; AKALIN, Ş., **a.g.m.**, s.299–302.

mekândan oluşan bu eserler dışa kapalı muhkem yapılar olarak görülmektedir. Böylesine bir uygulamanın sebebi hiç şüphe yok ki güvenlidir.

IX. ve X.yüzyıldan itibaren inşa edilen ve asırlarca fonksiyonlarını sürdüren kervansarayların en güzel örneklerine Anadolu'da rastlamak mümkündür. Kuruçeşme Hanı (1207), Malatya-Sivas yolunda Hekim Han (1218), Burdur-Antalya yolunda Kırkgöz Han (1236-46) ve Afşin yakınlarındaki Ashab-ı Kehf Hanı (1219-36) kitabelerinde "Ribat" kelimesi geçen kervansaraylardır. En eski tarihli Anadolu Selçuklu kervansarayının Aksaray civarında II. Kılıçaslan tarafından yaptırıldığı bilinmesine rağmen bugün bu kervansarayın yeri tespit edilememektedir. Selçuklu kervansaraylarının büyük çoğunluğu ve en abidevi örnekleri XIII. yüzyılın ilk yarısında yapılmışlardır. 1243'te başlayan Moğol istilasından sonra ise kervansaray inşasında azalma görülür⁴⁷⁷.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında dört çeşit plan tipi karşımıza çıkmaktadır:

1-Açık kervansaraylar; bu tipteki kervansarayların avlularının üzeri açıktır.

2-Kapalı kervansaraylar; avlusu olmayan sadece kapalı bölümden oluşan kervansaraylardır.

3-Hem açık hem kapalı bölümlerden oluşan kervansaraylar; bu tipteki kervansaraylar hem avlu hem de kapalı bölüme sahiptirler.

4-Eş odaklı kervansaraylar; ortada bir avlu ve onun etrafında kapalı ve açık bölümden oluşan kervansaray plan tipidir⁴⁷⁸.

3.3.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Divriği ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz araştırmada üç han tespit edilmiştir. Bu örnekler, klasik han şemasında (açık ve kapalı bölümden oluşan) ve eş odaklı olarak inşa edilen han plan tiplerine dâhil edilmektedir.

⁴⁷⁷ CEZAR, M., a. g. e. s.182.; AKALIN, Ş., a.g.m., s.299-302.

⁴⁷⁸ ERDMANN, Kurt, *Das Anatolisch Karavansaray des 13. Jahihunderts*, C.I, Berlin, 1962, s.28-33; SÜMER, Metin, *Kayseri-Malatya Yolunda Karatay Kervansarayı*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1994, s.14.

Klasik Han Plan Şemasındaki Hanlar: Divriği’de incelediğimiz Mengücekliler dönemi eseri olan Burma Han⁴⁷⁹ (Çizim 44, Fotoğraf 307), açık ve kapalı kısımdan oluşan hanlar grubunda ele alınmış bir eserdir. Ancak handan temel seviyesinde çok az bir bölüm günümüze ulaşabilmiştir. Bahsi geçen kervansaray plan tipi, Anadolu’da sıkça görülebilmektedir. Aksaray Sultan Hanı (1229)⁴⁸⁰, Konya–Beyşehir yolu üzerindeki Altunapa Hanı (1201)⁴⁸¹, Antalya’daki Kargı Han (12. yüzyıl)⁴⁸² ve yine Konya–Beyşehir yolu üzerindeki Kuruçeşme Hanı (1207)⁴⁸³ hem açık hem kapalı bölümlerden oluşan kervansaray örneklerindedir (K.P 40–43) .

Eşodaklı Hanlar: Divriği’de incelediğimiz diğer bir han ise, yine Mengücekliler dönemine verilen Handere (Mirçinge) Hanı’dır⁴⁸⁴ (Çizim 46, Fotoğraf 310). Mirçinge Hanı, eş odaklı planda inşa edilmiştir. Bu plan, Afşin Ashab-ı Kehf Hanı ve Tercan Mama Hatun Hanı’nda da karşımıza çıkmaktadır⁴⁸⁵ (K.P. 44–45) .

İncelenilen han yapılarından biri olan Diplihan Kervansarayı ve Divriği ilçe merkezindeki Bedesten yapıları ise, günümüze temel seviyesinde ulaştıklarından plan özellikleri tam olarak tespit edilememiştir.

3.3.2. Süsleme Özellikleri

Divriği ve çevresinde incelediğimiz hanlar–bedestenler, temel seviyesinde günümüze ulaşabilmiş olan örnekler olduğundan, mevcut halleri ile süslemesiz olarak tespit edilmişlerdir. Kısmen ayakta olan Mirçinge Hanı da günümüzdeki haliyle oldukça sade bir görüntüye sahiptir.

⁴⁷⁹ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 434.; ACUN, H., a. g. m., s.194.; GÖRÜR, M., “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, 2007, s. 483; YAVUZ, A. T., “Burmahan”, *Suut Kemal Yetkin’e Armağan*, Ankara, 1984, s. 347–365.; YAVUZ, A. T., “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi”, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1995, s. 183–198.

⁴⁸⁰ ERKEN, S., *Türkiye’de Vakıf Eserler ve Abideler*, C.I, Ankara, 1983, s.589.; ERDMANN, Kurt, a.g.e., s.183.; DURUKAN, A., “Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya”, *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri*, İstanbul, 1989, s.50–59.; AKALIN, Ş., a.g.m., s.299–302.; KUBAN, D., *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002, s. 238–242.

⁴⁸¹ ERKEN, S., s.589.; ERDMANN, Kurt, a.g.e., s.183.; DURUKAN, A., a. g. m., s.50–59.; AKALIN, Ş., a.g.m., s.299–302.; KUBAN, D., a. g. e., s. 238–242.

⁴⁸² ERKEN, S., s.589.; ERDMANN, Kurt, a.g.e., s.183.; DURUKAN, A., a. g. m., s.50–59.; AKALIN, Ş., a.g.m., s.299–302.

⁴⁸³ ERKEN, S., s.589.; ERDMANN, Kurt, a.g.e., s.183.; DURUKAN, A., a. g. m., s.50–59.; AKALIN, Ş., a.g.m., s.299–302.

⁴⁸⁴ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 437.; ACUN, H., a. g. m., s.194.; YAVUZ, A.T., “Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3.XI, Ankara, 1993, s. 183–198.; GÖRÜR, M., a. g. m. s. 515.

⁴⁸⁵ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 437.; ACUN, H., a. g. m., s.194.; YAVUZ, A.T., a. g. m., 183–198.; GÖRÜR, M., a. g. m. s. 515.

3.3.3. Malzeme ve Teknik

Burmahan, günümüzdeki kalıntılarında hareketle, moloz taşla inşa edilmiştir. Handere (Mirçinge) Hanı ise moloz taş ve kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

3.4. Hamamlar

Arapça “ısıtmak, sıcak tutmak” anlamındaki hamam (hamem) kökünden türeyen hamam kelimesinin sözlük anlamı “ısıtan yer” olup yıkanma yeri anlamında kullanılmaktadır⁴⁸⁶.

Pakistan’ın batısındaki Sind’de M.Ö. 2500–1500 yıllarındaki İndus medeniyetine ait Mohenjo–Daro kentinde, Mezopotamya’da Asur kralı III. Salmansar’ın (M.Ö. 859–824) hamamı, Suriye’de M.Ö. 3. asra ait Re’sül’ayn dolaylarındaki hamam kalıntısı, İslahiye yakınlarında Geç Hitit devletlerine ait hamam kalıntısı, Eski Yunan medeniyetinden Anadolu’daki Priene’deki hamam kalıntısı, Roma döneminde Pompei’deki kalıntılar, Bizans döneminden Antakya–Narlıca yakınındaki kalıntılardan hareketle ilk çağlardan beri insanların hamam mimarisini kullandıkları anlaşılmaktadır⁴⁸⁷.

Ani şehrindeki iki hamam kalıntısı Anadolu’daki ilk kargir hamamlar olarak kabûl edilir. Mardin’de Artukoğulları’ndan Radviyye Hamamı, Kayseri’de 12. yüzyılın sonlarına verilen Kölük Hamamı, Kayseri’de 1202’lere verilen Sultan Hamamı, Tokat’da 1275’lere doğru yaptırılan Muinuddin Süleyman Pervane Külliyesi içerisindeki hamam yapısı, Denizli Akhan (1252) yanındaki hamam, Niğde Ağzıkarahan (1243) ve Sinop Durağan Han (1266) yanlarındaki hamam, Tercan Mama Hatun Külliyesi içerisindeki hamam yapıları Anadolu’da Türkler tarafından inşa edilen ilk hamam yapılarından bir kaçıdır⁴⁸⁸.

Osmanlı, hamam mimarisine en çok önem veren Türk–İslam devletidir. Bilhassa İstanbul’da hamam örneklerinin en olgunlarıyla karşılaşmak mümkündür. Mahmud

⁴⁸⁶ EYİCE, S., “Hamam” Mad., **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1997, S.402–430

⁴⁸⁷ EYİCE, S., **a. g. m.**, s. 402; DİNSMOOR, W. B., **The Architecture of Anvient Greece, an Account of Historic Devolopment**, London s. 56; CHAPUT, V., **Manuel d’Archeologie Romanie**, Paris, 1916, s. 20; BARGER, A., **Das Bad in der Byzantinischen Zeit**, München, 1982, s. 81. (Bu kaynaklar görülmemiştir. Varlıkları ve kapsamları EYİCE, S., “Hamam” Mad., **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1997, S.402–430’dan öğrenilmektedir).

⁴⁸⁸ EYİCE, S., **a.g.m.**, s.413–414; ARSEVEN, C.E., **a.g.e.**, s.518–528; ÖNÇE, Y., **Anadolu’da XII–XIII. yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995, s.25–75; ÖNGE, Y., “Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Küliyesinin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezyinatı”, **Önasya**, V/47, Ankara, 1969, s.8–15.

Paşa Hamamı (1466)⁴⁸⁹ İstanbul'un bilinen en eski hamamıdır. Osmanlı döneminde soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden meydana gelen tek ve çift fonksiyonlu hamamlar görülür. Sıcaklık bölümü dört eyvanlı ve dört köşe halvetli olarak planlanmıştır.

3.4.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Divriği'de incelediğimiz Hamam-ı Süfla-Kayaoğlu Hamamı-Acı Hamam gibi isimlerle anılan Aşağı Hamam⁴⁹⁰ (Çizim 34, Fotoğraf 250) ve Hamam-ı Bala Bekir Çavuş ve Çifte Hamam isimleri ile de bilinen Behramşah Hamamı⁴⁹¹ (Çizim 35, Fotoğraf 261) Mengücekli döneminde yaptırıldığı kabul edilen örneklerdir. Her ikisi de soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmakta ve sıcaklık bölümündeki dört eyvanlı, dört köşe halvetli düzenlemeleriyle Anadolu'daki klasik hamam planında ele alınmışlardır. Behramşah Hamamı günümüzde temel seviyesinde varlığını devam ettirirken, Aşağı Hamam V.G.M. tarafından 2007 yılında yapılan çalışmalarda yenilenmiştir.

3.4.2. Süsleme Özellikleri

Aşağı Hamam ve Behramşah Hamamı, daha çok fonksiyonellikleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Her iki hamamda da süslemeyle karşılaşılmamıştır.

3.4.3. Malzeme ve Teknik

Aşağı Hamam kesme taş malzemenin kullanıldığı bir örnek iken, Behramşah Hamamı'nın kalan izlerden hareketle moloz taş ile beraber kesme taştan inşa edildiği anlaşılmaktadır.

3.5. Köprüler

Köprüler iki yakayı birbirine bağlayan mimari yapılardır. İlk dönemlerde uzun taş veya ağaçlardan yapılan köprüler şekillerine göre; kemer, asma, askılı, açılıp kapanan gibi isimler alırlar. Köprüler yapıldıkları malzemeye göre ise; ahşap, betonarme,

⁴⁸⁹ EYİCE, S., **a.g.m.**, s.416.

⁴⁹⁰ SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 426.; ACUN, H., **a. g. m.**, s.194.

⁴⁹¹ ÖNGE, Y., "Bugünkü Bilgilerimiz Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası/Yapılışının 750. yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 33-50; SAKAOĞLU, N., **a. g. e.**, s. 424.; ACUN, H., **a. g. m.**, s.194.

metal veya bunların birkaçının birlikte kullanıldığı karışık malzemeli köprüler olarak adlandırılırlar⁴⁹².

Kargir köprüler kemerli olmaları ile şeklen ahşap köprülerden ayrılmaktadırlar. Romalılar yuvarlak kemerli, İranlılar, Türkler ve Araplar sivri kemerli köprüler inşa etmişlerdir. Osmanlı köprülerinde daire merkezleri açıklığın ortasına yakın bir yerden alındığı için kemer şekilleri genellikle yarım daire ile parabol arasındadır⁴⁹³.

Bilinen en eski kargir köprü örneği, M. Ö. 13. yüzyılda yapılan Hititlere ait Boğazköy'deki köprü kalıntısıdır. M. Ö. 7. yüzyıldan kalma Fırat üzerindeki Babil Köprüsü ve Romalıların Tiber Nehri üzerine yaptıkları Pons Salaris Köprüleri erken tarihli diğer örneklerdir⁴⁹⁴. Abbasilerden Samarra'daki Kantarat-u Vâsıf ve 10. yüzyıldan kalma Kerkük'ün kuzeyindeki Altınköprü İslam dünyasından verilebilecek ilk örneklerdendir. Anadolu'daki İslami dönem köprülerinin en eskisi ise Diyarbakır'daki Dicle Köprüsü'dür. Anadolu'da ve Yakındoğu'da kemer açıklığı bakımından en büyük köprüler Artuklular tarafından inşa edilmiştir. Hasankeyf Köprüsü (40. 22 m. kemer açıklığı) ve Malabadi Köprüsü (38. 60 m. kemer açıklığı) bu anlamda verilecek örneklerin başında gelmektedir⁴⁹⁵.

Selçuklular döneminde yapılan köprülerin kemer açıklıkları, Artuklu köprülerinden daha küçük olup köprü boyları da daha uzundur. Kayseri'deki Tekgöz Köprüsü, Erzurum'daki Çobandede Köprüsü, Sivas'taki Yıldızırnak Köprüsü verilebilecek örnekler arasındadır⁴⁹⁶.

Osmanlı döneminde birçok Eskiçağ ve Ortaçağ köprüsü tamir edilmiş, bunlara ilaveten birçok da yeni köprü inşa edilmiştir. 1528–29 tarihli Cısr-ı Mustafa Paşa Köprüsü, 1529 tarihli Odabaşı Köprüsü, 1565–66 tarihli Lüleburgaz Köprüsü, 1567–1568 tarihli Büyükçekmece Köprüsü Osmanlı Döneminden akla gelen ilk köprülerdir⁴⁹⁷.

⁴⁹² ÇEÇEN, Kâzım, "Köprü" Mad., **T.D.V.İ.A.**, C. 26, Ankara, 2002, s. 252–257.

⁴⁹³ ÇEÇEN, Kâzım, **a. g. m.**, s. 252.

⁴⁹⁴ ÇULPAN, Cevdet, **Türk Taş Köprüleri**, Ankara, 1975, s. 21; ÇEÇEN, Kâzım, **a. g. m.**, s. 253.

⁴⁹⁵ TUNÇ, Gülgün, **Taş Köprülerimiz**, Ankara, 1978, s. 58; ÇEÇEN, Kâzım, **a. g. m.**, s. 253.

⁴⁹⁶ GÜNDOĞDU, Hamza, "Erzurum ve Çevresinden Bazı Köprüler II Çobandede Köprüsü", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 1996, s. 43–69; ÇEÇEN, Kâzım, **a. g. m.**, s. 253.

⁴⁹⁷ ÇEÇEN, Kâzım, **a. g. m.**, s. 253; BOZKURT, Orhan, **Koca Sinan'ın Köprüleri**, İstanbul, 1952, s. 12.

3.5.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Divriği’de incelediğimiz köprü örnekleri son dönem (XVIII.–XIV. yüzyıl) Osmanlı köprüleri olarak karşımıza çıkar. Mirçinge Köprüsü’nün (Çizim 48, Fotoğraf 313) kesin olmamakla birlikte Mengüceklî döneminden kalma olabileceği düşünülmektedir⁴⁹⁸. Aşağı Hamam Köprüsü (Çizim 36, Fotoğraf 265), Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü (Çizim 37, Fotoğraf 269) ve Mirçinge Köprüsü (Çizim 48, Fotoğraf 313) tek gözlü, Divriği ilçe merkezinin dışında bulunan Kız Köprüsü üç gözlü (Çizim 47, Fotoğraf 312), Nih Çayı Köprüsü (Çizim 49, Fotoğraf 314) ise iki gözlü olarak tespit edilmiştir.

3.5.2. Süsleme Özellikleri

Köprü mimarisinin temeldeki maksadına uygun olarak daha çok işlevsellikleri düşünülerek inşa edilen Divriği ve çevresindeki köprülerde süsleme ile karşılaşılmamıştır.

3.5.3. Malzeme ve Teknik

Divriği’deki köprülerin kemer kısımlarında kesme taş, diğer bölümlerinde ise moloz taş malzeme kullanılmıştır.

3.6. Çeşmeler

Çeşme kelimesinin Farsça “göz” anlamındaki “çeşm” kelimesinden geldiği kabul edilmektedir. Çeşmeler, borular ile getirilen veya kaynağından alınan suyun insanların kullanımına sunan, kesme taş, moloz taş, mermer gibi çeşitli malzemelerden yapılabilen mimari unsurlardır. Çeşmeler; Suyun depolandığı su haznesi, niş içerisinde musluk veya muslukların bulunduğu ayna taşı–musluk taşı, yapım tarihi ve yaptıranı hakkında bilgi veren kitabe ve akan suyun toplanıp akıtıldığı kurna – su teknesi gibi bölümlerden meydana gelmektedirler⁴⁹⁹.

⁴⁹⁸ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 438.

⁴⁹⁹ ŞAPOLYO, B., “Çeşmeler”, *Önasya*, S. 10, Ankara, 1967, s. 10–11.; ARSEVEN, C.E., “Çeşme” Mad., *Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1983, s. 389–391.; GÜNDOĞDU, H., “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar”, *Kaynaklar*, S. 2, 1984, S. 41 – 43.; EYİCE, S., “Çeşme” Mad., *TDVİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 284–287.; ÖNGE, Y., *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997, s. 5.; YURTTAŞ, H.–ÖZKAN, H., *Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları*, Erzurum, 2002, s. 17.; ERÇAĞ, B., “İstanbul Su Mimarisinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler”, *İlgi*, S. 49, İstanbul, 1987, s. 2–5.; GEYİK, G., *İzmir Su Yapıları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007, s. 10.

Divriği'nin Türk dönemi öncesindeki su yolları hakkında, günümüz itibari ile her hangi bir bilgi mevcut değildir. Türk dönemindeki en eski örneğin ise Mengüceklî döneminden kalan, Ahmet Şah tarafından yaptırılmış olan ve günümüzde de bazı ilaveler ile kullanılan su yoludur⁵⁰⁰. XVII. yüzyılda Ahmet Şah su yolunun yetersiz kalması ile Mehmet Ağa adlı biri tarafından Yiğen Mehmet Ağa su yolu inşa ettirilmiştir⁵⁰¹. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Bağlar semtinin su ihtiyacının karşılanması için El-Hac Süleyman Ağa bin El-Hac Osman Ağa'nın su getirttiği bilinmektedir⁵⁰². XIX. yüzyılda Köse Mustafa Paşa, Divriği'de su yolları ve üzerindeki köprü ve bentlerin onarımını gerçekleştirmiş ve bakımını üstlenmiştir⁵⁰³.

3.6.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Abuçimen Camii Çeşmesi (1297 H./1880 M.)⁵⁰⁴, Ahmed Şah Suyu Çeşmesi (Mengüceklî dönemine verilebilir (?)), Esat Bey Çeşmesi (1327 H./19009 M.)⁵⁰⁵, Hafızlı Konağı Çeşmesi (1850–1860)⁵⁰⁶, Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi (1319 H./1901 M.)⁵⁰⁷, Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi (1889 M.) Divriği ilçe merkezinde incelediğimiz çeşme örnekleridir.

Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi (Çizim 42, Fotoğraf 279) hariç tüm çeşmeler bir duvara bitişik olarak, bağımlı bir halde, inşa edilmişlerdir.

Abuçimen Camii Çeşmesi (Çizim 38, Fotoğraf 273), Ahmed Şah Suyu Çeşmesi (Fotoğraf 275) yuvarlak bir kemerle, Esat Bey Çeşmesi (Çizim 39, Fotoğraf 276), Hafızlı Konağı Çeşmesi (Çizim 40, Fotoğraf 277) ve Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi (Çizim 41, 278) sivri kemerle sınırlandırılmış olan örneklerdir. Abuçimen Camii Çeşmesi, üçgen alınlıklı olması ile ilçedeki diğer çeşme örneklerinden ayrılmaktadır. Kemerler yağma ayaklar üzerine oturtulmuştur.

Hafızlı Konağı Çeşmesi ve Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi'nde taşlık nişlerine yer verilmiştir.

⁵⁰⁰ EKEN, G., a. g. t. s. 53.; DENKTAŞ, M., *Divriği Çeşmeleri*, Kayseri, 2005, s. 5.

⁵⁰¹ EKEN, G., a. g. t. s. 53.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 5.

⁵⁰² EKEN, G., a. g. t. s. 53.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 5.

⁵⁰³ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 5.

⁵⁰⁴ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 27.

⁵⁰⁵ SAKAOĞLU, N., a. g. e., s. 280.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 53.

⁵⁰⁶ SAKAOĞLU, N., *Divriği'de Ev Mimarisi*, İstanbul, 1978, s. 88.; DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 23.

⁵⁰⁷ DENKTAŞ, M., a. g. e., s. 47–48.

3.6.2. Süsleme Özellikleri

Divriği çeşmeleri, oldukça sade görünümleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Yer yer kaval silmeler, kemerlerin ve oturdukları yığma ayakların üzerinde görülmektedir. Esat Bey Çeşmesi saçak (Fotoğraf 276), ayaklar ve niş çevresini dolaşan silmeler ile, Hafızlı Konağı Çeşmesi (Fotoğraf 277) kaş kemerinde ve saçak kısmında profilli silmeler ile, Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi (Fotoğraf278) saçak, ayaklar ve çeşme nişini tamamen dolaşan kademeli silme ile süslemeye tabi tutulan örneklerdir. Bu silmeler ile gerçekleştirilen uygulamalar dışında çeşmelerde her hangi bir bezeme söz konusu değildir.

3.6.3. Malzeme ve Teknik

Esat Bey Çeşmesi, Hafızlı Konağı Çeşmesi, Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi kesme taş malzemeyle, Abu Çimen Camii Çeşmesi kesme taş ve moloz taş malzemeyle inşa edilmişlerdir. Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi ise mermer kaplamalı tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.7. Kiliseler

Hıristiyanlar 1. yüzyılın sonlarına kadar sinagoglarda ibadet etmişlerdir. Bu dönemde Yahudilerin sinagoglarda getirdikleri yasakla beraber, ilk Hıristiyanlar ibadetlerini yapmak için evlerde toplanmışlardır. 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlar meydana gelen serbest ortamda ibadet mekânları yapmaya başlamışlardır. Roma mahkeme binalarından etkilenilerek ortaya çıktığı düşünülen bazilikal plan tipi ilk kiliselerde karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde kiliselerde hem fonksiyonellik adına hem de mimari gereksinimler doğrultusunda yeni plan tiplerine ihtiyaç duyulmuştur. Buradan hareketle haç ve kare planlı kiliselere yönelik düzenlemeler başlamıştır⁵⁰⁸.

İlk kiliselerde, bazilikal planın yanında merkezi planlı kiliseler de görülmektedir. Bu plan tarzında çokgen planlı iç mekânın üzeri bir kubbe ile kapatılmıştır. Daha çok “Yunan Haçı” şemaya uygulanan bu plan tipi çoğunlukla Ortodoksların hâkim oldukları bölgelerde görülmüştür. Doğuda ise daha çok dikdörtgen şemadaki bazilikal form devam ettirilmiştir. Avrupa’da bütün Romanesk ve Gotik dönem boyunca ise orta nefi

⁵⁰⁸ AYDIN, Mehmet, “Kilise” Mad., **T.D.V.İ.A.**, C. 26, Ankara, 2006, s. 11–14.

dikine kesen bir nefin kullanılması ile oluşturulan “Latin Haçı” plan şeması kullanılmıştır⁵⁰⁹.

Bir kilise; ön giriş mahiyetindeki narteks, asıl ibadetin yapıldığı naos ve kilisenin en kutsal bölümünü oluşturan ve daima doğu yönde olan apsis bölümlerinden meydana gelmektedir. Yalnızca din adamlarının girebildiği apsis bölümü, çoğunlukla yarım daire planlı olup yarım kubbe ile örtülmüştür. Ortodoksların kiliselerinde apsis ile ibadetin yapıldığı alanı ikonastasis denilen bir perde ayırmaktadır. Ahşap perde üzerinde dini hikâyeler resimlenerek dinin öğretilmesi amaçlanmıştır⁵¹⁰.

3.7.1. Plan ve Mimari Özellikleri

Divriği’de Aşağı Kilise (Fotoğraf 283) ve Yukarı Kilise (Çizim 43, Fotoğraf 288) isimlerinde iki kilise çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bunlardan Aşağı Kilise yalnızca bir duvarının bir bölümüyle günümüzde mevcut olduğu için plan ve mimarisi hakkında bir tespit yapmak mümkün olamamıştır. XVII.–XVIII. yüzyıllara tarihlenen Yukarı Kilise ise büyük bir bölümüyle günümüzde mevcuttur. Üst örtüsü yıkık olan yapı üç nefli bazilikal bir plana sahiptir.

3.7.2. Süsleme Özellikleri

Yukarı Kilise’de batıdaki bir pencere çevresinde ejderha (?) olduğunu düşündüğümüz iki süsleme unsuru (Fotoğraf 295–299) ve apsisteki nişlerin çevresindeki geometrik uygulamalar dışında süslemeyle karşılaşılmamıştır. Devam eden kazı çalışmalarının nihayetlenmesiyle özellikle iç mekânı neflere ayıran sütunların başlıklarında bazı süslemelerin var olabileceği düşünülebilir.

3.7.3. Malzeme ve Teknik

Günümüzde üst örtüsü çökmüş olan ve yapılan kazılar ile kalıntıları ortaya çıkarılmaya başlanan Yukarı Kilise, kesme taş malzeme inşa edilmiştir. Aşağı Kilise’nin inşa malzemesinin kalan izlerden hareketle, moloz taş ile birlikte kullanılan kesme taşın olduğunu günümüz itibari ile söylemek mümkündür.

⁵⁰⁹ AYDIN, Mehmet, **a. g. m.**, s. 12.

⁵¹⁰ AYDIN, Mehmet, **a. g. m.**, s. 13.

SONUÇ

Divriği ve çevresindeki kültür varlıklarının incelendiği çalışmamızda cami, mescit, türbe, han, hamam, köprü, kilise ve çeşme mimarisi değerlendirilmiştir.

Cami ve mescitler; Merkezi planlı, ahşap kirişleme tavanlı ve tek mekânlı camiler olarak üç başlık altında toplanmıştır. Cedit Paşa Camii'nin tamamında, Abu Çimen ve Gökçe Camileri'nin beden duvarlarında, Turabali Mescidi'nin köşk minaresinde kaba yonu taşla beraber kesme taş malzeme kullanılmıştır. Diğer cami örnekleri, temelinde taş, beden duvarlarında kerpiç malzeme ile inşa edilmişlerdir. Hacı Osman Mescidi'nde tonoz, Cedit Paşa Camii'de kubbe, diğer örneklerde düz, ahşap tavan örtü biçimi olarak kullanılmıştır. Camilerin aydınlatılmasına mazgal ve dikdörtgen biçimli pencereler uygulanmıştır. Taş, alçı, ahşap ve kalem işi süsleme genellikle mihrap ve minberde yoğunlaşmıştır. Divriği camileri içindeki tek taç kapı uygulamasına sahip olan Cedit Paşa Camii'nde taş süsleme kapı çevresinde görülmektedir. Mihrap çevresindeki alçı süslemenin tamamı kalıplama tekniğinde gerçekleştirilmiştir. Kalem işi süslemeler minberlerde kendisini göstermektedir.

Çalışma kapsamındaki on mezar anıtından Sitte Melik (Şahin Şah) Kümbeti, Emir Kamereddin (Emir Hacıp) Kümbeti, Anonim Türbe, Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti, Naib (Hacıp Seyit Siddi Ahmed–Naib Eşref) Kümbeti ve Arap Baba (Araplık) Türbesi sekizgen planlı ve külah örtülü türbe örnekleridir. Bu eserler içten kubbe ile kapatılmışlardır. Geç dönem örnekleri olan dikdörtgen planlı Kadı İskender ve Hoca Mehmet Türbeleri ise tonoz örtülü örneklerdir. Yine geç dönemlere verilen Saracın Türbesi baldaken tarzındaki tek Divriği türbesidir. Türbelerin tamamı kesme taştan inşa edilmiştir.

Eski Bedesten, Burmahan ve Handere (Mirçinge) Hanı ticari amaçlı yapılan eserlerdendir. Eski Bedesten günümüzde bir duvar kalıntısı halinde, Burmahan temel seviyesinde olarak tespit edilmiştir. Mengücekli dönemine tarihlendirilen bu yapılar süslemesiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Burmahan kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla hem açık hem kapalı mekândan oluşmakta, Handere Hanı ise eş odaklı plan tarzında ele alınmıştır.

Soyunmalık, ılıklik ve dört eyvanlı, dört köşe halvetli sıcaklıklarıyla kendilerini gösteren Aşağı Hamam ve Behramşah Hamamları Mengücekli dönemi eserlerindendir.

Erken tarihli olmalarına rağmen, klasik Osmanlı hamamlarında uygulanan şemada inşa edilmeleri dikkat çekicidir.

1797 tarihli Aşağı Hamam Köprüsü, geç dönem (XVIII–XIX. yüzyıl) özellikleri gösteren Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü ile Mengücekli dönemi olduğu düşünülen Mirçinge Köprüsü tek gözlü harpuşta köprüler grubunda, iki gözlü Kız Köprüsü ve üç gözlü Nih Çayı Köprüsü yine harpuşta köprüler grubunda değerlendirilen kültür varlıkları içerisinde yer almaktadır.

XVII.–XVIII. yüzyıllara tarihlendirilen Yukarı Kilise üç nefli bazilikal planda olup Divriği’de ayakta kalan tek kilise yapısıdır. Ejderha olduğunu düşündüğümüz figüratif süslemesi ile ilçedeki tek örnektir.

XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarından kalan, Divriği ilçe merkezinde incelemeye tabi tutulan çeşmeler, oldukça sade yapılardır. Bu örnekler, Anadolu’nun hemen her yerinde olduğu gibi, daha çok hayır yapıları oldukları için süslemeden ziyade fonksiyonellikleri ön planda tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- ACAR, Belkıs, “Divriği Ulu Camii’ndeki Halı ve Kilimler”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 159–230.
- ACUN, H., “Sivas ve Çevresindeki Tarihi Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri”, **Vakıflar Dergisi**, S. XX, Ankara, 1988, s. 183–220.
- AKALIN, Şebnem, “Kervansaray” Mad., **T.D.V.İ.A.**, Ankara, 2002, s.299–302.
- AKKURT, Yusuf, **Türk Asar-ı Atıkası Binalerine Aid Tarihi Mecmu’a (Yalnız Osmanlılar Devri İncesu, Kayseriye, Divriği, Sivas Şehirleri)**, (Basılmamış), Kısım III, C. VI, Ankara, 1946–1947.
- Anonim, “Divriği (ya da Divrik)”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XIII, Ankara, 1966, s. 365 – 366.
- AKMANDOR, N., “Koca Sinan’ın Plancılığı, Eserleri ve Mühendisliği”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, S. 151, İstanbul, 1968, s. 1–6.
- AREL, Hilmi, “Divriği Ulu Camii Kuzey Portalinin Kuruluşu”, **Vakıflar Dergisi**, S. V, Ankara, 1962, s. 99–111.
-, “Divriği Ulu Camii Tekstil Kapısı ve Diğerleri”, **Vakıflar Dergisi**, S. V, Ankara, 1962, s. 113–125
- ARIK, M. O., "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" **Anadolu (Anatolia)**, C.XI (1967), Ankara, 1969, s. 57–100.
-, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri" **Anadolu (Anatolia)**, C. XI (1967), Ankara, 1969, s. 57–100.
- ARIK, R., **Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu’da Üç Ahşap Camii**, Ankara, 1973.
- ARSEVEN, C. E., **Türk Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1956.
-, “Çeşme” Mad., **Sanat Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, 1983, s. 389–391.
- ASLANAPA, A.–DİEZ, E., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1955.
- ASLANAPA, A., **Türk Sanatı I**, İstanbul, 1972.
-, **Türk Sanatı**, Ankara, 1990.
-, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986.
-, **Turkish Art and Architecture**, London, 1971

-, **Anadolu'da ilk Türk Mimarisi**, Ankara, 1991.
- AYDIN, Mehmet, "Kilise" Mad., **T.D.V.İ.A.**, C. 26, Ankara, 2006, s. 11–14.
- AYTEKİN, Osman, **Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler**, Ankara, 1999.
- AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri**, İstanbul, 1966.
- BAKIRER, Ömür, "Divriği Ulu Camii Mihrabı", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 127–136.
- BALGAMIŞ, A., "Divriği" Mad. **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1994, s. 452–454.
- BARGER, A., **Das Bad in der Byzantinischen Zeit**, München, 1982.
- BATUR, S., **Osmanlı Camilerinde Örtü ve Geçiş Öğeleri**, İstanbul, 1980.
- BAYBURTLUOĞLU, Z., **Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları**, Erzurum, 1993.
- BERCHEM, Max van - EDHEM, Halil, "Corpus Inscriptionum Arabicarum", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 243–273.
- BORAN, A., **Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri**, Ankara, 2001.
- BOZKURT, Tolga, **Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 2004.
- CAN, Yılmaz, **Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler**, İstanbul, 2004.
- CEZAR, M., **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977.
- CHAPUT, V., **Manuel d'Archeologie Roumanie**, Paris, 1916.
- CUNİET, Vital, "Turguie d'Asie", **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 239–240.
- ÇAL, Halit, **Niksar'da Türk Devri Eserleri**, İstanbul, 1989.
-, **Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler**, Ankara, 2000.
- ÇEÇEN, Kâzım, "Köprü" Mad., **T.D.V.İ.A.**, C. 26, Ankara, 2002, s. 252–257.
- ÇELİKKOL, Zeki, **Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, Ankara, 1986.
- ÇULÇUOĞLU, S., **Divriği Yöresinin Kıyafetleri Takı ve Aksesuarları**, Sivas, 2997.
- DARKOT, B., "Divriği" **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.III, İstanbul, 1988, 596–599.
- DEMİRİZ, Y., "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", **Sanat Tarihi Yıllığı V**, İstanbul, 1973, s. 176–186.
- DENİZLİ, Hikmet, **Sivas Tarihi ve Anıtları**, Sivas, (Tarihsiz).

- DENKTAŞ, M., **Divriği Çeşmeleri**, Kayseri, 2005.
-, **Divriği'deki Osmanlı Camileri**, Kayseri, 2005.
-, “Şihli Kasabası Yusuf Ağa Camii”, **Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001, s. 201–206.
-, Pınarbaşı–Uzunyayla'daki Ahşap Direkli Camiler”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Kayseri, 2004, s. 53–89.
- DİEZ, E., **Die Kunst des İslamic Völker**, Berlin, 1917, s. 113–122.
- DİYARBEKİRLİ, N., **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972.
- DURUKAN, A., “Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya”, **Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri**, İstanbul, 1989, s. 50–59.
-, “Elbistan Ulu Camii”, **Kültür ve Sanat**, S. 10, Ankara, 1991, s. 8–11.
- EKEN, Galip, **Fiziki, Sosyal ve İkdisadi Açından Divriği (1775–1845)**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993.
- ERDMANN, Kurt, “Die Türen der Ulu Cami in Divriği”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s.424–428.
-, **Das Anatolisch Karavansaray des 13. Jahrhunderts**, CI, Berlin, 1962.
- ERÇAĞ, B., “İstanbul Su Mimarisinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler”, **İlgi**, S. 49, İstanbul, 1987, s. 2–5.
- ERKEN, S., **Türkiye’de Vakıf Eserler ve Abideler**, C.I, Ankara, 1983.
- Evliya Çelebi, **Seyahatname (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman)**, C. V, İstanbul, 1970.
- EYİCE, S., “Anadolu’da Türk Mimarlık Sanatının Değişik Bir Eseri Divriği’de Ulu Camii ”, **İlgi**, S. 9/20, İstanbul, 1975, s. 7–12.
-, “Çeşme” Mad., **TDVİA**, C. 8, İstanbul, 1993, s. 284–287.
-, “Hamam” Mad., **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1997, S.402–430.
- GABRİEL, A., **Monuments Turcs d’Anatolie**, C.III, Paris, 1930.
-, “Monuments Turcs d’Anatolia”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s.273–302.
- GEYİK, G., **İzmir Su Yapıları**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007, s. 10.

- GOODWIN, G., **A History of Ottoman Architecture**, London, 1971.
- GÖRÜR, M., “ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu ”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s. 483–515.
- GRENARD, M. F., “ Notes sur les Monuments du Moyen Age de Malatia, Divriği, Siwas, Darende, Amasia et Tokat”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 411–413.
- GÜLSOY, Ersin, **XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası (1519–1548)**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.
-, “XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası Vakıfları”, **İlmi Araştırmalar**, S. 1, İstanbul, 1995, s. 107–130.
- GÜNDOĞDU, H., **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul, 1979.
-, “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar”, **Kaynaklar**, S. 2, 1984, S. 41 – 43.
-, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986.
-, “Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar”, **Şehr-i Mübarek Erzurum**, Ankara, 1989, s. 135–240.
-, **Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı**, Ankara, 1991.
-, **Erzurum Lala Paşa Külliyesi**, Ankara, 1992.
-, “Erzurum ve Çevresinden Bazı Köprüler II Çobandede Köprüsü”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 1996, s. 43–69.
- HUART, Clement, “Journal Asiatique”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 413–415.
- İNAN, A., **Makaleler ve incelemeler**, Ankara, 1962.
- KARAMAĞARALI, B., **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1972.
- Kâtip Çelebi, Mustafa İbn-Abdullah, **Cihannüma**, Müteferrika Tabı, İstanbul, 1145.
- AINSWORTH, W., Francis, “Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 238–239.

- KAYAOĞLU, İsmail, “Vakfiyenin Değerlendirilmesi”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 10–12.
- KONYALI, İ.H., **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**, İstanbul, 1960.
- KÖŞKLÜ, Z., **I. Abdülhamid Dönemi (1774–1789) Osmanlı Dini Mimarisi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993.
- KUBAN, D., **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul, 2002.
-, “The Mosque and Hospital at Divriği and the Origin of Anatolian Turkish Architecture”, **Anatolica**, S. II, Ankara, 1968, s. 122–129.
-, “Selçuklu Hayâl Dünyası”, Alaaddin’in Lambası, Anadolu’da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alaaddin Keykubad/Alaaddin’s Lamp Sultan Alaaddin Keykubad and The art of the Anatolian Seljuk”, **YKY**, İstanbul, 2001, s. 24–30.
-, “Bir Müze İçin Düş Kurmak, Divriği Ulu Camii Kuzey Taşkapısı’nda Büyük Plastik Yaprak”, **Sanat Dünyamız**, S. 68, İstanbul, 1968, s. 113–114.
-, “Divriği Külliyesi ve Anadolu–Türk Mimarisinin Kaynakları”, **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1982, s. 59–64.
-, “Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler”, **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, S. I (Vakıflar Genel Müdürlüğü Restorasyon Semineri Özel Sayısı), Ankara, 1982, s. 23–26.
-, “Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek”, **VII. Vakıf Haftası Semineri, Ankara 5–7 Aralık 1989**, Ankara, 1990, s. 247–253.
-, **Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sonları**, İstanbul, 1965.
-, **Divriği Mucizesi**, İstanbul, 1999.
-, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul, 2002.
-, “Sinan’ın Sanatı”, **Türkiyemiz**, S. 3, İstanbul, 1971, s. 2–13.
- KURAN, A., “Mimar Sinan’ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme” **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, V. IV–V, İstanbul, 1978, s. 86
- MERÇİL, E., **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1985.
- Mihael, Suryani, **Chroniques, tre. Chabot**, Paris, 1905.

- MÜLAYİM, S. , Mengüçüklüler (Kale Camii) ”, **Thema Larousse**, S. VI, İstanbul, 1994, s. 224–234.
- ORAL, Z., “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, **Vakıflar Dergisi**, S. V., Ankara, 1962, s. 23–77.
- OSREN, Von der, **Exploration in Hitite Asia Minor 1927–28**, Chicago, 1929.
- OTTO - DORN, K., **Kunst des İslâm Zverst Veroffentlicht**, Germany, 1964.
....., **Kunst Des İslâm Zverst Veroffentlicht**, Germany, 1964.
- ÖGEL, B.. **İslâmîyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 1962.
- ÖGEL, S. ., **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966.
....., **Anadolu Selçukluların Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966.
- ÖNGE, Y., **Anadolu’da XII–XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995.
....., **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara, 1997, s. 5.
- ÖNEY, G., "İran ve Anadolu Selçuklu Türbelerinin Mukayesesi", **Y.A.D.** III, Ankara, 1981, s. 41–66.
....., **Ankara Arslanhane Camii**, Ankara, 1998.
....., **Türk Çini Sanatı**, İstanbul, 1976.
....., **Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara, 1971.
....., Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 408–409.
....., “Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 407–408.
- ÖNGE Y.–ATEŞ İ.–BAYRAM S., **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978.
- ÖNGE, Y., “Bugünkü Bilgilerimiz Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası/Yapılışının 750. yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 33–50.
....., “Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Küliyesinin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezyinatı”, **Önasya**, V/47, Ankara, 1969, s. 8–15.

-, “Bugünkü Bilgilerimiz Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası”,
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı, Ankara, 1978, s. 33–50.
-, “Divriği Ulu Camii ile Darüşşifası’nda Günümüze Kadar Yapılmış Olan Onarımlar, Değişiklikler ve İlaveler”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 54–58.
-, “Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile İlgili Bibliyografya Denemesi”,
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı, Ankara, 1978, s. 63.
-, “Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası’ndaki Teknik ve Estetik Özellikler”,
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı, Ankara, 1978, s. 59–62.
-, “Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası’ndaki Usta ve Sanatkâr Kitabeleri”,
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı, Ankara, 1978, s. 51–53.
-, “Divriği Ulu Camiinin Hünkâr Mahfeli”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 416–419.
-, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile İlgili Araştırma ve Yayınların Kısa Bir Tarihçesi”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 13–32.
- ÖNKAL, H., **Anadolu Kümbetleri I**, Ankara, 1986.
-, **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Ankara, 1996.
-, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992.
- ÖZBEK, Y., “Divriği Hamamları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16, Kayseri, 2004, s. 19–228.
- ÖZKAN, H., "Ahlat Kümbetleri ile Erzurum Kümbetlerinin Bir Mukayesesi", **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu**, İstanbul, 2006, s. 149–157.
- RAGHEB, Y., "İslâm Hukukuna Göre Mezar Yapısı", **İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin, Merasimleri**, Ankara, 1996.
- ROUX, J.P., **Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm**, İstanbul, 1999.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Anadolu’nun Cuma Camileri”, **SkyLife**, S. 12, İstanbul, 2000, s. 104–115.

- SAKAOĞLU, Necdet, “Çalınan Tarih”, **Toplumsal Tarih**, S. 104, İstanbul, 2002, s. 30 – 33.
-, “Divriği Tarihinden Çizgiler–Divriği’nin En Önemli Tarihi Eseri: Ulu Camii”, **TDCİ, Divriği Madenleri Müessesesi 50. Yılında**, Ankara, 1988, s. 86–87.
-, “Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası İçin Halk İnançları”, **Türk Folkloru**, S. IV, Ankara, 1979, s. 6–9.
-, “Divriği Ulu Camii”, **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6, (Komisyon)**, İstanbul, 1999, s. 86–87.
-, “Evrensel Kültür Mirasının Anadolu’daki Şaheseri Divriği Ulu Camii”, **Skylife**, S. 12/16, İstanbul, 2001, s. 40–52.
-, “Mengücek Payitahtı Divriği (Fotoğraflar S. Dilber)”, **Skylife**, S. 7/2000, İstanbul, s. 142–153.
-, **Divriği’de Ev Mimarisi**, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1978.
-, **Türk Anadolu’da Mengücekoğulları**, İstanbul, 1971.
- SALADİN, H., “Manuel d’art Musulman”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 241.
- SEVİM, A.-YÜCEL, Y., **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989.
- SÖZEN, M., **Diyarbakır’da Türk Mimarisi**, İstanbul, 1971
-, **Anadolu Medreseleri**, İstanbul, 1972.
- SÖZEN, M. V.D., **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975.
- Sivas İl Yıllığı**, Sivas, 1973.
- ŞAPOLYO, B., “Çeşmeler”, **Önasya**, S. 10, Ankara, 1967, s. 10–11.
- ŞENGÜL, A., **Divriği’de Anadolu Selçuklu Mezar Anıtları ve Hamamları**, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayımlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1990.
- ŞENOL, S., **Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri**, Sivas, 2007.
- TABAK, N., **Ahlat Türk Mimarisi**, İstanbul, 1972.
- TAŞKIN, Saadet, “Anadolu Selçuklularında Çinili Lahitler”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, S. IV, İstanbul, 1971, s. 238–239.

- TEKERLİ, A., **Erzurum Ahşap Destekli ve Ahşap Tavanlı Camiler**, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayımlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2002.
- TOZER, FANSHEVE, **Turkish Armenia and Eastern Asia Minor**, London, 1881.
- TUNCER, O. C., “Sivas–Divriği Melike Turan Şifahanesi’ndeki Türbe, ”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 155–158.
-, “Batıda Merkezi Kubbe ve Koca Sinan’ın Mekân Kavramı”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, s. XII, İstanbul, 1983, s. 149–163.
-, **Anadolu Kümbetleri**, I, Ankara, 1986.
-, **Diyarbakır Camileri**, Diyarbakır, 1996.
- TURAN, O., **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1980.
-, **Selçuklular Tarihi ve Türk–İslam Medeniyeti**, Ankara, 1965.
- ULUÇAM, A., “Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi”, **Osmanlı**, C. 10, Ankara, 1999, s. 163–183.
-, **Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van**, Ankara, 2000.
-, **Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II**, Ankara, 2002.
- ÜNVER, A. S. Ünver; “Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri”, **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 19
- ÜNVER, A.S., “Divrikide Prenses Turan Malik Hastanesi”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 303–304.
- YASAK, İ., **Sivas İli**, Sivas, 1997.
- YAVUZ, A. T., “Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 3.XI, Ankara, 1993, s. 183–198.
-, “Burmahan ”, **Suut Kemal Yetkin’e Armağan**, Ankara, 1984, s. 347–365
-, “ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi ”, **IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995, s. 183–198.

-, “ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi ”, **IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995, s. 183–198
-, “Burmahan ”, **Suut Kemal Yetkin’e Armağan**, Ankara, 1984, s. 347–365.
-, “Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 3.XI, Ankara, 1993, s. 183–198.
-, “Divriği Ulu Camiisi Hünkâr Mahfeli Tonozu”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 137–154
- YETKİN, S. K., **İslâm Mimarisi**, Ankara, 1965.
- YETKİN, Ş., “Türk Çini Sanatında Bazı Önemli Örnekler ve Teknikler”, **Sanat Tarihi Yıllığı I**, İstanbul, 1965, 75–77.
-, **Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1972.
-, “Anadolu Selçuklu Şifahaneleri”, **Türk Kültürü**, S. 10, İstanbul, 1963, s. 28 – 29
-, “Divriği Ulu Camii’nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilimler”, **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 428–444.
- YORKE, Vicent W., “A Journey in the valley of upper Euphrates” , **Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Kuruluşunun 750. Yılı Hatıra Kitabı**, Ankara, 1978, s. 240–241.
- YURTTAŞ, H.–ÖZKAN, H., **Tarihi Erzurum Çesmeleri ve Su Yolları**, Erzurum, 2002, s. 17.
- YURTTAŞ, H.–VD., **Yolların Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum**, Ankara, 2008.
- YURTTAŞ, H., **Bektaş ve Derviş Ağaların Hayratı Erzurum ve Civarında Yaptırdığı Eserler**, Erzurum, 2008.

ÇİZİM LİSTESİ

- Çizim 1: Abuçimen Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 2: Ahmet Paşa Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 3: Cedit Paşa Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 4: Celdek Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 5: Gökçe Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 6: Gökçe Camii Tavan Çizimi (M. Denктаş'tan)
- Çizim 7: Gökçe Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)
- Çizim 8: Gökçe Camii Minber Detayı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 9: Güllübağ Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 10: Güllübağ Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)
- Çizim 11: Güllübağ Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)
- Çizim 12: Hacı Osman Mescidi Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 13: Hatipoğlu Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 14: Kara Mahmut Mescidi Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 15: Saray (Koca Paşa) Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 16: Kültür Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 17: Süleyman Ağa Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 18: Süleymanağa Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)
- Çizim 19: Şems Bezirgân Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 20: Şems Bezirgân Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)
- Çizim 21: Turabali Mescidi Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 22: Zeliha Hatun Camii Planı (M. Denктаş'tan)
- Çizim 23: Zeliha Hatun Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)
- Çizim 24: Anonim Türbe Planı (A. Tekerli'den)
- Çizim 25: Arap Baba (Araplık) Türbesi Plan ve Kesiti (N. Sakaoğlu'ndan)
- Çizim 26: Emir Kamereddin (Emir Hacıp) Türbesi Plan ve Kesiti (H. Önkal'dan)
- Çizim 27: Hacı Mehmet Türbesi Planı (V. G. M.'den İşlenerek)
- Çizim 28: Hüseyin Gazi Türbesi Planı
- Çizim 29: Naib Kümbeti Planı ve Kesiti (O. C. Tuncer'den)
- Çizim 30: Kadı İskender Türbesi Planı
- Çizim 31: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Planı (A. Tekerli'den İşlenerek)

- Çizim 32: Saracın Türbesi Planı
- Çizim 33: Sitte Melik (Şahin Şah) Türbesi Plan ve Kesiti (H. Önkal'dan)
- Çizim 34: Aşağı Hamam Planı (N. Sakaoğlu'ndan)
- Çizim 35: Behramşah Hamam Planı (N. Sakaoğlu'ndan)
- Çizim 36: Aşağı Hamam Köprüsü
- Çizim 37: Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü
- Çizim 38: Abu Çimen Mahallesi Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)
- Çizim 39: Esat Bey Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)
- Çizim 40: Hafizli Konağı Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)
- Çizim 41: Mehmet Nuri Arıstakzâde Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)
- Çizim 42: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi
- Çizim 43: Yukarı Kilise Planı
- Çizim 44: Burmahan Kervansarayı Planı (N. Sakaoğlu'dan)
- Çizim 45: Burmahan Kervansarayı Restitüsyonu (N. Sakaoğlu'dan)
- Çizim 46: Handere (Mirçinge) Hanı Planı (M. Görür'den)
- Çizim 47: Kız Köprüsü
- Çizim 48: Mirçinge Köprüsü
- Çizim 49: Nıh Çayı Köprüsü

KARŞILAŞTIRMA PLANLARI

- K. P. 1: Amasya Gök Medrese Camii (O. Aslanapa'dan)
- K. P. 2: Amasya Burmalı Minare Camii (D. Kuban'dan)
- K. P. 3: Niğde Alaaddin Camii (D. Kuban'dan)
- K. P. 4: Beyşehir Eşrefoğlu Camii (O. Aslanapa'dan)
- K. P. 5: Ankara Arslanhane Camii (O. Aslanapa'dan)
- K. P. 6: Ankara Ramazan Şemseddin Camii (G. Öney'den)
- K. P. 7: Ankara Mukaddem Camii (G. Öney'den)
- K. P. 8: Ayaş Şeyh Muhiddin Camii (G. Kozdere'den)
- K. P. 9: Erzurum Aşağı Habip Efendi Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 10: Erzurum Ayas Paşa Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 11: Erzurum Cedit Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 12: Erzurum Emir Şeyh Camii (A. Tekerli'den)

- K. P. 13: Erzurum Esat Paşa Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 14: Erzurum Gürcü Mehmed Paşa Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 15: Erzurum Hacı Cuma Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 16: Erzurum İhmal (Topçuoğlu) Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 17: Erzurum Kadana Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 18: Erzurum Kavak Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 19: Erzurum Kırmacı Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 20: Erzurum Mahmudiye Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 21: Erzurum Mehdi Efendi (Sıvırcık) Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 22: Erzurum Molla Kaya Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 23: Erzurum Tahta Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 24: Erzurum Taş Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 25: Erzurum Veyis Efendi Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 26: Erzurum Yegenâğa Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 27: Erzurum Yukarı Habip Efendi Camii (A. Tekerli'den)
- K. P. 28: Erzurum Çortan (Kâbe Şeyh) Mescidi (A. Tekerli'den)
- K. P. 29: Erzurum Emir Saltuk Kümbeti (H. Önkâl'dan)
- K. P. 30: Niksar Mengücek Gazi Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 31: Niksar Kırkkızlar Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 32: Aksaray Kılıç Arslan Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 33: Konya Kara Arslan Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 34: Konya Seyfeddin Kara Sungur Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 35: Konya Emir Nureddin Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 36: Konya Kalender Baba Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 37: Develi Dev Ali Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 38: Niğde Hüdavend Hatun Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 39: Harput Fatih Türbesi (H. Önkâl'dan)
- K. P. 40: Konya–Aksaray Yolu Sultan Hanı (D. Kuban'dan)
- K. P. 41: Konya–Beyşehir Yolunda Altunapa Hanı (D. Kuban'dan)
- K. P. 42: Alanya–Konya Yolunda Kargı Han (M. Görür'den)
- K. P. 43: Konya–Beyşehir Yolunda Kuruçeşme Hanı (D. Kuban'dan)
- K. P. 44: Afşin Ashab–ı Kef Hanı (M. Görür'den)
- K. P. 45: Tercan Mama Hatun Hanı (M. Görür'den)

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Fotoğraf 1: Abuçimen Camii Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 2: Abuçimen Camii Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 3: Abuçimen Camii Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 4: Abuçimen Camii İnşa Kitabesi
 Fotoğraf 5: Abuçimen Camii Avlusundan
 Fotoğraf 6: Abuçimen Camii Son Cemaat Yeri
 Fotoğraf 7: Abuçimen Camii İç Mekân
 Fotoğraf 8: Abuçimen Camii İç Mekân
 Fotoğraf 9: Abuçimen Camii İç Mekân
 Fotoğraf 10: Abuçimen Camii Kadınlar Mahfili
 Fotoğraf 11: Abuçimen Camii Minaresi
 Fotoğraf 12: Abuçimen Camii Mihrabı
 Fotoğraf 13: Abuçimen Camii Mihrabından
 Fotoğraf 14: Abuçimen Camii Minberi
 Fotoğraf 15: Abuçimen Camii Vaaz Kürsüsü
 Fotoğraf 16: Ahmet Paşa Camii Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 17: Ahmet Paşa Camii Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 18: Ahmet Paşa Camii İnşa Kitabesi
 Fotoğraf 19: Ahmet Paşa Camii Avlusundan
 Fotoğraf 20: Ahmet Paşa Camii Batı Cephesi
 Fotoğraf 21: Ahmet Paşa Camii Minaresi
 Fotoğraf 22: Ahmet Paşa Camii Mihrabı
 Fotoğraf 23: Ahmet Paşa Camii Minberi
 Fotoğraf 24: Cedit Paşa Camii Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 25: Cedit Paşa Camii Kitabeleri
 Fotoğraf 26: Cedit Paşa Camii Güney Cephe
 Fotoğraf 27: Cedit Paşa Camii Batı Cephe
 Fotoğraf 28: Cedit Paşa Camii Doğu Cephe
 Fotoğraf 29: Cedit Paşa Camii Avlusundan
 Fotoğraf 30: Cedit Paşa Camii Avlu Girişi
 Fotoğraf 31: Cedit Paşa Camii Avlu ve Son Cemaat Yeri

- Fotoğraf 32: Cedit Paşa Camii Son Cemaat Yeri
- Fotoğraf 33: Cedit Paşa Camii Son Cemaat Yerinden
- Fotoğraf 34: Cedit Paşa Camii Minaresi
- Fotoğraf 35: Cedit Paşa Camii Minare Kaidesi
- Fotoğraf 36: Cedit Paşa Camii Minare Girişi
- Fotoğraf 37: Cedit Paşa Camii Mihrabı (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 38: Cedit Paşa Camii Mihrabından (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 39: Cedit Paşa Camii Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 40: Cedit Paşa Camii Minberden
- Fotoğraf 41: Cedit Paşa Camii Minberden (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 42: Cedit Paşa Camii Harim Girişi
- Fotoğraf 43: Cedit Paşa Camii Girişten
- Fotoğraf 44: Celdek Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 45: Celdek Camii Harim Mekânından
- Fotoğraf 46: Celdek Camii Yenilenen Ahşap Tavanı
- Fotoğraf 47: Celdek Camii Son Cemaat Yerinden
- Fotoğraf 48: Celdek Camii Doğu Cephesi
- Fotoğraf 49: Celdek Camii Doğu Cephe Pencereleri
- Fotoğraf 50: Celdek Camii Minaresi
- Fotoğraf 51: Celdek Camii Mihrabı
- Fotoğraf 52: Celdek Camii Mihrabından
- Fotoğraf 53: Gökçe Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 54: Gökçe Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 55: Gökçe Camii Kitabesi
- Fotoğraf 56: Gökçe Camii Kitabesi
- Fotoğraf 57: Gökçe Camii Avlu Girişi
- Fotoğraf 58: Gökçe Camii Kuzey ve Doğu Cepheler
- Fotoğraf 59: Gökçe Camii Kuzey ve Doğu Cepheler
- Fotoğraf 60: Gökçe Camii Doğu Cephe
- Fotoğraf 61: Gökçe Camii Güney Cephe
- Fotoğraf 62: Gökçe Camii Doğu Cephe
- Fotoğraf 63: Gökçe Camii Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)

- Fotoğraf 64: Gökçe Camii Çeşmesi
- Fotoğraf 65: Gökçe Camii Minaresi
- Fotoğraf 66: Gökçe Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 67: Gökçe Camii Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 68: Güllübağ Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 69: Güllübağ Camii Çeşmesi
- Fotoğraf 70: Güllübağ Camii Kuzey Cephe
- Fotoğraf 71: Güllübağ Camii Batı Cephe
- Fotoğraf 72: Güllübağ Camii Güney Cephe
- Fotoğraf 73: Güllübağ Camii Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 74: Güllübağ Camii Minaresi
- Fotoğraf 75: Güllübağ Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 76: Hacı Osman Mescidi Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 77: Hacı Osman Mescidi İnşa Kitabesi
- Fotoğraf 78: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yeri
- Fotoğraf 79: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yeri
- Fotoğraf 80: Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı
- Fotoğraf 81: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yerinden
- Fotoğraf 82: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yerinden
- Fotoğraf 83: Hacı Osman Mescidi Güney Cephesi
- Fotoğraf 84: Hacı Osman Mescidi Doğu Cephesi
- Fotoğraf 85: Hatipoğlu Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 86: Hatipoğlu Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 87: Hatipoğlu Camii Giriş Kapısı
- Fotoğraf 88: Hatipoğlu Camii Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 89: Hatipoğlu Camii Minare Kaidesi
- Fotoğraf 90: Hatipoğlu Camii Minare Gövdesi
- Fotoğraf 91: Hatipoğlu Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 92: Hatipoğlu Camii Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 93: Hatipoğlu Camii Kuzey Cephesi
- Fotoğraf 94: Kara Mahmud Mescidi
- Fotoğraf 95: Kara Mahmud Mescidi Son Cemaat Yeri

- Fotoğraf 96: Kara Mahmud Mescidi Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 97: Kara Mahmud Mescidi Kuzey Cephe
- Fotoğraf 98: Kara Mahmud Mescidi Güney Cephe
- Fotoğraf 99: Kara Mahmud Mescidi Mihrabı (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 100: Koca Paşa (Saray) Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 101: Koca Paşa (Saray) Camii Çeşmesi
- Fotoğraf 102: Koca Paşa (Saray) Camii Çeşmesi
- Fotoğraf 103: Koca Paşa (Saray) Camii Kuzey ve Batı Cepheler
- Fotoğraf 104: Koca Paşa (Saray) Camii Batı Cephe
- Fotoğraf 105: Koca Paşa (Saray) Camii Güney Cephe
- Fotoğraf 106: Koca Paşa (Saray) Camii Doğu Cephe
- Fotoğraf 107: Koca Paşa (Saray) Camii Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 108: Koca Paşa (Saray) Camii Minaresi
- Fotoğraf 109: Koca Paşa (Saray) Camii Minare Kaidesi
- Fotoğraf 110: Koca Paşa (Saray) Camii Minare Gövdesi
- Fotoğraf 111: Koca Paşa (Saray) Camii Minare Kitabesi
- Fotoğraf 112: Koca Paşa (Saray) Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 113: Kültür Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 114: Kültür Camii İç Mekândan
- Fotoğraf 115: Kültür Camii İç Mekândan
- Fotoğraf 116: Kültür Camii İç Mekândan
- Fotoğraf 117: Kültür Camii İç Mekândan
- Fotoğraf 118: Kültür Camii Batı Cephe
- Fotoğraf 119: Kültür Camii Kuzey Cephe
- Fotoğraf 120: Kültür Camii Mahfili
- Fotoğraf 121: Kültür Camii Mahfilden
- Fotoğraf 122: Kültür Camii Son Cemaat Yeri
- Fotoğraf 123: Kültür Camii Minaresi
- Fotoğraf 124: Kültür Camii Mihrabı
- Fotoğraf 125: Kültür Camii Mihrabı
- Fotoğraf 126: Kültür Camii Mihrabı
- Fotoğraf 127: Kültür Camii Minberi

- Fotoğraf 128: Kùltür Camii Minberden
- Fotoğraf 129: Kùltür Camii Minberden
- Fotoğraf 130: Kùltür Camii Minberden
- Fotoğraf 131: Kùltür Camii Kùrsüsü
- Fotoğraf 132: Süleyman Ağa Camii Onarım Öncesi Genel Görüntüsü (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 133: Süleyman Ağa Camii Son Cemaat Yeri
- Fotoğraf 134: Süleyman Ağa Camii Son Cemaat Yerinden
- Fotoğraf 135: Süleyman Ağa Camii Doğu Cephe
- Fotoğraf 136: Süleyman Ağa Camii Güney Cephe
- Fotoğraf 137: Süleyman Ağa Camii Güney Cephe
- Fotoğraf 138: Süleyman Ağa Camii Pencere Açıklığı
- Fotoğraf 139: Süleyman Ağa Camii Pencere Açıklığı
- Fotoğraf 140: Süleyman Ağa Camii Minaresi
- Fotoğraf 141: Süleyman Ağa Camii Minare Kaidesi
- Fotoğraf 142: Süleyman Ağa Camii Mihrabı
- Fotoğraf 143: Süleyman Ağa Camii Minberi
- Fotoğraf 144: Süleyman Ağa Camii Kùrsüsü
- Fotoğraf 145: Şems Bezirgân Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 146: Şems Bezirgân Camii Kitabeliği
- Fotoğraf 147: Şems Bezirgân Camii Giriş Cephesi
- Fotoğraf 148: Şems Bezirgân Camii Girişi
- Fotoğraf 149: Şems Bezirgân Camii Kuzey ve Batı Cephe
- Fotoğraf 150: Şems Bezirgân Camii Kadınlar Mahfili (Onarım Öncesi) (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 151: Şems Bezirgan Camii Minaresi
- Fotoğraf 152: Şems Bezirgan Camii Minare Kaidesi
- Fotoğraf 153: Şems Bezirgân Camii Mihrabı ve Minberi
- Fotoğraf 154: Şems Bezirgân Camii Mihrabı
- Fotoğraf 155: Şems Bezirgân Camii Minberi
- Fotoğraf 156: Şems Bezirgân Camii Mezar Kısmı
- Fotoğraf 157: Şems Bezirgân Camii Mezar Kısmı
- Fotoğraf 158: Turabali Mescidi Genel Görüntüsü

- Fotoğraf 159: Turabali Mescidi Son Cemaat Yerinden
- Fotoğraf 160: Turabali Mescidi Batı Cephe
- Fotoğraf 161: Turabali Mescidi Pencerelerinden
- Fotoğraf 162: Turabali Mescidi Güney Cephesi
- Fotoğraf 163: Turabali Mescidi Minaresi
- Fotoğraf 164: Turabali Mescidi Minaresinden
- Fotoğraf 165: Turabali Mescidi Minaresinden
- Fotoğraf 166: Turabali Mescidi Minaresinden
- Fotoğraf 167: Turabali Mescidi İç Mekândan
- Fotoğraf 168: Turabali Mescidi Mihrabı
- Fotoğraf 169: Turabali Mescidi Tuvaletleri
- Fotoğraf 170: Zeliha Hatun Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 171: Zeliha Hatun Camii Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 172: Zeliha Hatun Camii Doğu Cephe
- Fotoğraf 173: Zeliha Hatun Güney Cephesi
- Fotoğraf 174: Zeliha Hatun Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 175: Zeliha Hatun Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 176: Zeliha Hatun Minberi (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 177: Zeliha Hatun Vaaz Kürsüsü (M. Denктаş'tan)
- Fotoğraf 178: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları
- Fotoğraf 179: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları
- Fotoğraf 180: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları
- Fotoğraf 181: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları
- Fotoğraf 182: Anonim Türbe
- Fotoğraf 183: Anonim Türbe Girişinden
- Fotoğraf 184: Anonim Türbe Kitabesi (A. Tekerli'den)
- Fotoğraf 185: Anonim Türbe Giriş Cephesi
- Fotoğraf 186: Anonim Türbe Pencerelerinden (H. YURTTAŞ'tan)
- Fotoğraf 187: Anonim Türbe Baçınilerin Olduğu Düşünülen Bölüm
- Fotoğraf 188: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)
- Fotoğraf 189: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)
- Fotoğraf 190: Arap Baba (Araplık) Türbesi Onarım Çalışmaları

- Fotoğraf 191: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)
- Fotoğraf 192: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)
- Fotoğraf 193: Arap Baba (Araplık) Türbesi Giriş Kapısı
- Fotoğraf 194: Arap Baba (Araplık) Türbesi Giriş Kapısı Detayı
- Fotoğraf 195: Arap Baba (Araplık) Türbesi Giriş Kapısı Detayı
- Fotoğraf 196: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)
- Fotoğraf 197: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)
- Fotoğraf 198: Emir Kamereddin Kümbeti Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 199: Emir Kamereddin Kümbeti Kitabesi
- Fotoğraf 200: Emir Kamereddin Kümbeti Kitabesi
- Fotoğraf 201: Emir Kamereddin Kümbeti Giriş Kapısı
- Fotoğraf 202: Emir Kamereddin Kümbeti Baçini Yuvaları
- Fotoğraf 203: Emir Kamereddin Kümbeti Süslemesiz Cepheler
- Fotoğraf 204: Hacı Mehmed Türbesi Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 205: Hacı Mehmed Türbesi Batı Cephe
- Fotoğraf 206: Hacı Mehmed Türbesi Güney Cephe
- Fotoğraf 207: Hacı Mehmed Türbesi Doğu Cephe
- Fotoğraf 208: Hacı Mehmed Türbesi Giriş Kapısı
- Fotoğraf 209: Hacı Mehmed Türbesi Kitabesi
- Fotoğraf 210: Hacı Mehmed Türbesi Sandukalar
- Fotoğraf 211: Hoca Mercan Türbesi Kalıntıları
- Fotoğraf 212: Hoca Mercan Türbesi Kalıntıları
- Fotoğraf 213: Hüseyin Gazi Türbesi
- Fotoğraf 214: Hüseyin Gazi Türbesi
- Fotoğraf 215: Hüseyin Gazi Türbesi Yazıtı
- Fotoğraf 216: Hüseyin Gazi Türbesi
- Fotoğraf 217: Hüseyin Gazi Mezarı
- Fotoğraf 218: Naib Kümbeti Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 219: Naib Kümbeti Genel Görüntüsü
- Fotoğraf 220: Naib Kümbeti Kitabesi
- Fotoğraf 221: Naib Kümbeti Kitabesi
- Fotoğraf 222: Naib Kümbeti Kitabesi

- Fotoğraf 223: Naib Kümbeti Sandukası
 Fotoğraf 224: Naib Kümbeti Sandukası
 Fotoğraf 225: Kadı İskender Türbesi
 Fotoğraf 226: Kadı İskender Türbesi Tonoz İzleri
 Fotoğraf 227: Kadı İskender Türbesi Tonoz İzleri
 Fotoğraf 228: Kadı İskender Türbesi Pencere Nişi
 Fotoğraf 229: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti
 Fotoğraf 230: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Kitabesi
 Fotoğraf 231: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Girişi
 Fotoğraf 232: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Girişi
 Fotoğraf 233: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Sandukalar
 Fotoğraf 234: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Avlusu
 Fotoğraf 235: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Girişi
 Fotoğraf 236: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Girişinden
 Fotoğraf 237: Saracın Türbesi
 Fotoğraf 238: Saracın Türbesi
 Fotoğraf 239: Sinaniye Hatun Türbesi Kalıntıları
 Fotoğraf 240: Sinaniye Hatun Türbesi Kalıntıları
 Fotoğraf 241: Sinaniye Hatun Türbesi Kalıntıları
 Fotoğraf 242: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi
 Fotoğraf 243: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Kitabesinden
 Fotoğraf 244: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Kitabesinden
 Fotoğraf 245: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Giriş Cephesi
 Fotoğraf 246: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Giriş Cephesi
 Fotoğraf 247: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Cephe Süslemeleri
 Fotoğraf 248: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Cephe Süslemeleri
 Fotoğraf 249: Eski Bedesten (N. Sakaoğlu'ndan)
 Fotoğraf 250: Aşağı Hamam Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 251: Aşağı Hamam Genel Görüntüsü
 Fotoğraf 252: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü
 Fotoğraf 253: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü Kubbesi
 Fotoğraf 254: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü

Fotoğraf 255: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü Fıskiyeli Havuzu

Fotoğraf 256: Aşağı Hamam Ilıklık Bölümü

Fotoğraf 257: Aşağı Hamam Ilıklık Bölümü

Fotoğraf 258: Aşağı Hamam Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 259: Aşağı Hamam Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 260: Aşağı Hamam Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 261: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 262: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 263: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 264: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 265: Aşağı Hamam Köprüsü

Fotoğraf 266: Aşağı Hamam Köprüsü Kitabesi

Fotoğraf 267: Aşağı Hamam Köprüsü Kitabesi

Fotoğraf 268: Aşağı Hamam Köprüsü

Fotoğraf 269: Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 270: Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 271: Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 272: Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 273: Abuçimen Camii Çeşmesi

Fotoğraf 274: Abuçimen Camii Çeşmesi

Fotoğraf 275: Ahmet Şah Suyu Çeşmesi

Fotoğraf 276: Esat Bey Çeşmesi

Fotoğraf 277: Hafizli Konağı Çeşmesi

Fotoğraf 278: Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi

Fotoğraf 279: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 280: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 281: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 282: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

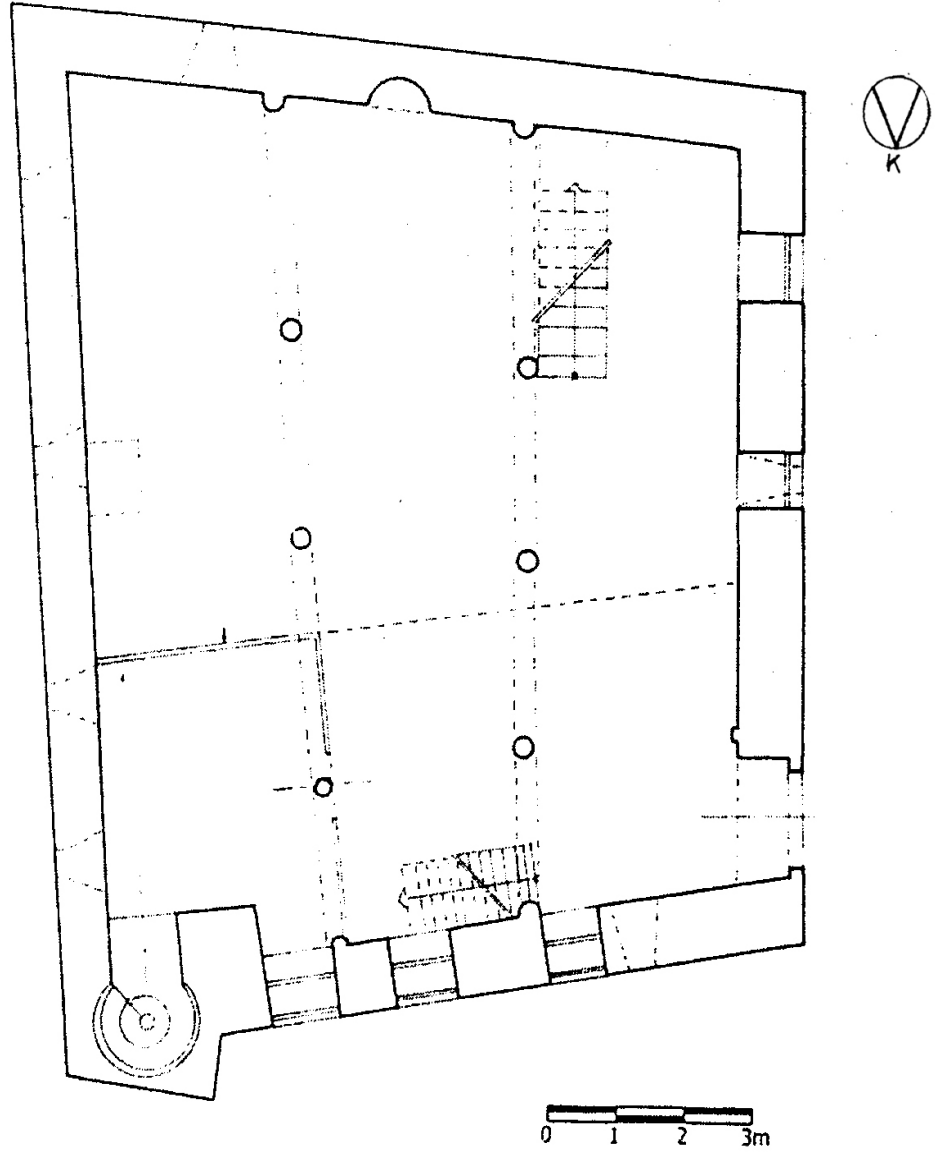
Fotoğraf 283: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 284: Aşağı Kilise Kalıntıları

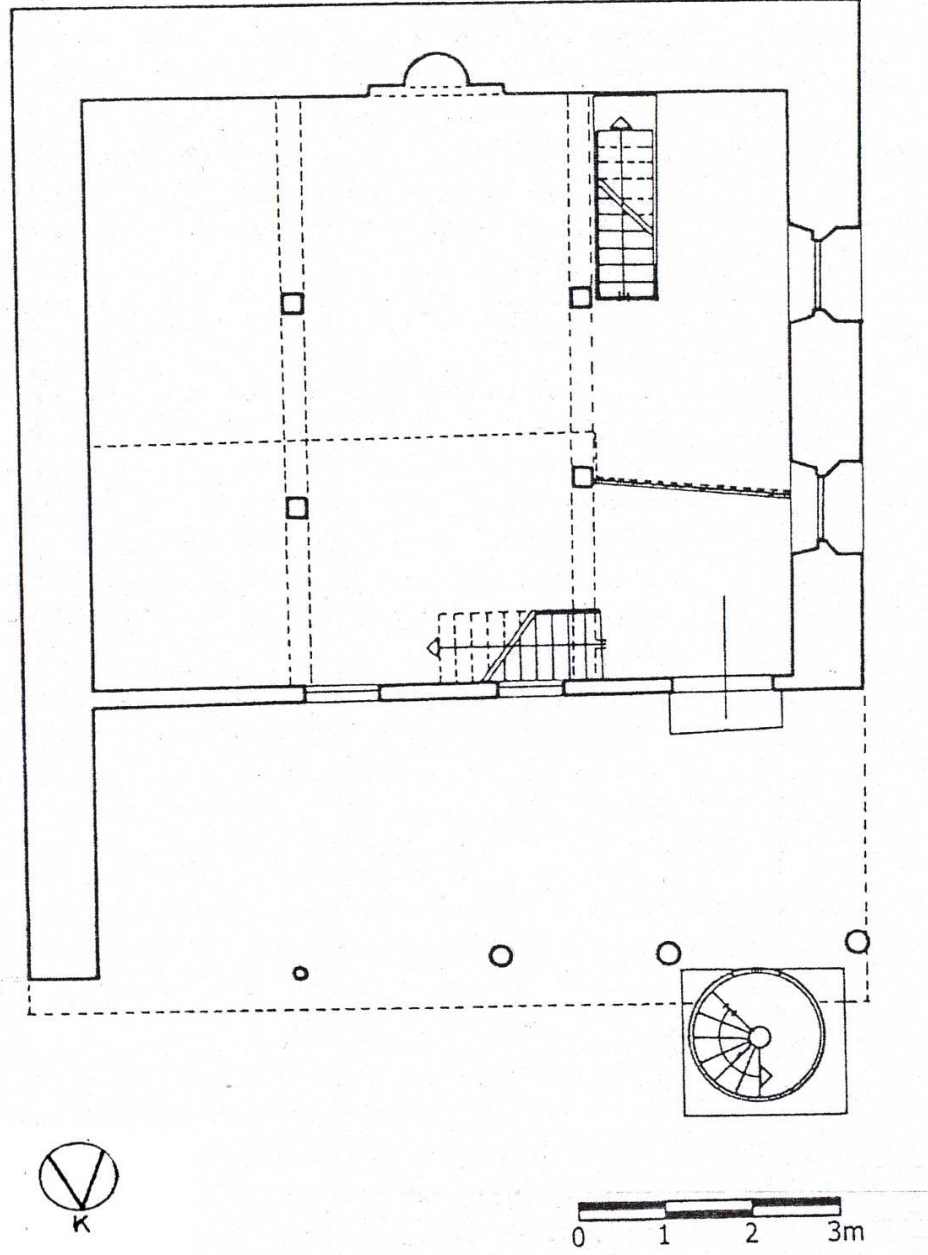
Fotoğraf 285: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 286: Aşağı Kilise Kalıntıları

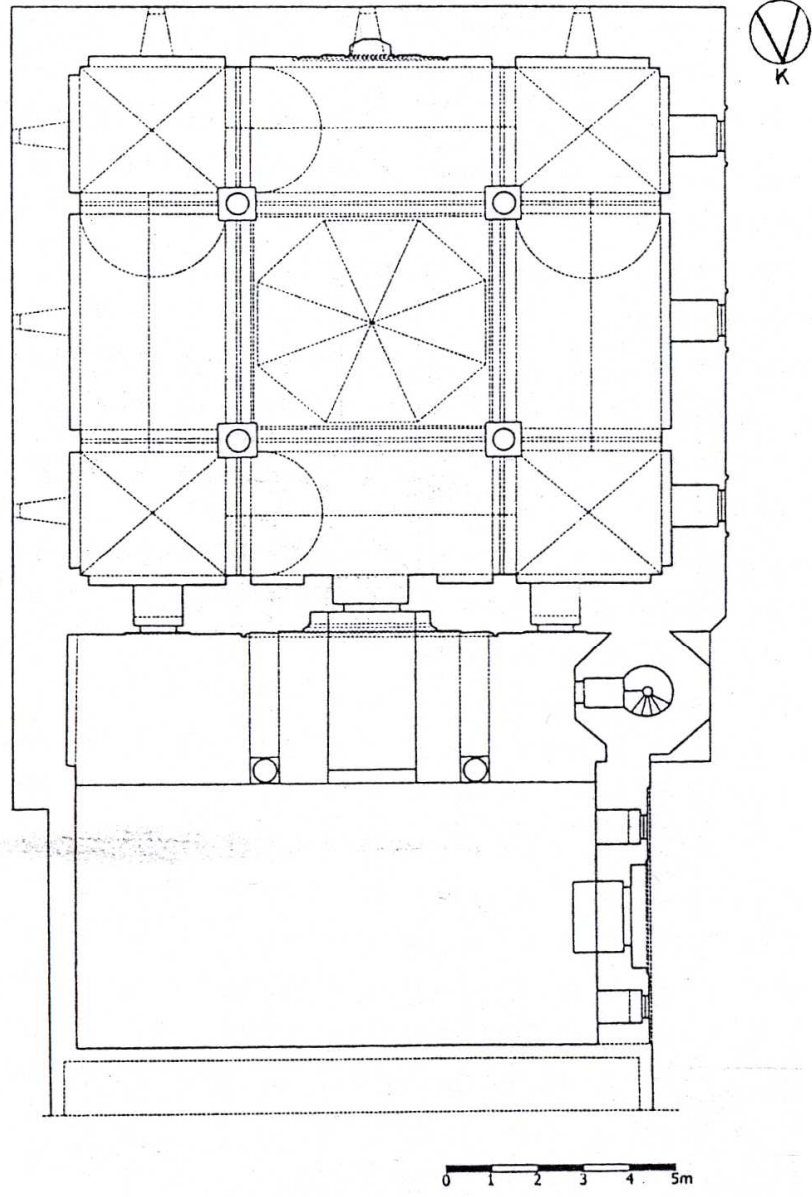
- Fotoğraf 287: Aşağı Kilise Kalıntıları
- Fotoğraf 288: Yukarı Kilise
- Fotoğraf 289: Yukarı Kilise Narteks Bölümü
- Fotoğraf 290: Yukarı Kilise Narteks Bölümü
- Fotoğraf 291: Yukarı Kilise Narteks Bölümünden
- Fotoğraf 292: Yukarı Kilise Narteks Bölümünden
- Fotoğraf 293: Yukarı Kilise Narteks Bölümünden
- Fotoğraf 294: Yukarı Kilise Narteks Bölümü Döşemesi
- Fotoğraf 295: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme
- Fotoğraf 296: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme
- Fotoğraf 297: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme
- Fotoğraf 298: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme
- Fotoğraf 299: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme
- Fotoğraf 300: Yukarı Kilise Apsis Nişleri
- Fotoğraf 301: Yukarı Kilise Apsis Nişleri
- Fotoğraf 302: Diplehan Kalıntıları
- Fotoğraf 303: Diplehan Kalıntıları
- Fotoğraf 304: Diplehan Kalıntıları
- Fotoğraf 305: Diplehan Kalıntıları
- Fotoğraf 306: Diplehan Kalıntıları (R. Özeygün'den)
- Fotoğraf 307: Diplehan Kalıntıları
- Fotoğraf 308: Burmahan Kalıntıları
- Fotoğraf 309: Burmahan Kalıntıları (R. Özeygün'den)
- Fotoğraf 310: Handere (Mirçinge) Hanı
- Fotoğraf 311: Handere (Mirçinge) Hanı
- Fotoğraf 312: Kız Köprüsü
- Fotoğraf 313: Mirçinge Köprüsü
- Fotoğraf 314: Nih Çayı Köprüsü
- Fotoğraf 315: Kantepe Camii
- Fotoğraf 316: Kantepe Camii İçerisindeki Mezar

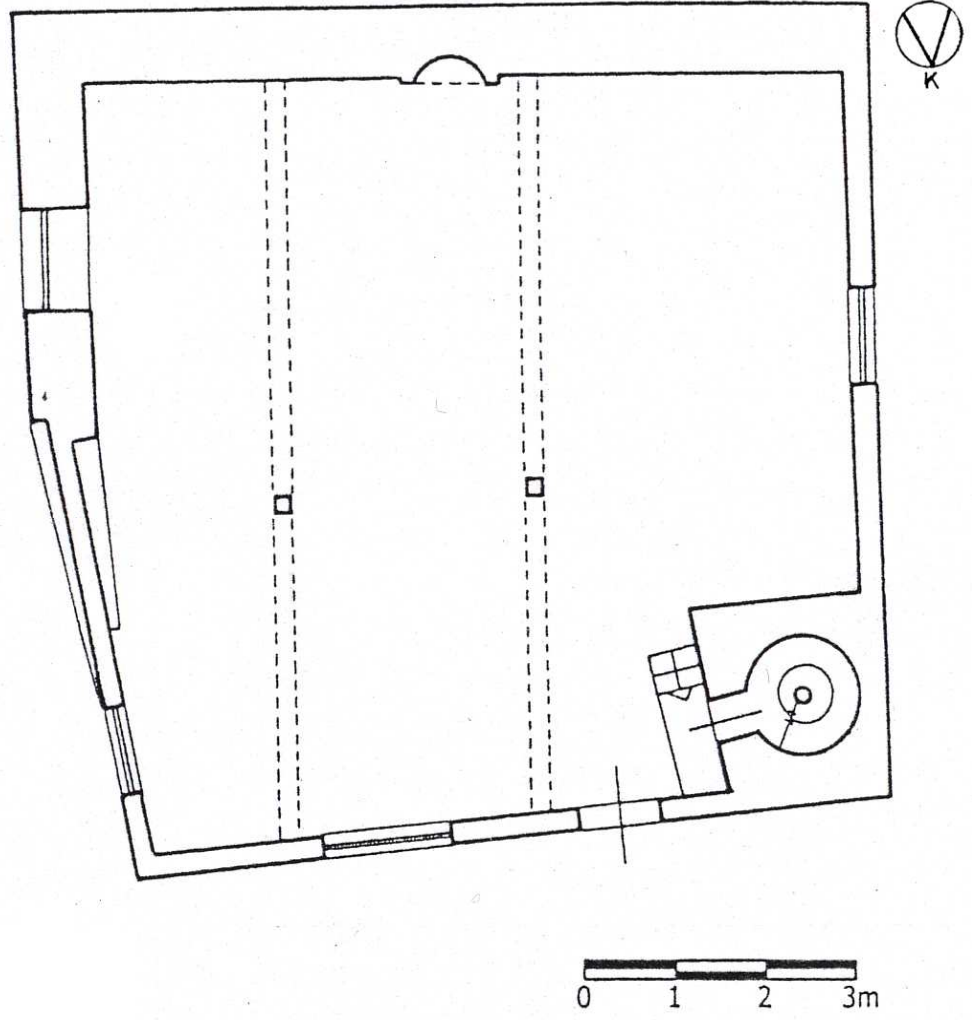
Çizim 1: Abuçimen Camii Planı (M. Denктаş'tan)

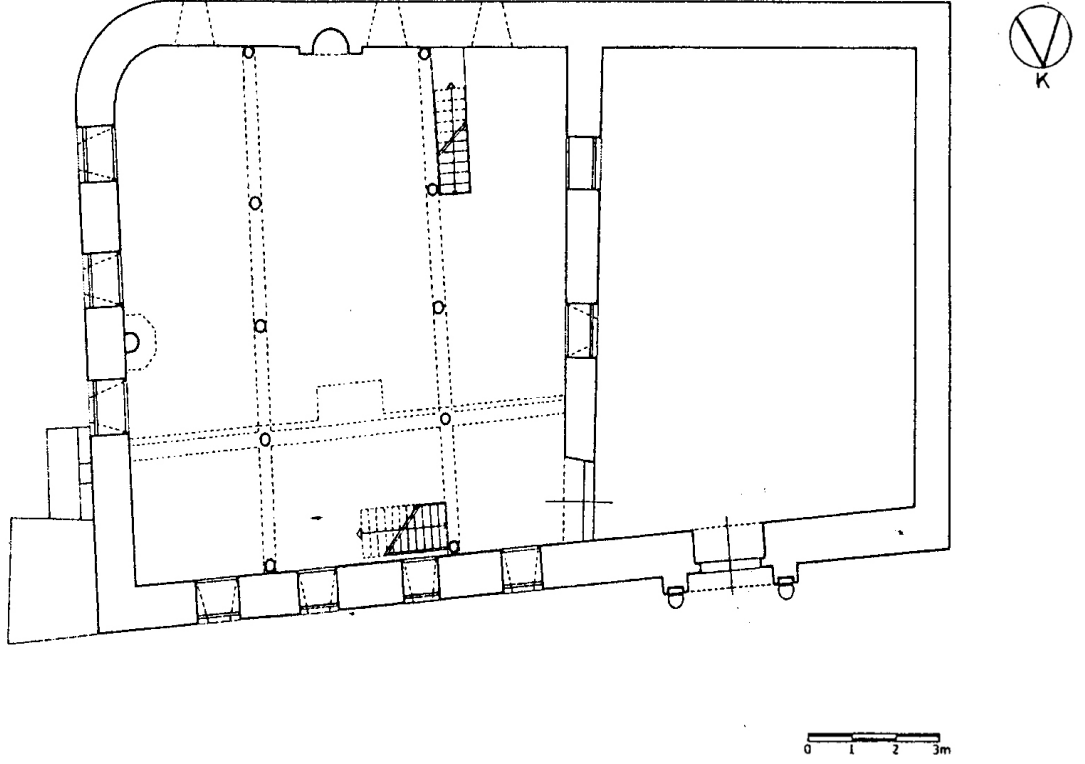
Çizim 2: Ahmet Paşa Camii Planı (M. Denктаş'tan)

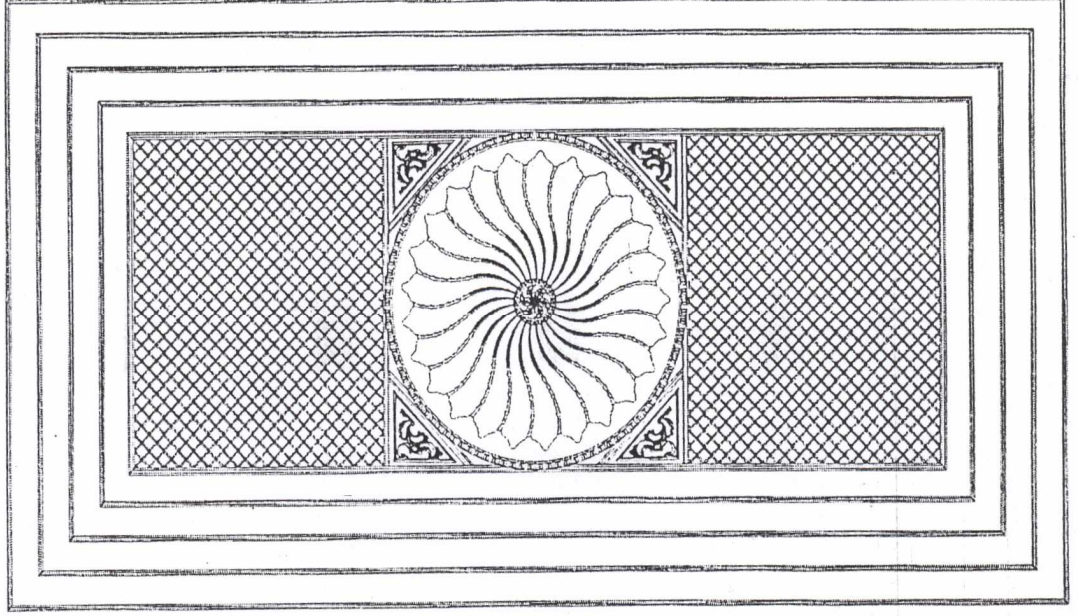
Çizim 3: Cedit Paşa Camii Planı (M. Denктаş'tan)

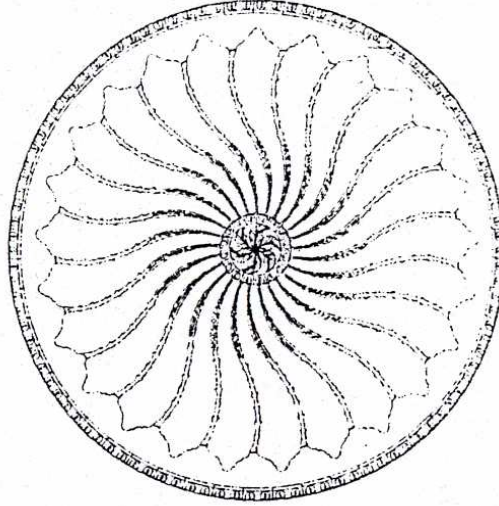
Çizim 4: Celdek Camii Planı (M. Denктаş'tan)

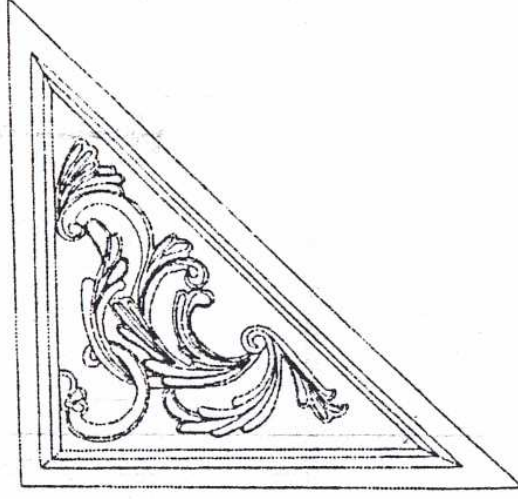
Çizim 5: Gökçe Camii Planı (M. Denктаş'tan)

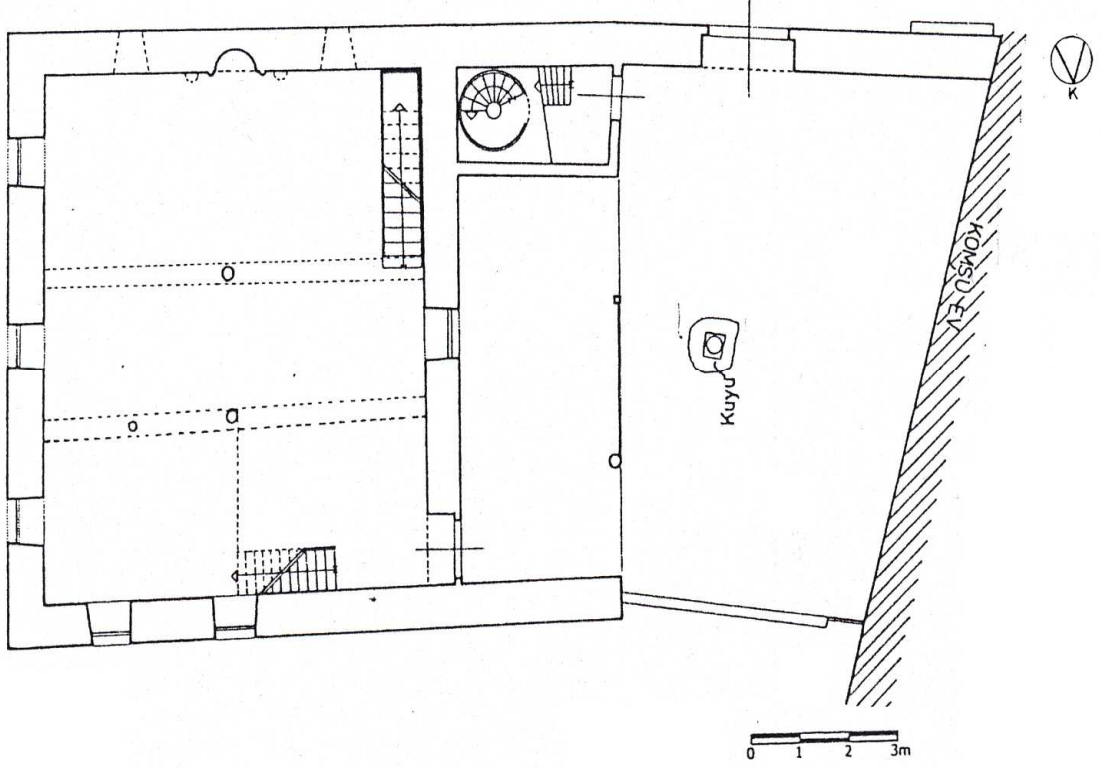
Çizim 6: Gökçe Camii Tavan Çizimi (M. Denктаş'tan)

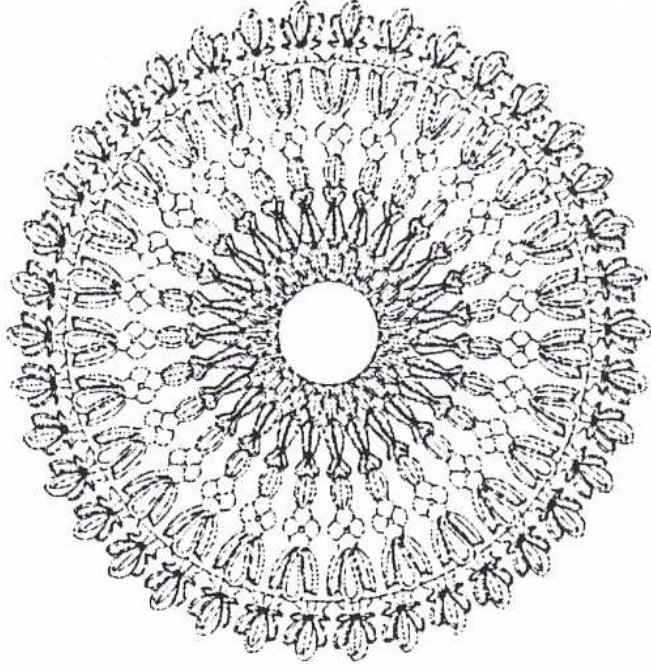
Çizim 7: Gökçe Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)

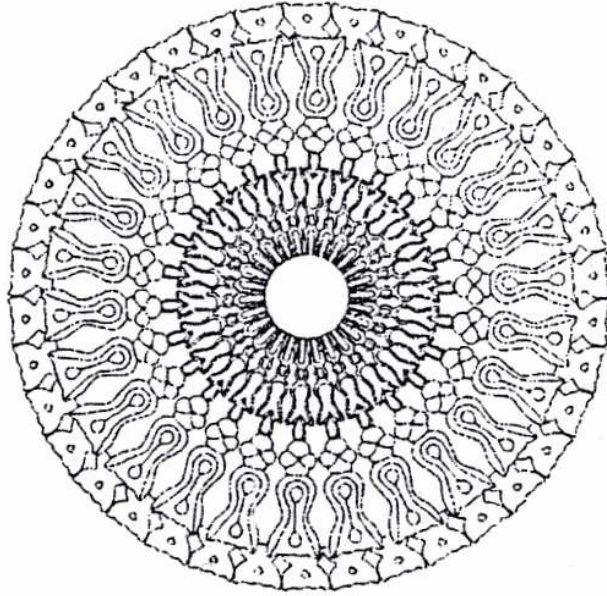
Çizim 8: Gökçe Camii Minber Detayı (M. Denктаş'tan)

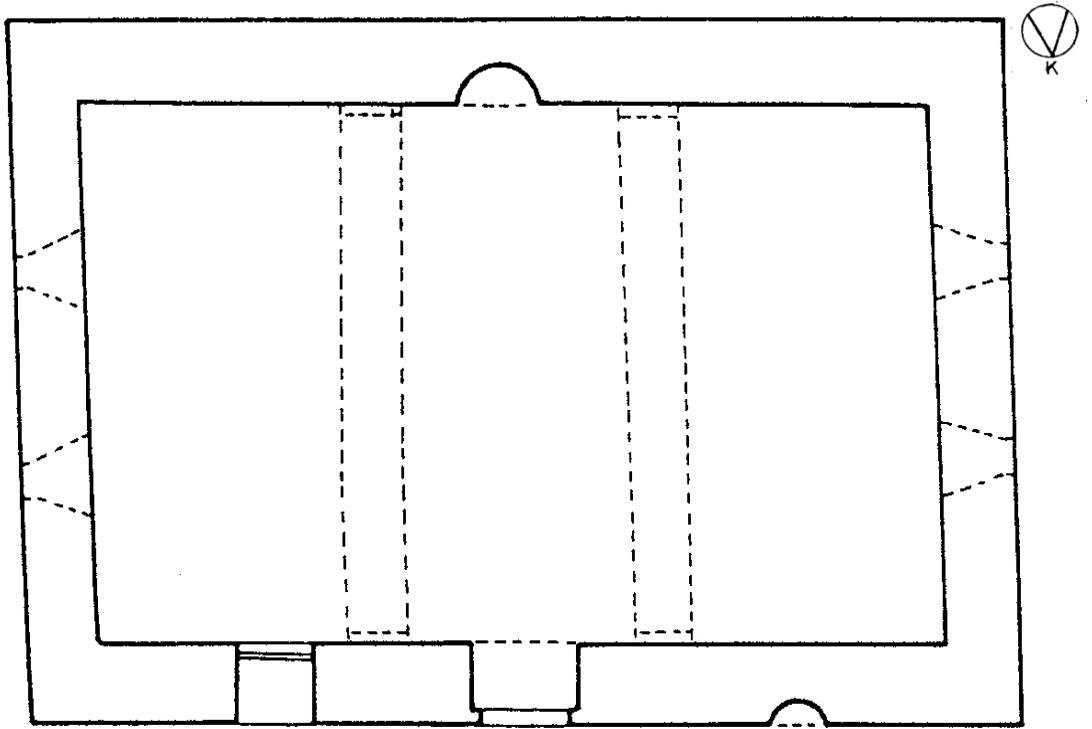
Çizim 9: Güllübağ Camii Planı (M. Denктаş'tan)

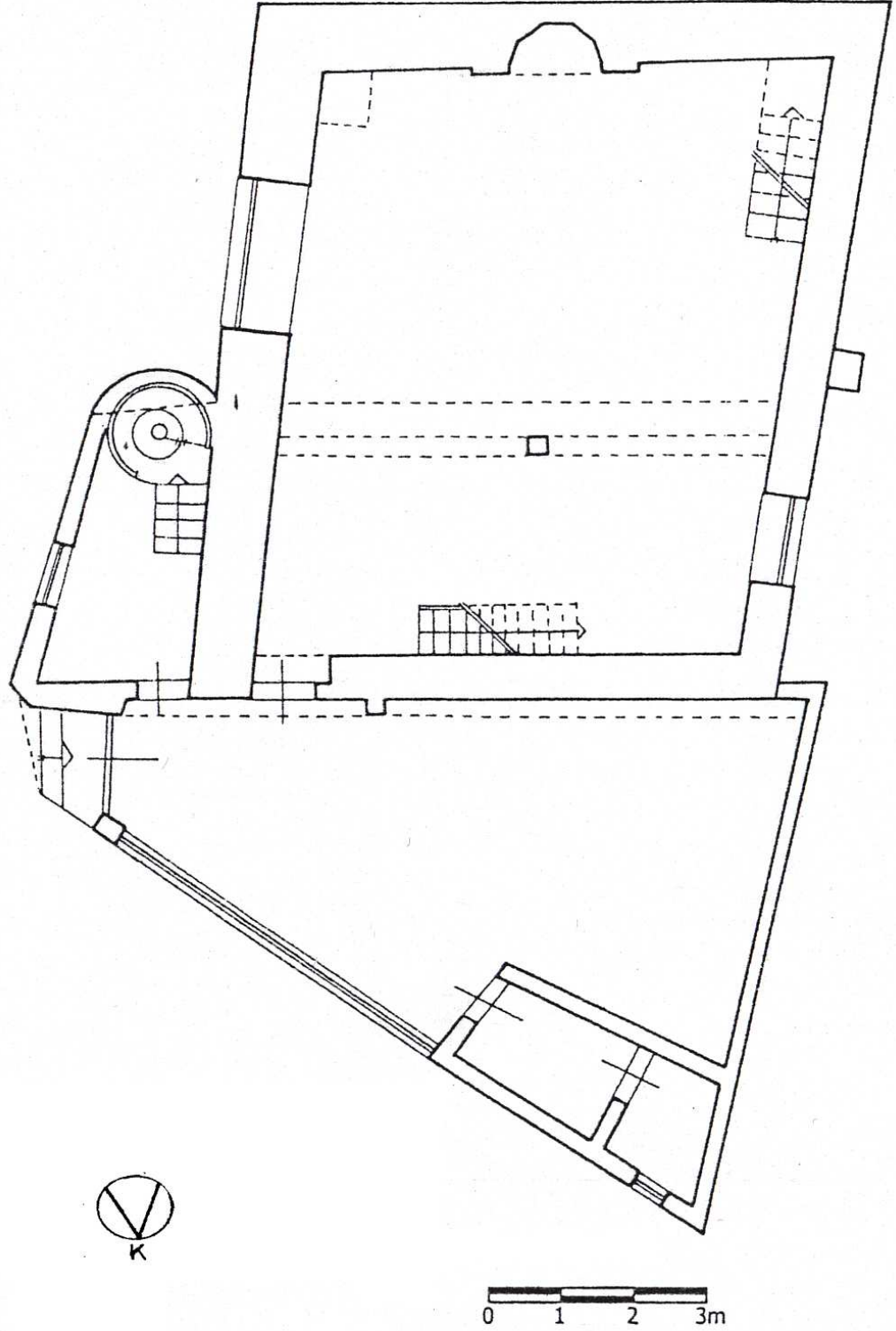
Çizim 10: Güllübağ Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)

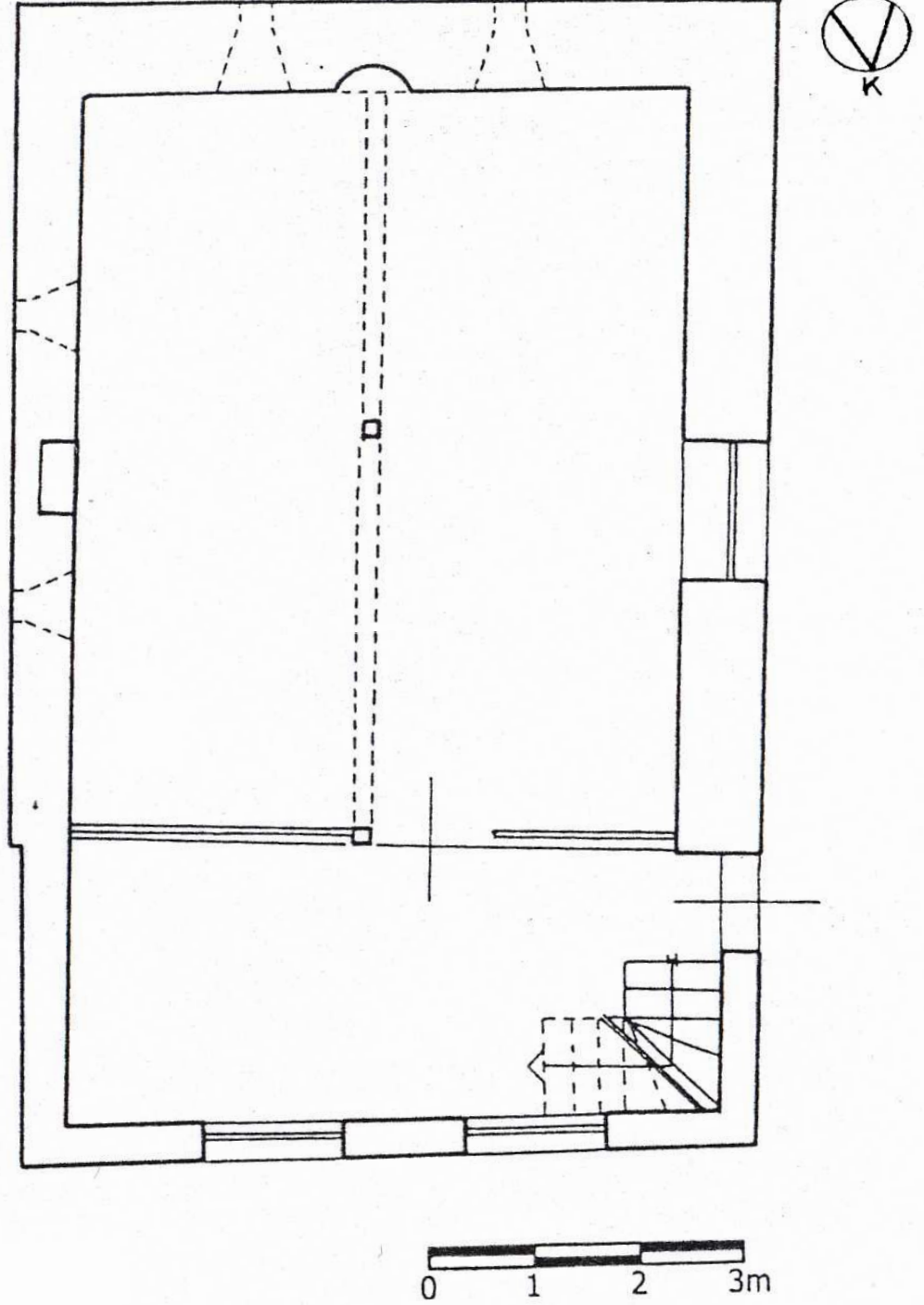
Çizim 11: Güllübağ Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)

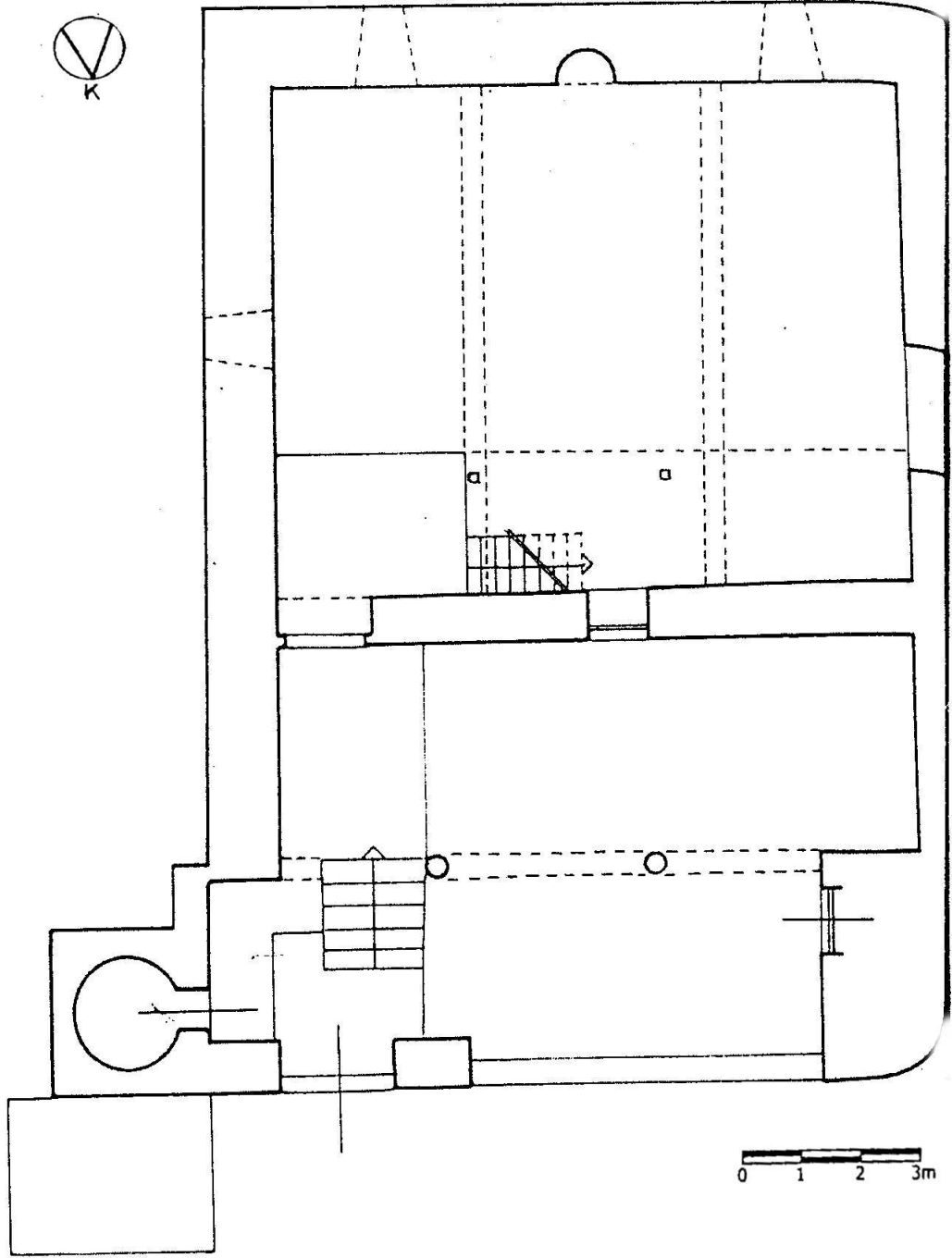
Çizim 12: Hacı Osman Mescidi Planı (M. Denктаş'tan)

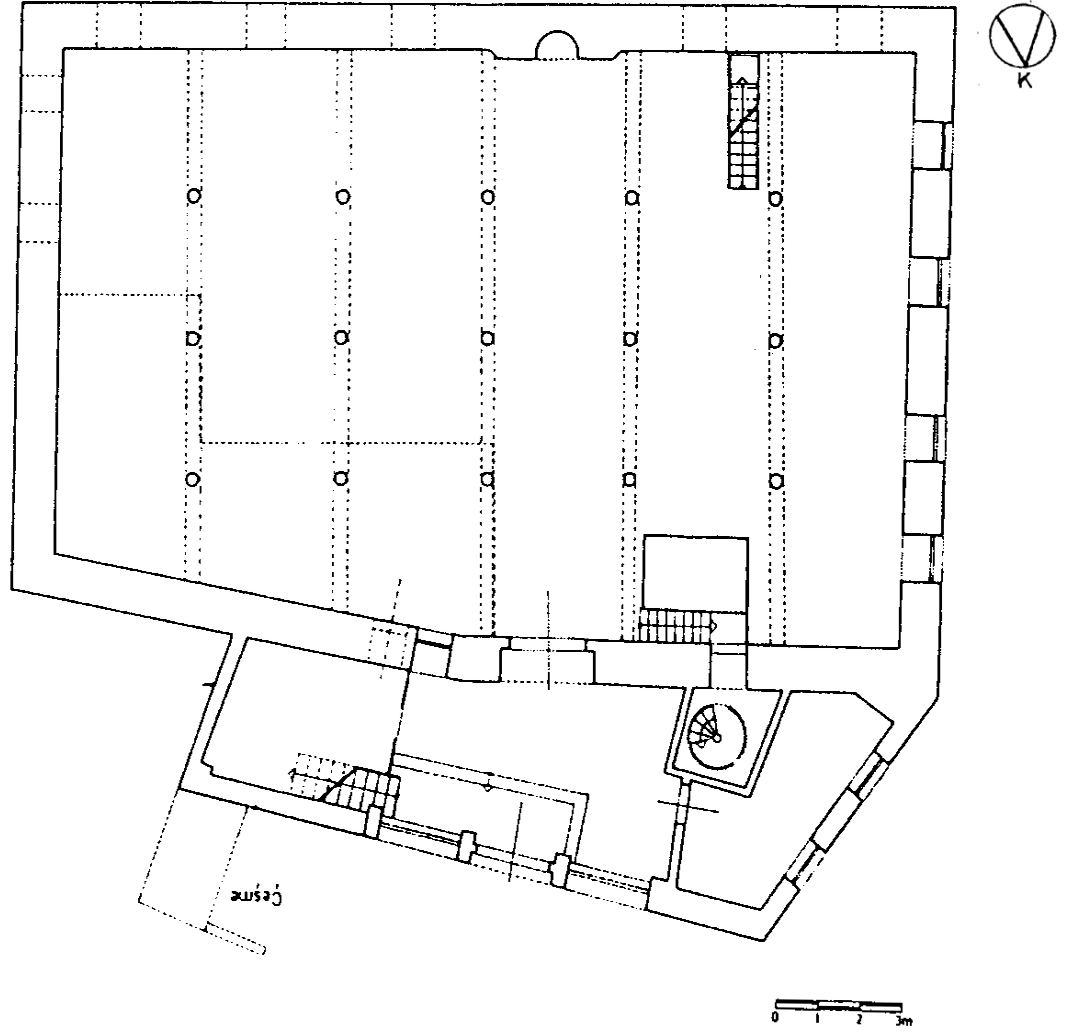
Çizim 13: Hatipoğlu Camii Planı (M. Denктаş'tan)

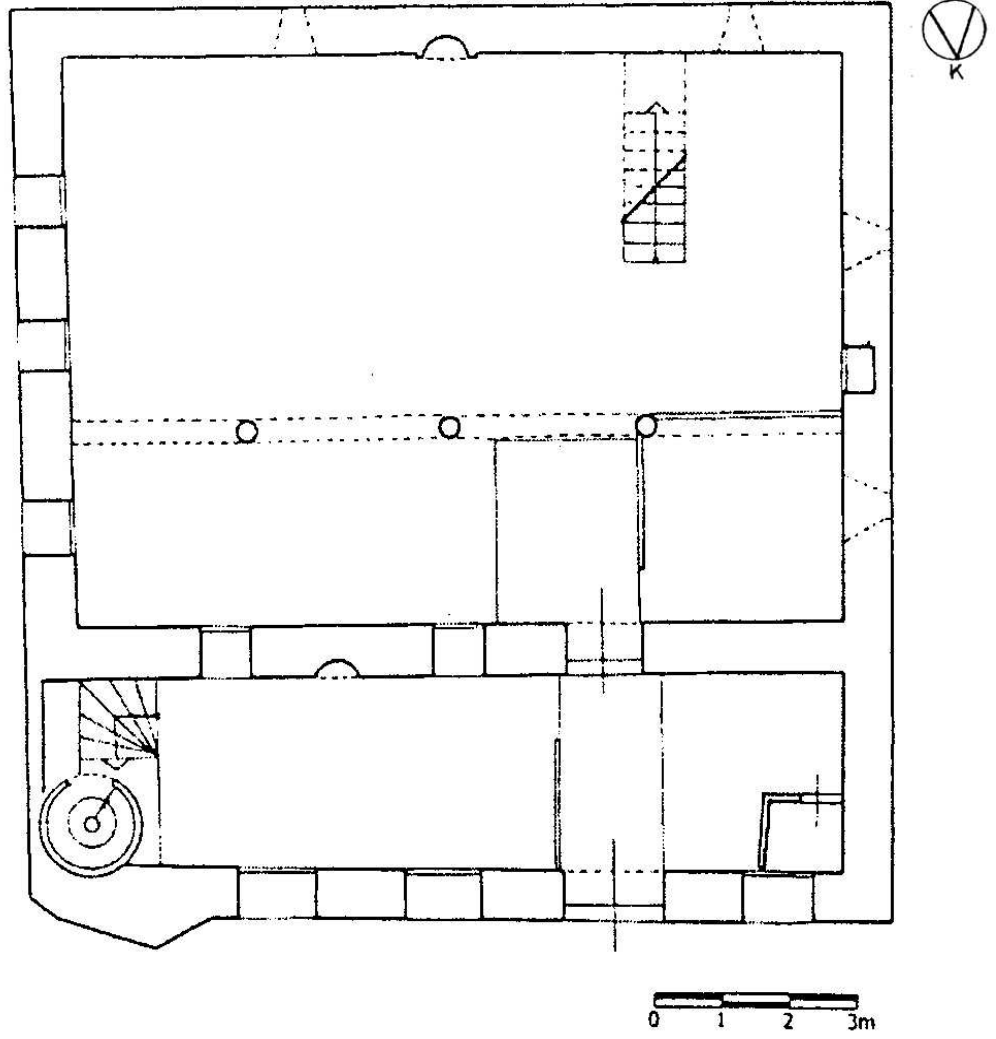
Çizim 14: Kara Mahmut Mescidi Planı (M. Denктаş'tan)

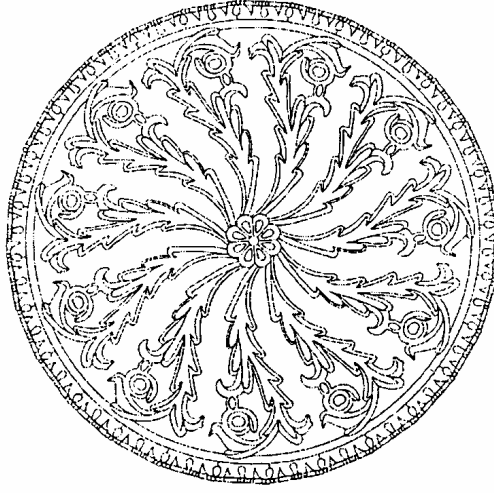
Çizim 15: Koca Paşa (Saray) Camii Planı (M. Denктаş'tan)

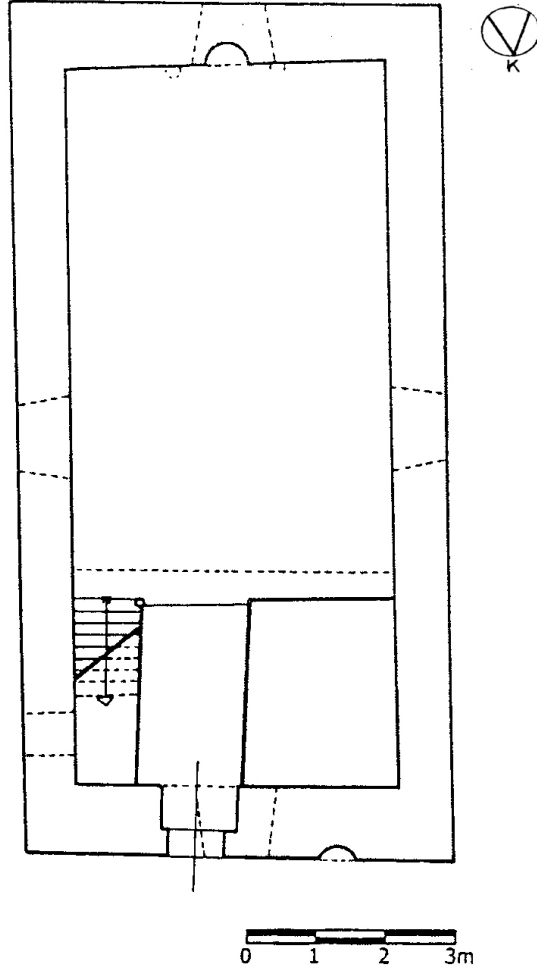
Çizim 16: Kültür Camii Planı (M. Denктаş'tan)

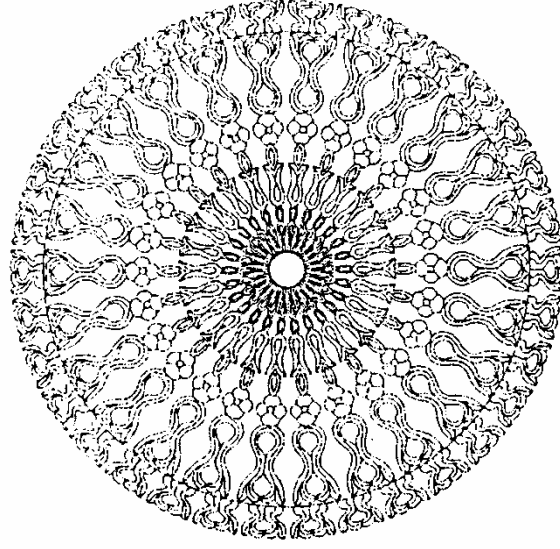
Çizim 17: Süleyman Ağa Camii Planı (M. Denктаş'tan)

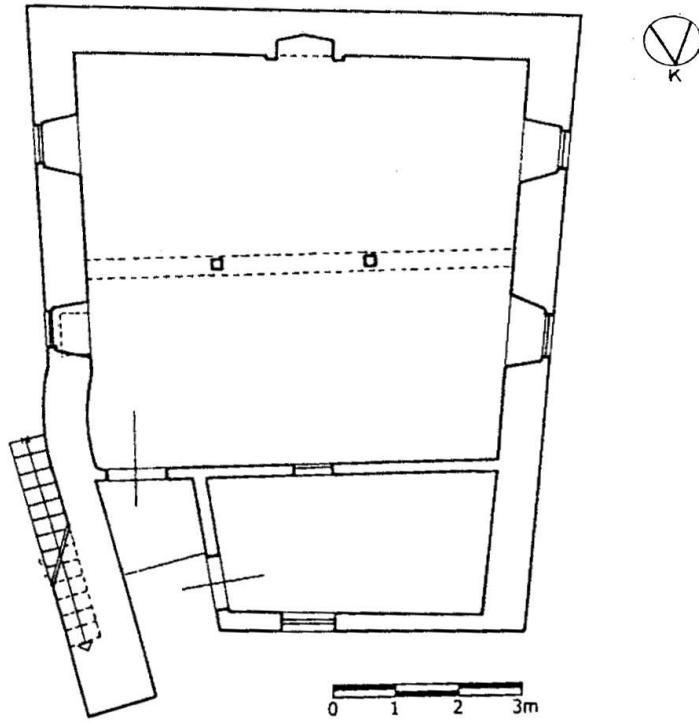
Çizim 18: Süleymanağa Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)

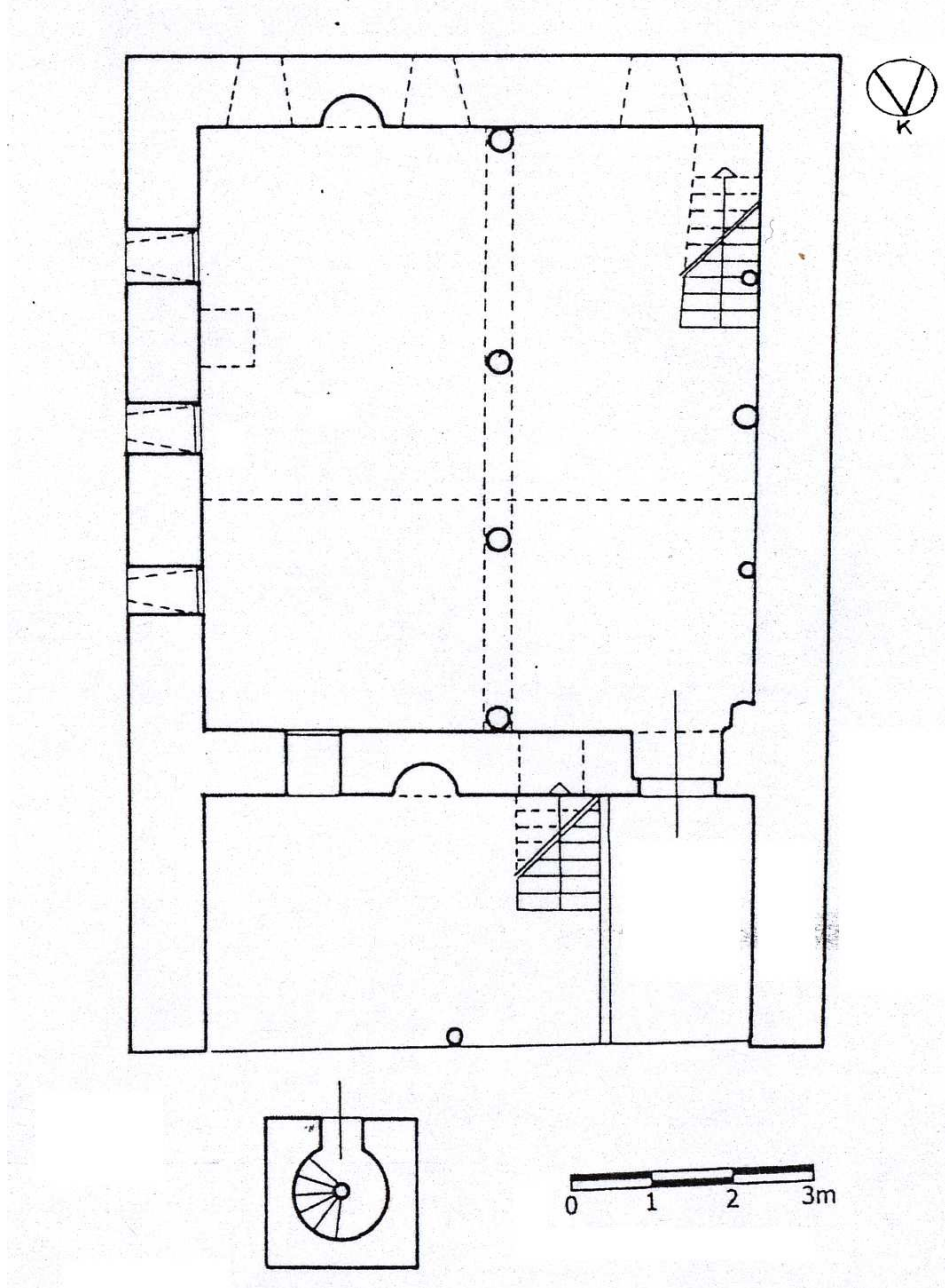
Çizim 19: Şems Bezirgân Camii Planı (M. Denктаş'tan)

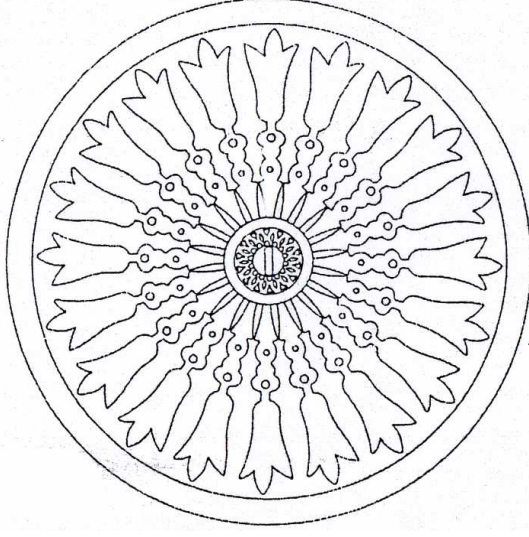
Çizim 20: Şems Bezirgân Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)

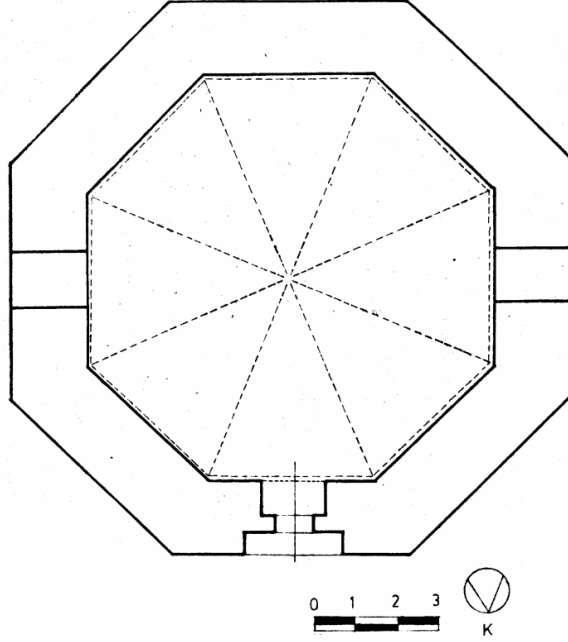
Çizim 21: Turabali Mescidi Planı (M. Denктаş'tan)

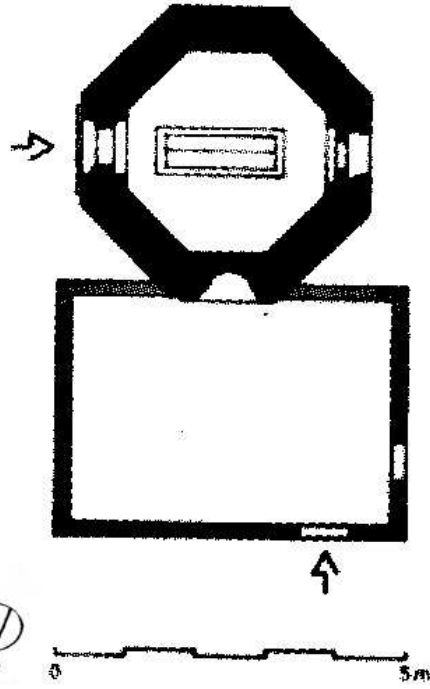
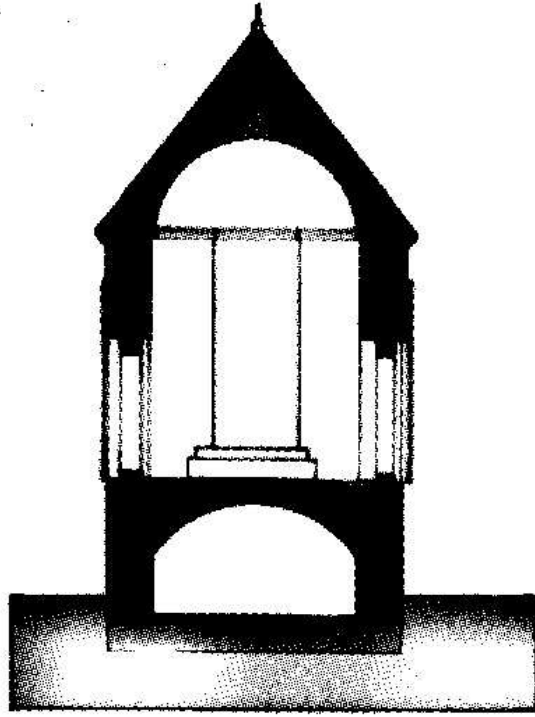
Çizim 22: Zeliha Hatun Camii Planı (M. Denктаş'tan)

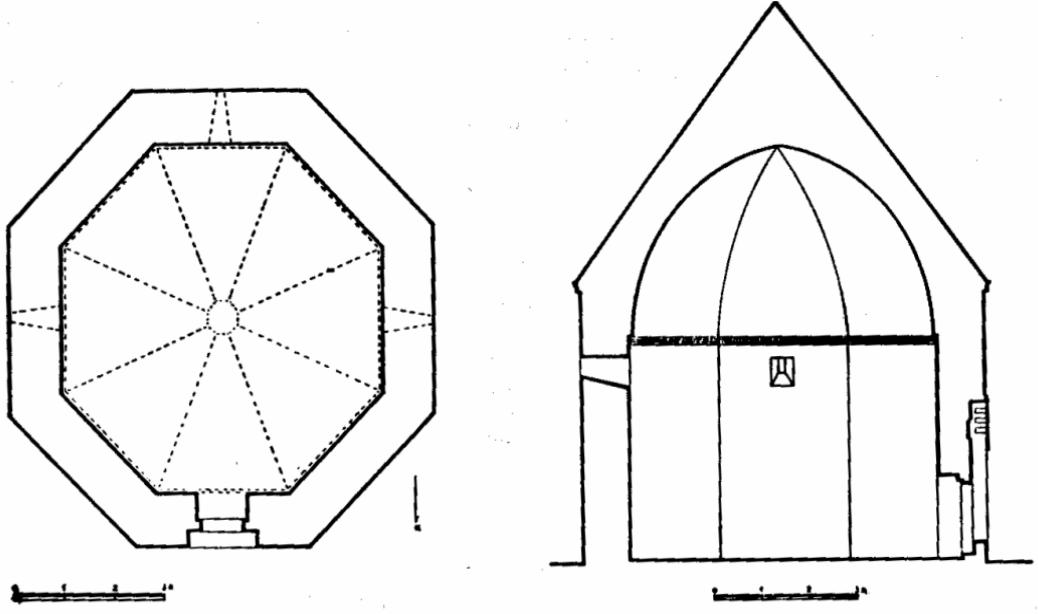
Çizim 23: Zeliha Hatun Camii Tavan Göbeği (M. Denктаş'tan)

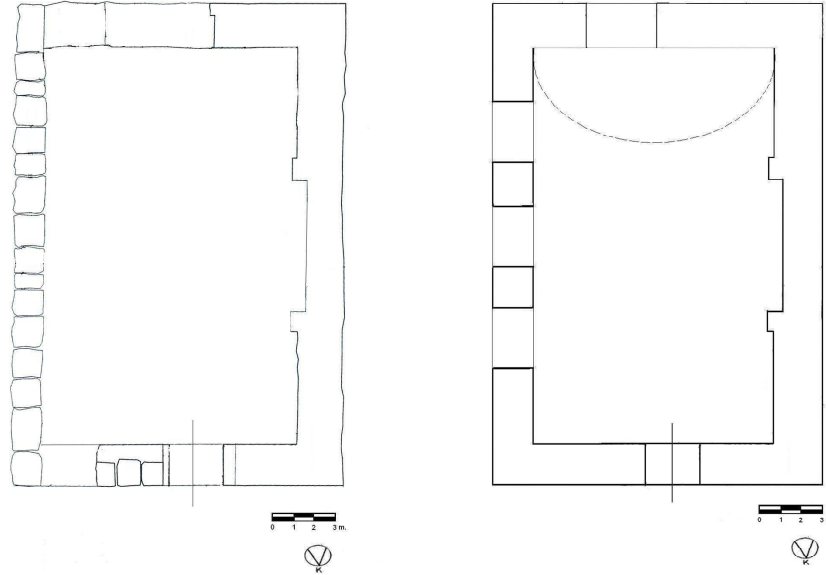
Çizim 24: Anonim Türbe Planı (A. Tekerli'den)

Çizim 25: Arap Baba (Araplık) Türbesi Plan ve Kesiti (N. Sakaoğlu'ndan)

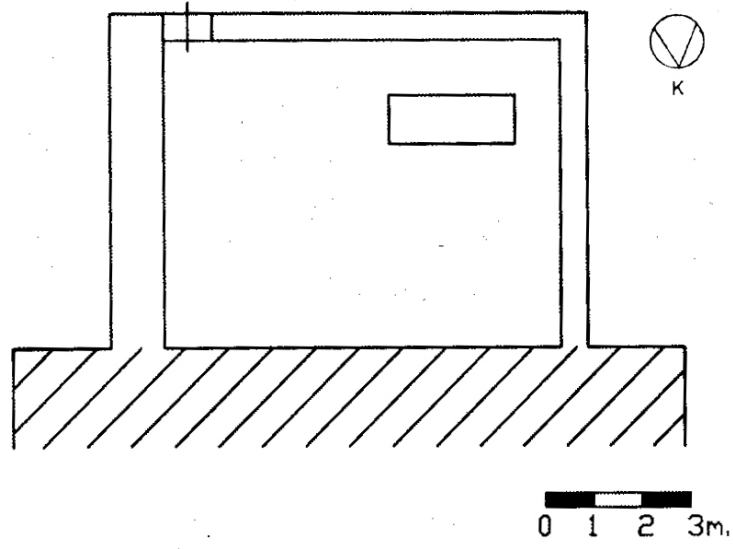
Çizim 26: Emir Kamereddin (Emir Hacı) Türbesi Plan ve Kesiti (H. Önkal'dan)

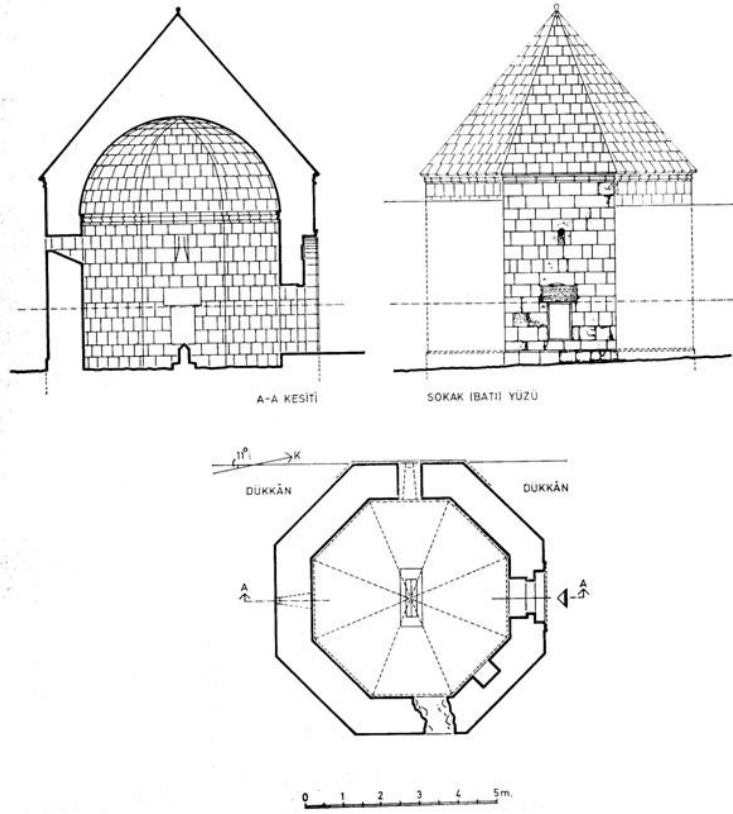
Restorasyon Öncesi

Restorasyon Sonrası

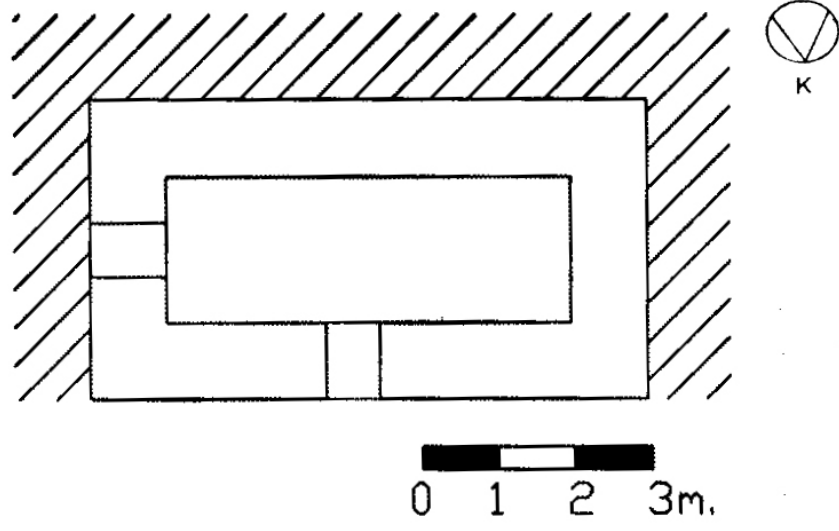
Çizim 27: Hacı Mehmet Türbesi Restorasyon Öncesi ve Sonrası Planları (V. G. M.'den İşlenerek)

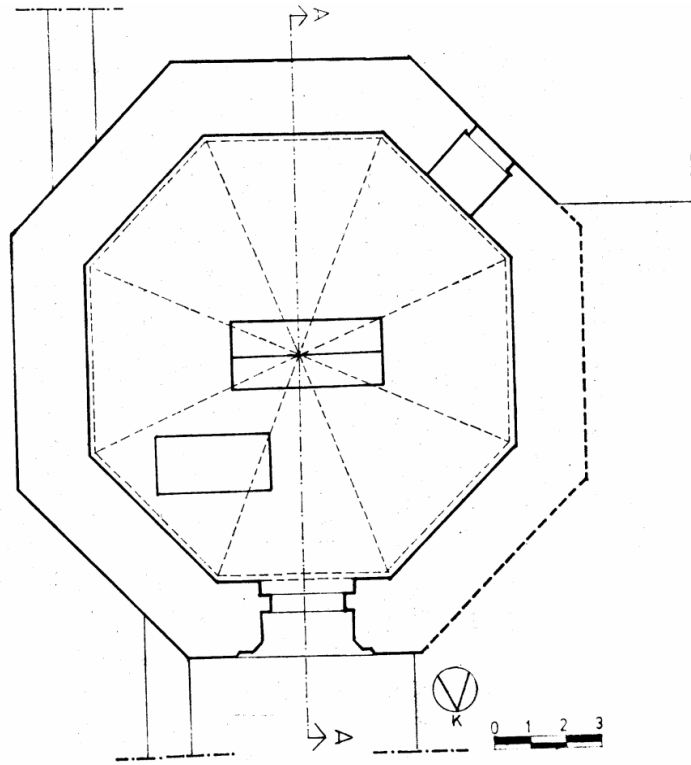
Çizim 28: Hüseyin Gazi Türbesi Planı

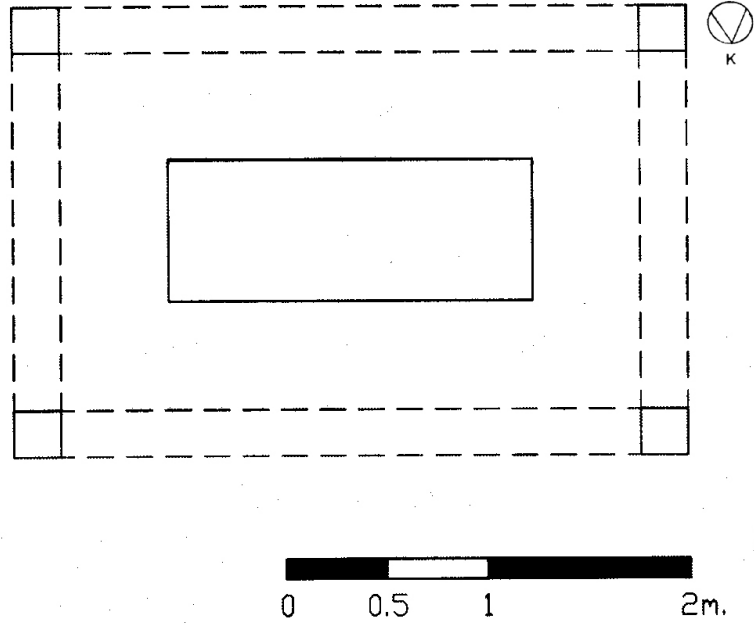
Çizim 29: Naib Kümbeti Planı ve Kesiti (O. C. Tuncer'den)

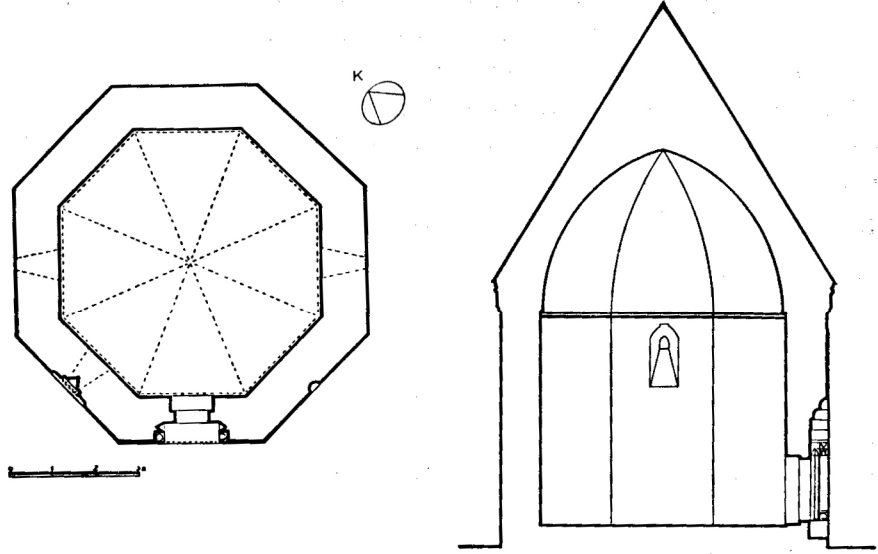
Çizim 30: Kadı İskender Türbesi Planı

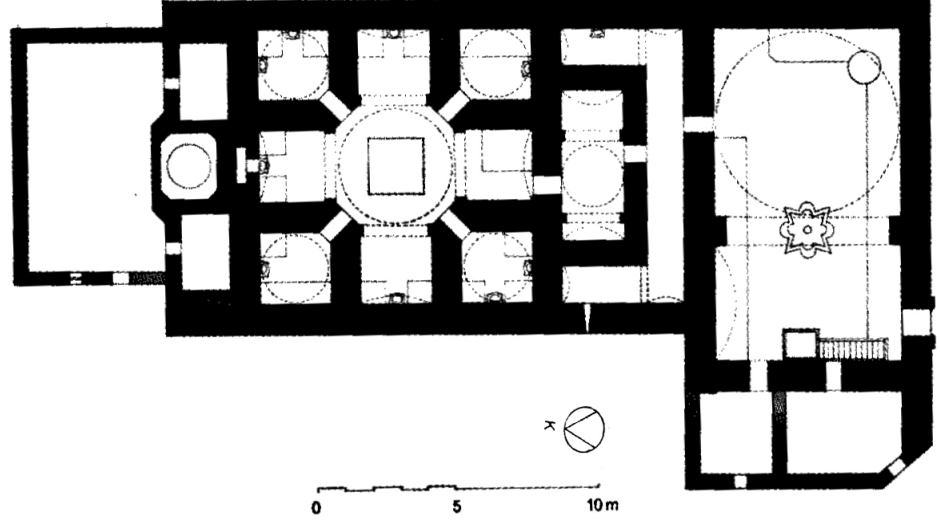
Çizim 31: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Planı (A. Tekerli'den İşlenerek)

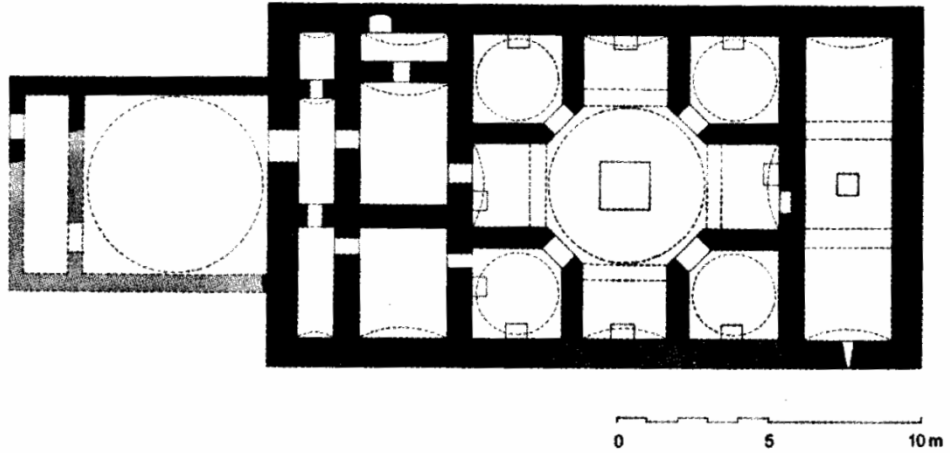
Çizim 32: Saracın Türbesi Planı

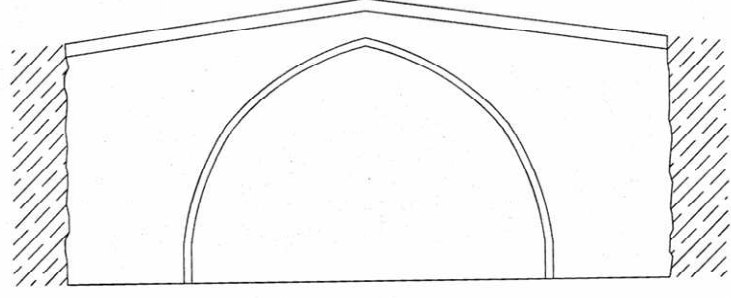
Çizim 33: Sitte Melik (Şahin Şah) Türbesi Plan ve Kesiti (H. Önkal'dan)

Çizim 34: Aşağı Hamam Planı (N. Sakaoğlu'ndan)

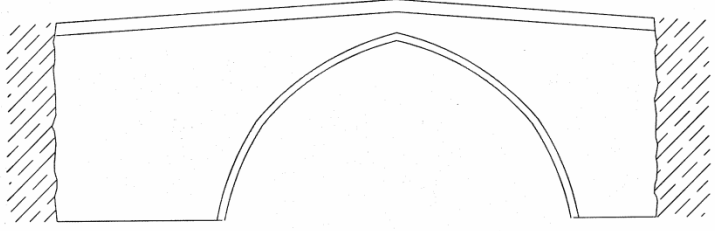

Çizim 35: Behramşah Hamam Planı (N. Sakaoğlu'ndan)

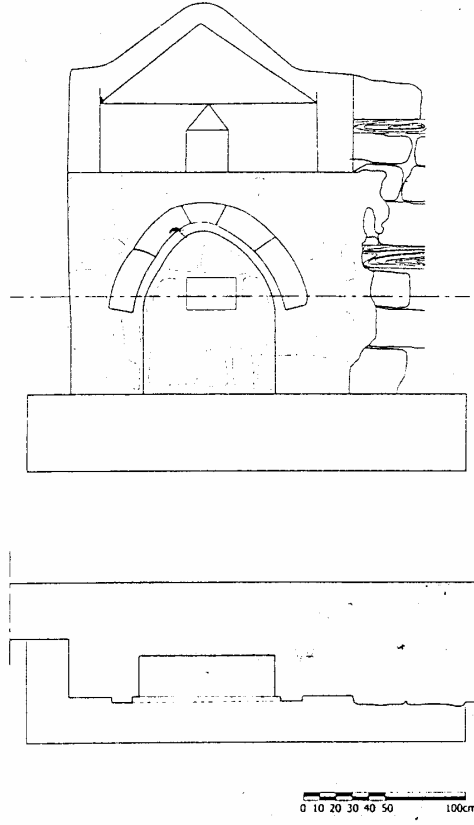
0 1 2 3 4 5m.

Çizim 36: Aşağı Hamam Köprüsü

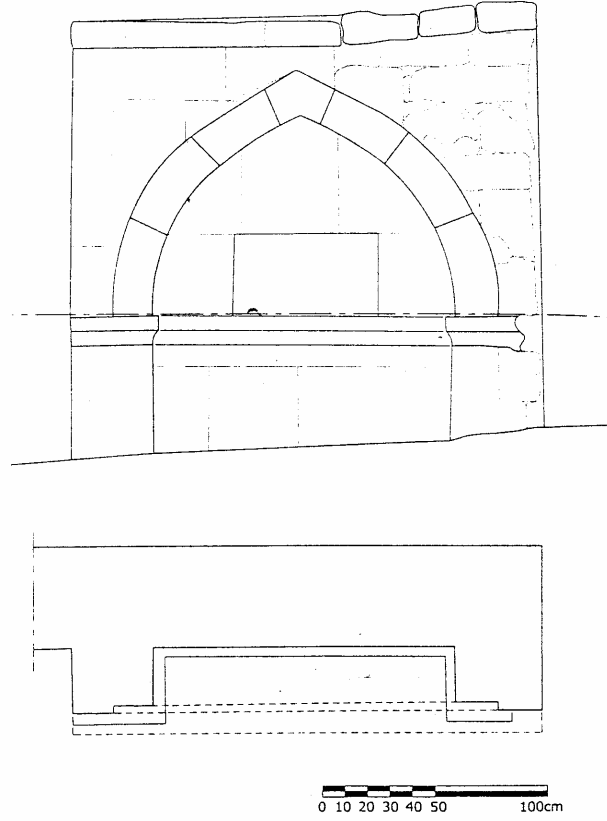

0 1 2 3 4 5m.

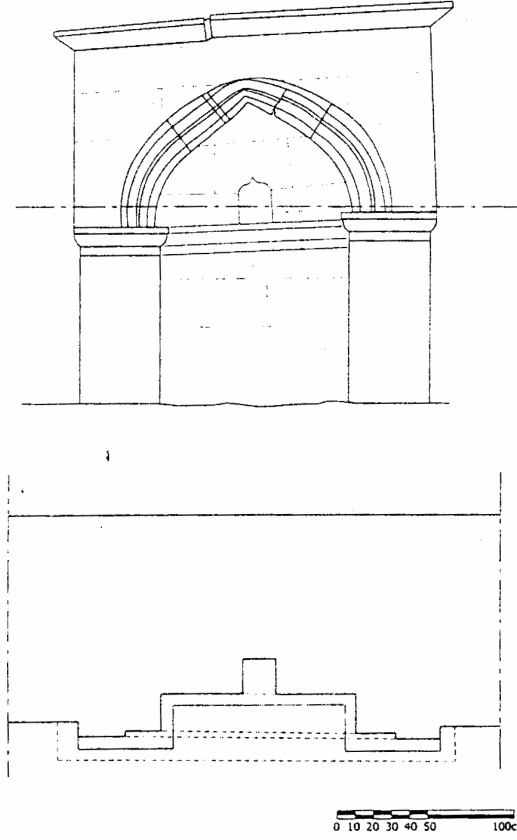
Çizim 37: Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

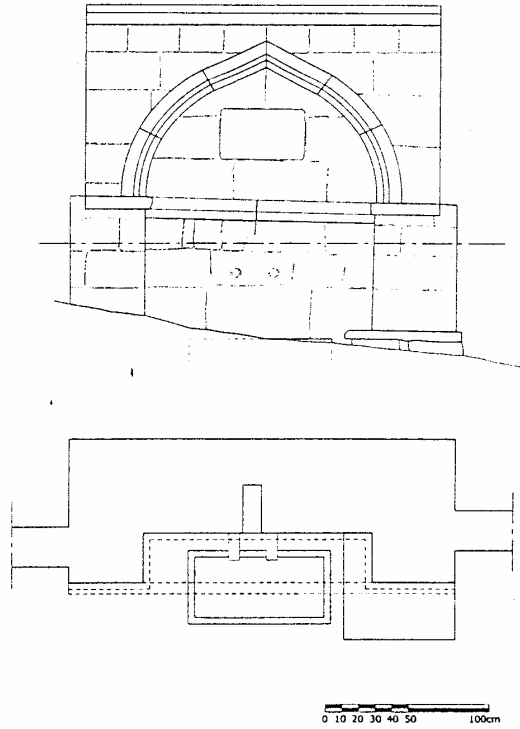
Çizim 38: Abu Çimen Mahallesi Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)

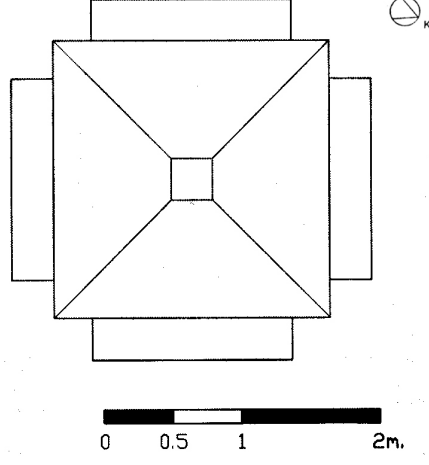
Çizim 39: Esat Bey Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)

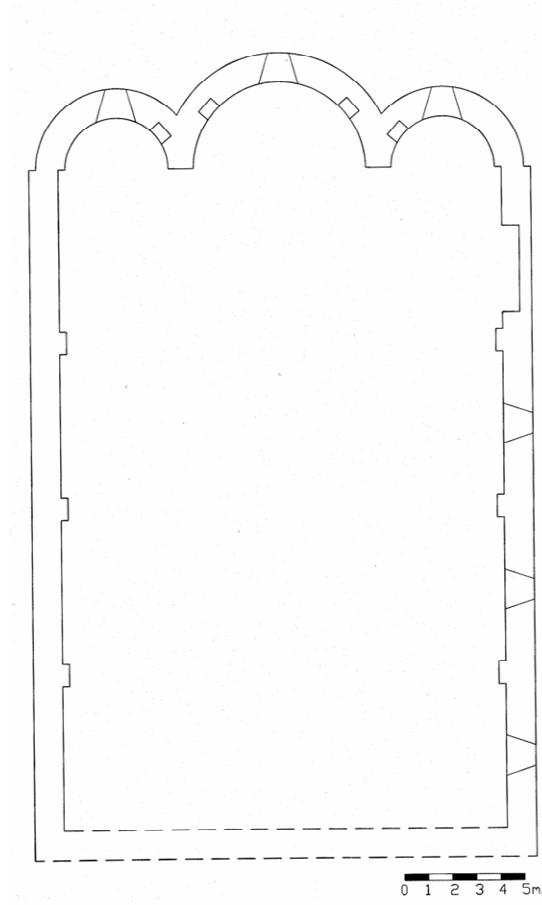
Çizim 40: Hafızlı Konağı Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)

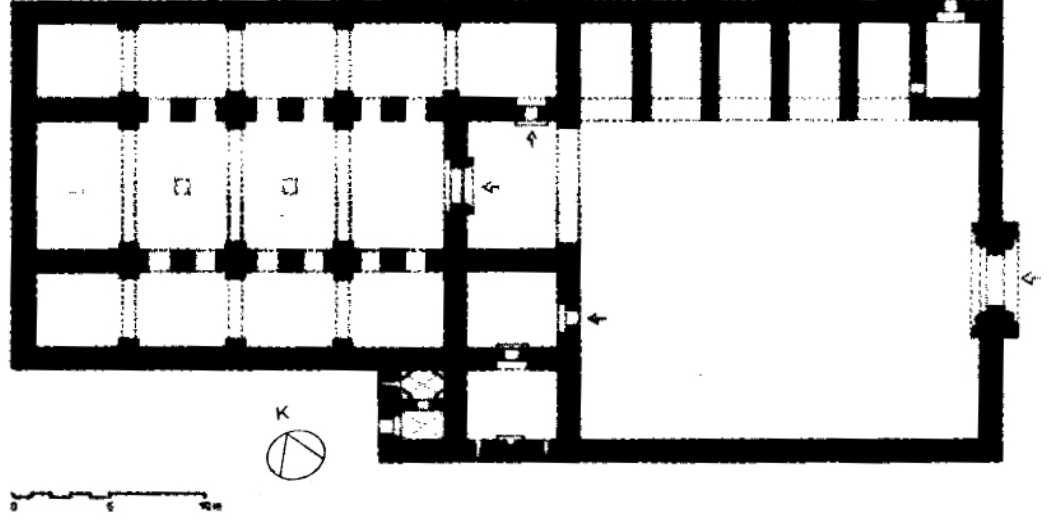
Çizim 41: Mehmet Nuri Arıstakzâde Çeşmesi Plan ve Kesiti (M. Denктаş'tan)

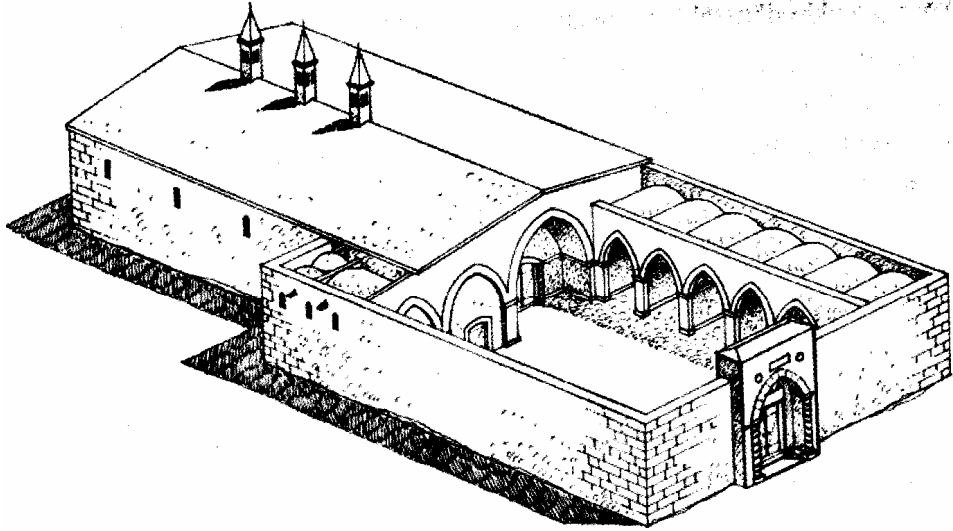
Çizim 42: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

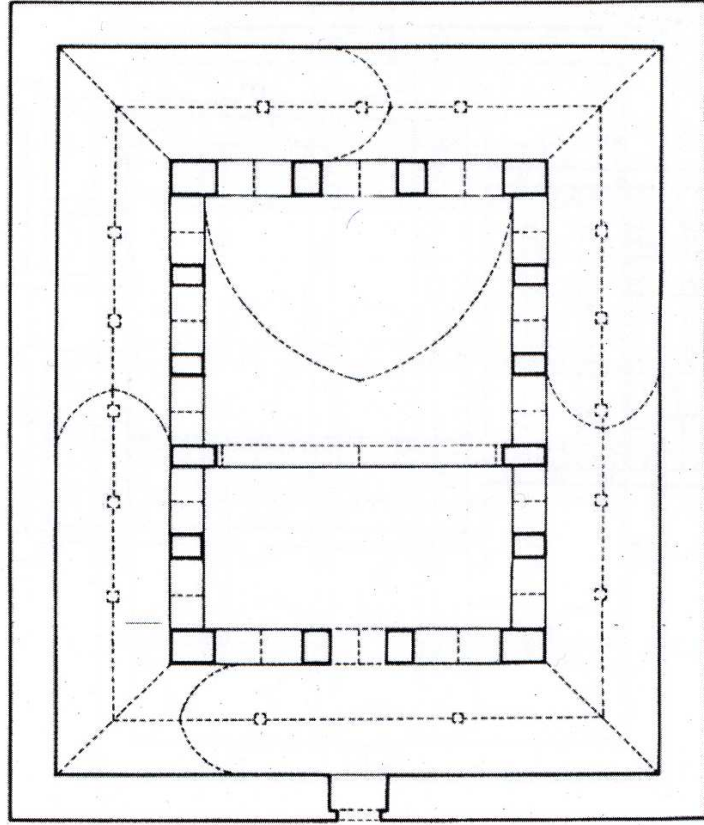
Çizim 43: Yukarı Kilise Planı

Çizim 44: Burmahan Kervansarayı Planı (N. Sakaoğlu'dan)

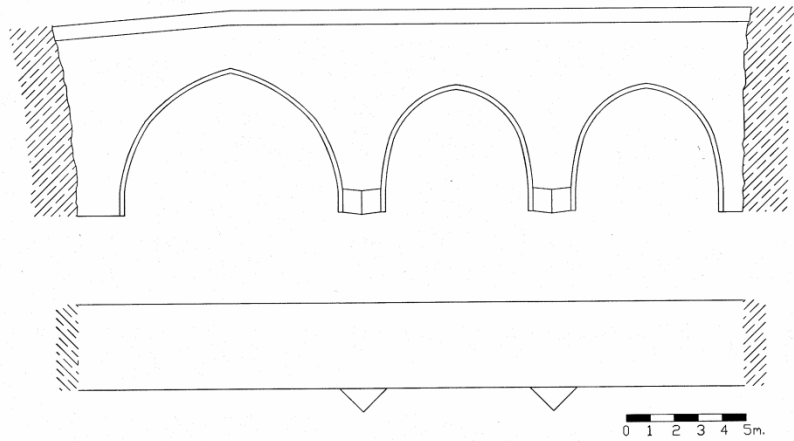

Çizim 45: Burmahan Kervansarayı Restitüsyonu (N. Sakaoğlu'dan)

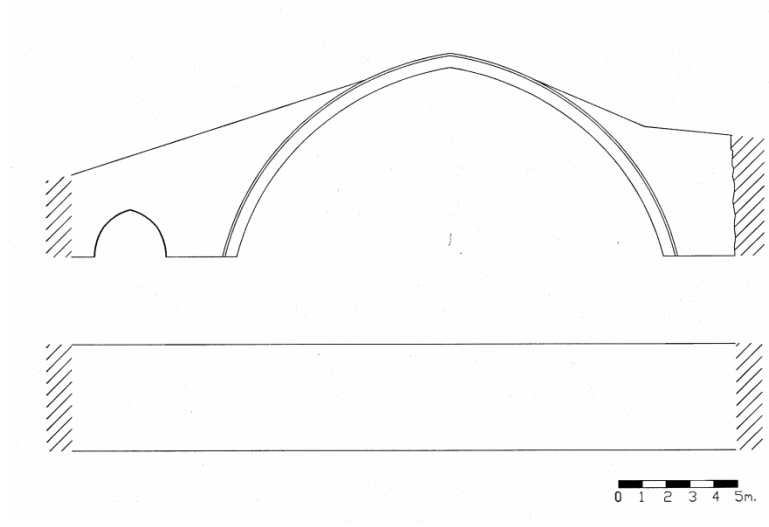

0 1 2 3 4 5m

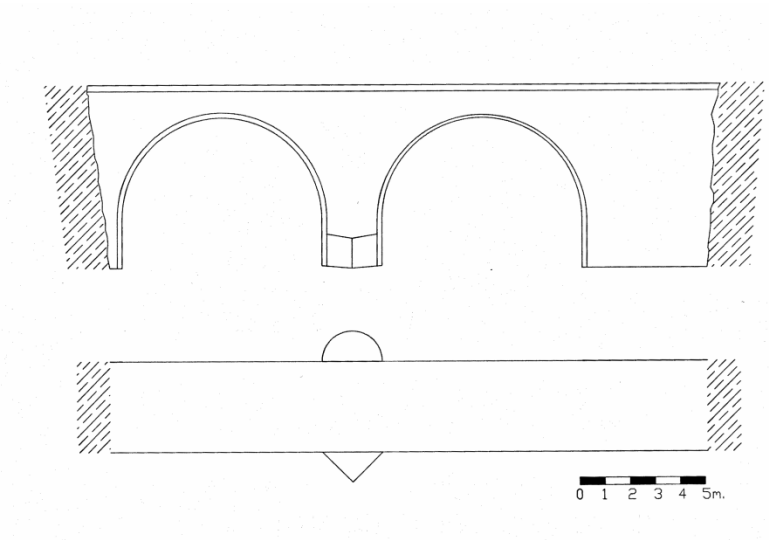
Çizim 46: Handere (Mirçinge) Hanı Planı (M. Görür'den)

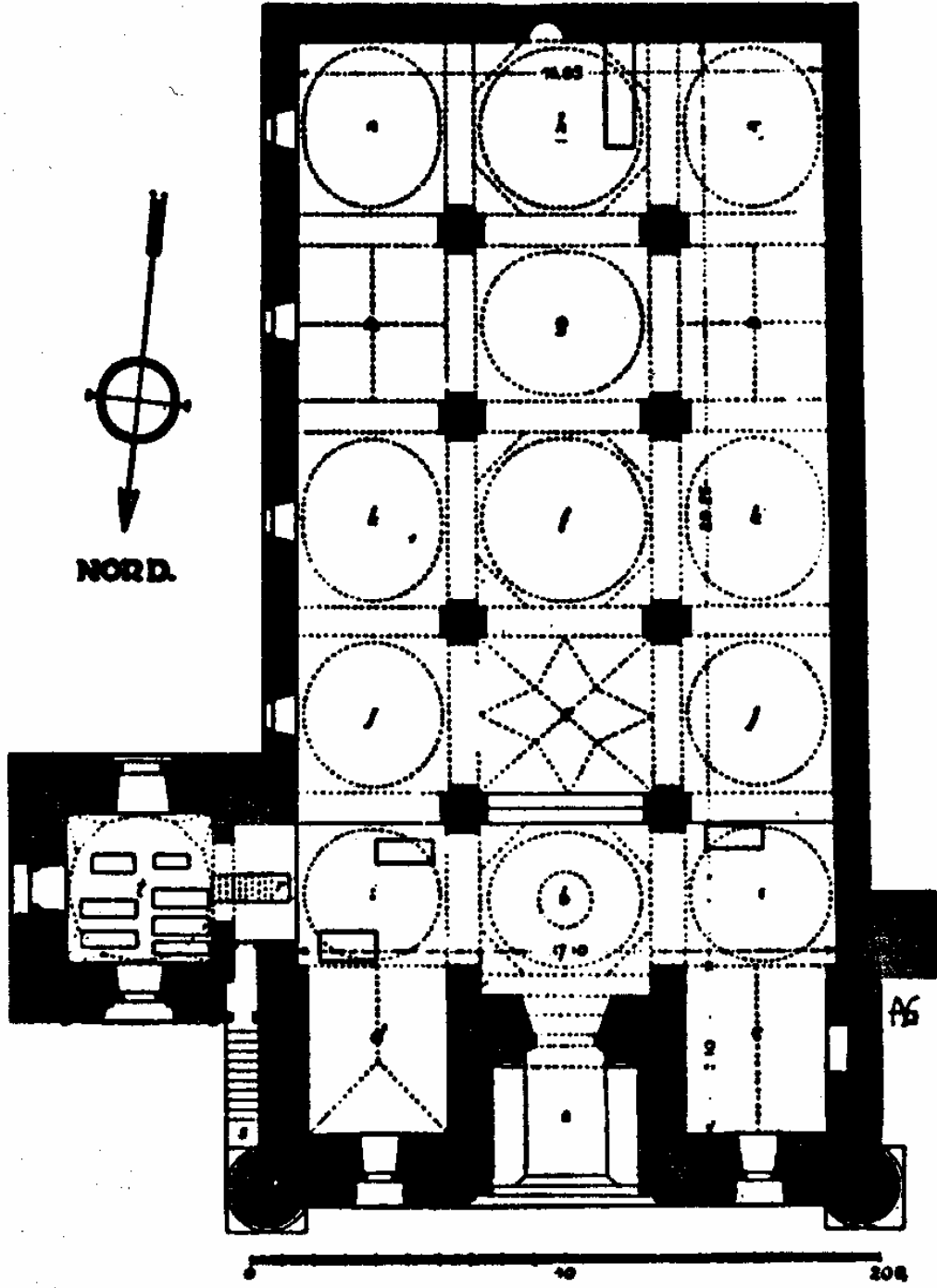
Çizim 47: Kız Köprüsü

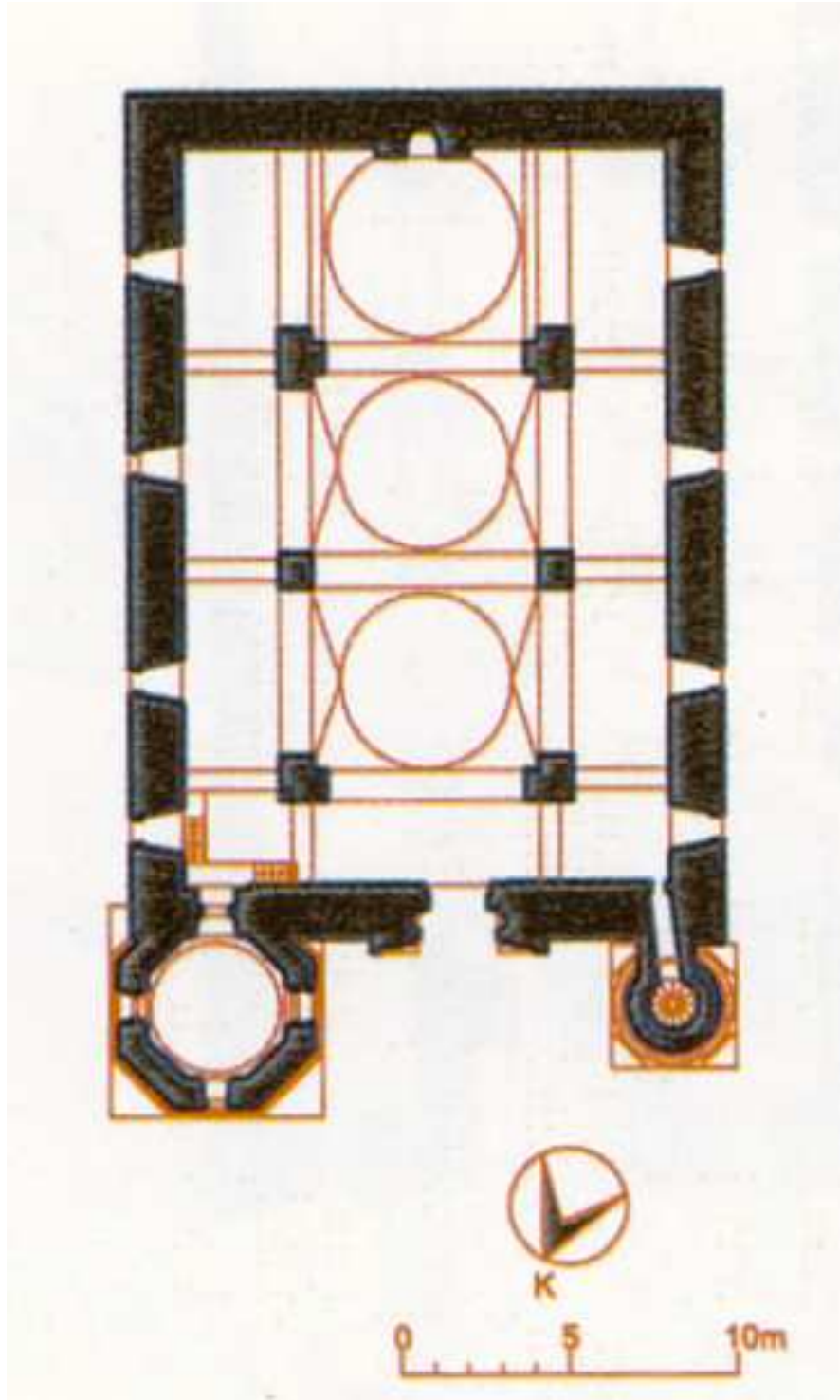
Çizim 48: Mirçinge Köprüsü

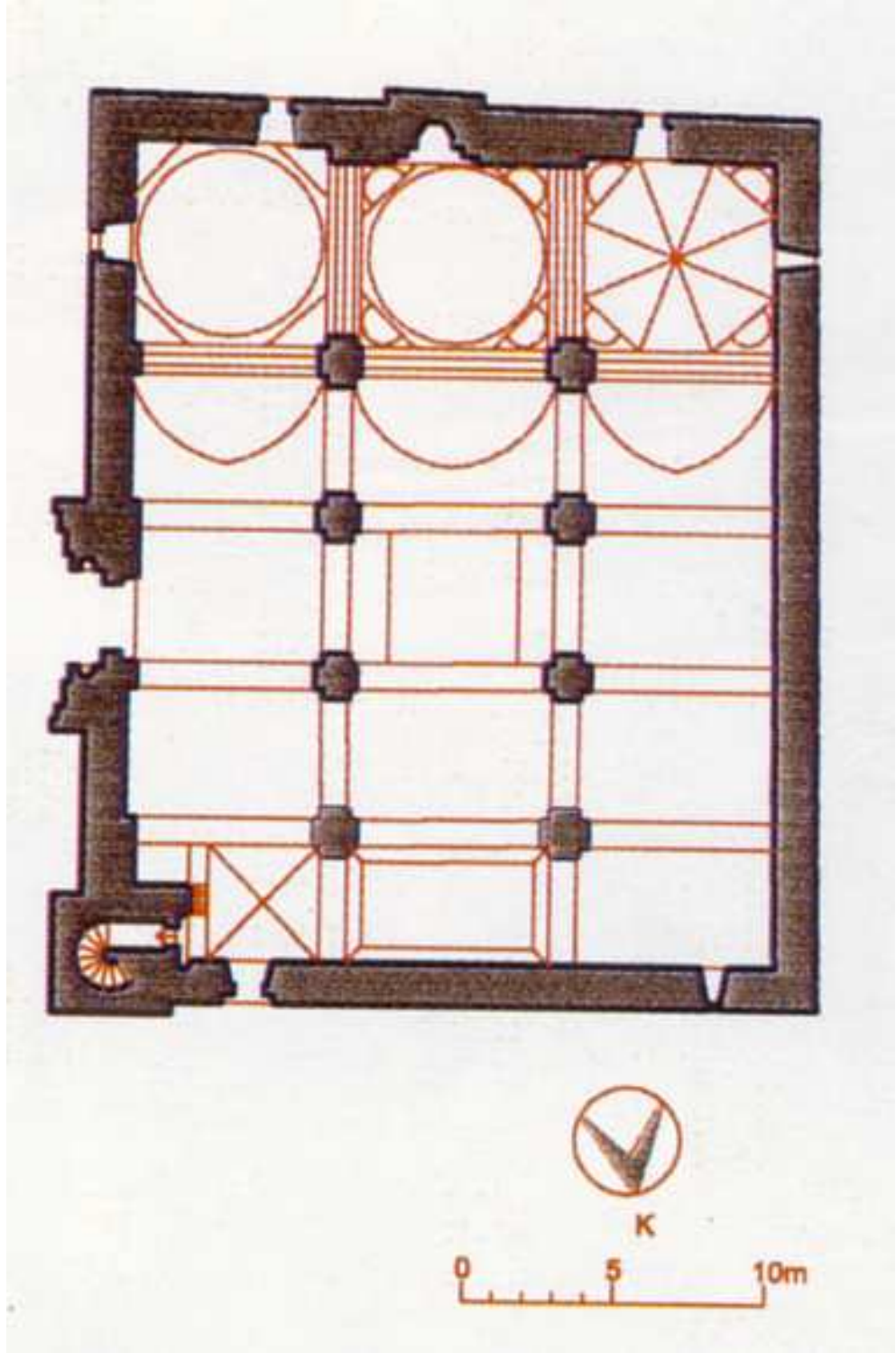
Çizim 49: Nih Çayı Köprüsü

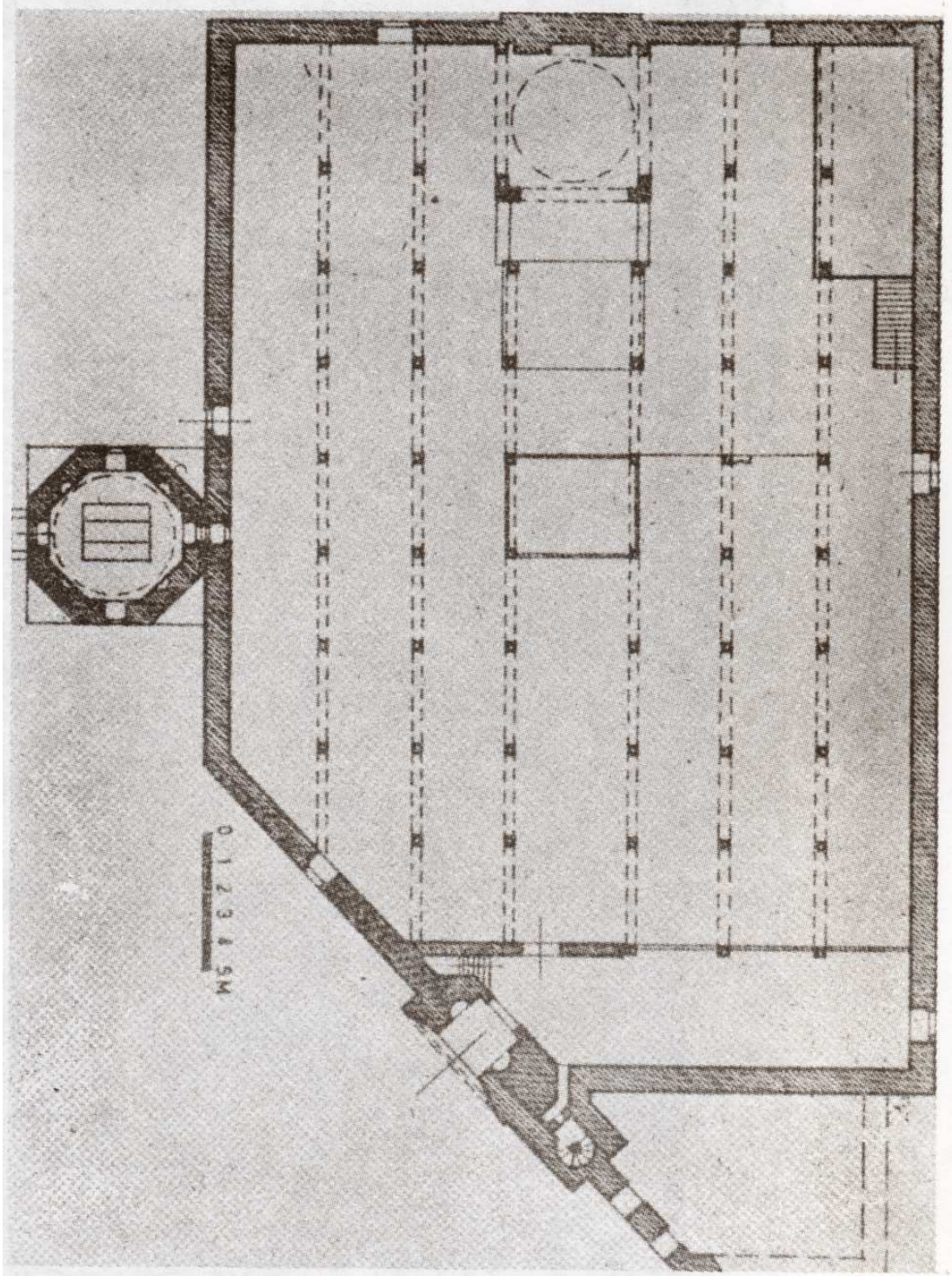
K. P. 1: Amasya Gök Medrese Camii (O. Aslanapa'dan)

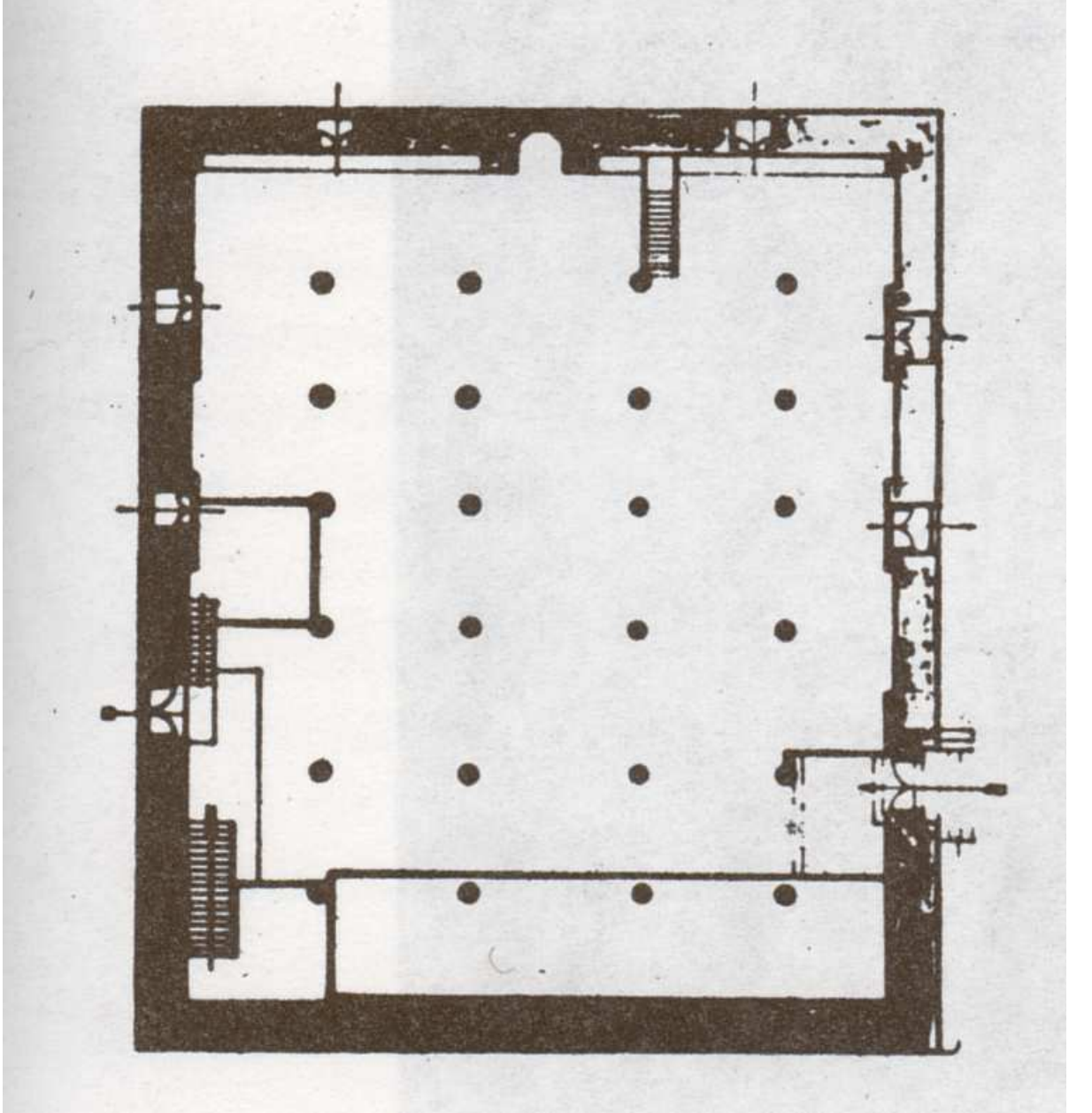
K. P. 2: Amasya Burmalı Minare Camii (D. Kuban'dan)

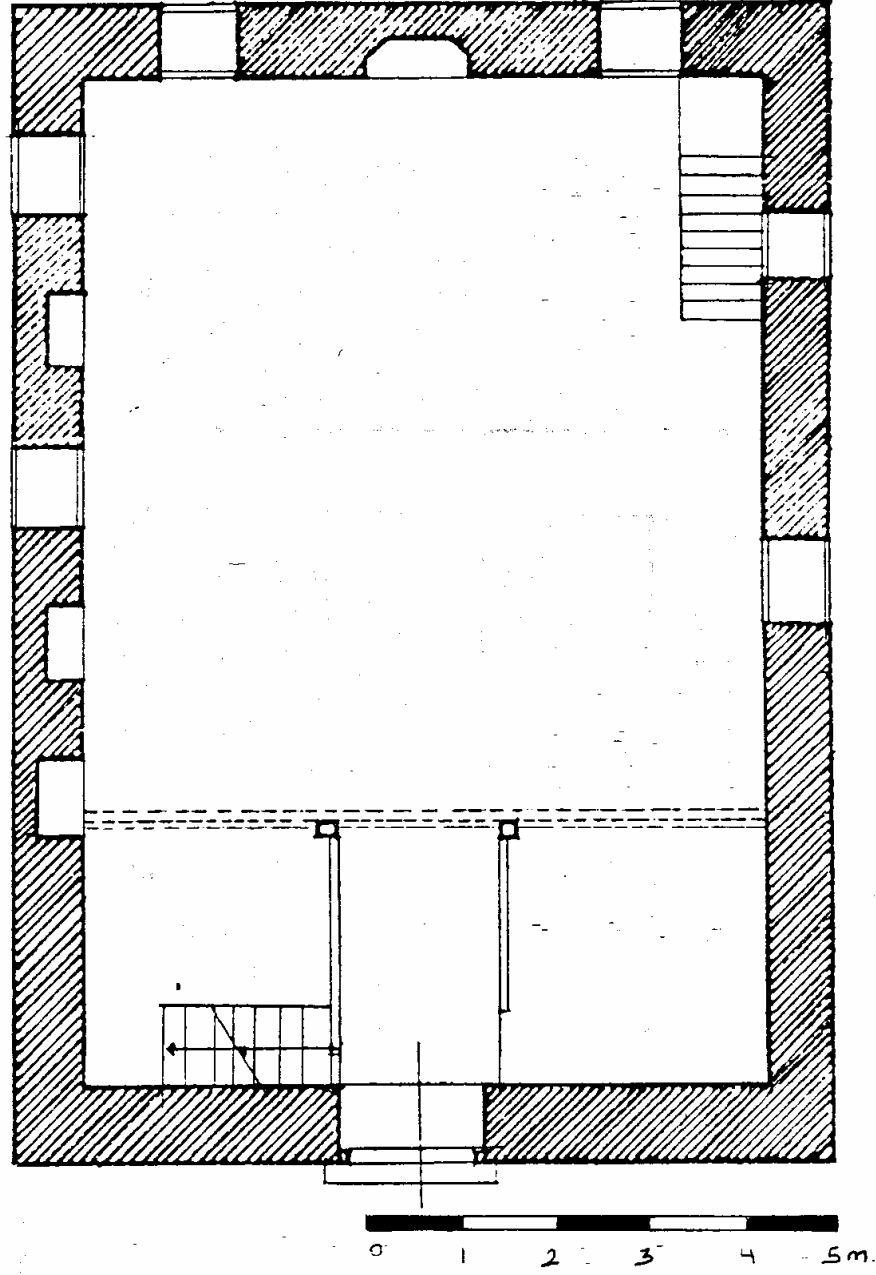
K. P. 3: Niğde Alaaddin Camii (D. Kuban'dan)

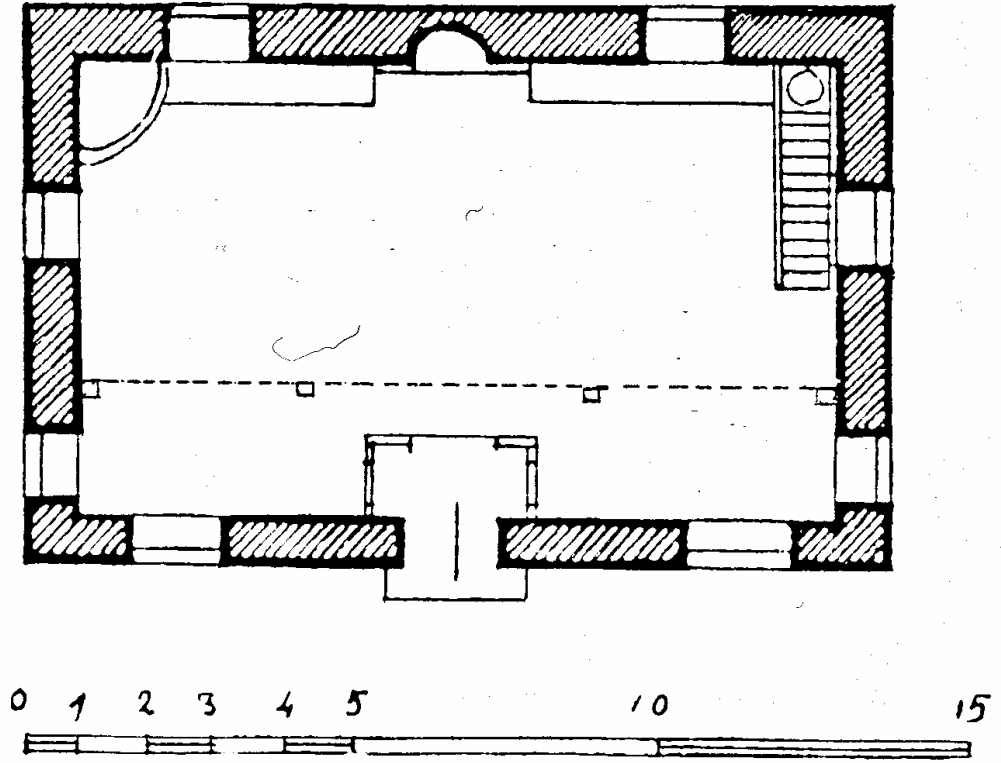
K. P. 4: Beyşehir Eşrefoğlu Camii (O. Aslanapa'dan)

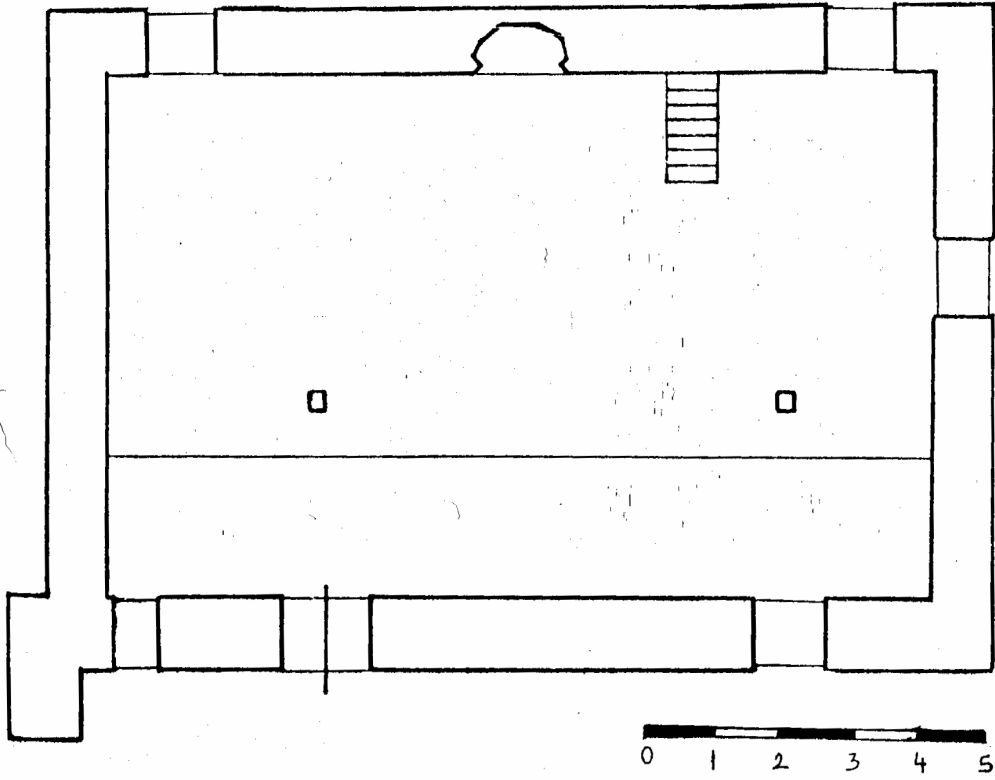
K. P. 5: Ankara Arslanhane Camii (O. Aslanapa'dan)

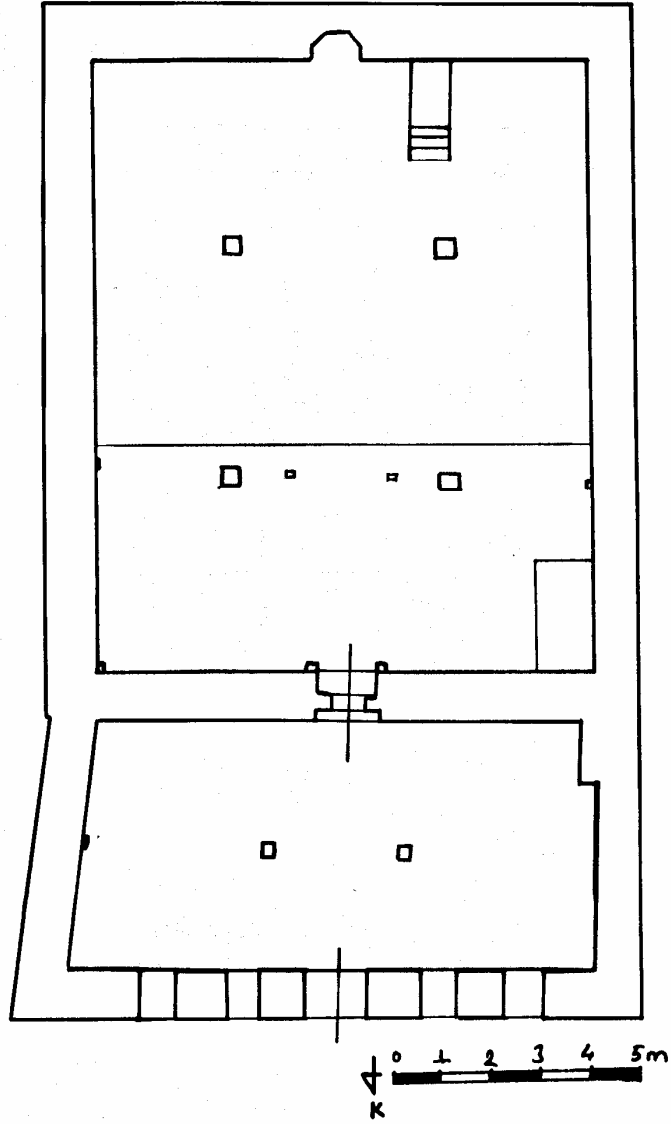
K. P. 6: Ankara Ramazan Şemseddin Camii (G. Öney'den)

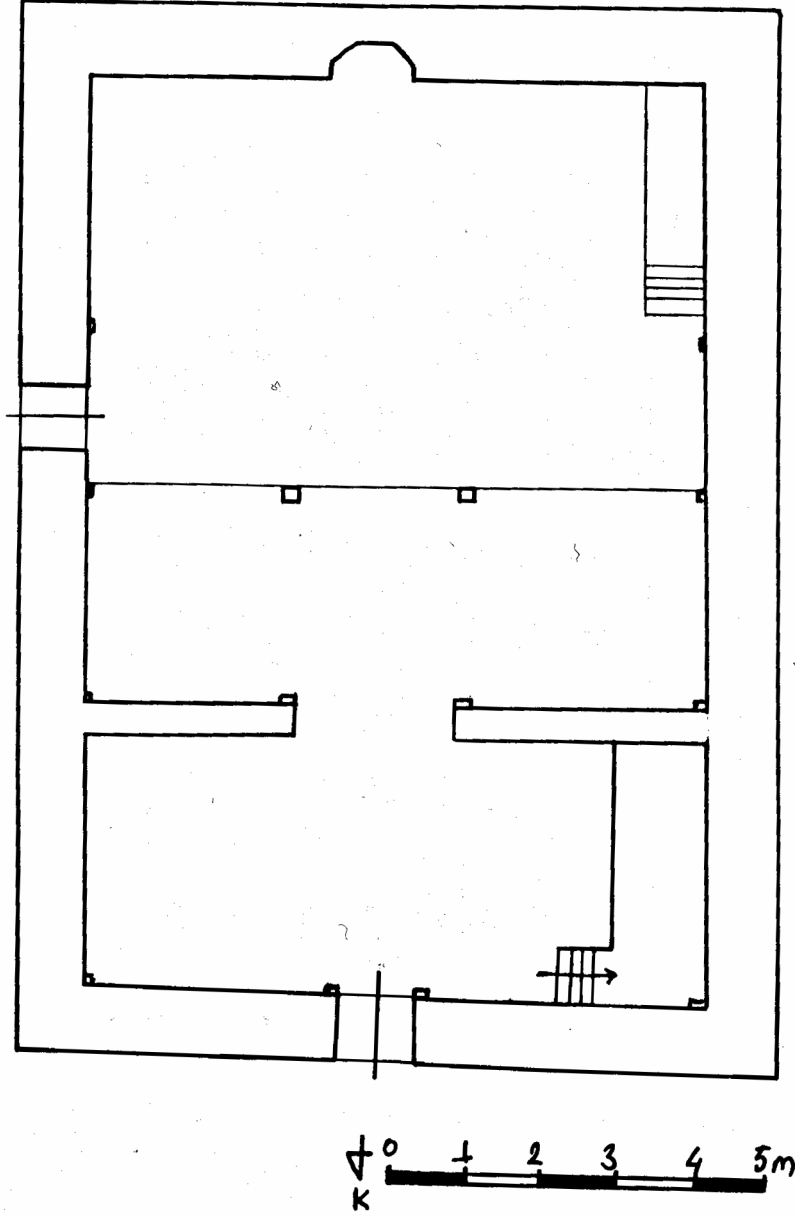
K. P. 7: Ankara Mukaddem Camii (G. Öney'den)

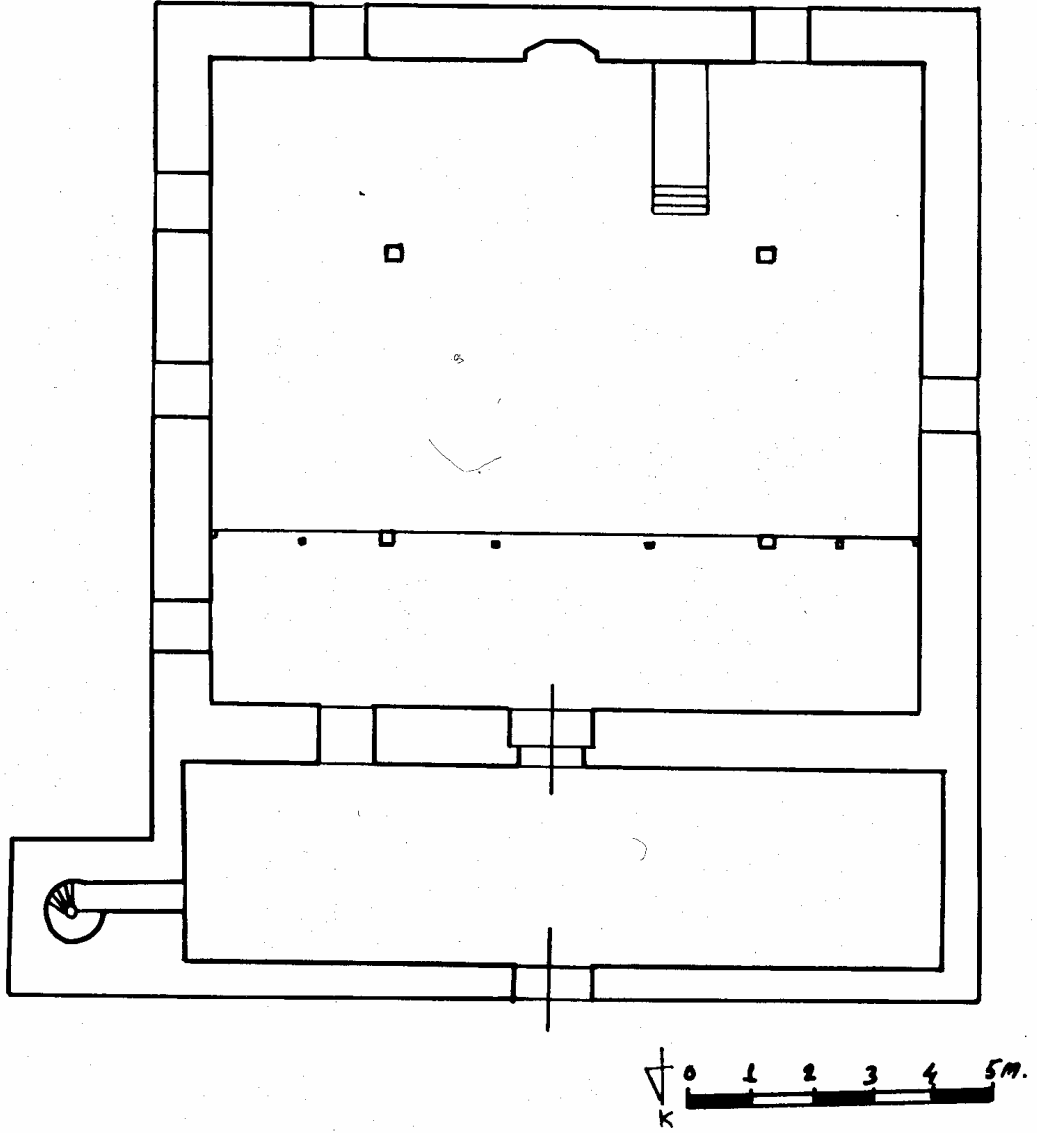
K. P. 8: Ayaş Şeyh Muhiddin Camii (G. Kozdere'den)

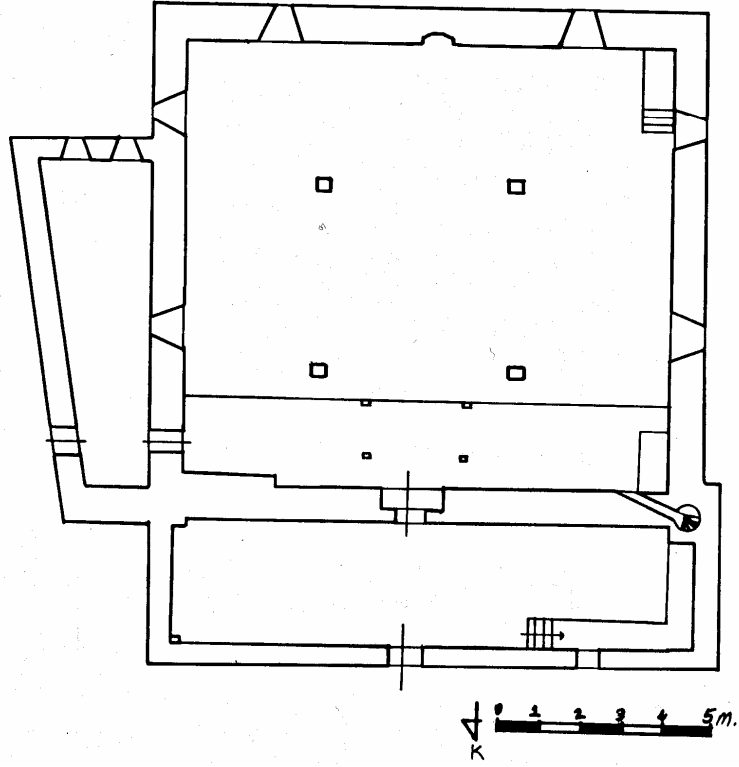
K. P. 9: Erzurum Aşağı Habip Efendi Camii (A. Tekerli'den)

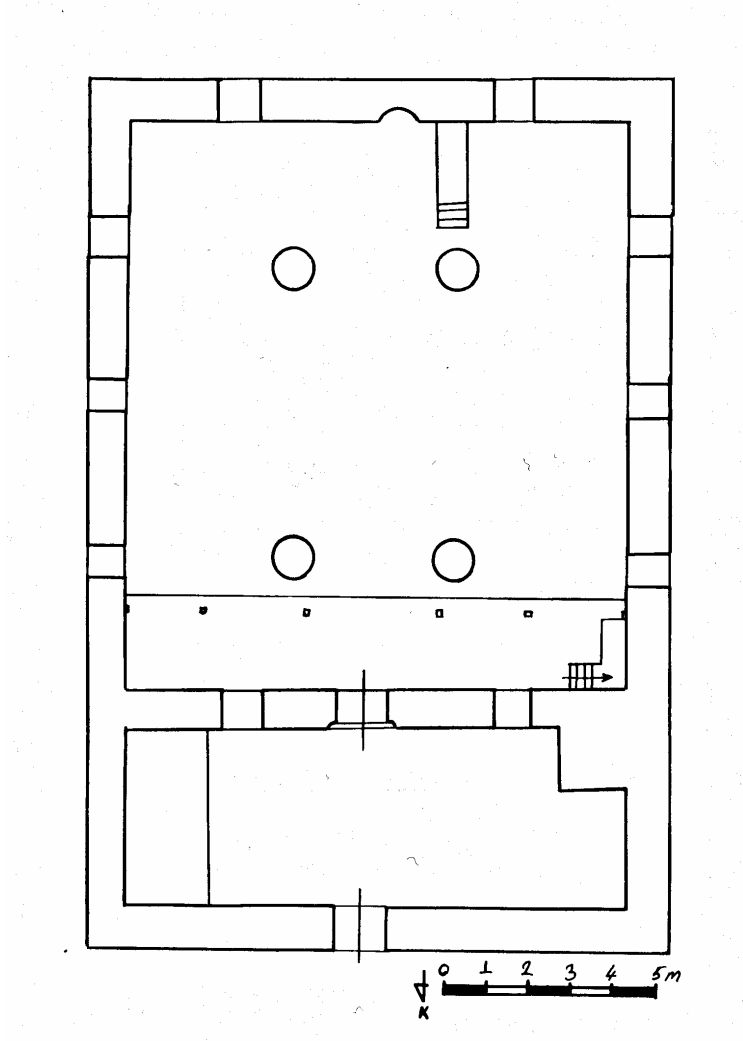
K. P. 10: Erzurum Ayas Paşa Camii (A. Tekerli'den)

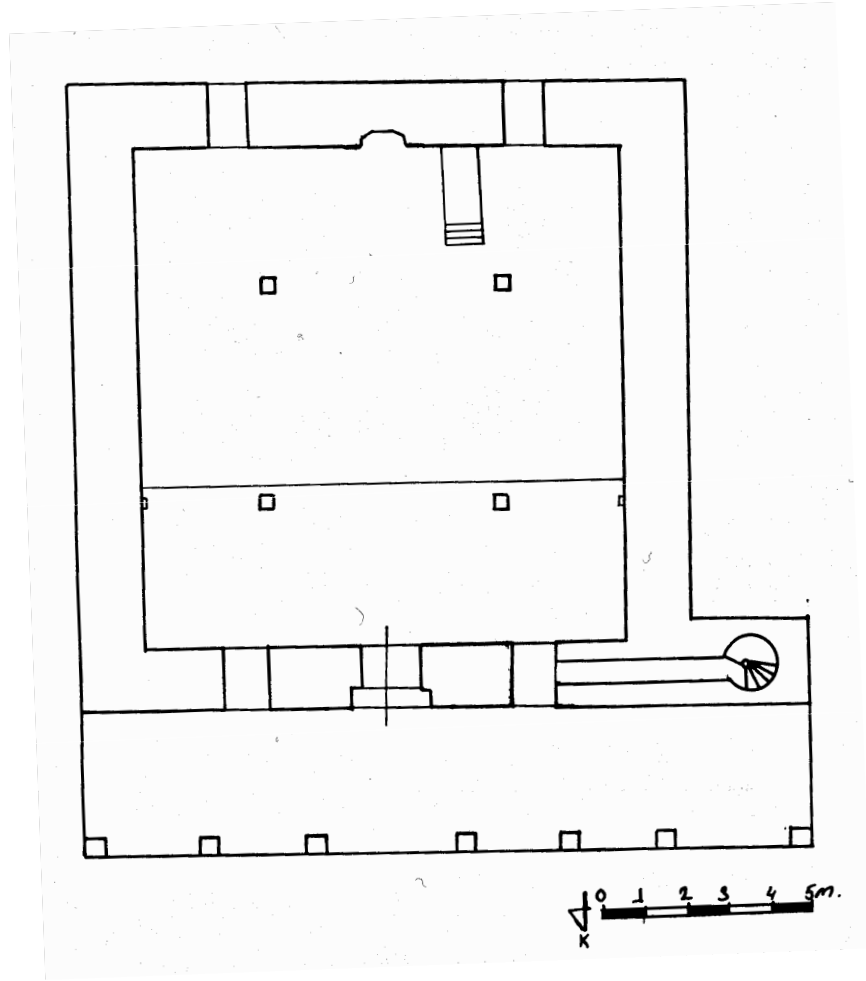
K. P. 11: Erzurum Cedit Camii (A. Tekerli'den)

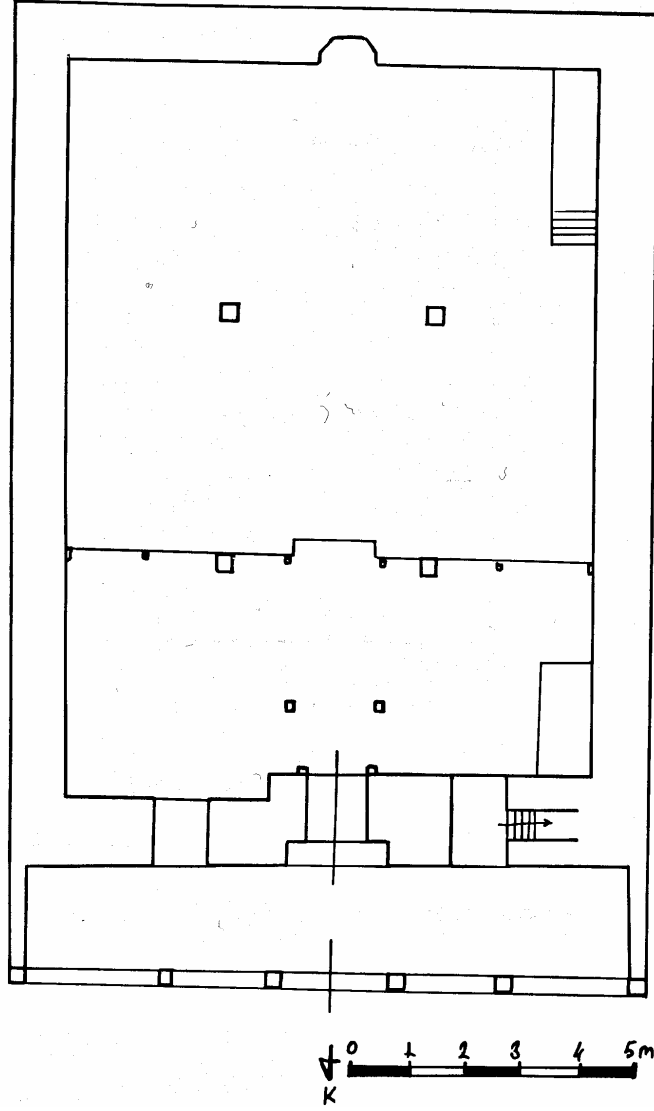
K. P. 12: Erzurum Emir Şeyh Camii (A. Tekerli'den)

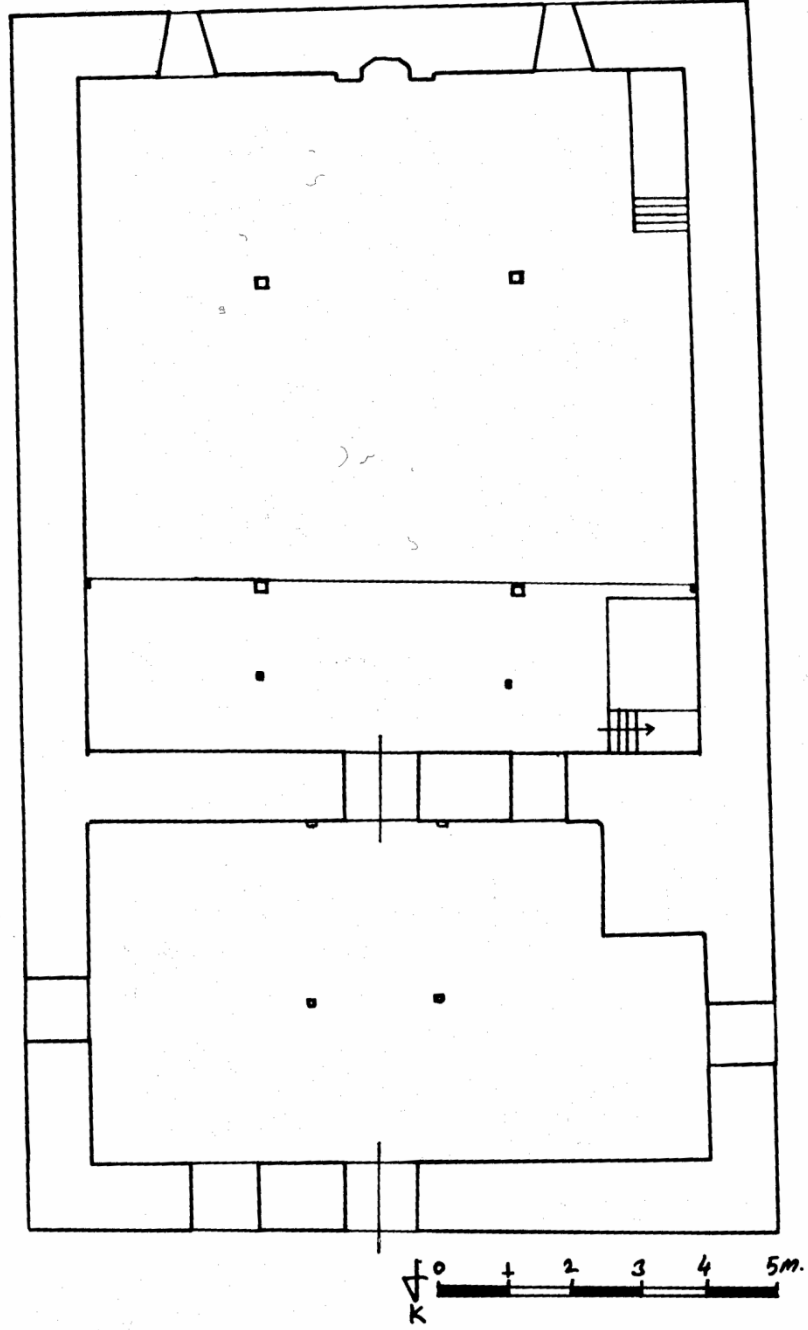
K. P. 13: Erzurum Esat Paşa Camii (A. Tekerli'den)

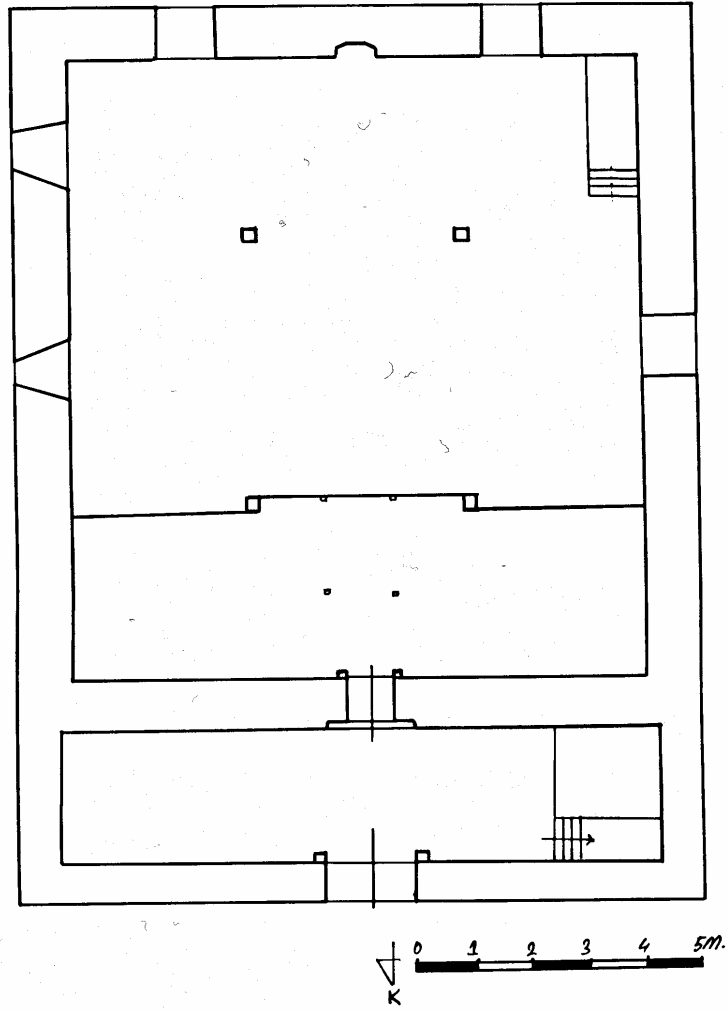
K. P. 14: Erzurum Gürcü Mehmed Paşa Camii (A. Tekerli'den)

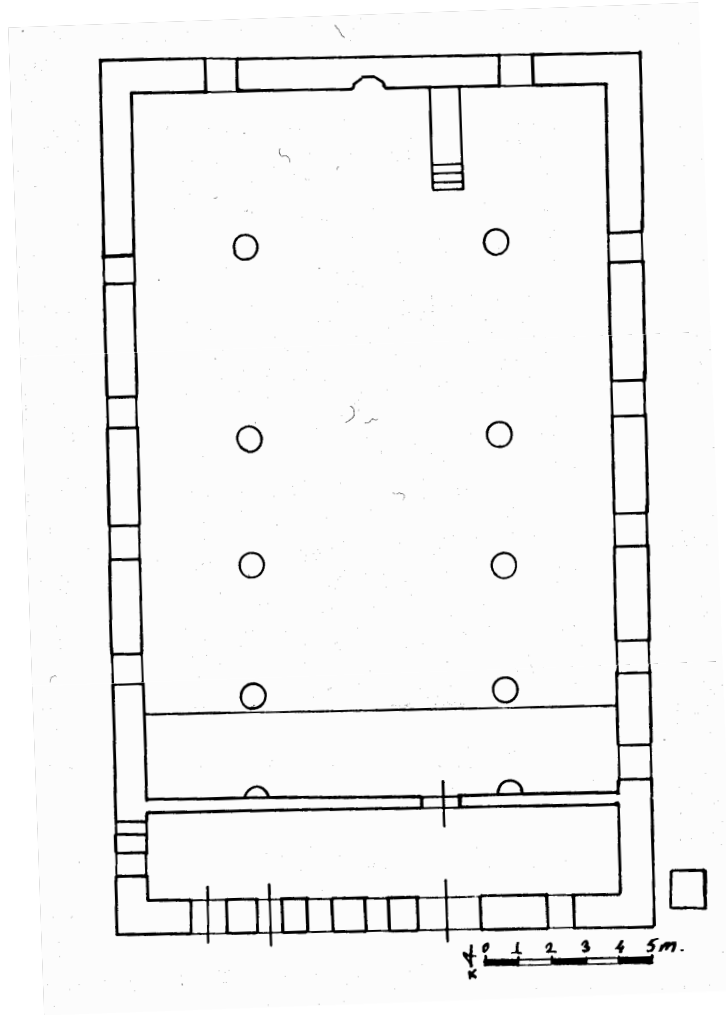
K. P. 15: Erzurum Hacı Cuma Camii (A. Tekerli'den)

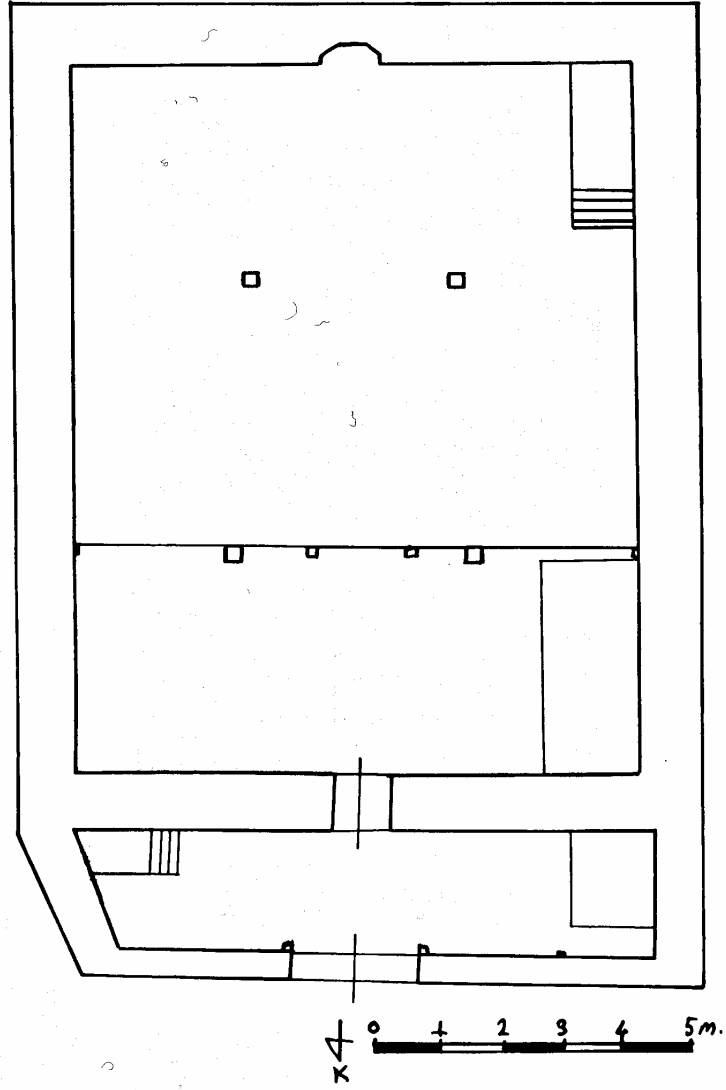
K. P. 16: Erzurum İhmal (Topçuoğlu) Camii (A. Tekerli'den)

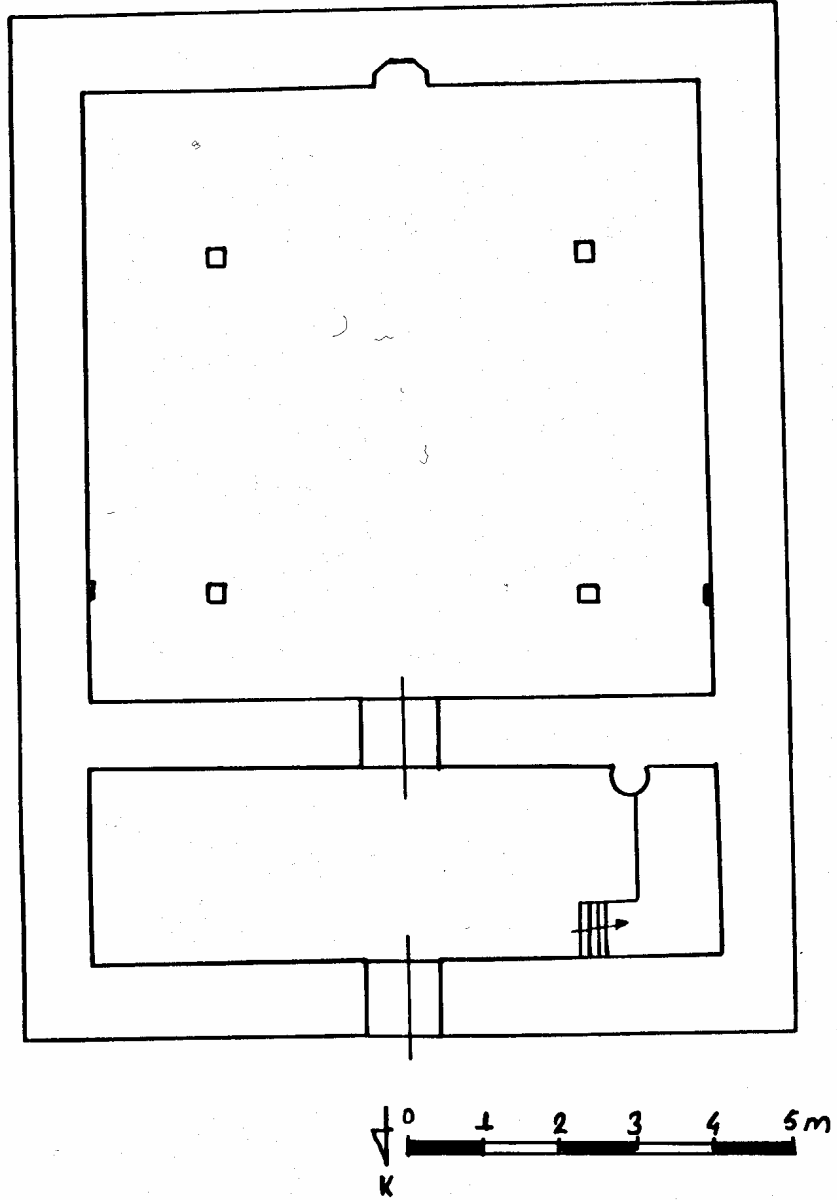
K. P. 17: Erzurum Kadana Camii (A. Tekerli'den)

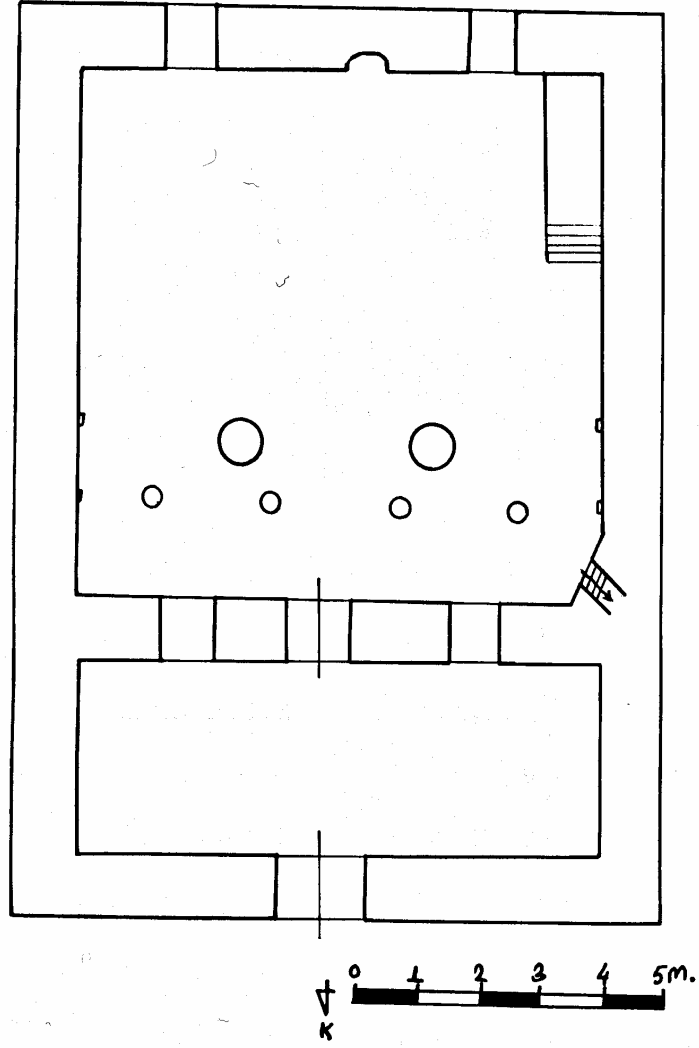
K. P. 18: Erzurum Kavak Camii (A. Tekerli'den)

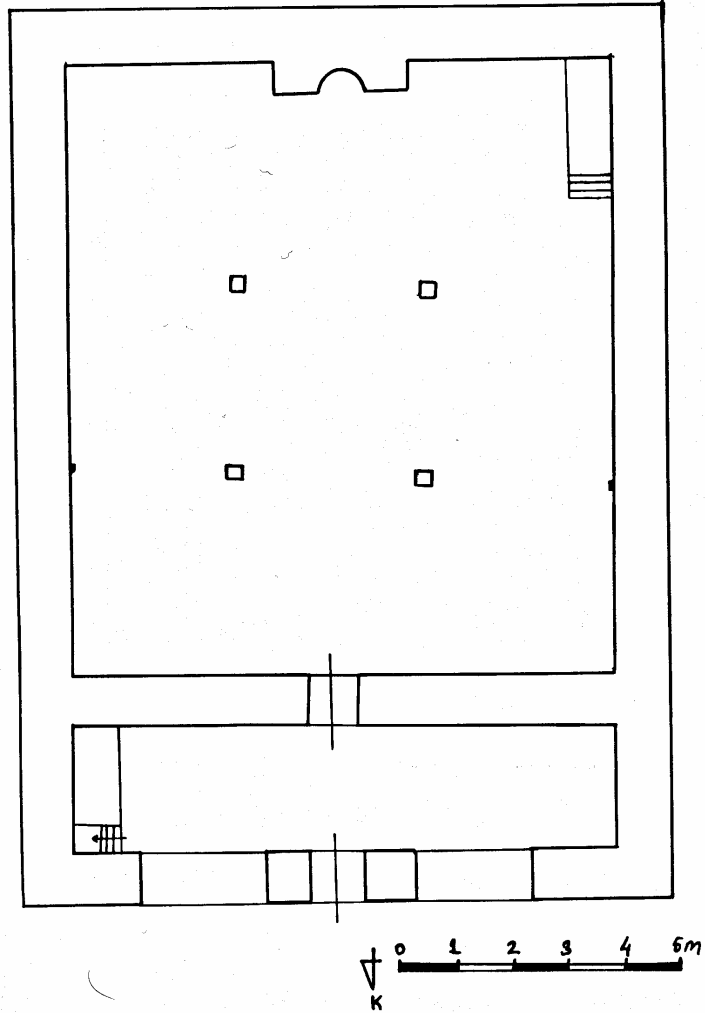
K. P. 19: Erzurum Kırmacı Camii (A. Tekerli'den)

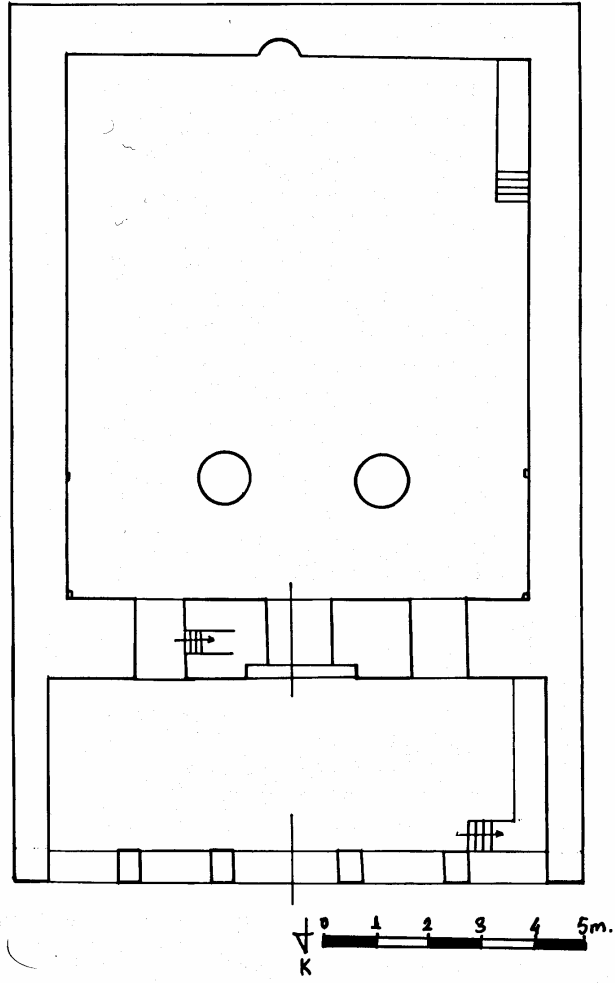
K. P. 20: Erzurum Mahmudiye Camii (A. Tekerli'den)

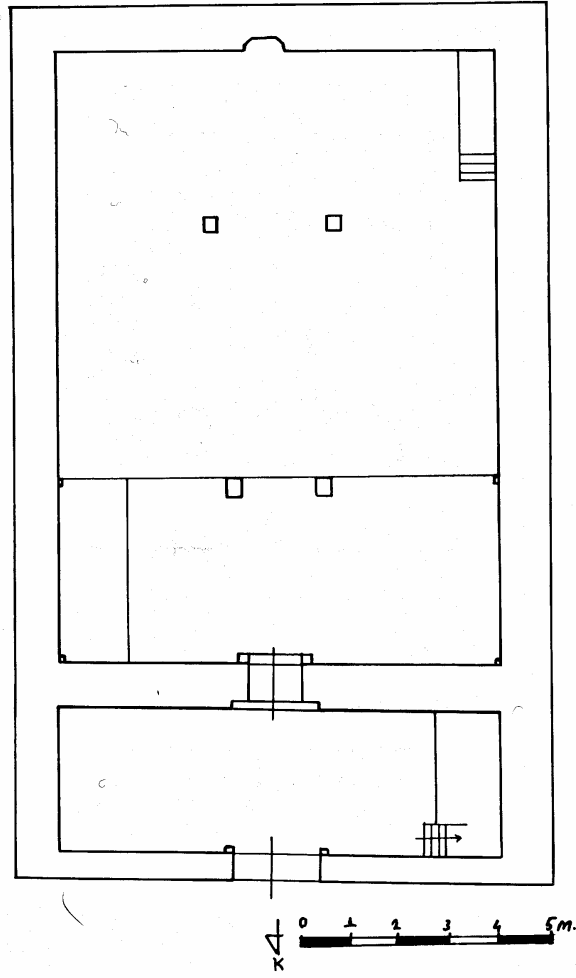
K. P. 21: Erzurum Mehdi Efendi (Sıvırcık) Camii (A. Tekerli' den)

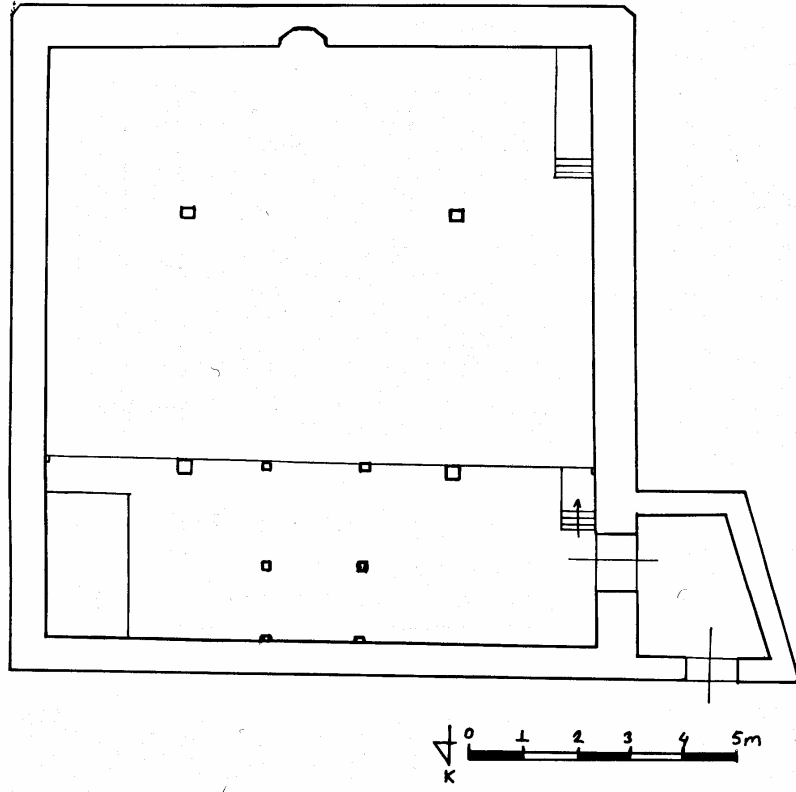
K. P. 22: Erzurum Molla Kaya Camii (A. Tekerli'den)

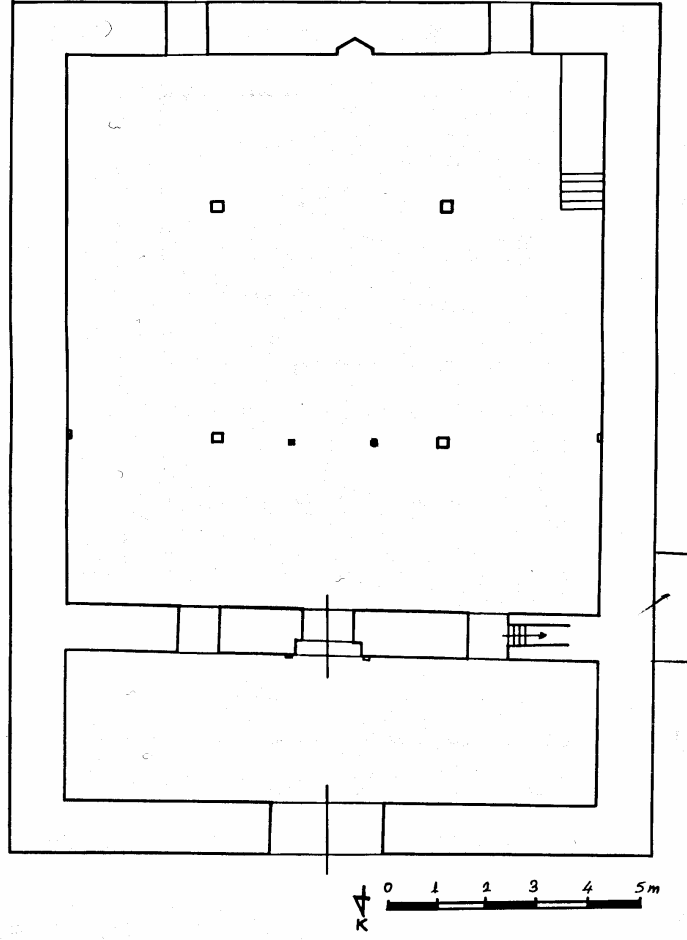
K. P. 23: Erzurum Tahta Camii (A. Tekerli'den)

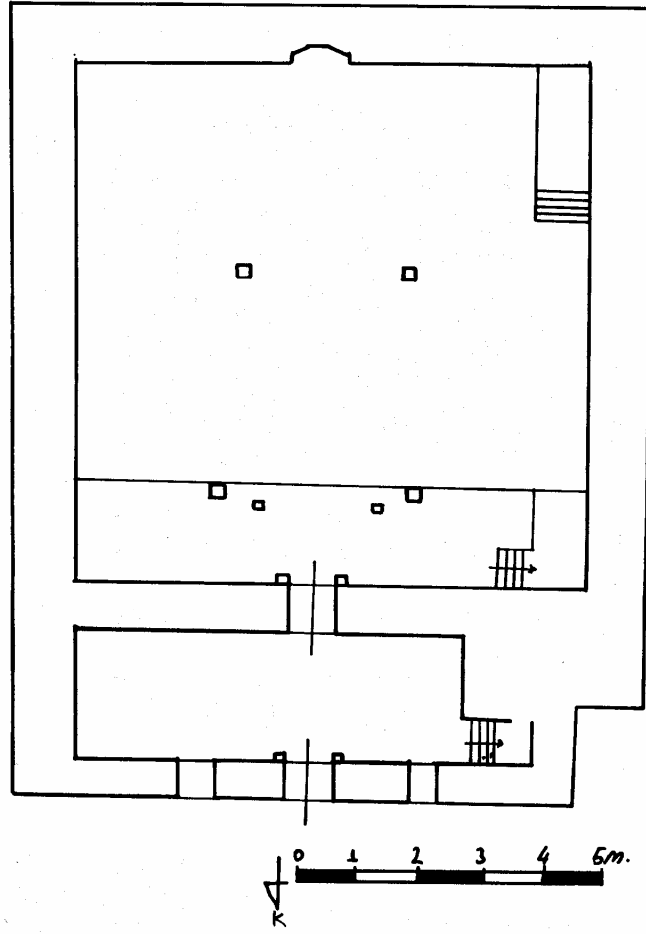
K. P. 24: Erzurum Taş Camii (A. Tekerli'den)

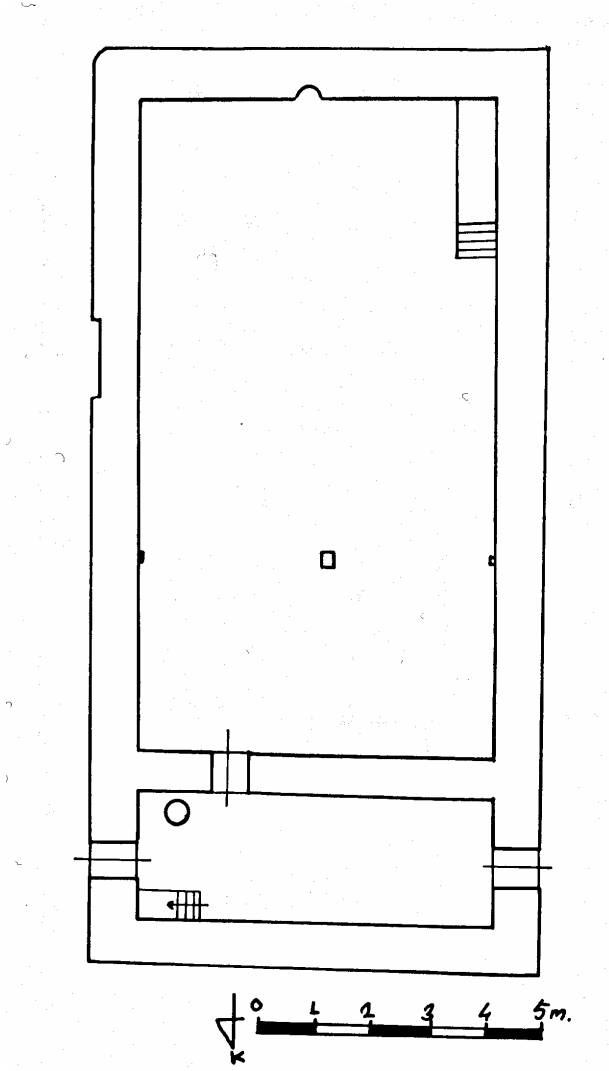
K. P. 25: Erzurum Veyis Efendi Camii (A. Tekerli'den)

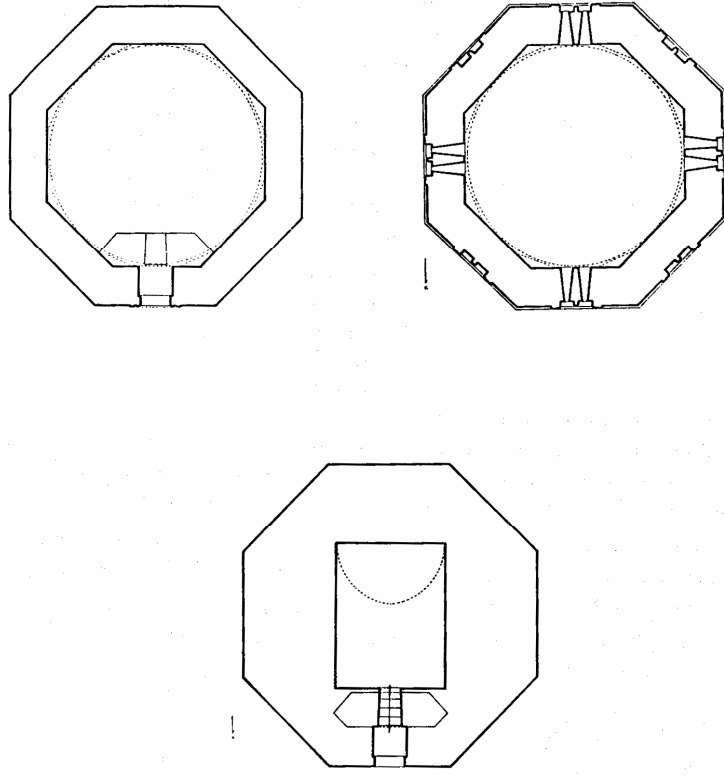
K. P. 26: Erzurum Yegenâğâ Camii (A. Tekerli'den)

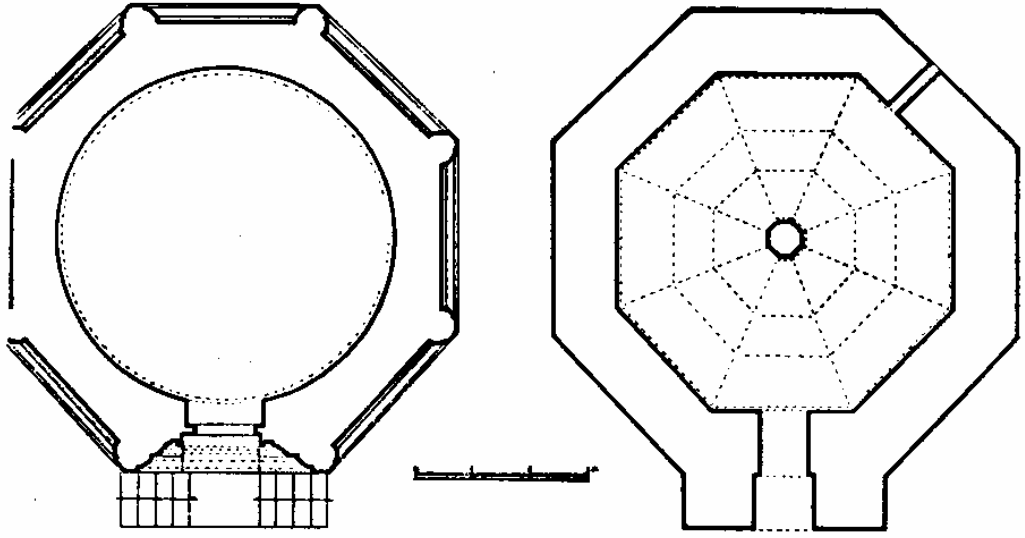
K. P. 27: Erzurum Yukarı Habip Efendi Camii (A. Tekerli'den)

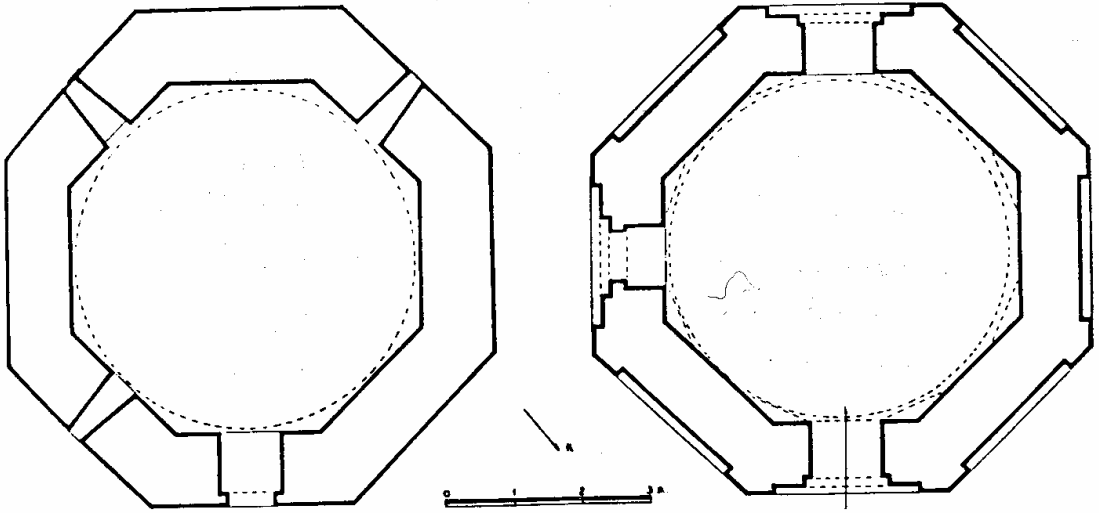
K. P. 28: Erzurum Çortan (Kâbe Şeyh) Mescidi (A. Tekerli'den)

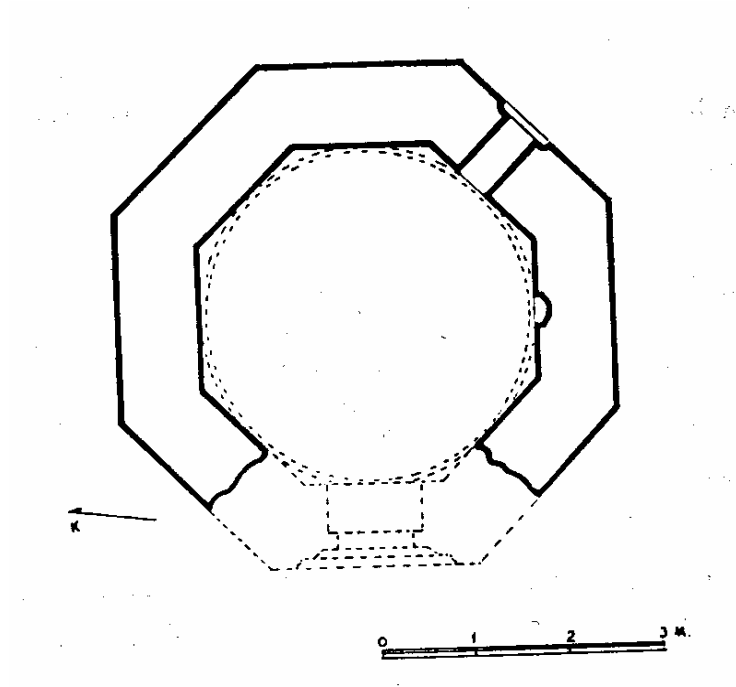
K. P. 29: Erzurum Emir Saltuk Kumbeti (H. Önkal'dan)

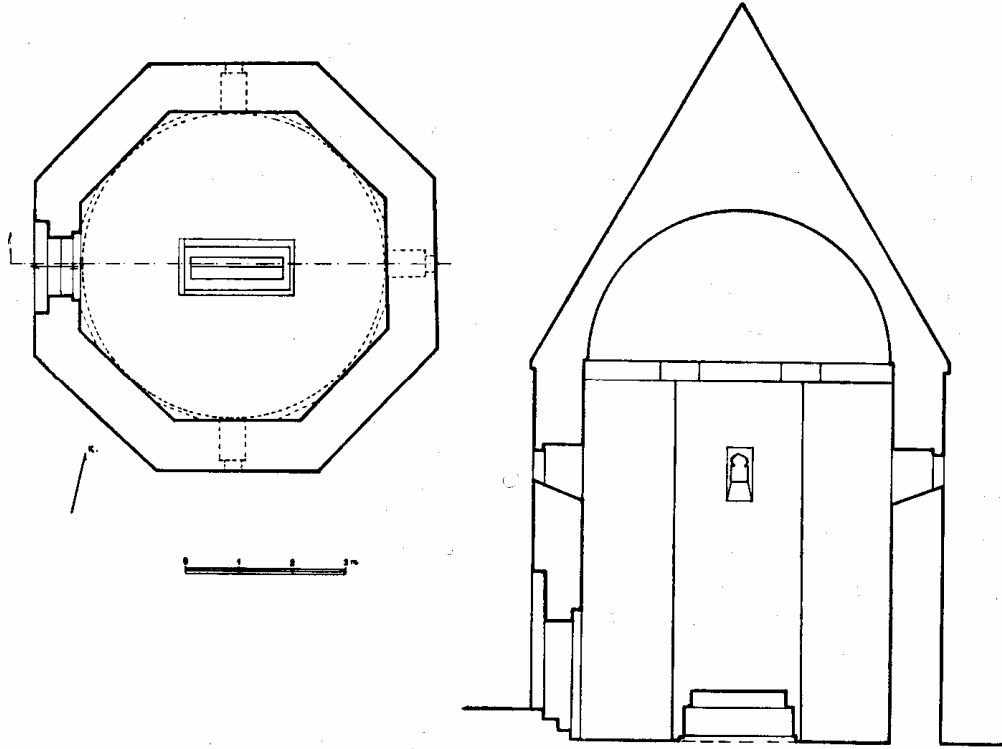
K. P. 30: Niksar Mengücek Gazi Türbesi (H. Önkal'dan)

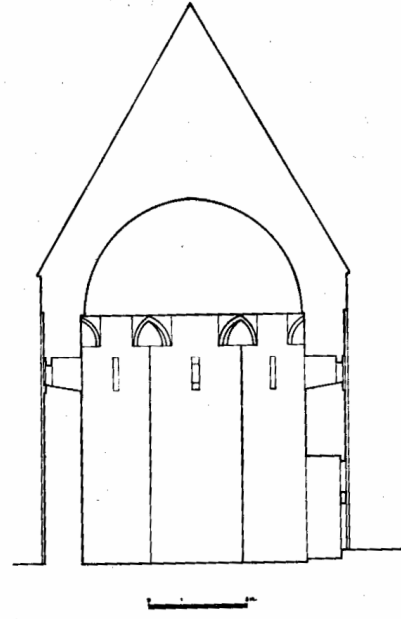
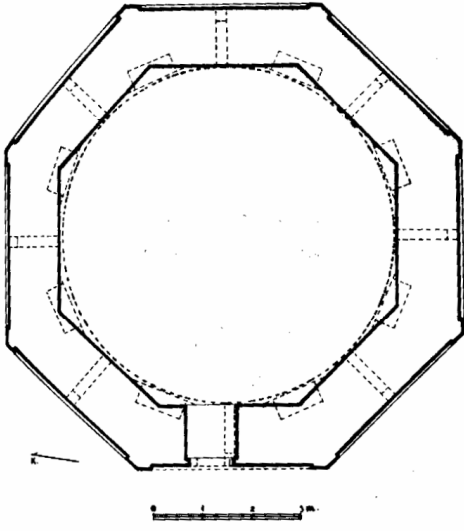
K. P. 31: Niksar Kırkkızlar Türbesi (H. Önkal'dan)

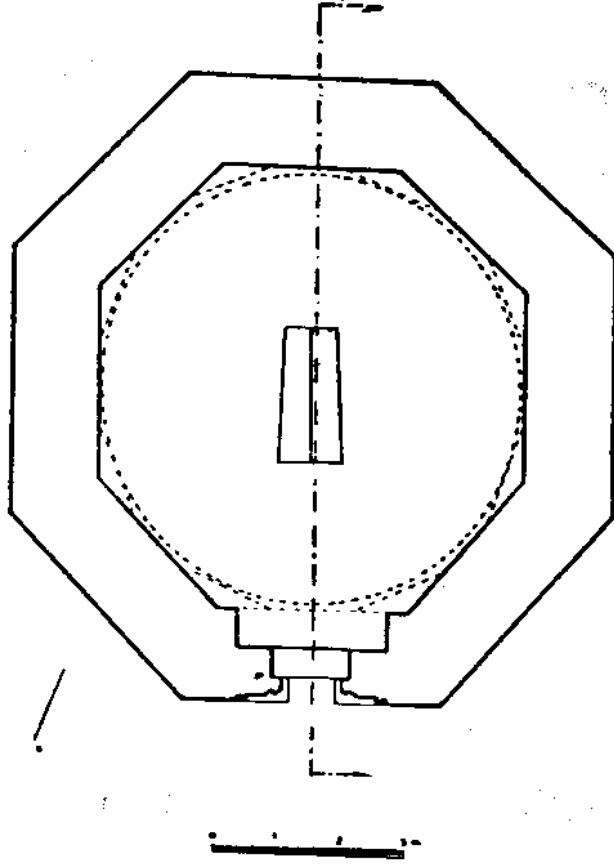
K. P. 32: Aksaray Kılıç Arslan Türbesi (H. Önkal'dan)

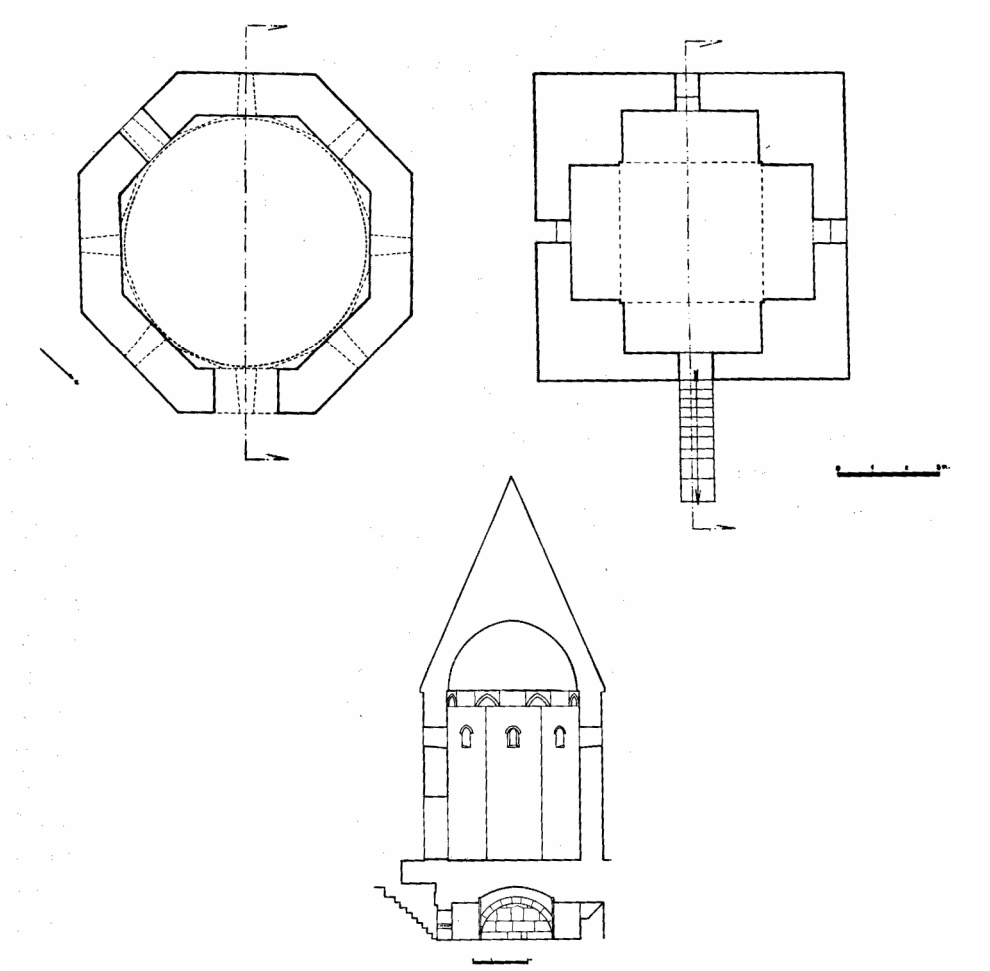
K. P. 33: Konya Kara Arslan Türbesi (H. Önkal'dan)

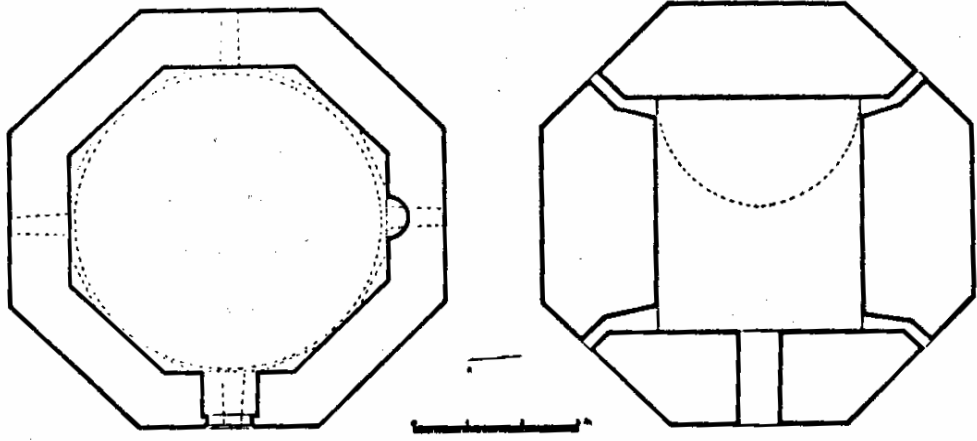
K. P. 34: Konya Seyfeddin Kara Sungur Türbesi (H. Önkal'dan)

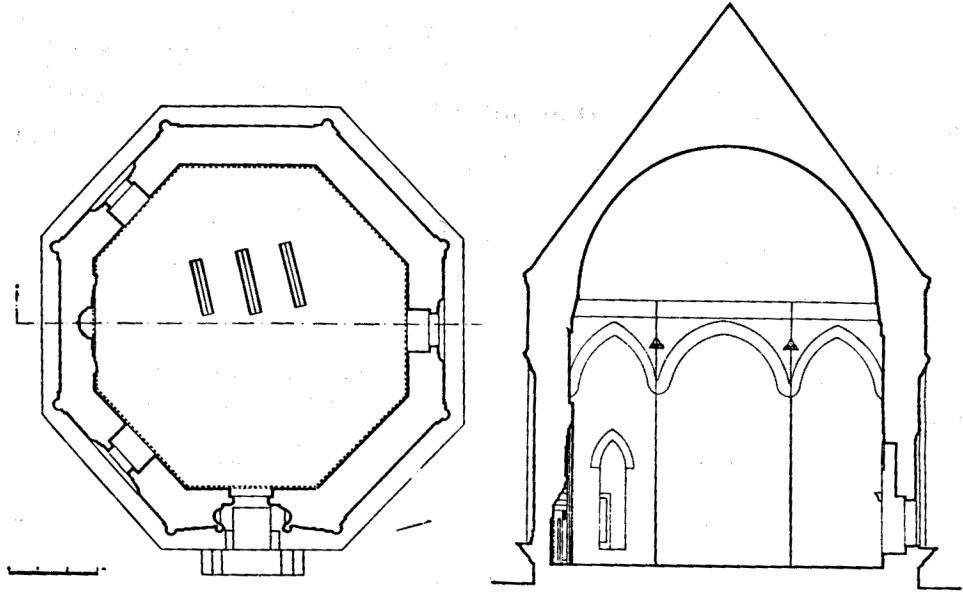
K. P. 35: Konya Emir Nureddin Türbesi (H. Önkal'dan)

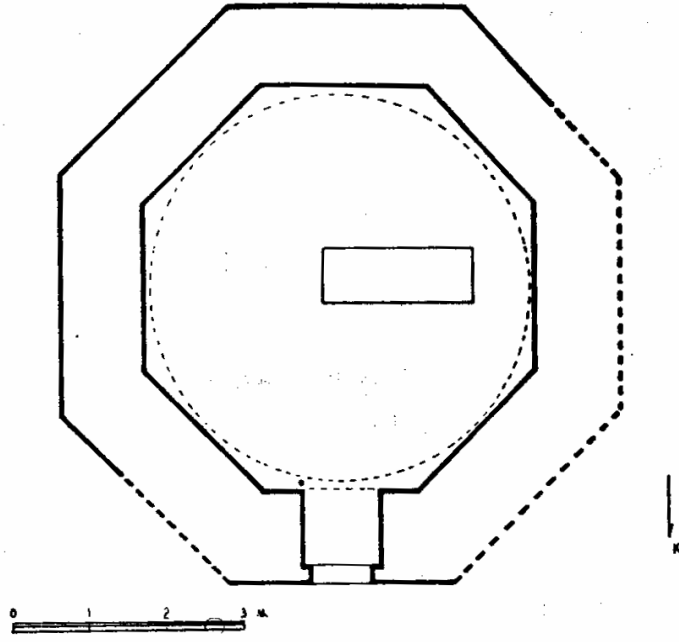
K. P. 36: Konya Kalender Baba Türbesi (H. Önkal'dan)

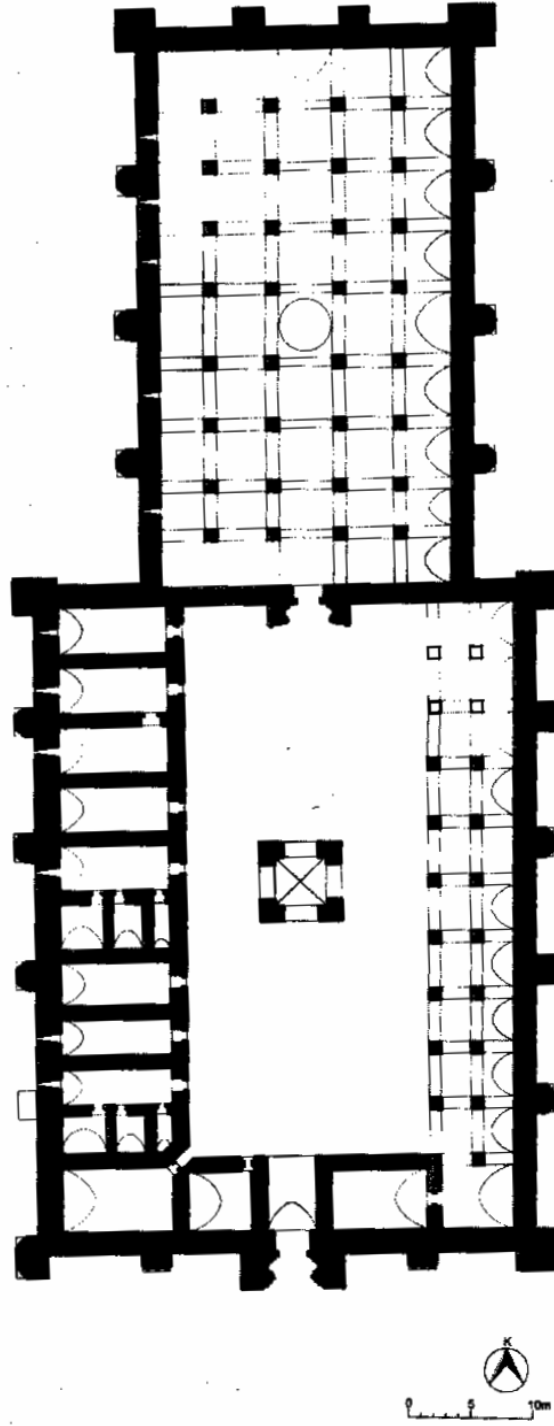
K. P. 37: Develi Dev Ali Türbesi (H. Önkal'dan)

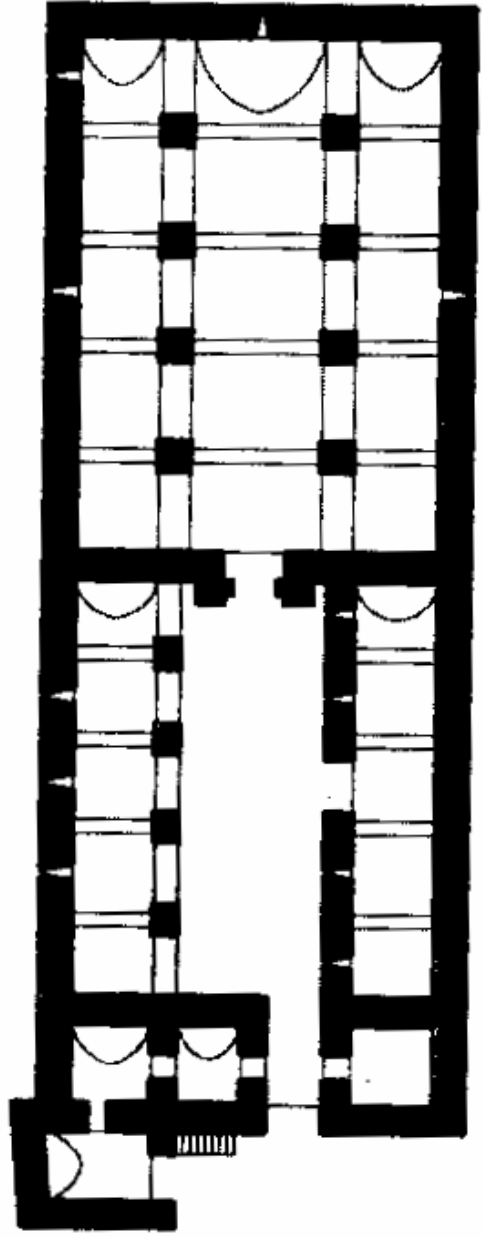
K. P. 38: Niğde Hüdevend Hatun Türbesi (H. Önkal'dan

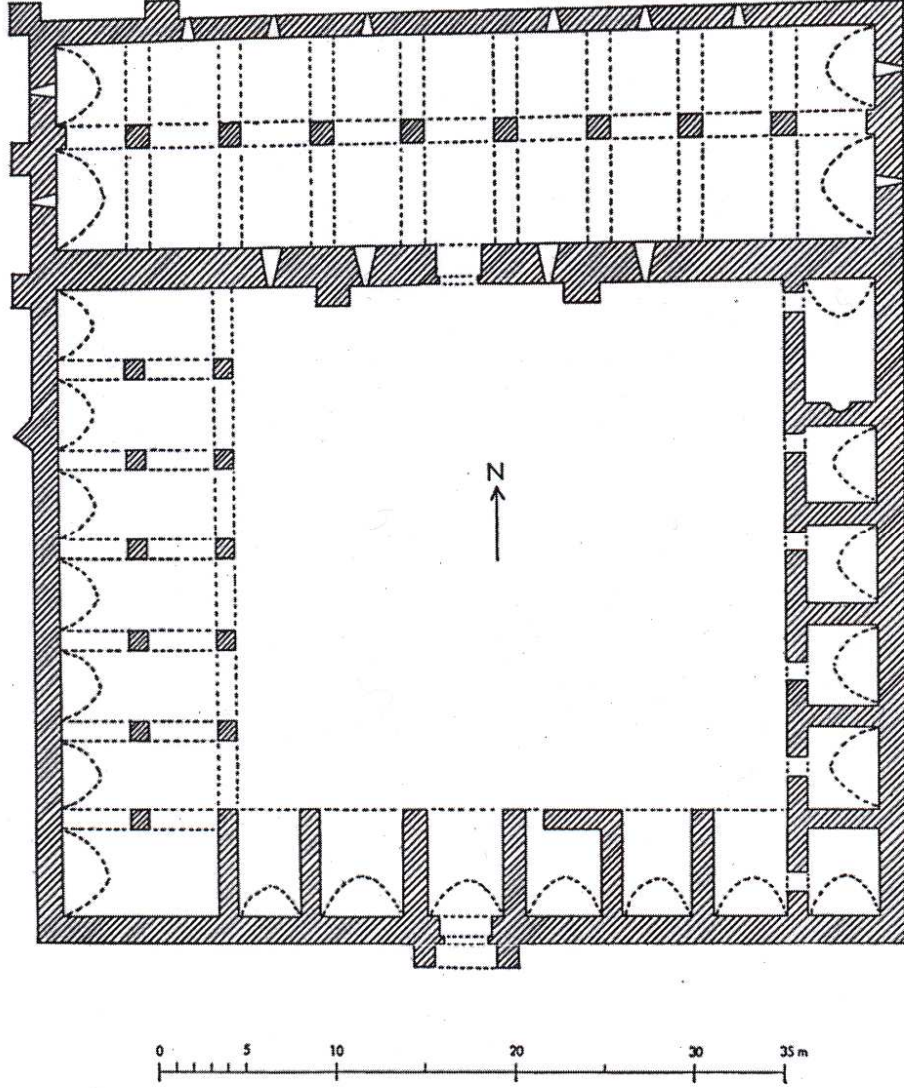
K. P. 39: Harput Fatih Türbesi (H. Önkal'dan)

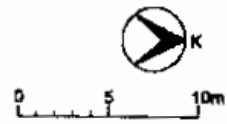
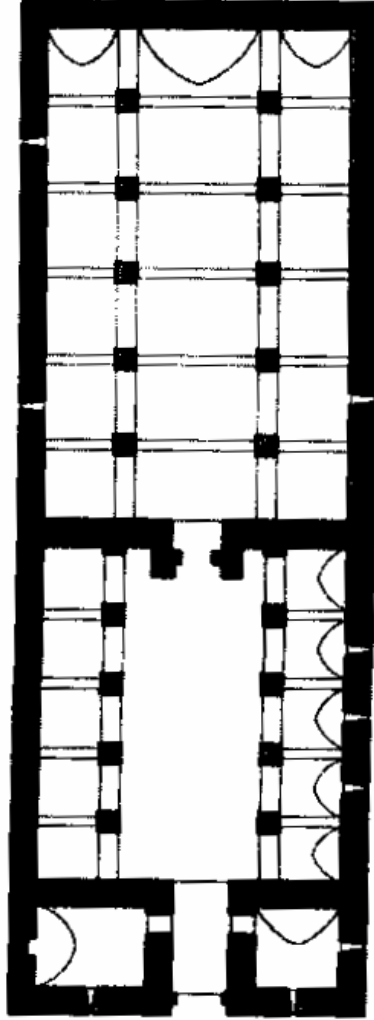
K. P. 40: Konya-Aksaray Yolu Sultan Hanı (D. Kuban'dan)

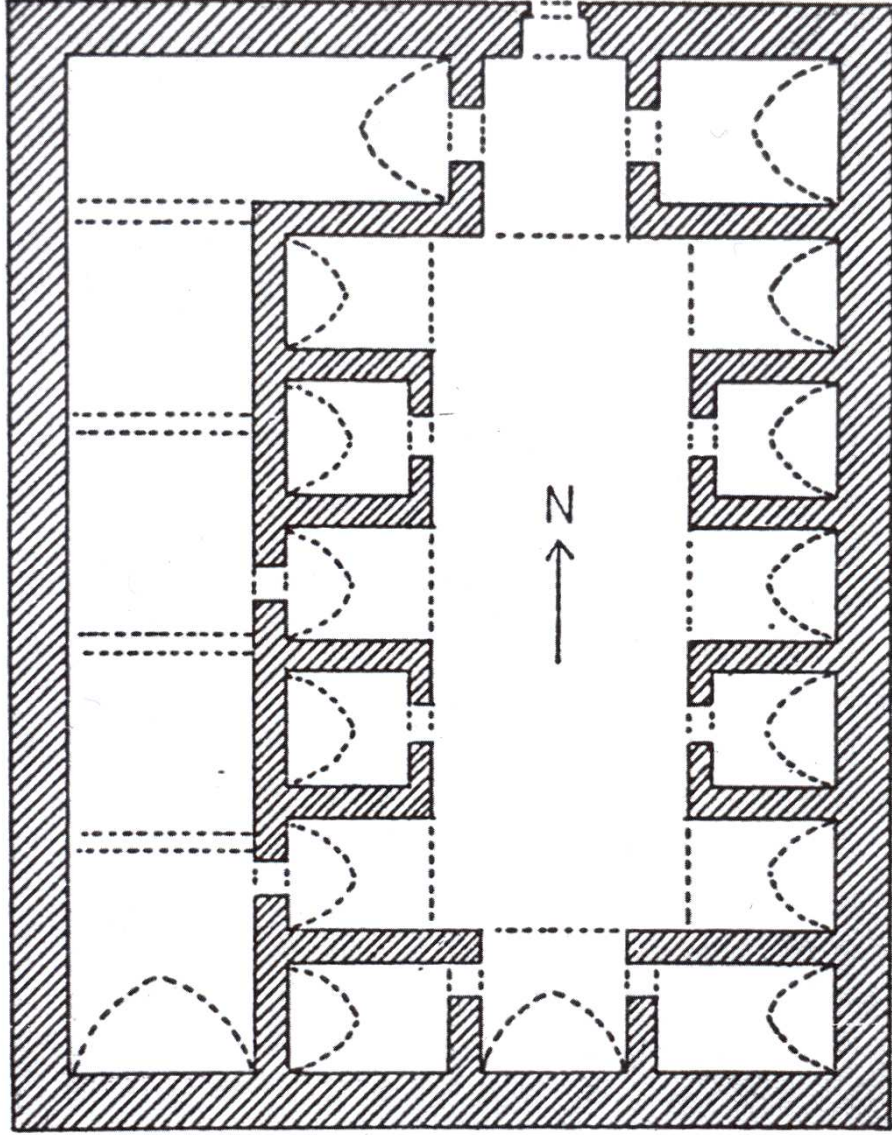
K. P. 41: Konya-Beyşehir Yolunda Altunapa Hanı (D. Kuban'dan)

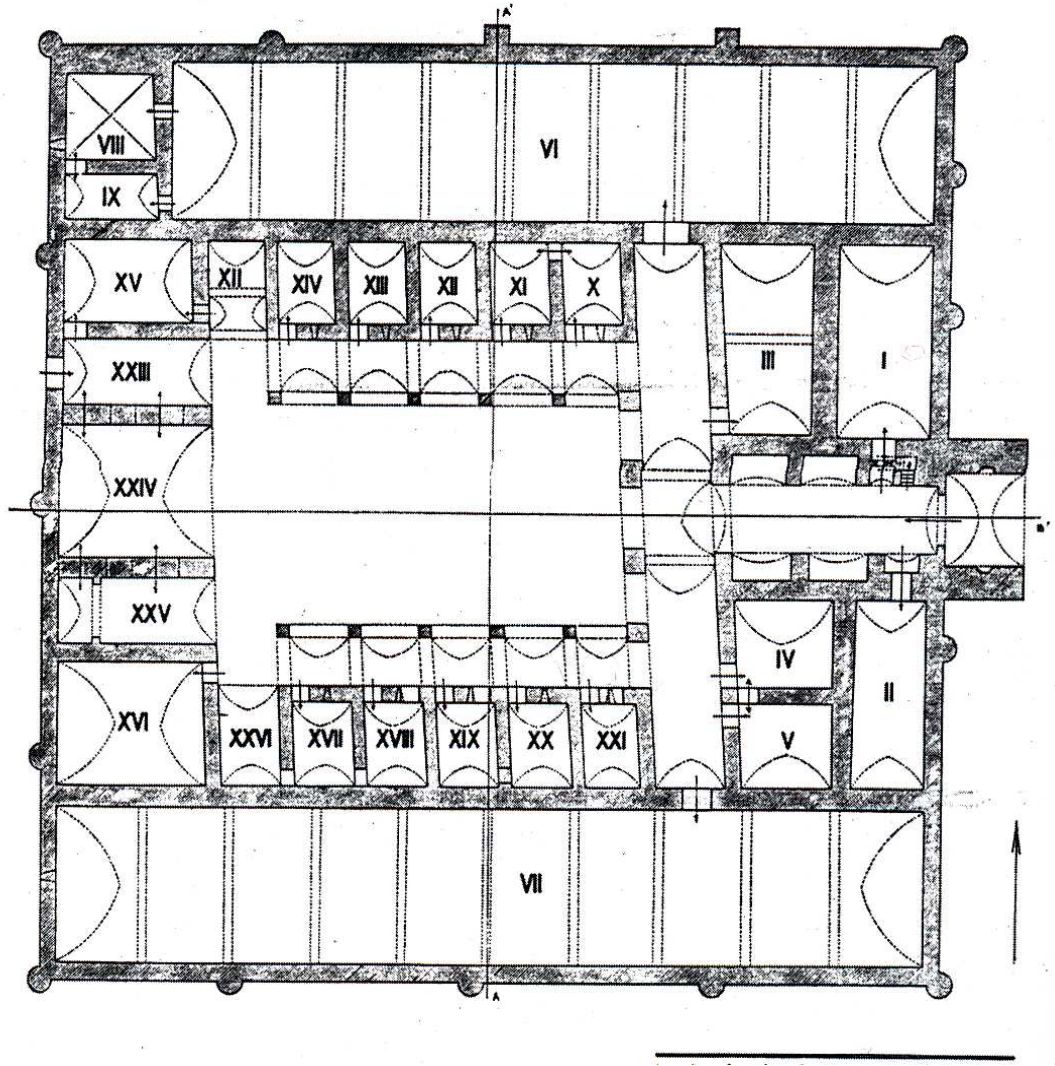
K. P. 42: Alanya–Konya Yolunda Kargı Han (M. Görür'den)

K. P. 43: Konya–Beyşehir Yolunda Kuruçeşme Hanı (D. Kuban'dan)

K. P. 44: Afşin Ashab-ı Kehf Hamamı (M. Görür'den)

K. P. 45: Tercan Mama Hatun Hamı (M. Görür'den)

Fotoğraf 1: Abuçimen Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 2: Abuçimen Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 3: Abuçimen Camii Genel Görüntüsü

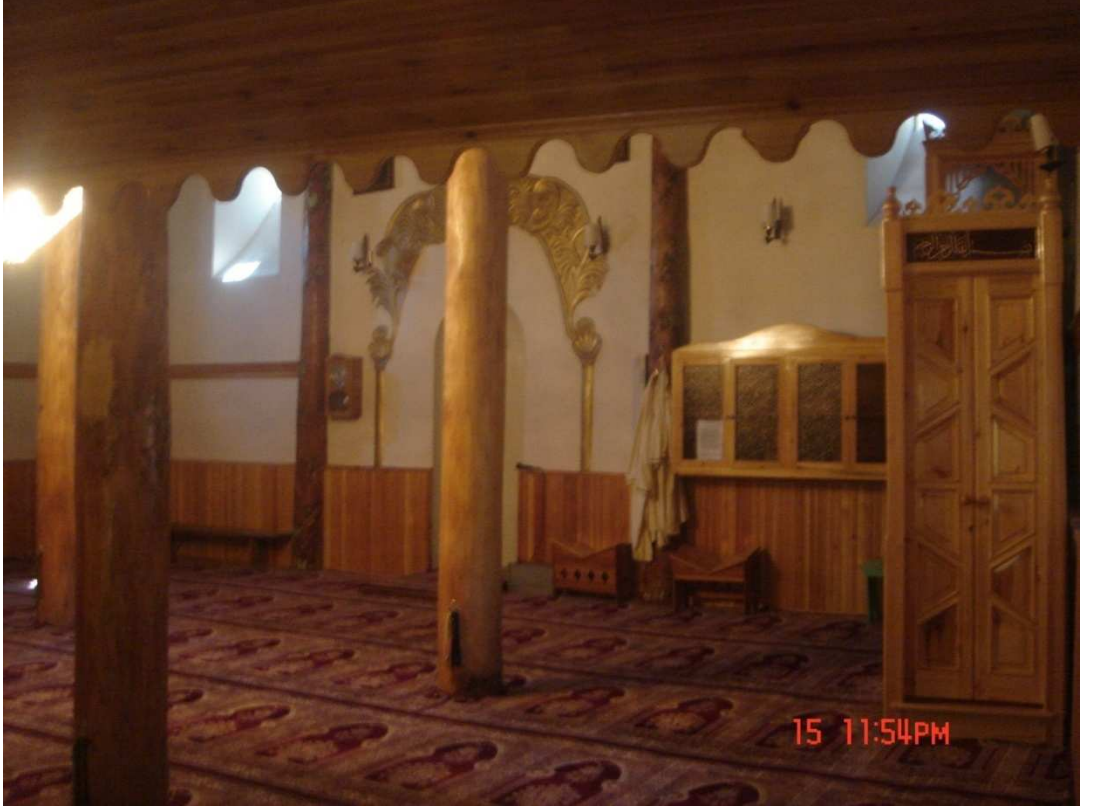
Fotoğraf 4: Abuçimen Camii İnşa Kitabesi

Fotoğraf 5: Abuçimen Camii Avlusundan

Fotoğraf 6: Abuçimen Camii Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 7: Abuçimen Camii İç Mekân

Fotoğraf 8: Abuçimen Camii İç Mekân

Fotoğraf 9: Abuçimen Camii İç Mekân

Fotoğraf 10: Abuçimen Camii Kadınlar Mahfili

Fotoğraf 11: Abuçimen Camii Minaresi

Fotoğraf 12: Abuçimen Camii Mihrabı

Fotoğraf 13: Abuçimen Camii Mihrabından

Fotoğraf 14: Abuçimen Camii Minberi

Fotoğraf 15: Abuçimen Camii Vaaz Kürsüsü

Fotoğraf 16: Ahmet Paşa Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 17: Ahmet Paşa Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 18: Ahmet Paşa Camii İnşa Kitabesi

Fotoğraf 19: Ahmet Paşa Camii Avlusundan

Fotoğraf 20: Ahmet Paşa Camii Batı Cephesi

Fotoğraf 21: Ahmet Paşa Camii Minaresi

Fotoğraf 22: Ahmet Paşa Camii Mihrabı

Fotoğraf 23: Ahmet Paşa Camii Minberi

Fotoğraf 24: Cedit Paşa Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 25: Cedit Paşa Camii Kitabeleri

Fotoğraf 26: Cedit Paşa Camii Güney Cephe

Fotoğraf 27: Cedit Paşa Camii Batı Cephe

Fotoğraf 28: Cedit Paşa Camii Doğu Cephe

Fotoğraf 29: Cedit Paşa Camii Avlusundan

Fotoğraf 30: Cedit Paşa Camii Avlu Girişi

Fotoğraf 31: Cedit Paşa Camii Avlu ve Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 32: Cedit Paşa Camii Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 33: Cedit Paşa Camii Son Cemaat Yerinden

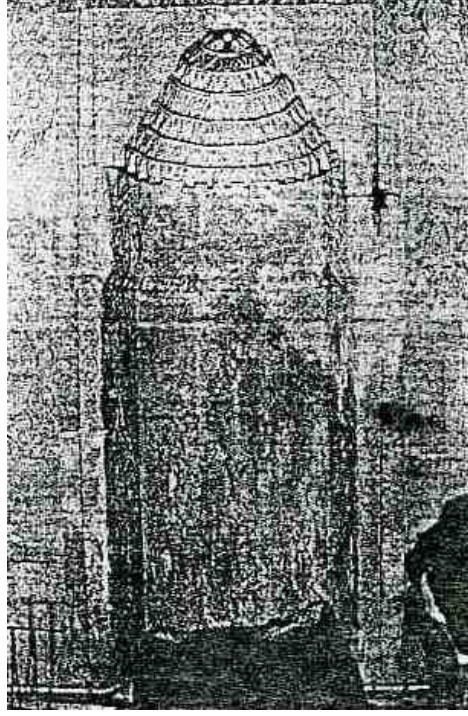
Fotoğraf 34: Cedit Paşa Camii Minaresi

Fotoğraf 35: Cedit Paşa Camii Minare Kaidesi

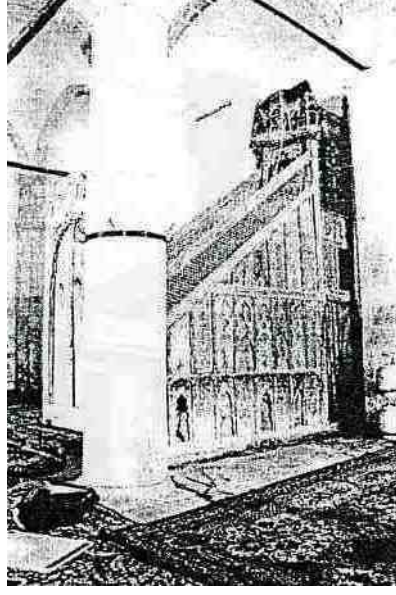
Fotoğraf 36: Cedit Paşa Camii Minare Girişi

Fotoğraf 37: Cedit Paşa Camii Mihrabı (M. Denктаş'tan)

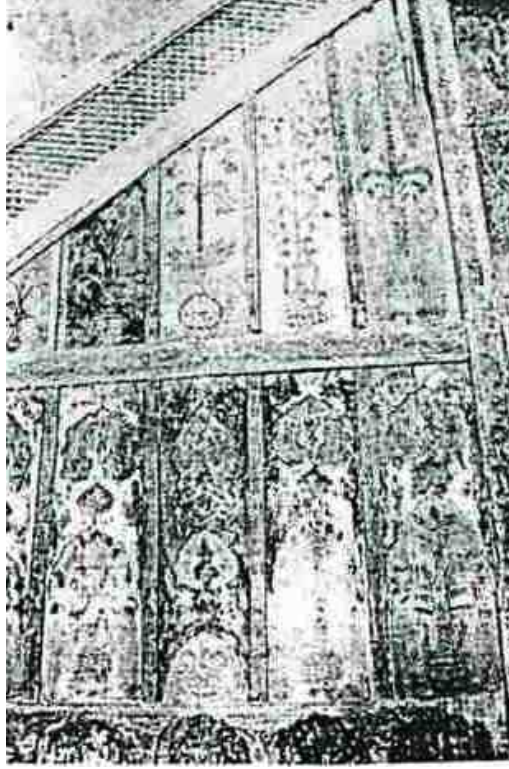
Fotoğraf 38: Cedit Paşa Camii Mihrabından (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 39: Cedit Paşa Camii Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 40: Cedit Paşa Camii Minberden

Fotoğraf 41: Cedit Paşa Camii Minberden (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 42: Cedit Paşa Camii Harim Girişi

Fotoğraf 43: Cedit Paşa Camii Girişten

Fotoğraf 44: Celdek Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 45: Celdek Camii Harim Mekânından

Fotoğraf 46: Celdek Camii Yenilenen Ahşap Tavanı

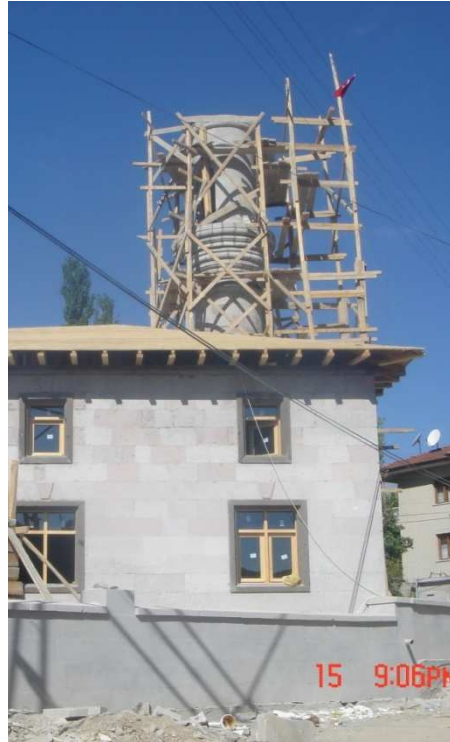
Fotoğraf 47: Celdek Camii Son Cemaat Yerinden

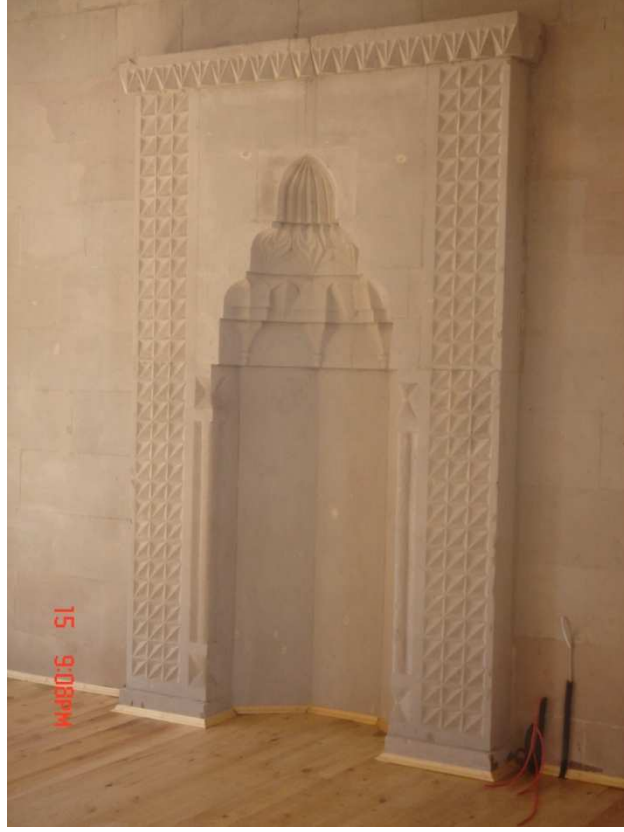
Fotoğraf 48: Celdek Camii Doğu Cephesi

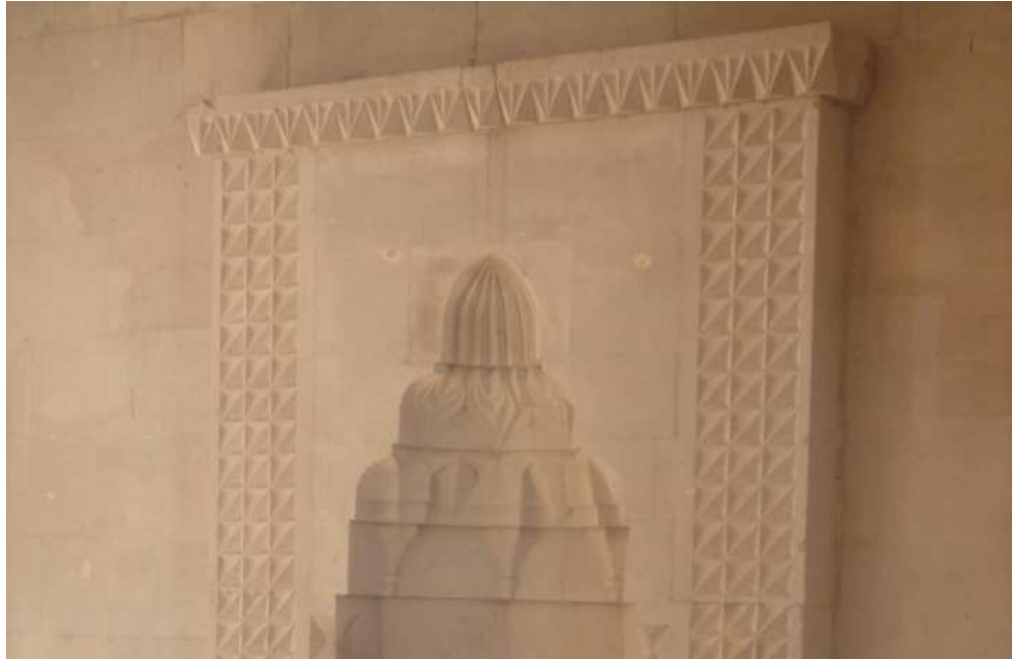
Fotoğraf 49: Celdek Camii Doğu Cephe Pencereleri

Fotoğraf 50: Celdek Camii Minaresi

Fotoğraf 51: Celdek Camii Mihrabı

Fotoğraf 52: Celdek Camii Mihrabından

Fotoğraf 53: Gökçe Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 54: Gökçe Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 55: Gökçe Camii Kitabesi

Fotoğraf 56: Gökçe Camii Kitabesi

Fotoğraf 57: Gökçe Camii Avlu Girişi

Fotoğraf 58: Gökçe Camii Kuzey ve Doğu Cepheler

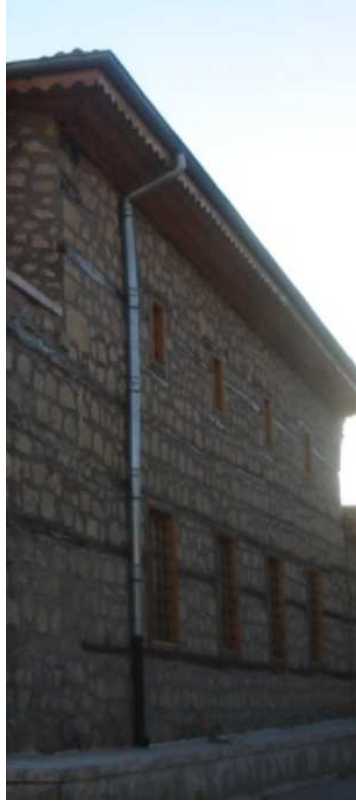
Fotoğraf 59: Gökçe Camii Kuzey ve Doğu Cepheler

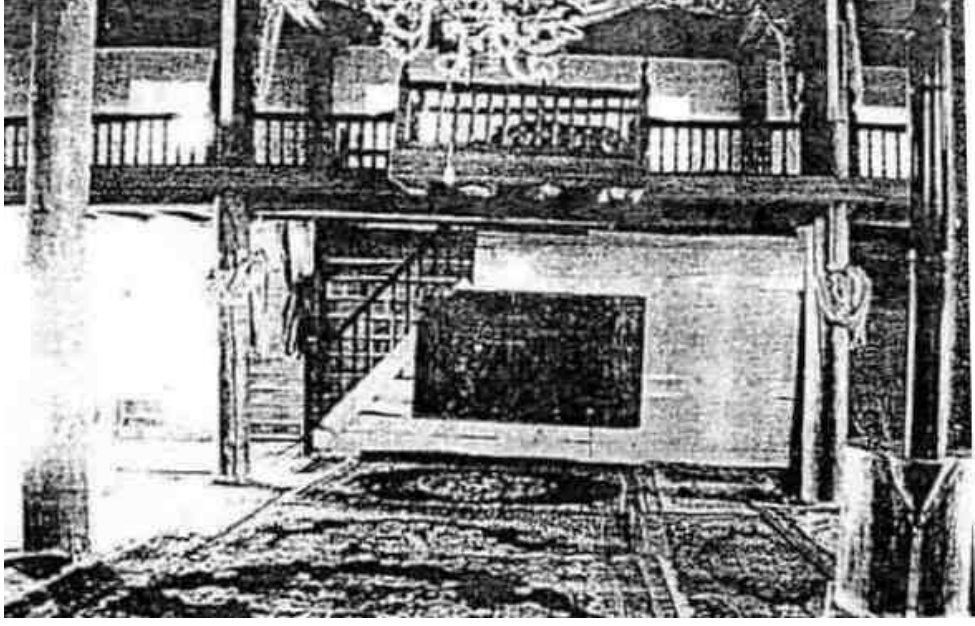
Fotoğraf 60: Gökçe Camii Doğu Cephe

Fotoğraf 61: Gökçe Camii Güney Cephe

Fotoğraf 62: Gökçe Camii Doğu Cephe

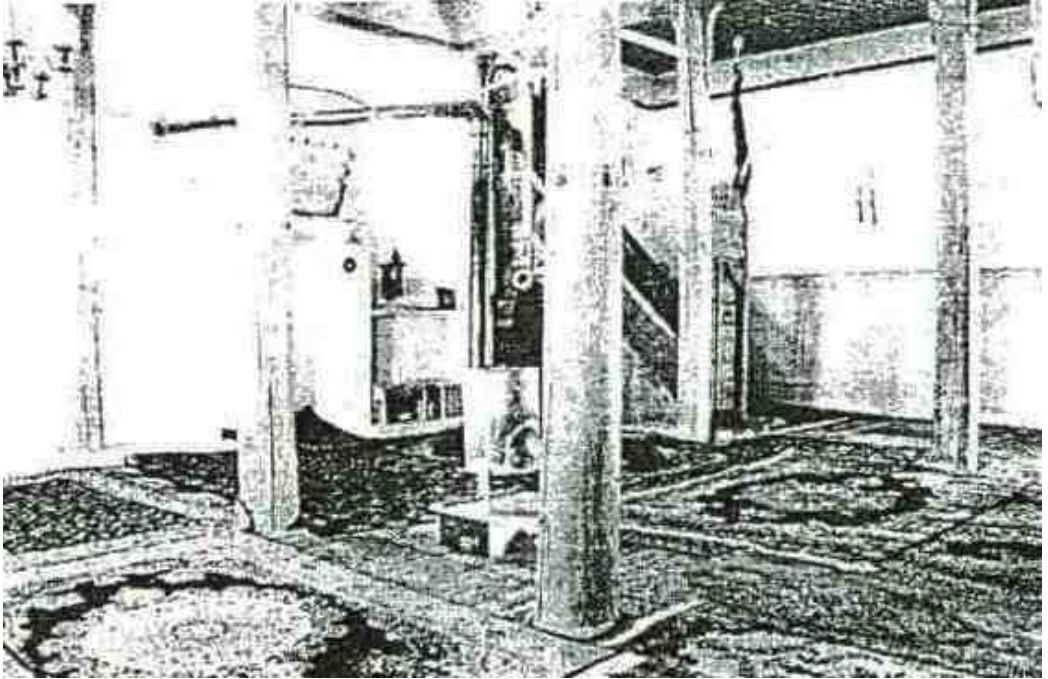
Fotoğraf 63: Gökçe Camii Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 64: Gökçe Camii Çeşmesi

Fotoğraf 65: Gökçe Camii Minaresi

Fotoğraf 66: Gökçe Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 67: Gökçe Camii Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 68: Güllübağ Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 69: Güllübağ Camii Çeşmesi

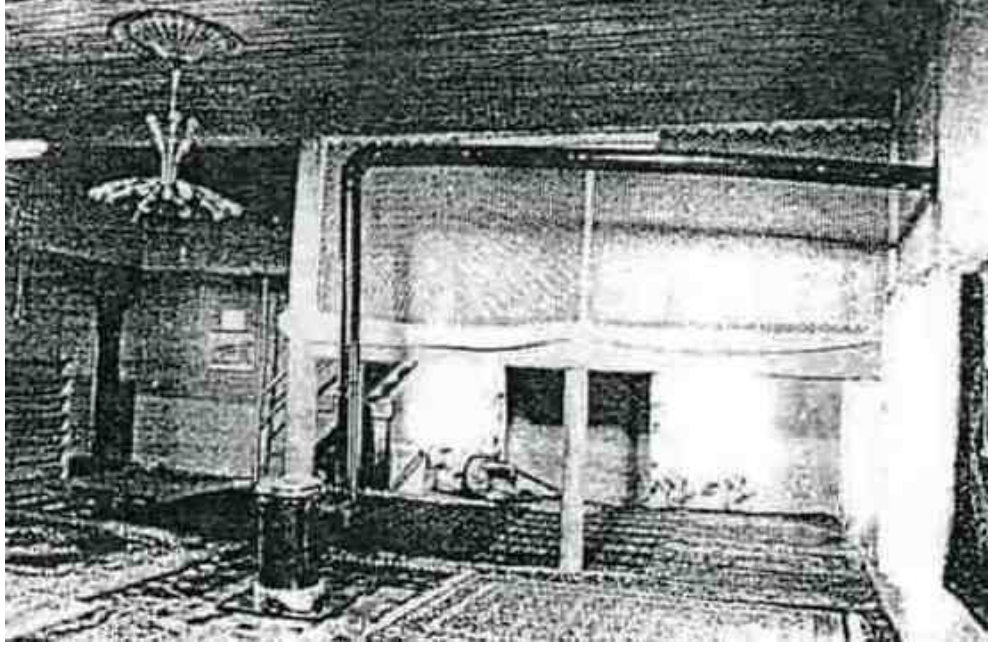
Fotoğraf 70: Güllübağ Camii Kuzey Cephe

Fotoğraf 71: Güllübağ Camii Batı Cephe

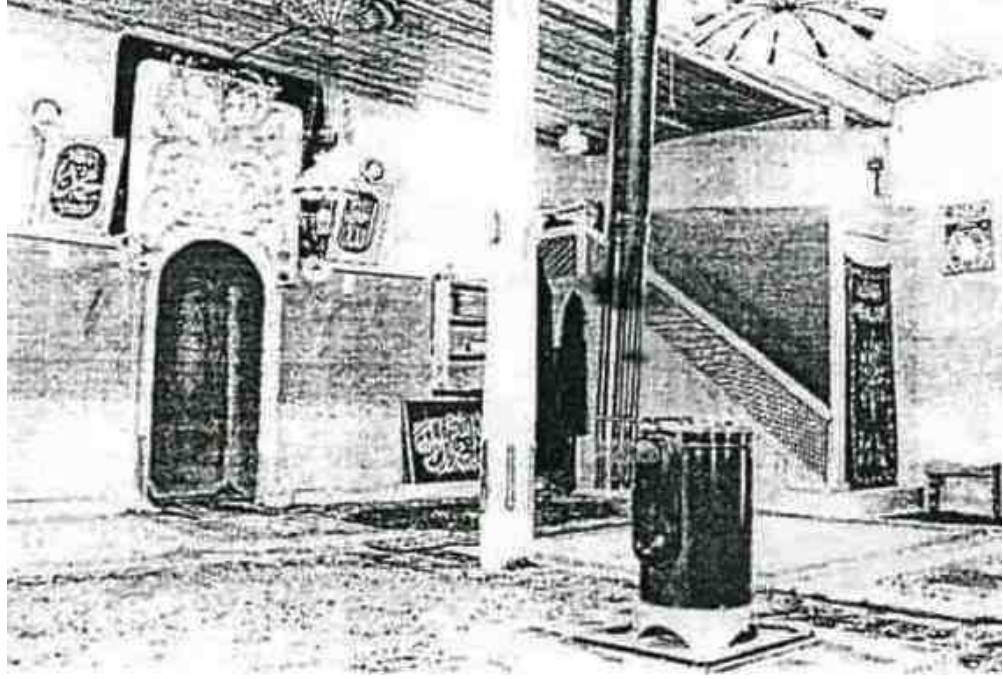
Fotoğraf 72: Güllübağ Camii Güney Cephe

Fotoğraf 73: Güllübağ Camii Kadınlr Mahfili (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 74: Güllübağ Camii Minaresi

Fotoğraf 75: Güllübağ Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 76: Hacı Osman Mescidi Genel Görüntüsü

Fotoğraf 77: Hacı Osman Mescidi İnşa Kitabesi

Fotoğraf 78: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 79: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 80: Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı

Fotoğraf 81: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yerinden

Fotoğraf 82: Hacı Osman Mescidi Son Cemaat Yerinden

Fotoğraf 83: Hacı Osman Mescidi Güney Cephesi

Fotoğraf 84: Hacı Osman Mescidi Doğu Cephesi

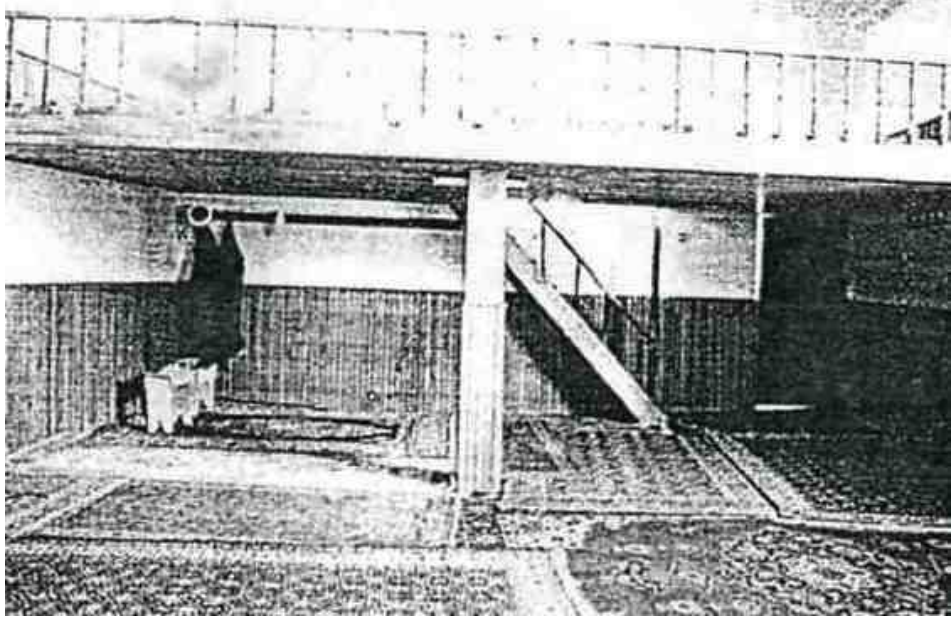
Fotoğraf 85: Hatipoğlu Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 86: Hatipoğlu Camii Genel Görüntüsü

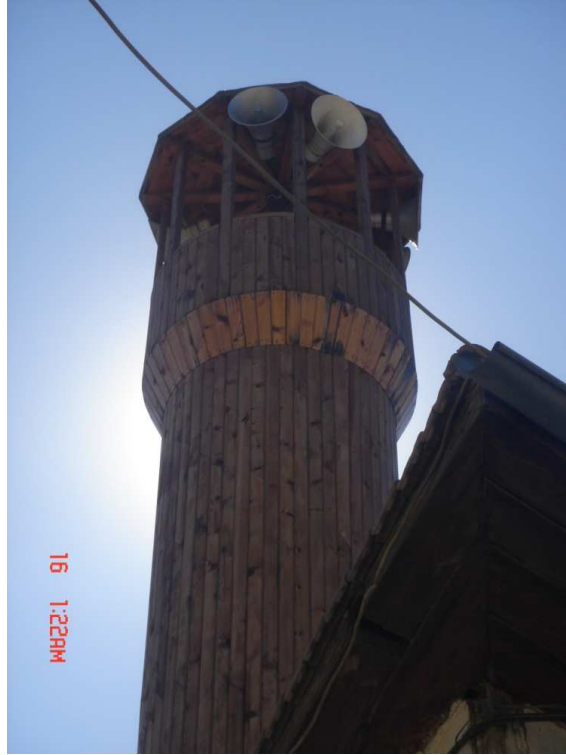
Fotoğraf 87: Hatipoğlu Camii Giriş Kapısı

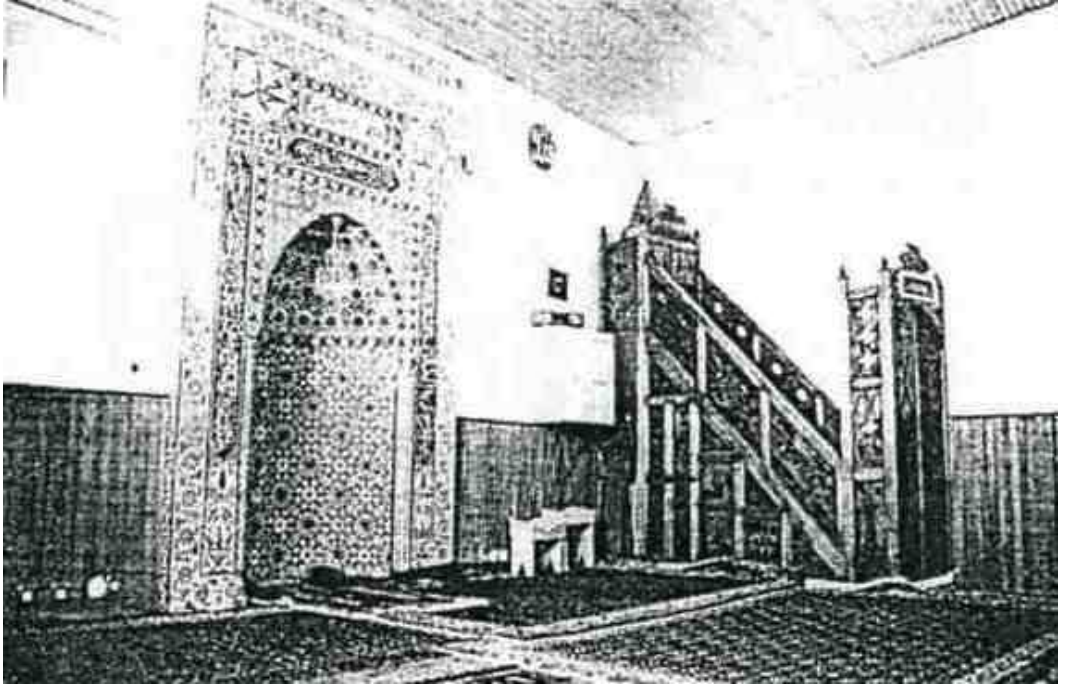
Fotoğraf 88: Hatipoğlu Camii Kadınlara Mahfili (M. Denктаş'tan)

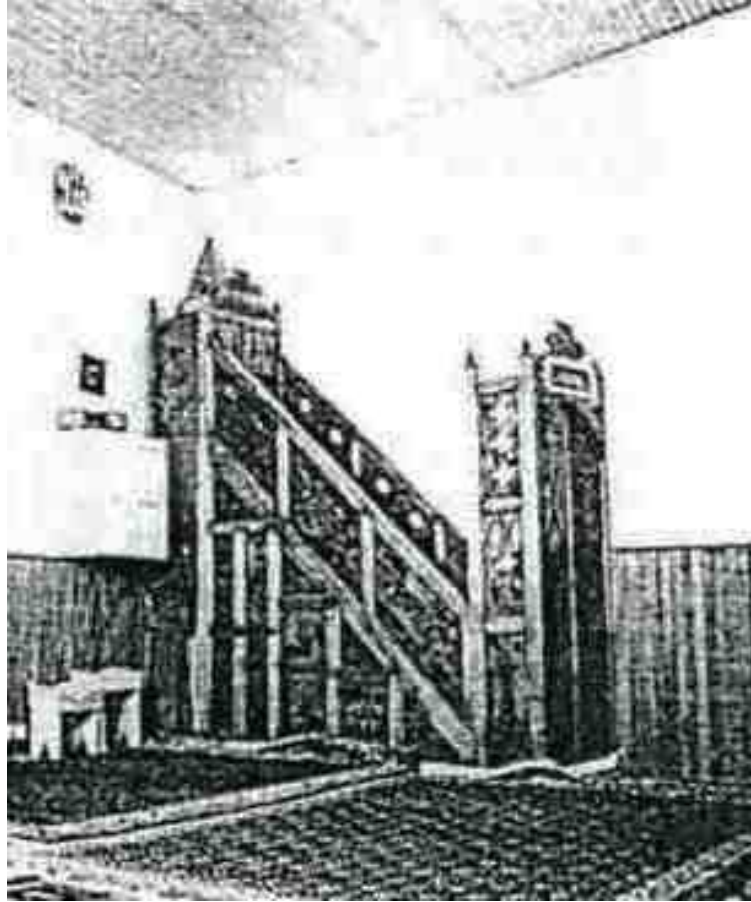
Fotoğraf 89: Hatipoğlu Camii Minare Kaidesi

Fotoğraf 90: Hatipoğlu Camii Minare Gövdesi

Fotoğraf 91: Hatipoğlu Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 92: Hatipoğlu Camii Minberi (M. Denктаş'tan)

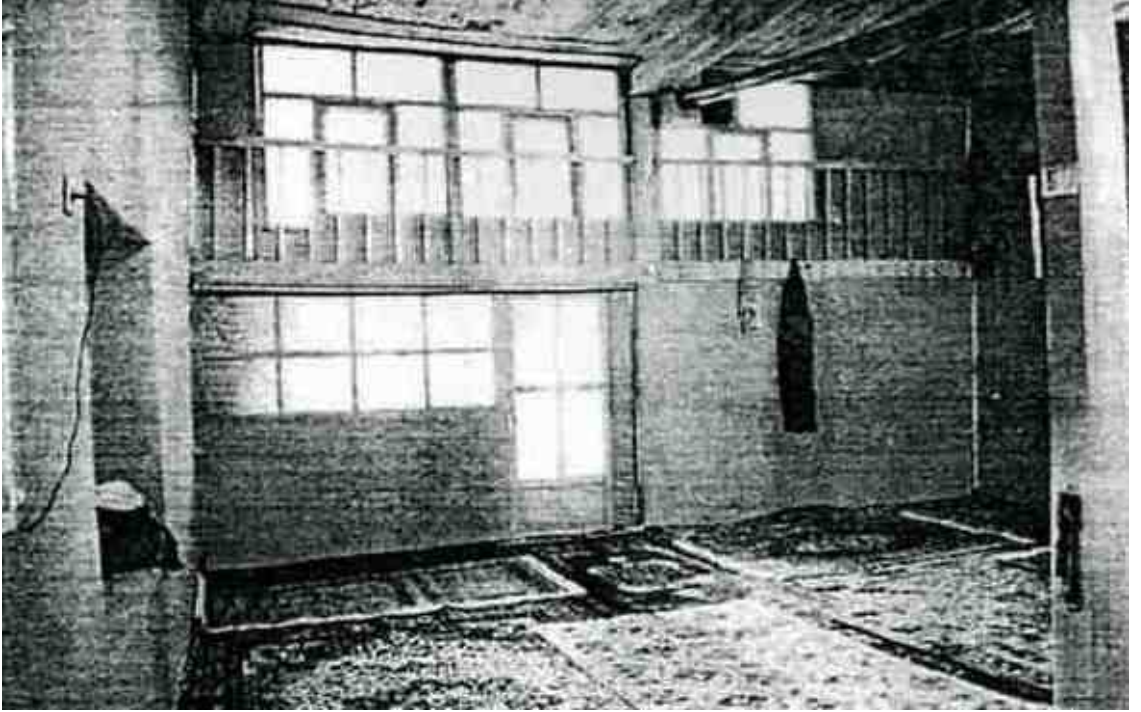
Fotoğraf 93: Hatipoğlu Camii Kuzey Cephesi

Fotoğraf 94: Kara Mahmud Mescidi

Fotoğraf 95: Kara Mahmud Mescidi Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 96: Kara Mahmud Mescidi Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 97: Kara Mahmud Mescidi Kuzey Cephe

Fotoğraf 98: Kara Mahmud Mescidi Güney Cephe

Fotoğraf 99: Kara Mahmud Mescidi Mihrabı (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 100: Koca Paşa (Saray) Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 101: Koca Paşa (Saray) Camii Çeşmesi

Fotoğraf 102: Koca Paşa (Saray) Camii Çeşmesi

Fotoğraf 103: Koca Paşa (Saray) Camii Kuzey ve Batı Cepheler

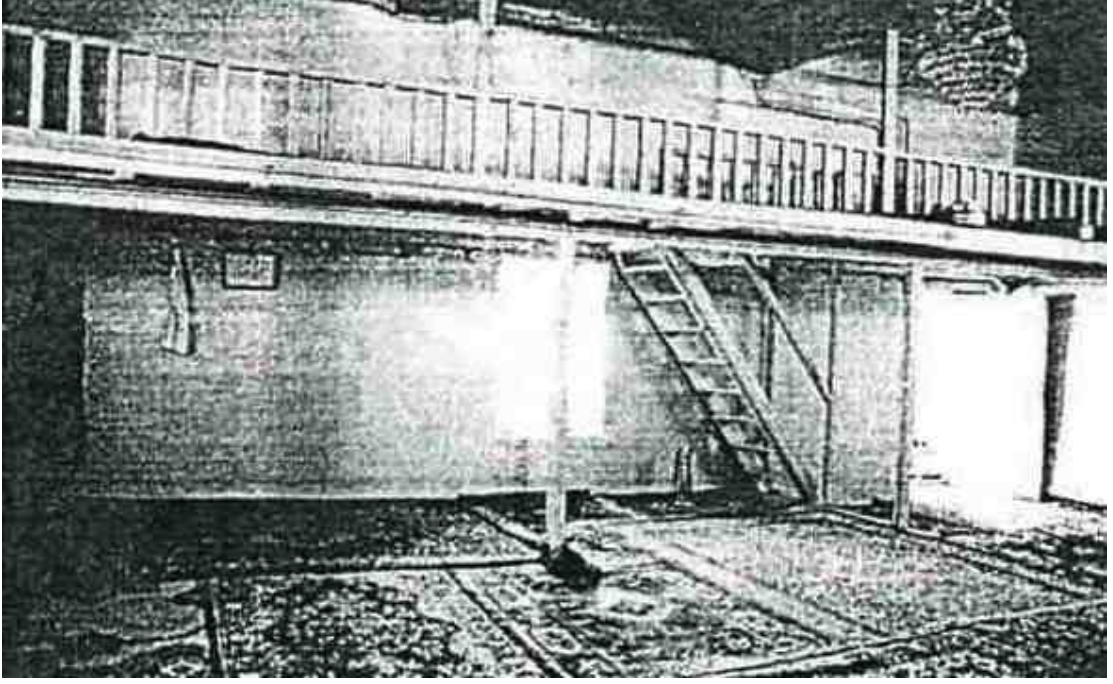
Fotoğraf 104: Koca Paşa (Saray) Camii Batı Cephe

Fotoğraf 105: Koca Paşa (Saray) Camii Güney Cephe

Fotoğraf 106: Koca Paşa (Saray) Camii Doğu Cephe

Fotoğraf 107: Koca Paşa (Saray) Camii Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 108: Koca Paşa (Saray) Camii Minaresi

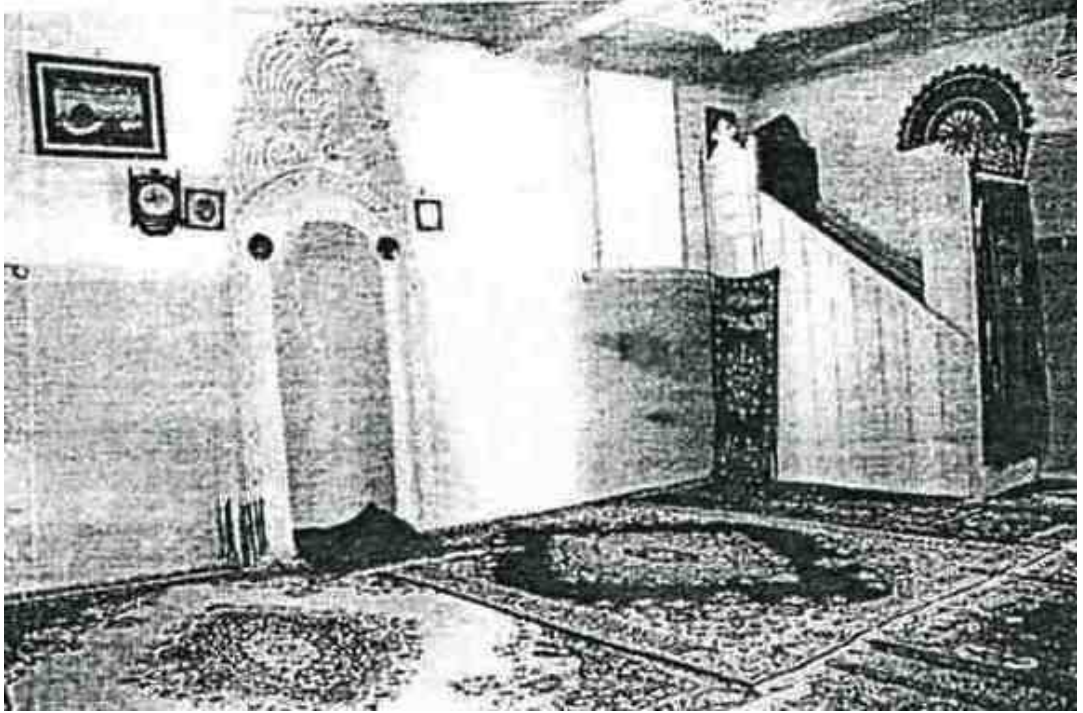
Fotoğraf 109: Koca Paşa (Saray) Camii Minare Kaidesi

Fotoğraf 110: Koca Paşa (Saray) Camii Minare Gövdesi

Fotoğraf 111: Koca Paşa (Saray) Camii Minare Kitabesi

Fotoğraf 112: Koca Paşa (Saray) Camii Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 113: Kültür Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 114: Kültür Camii İç Mekândan

Fotoğraf 115: Kültür Camii İç Mekândan

Fotoğraf 116: Kültür Camii İç Mekândan

Fotoğraf 117: Kültür Camii İç Mekândan

Fotoğraf 118: Kültür Camii Batı Cephe

Fotoğraf 119: Kültür Camii Kuzey Cephe

Fotoğraf 120: Kültür Camii Mahfili

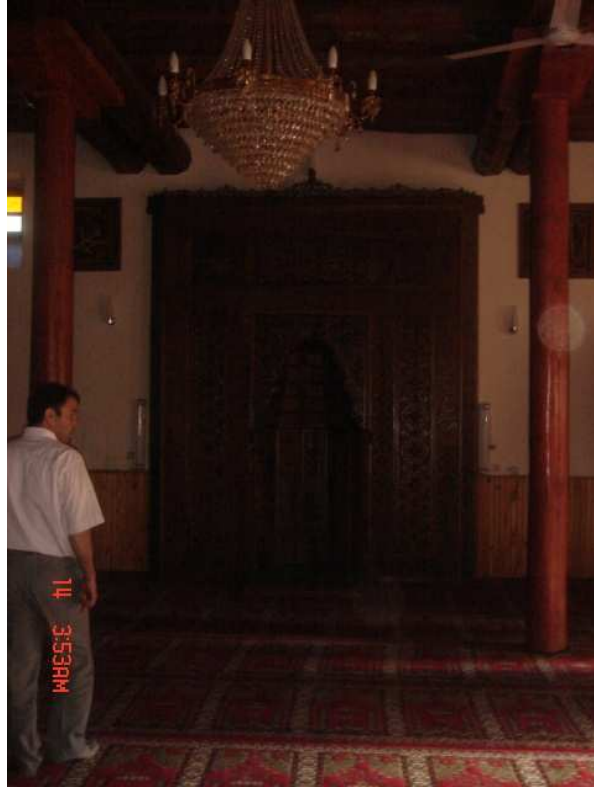
Fotoğraf 121: Kültür Camii Mahfilden

Fotoğraf 122: Kültür Camii Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 123: Kültür Camii Minaresi

Fotoğraf 124: Kültür Camii Mihrabı

Fotoğraf 125: Kùltür Camii Mihrabı

Fotoğraf 126: Kùltür Camii Mihrabı

Fotoğraf 127: Kültür Camii Minberi

Fotoğraf 128: Kültür Camii Minberden

Fotoğraf 129: Kùltür Camii Minberden

Fotoğraf 130: Kùltür Camii Minberden

Fotoğraf 131: Kültür Camii Kürsüsü

Fotoğraf 132: Süleyman Ağa Camii Onarım Öncesi Genel Görüntüsü (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 133: Süleyman Ağa Camii Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 134: Süleyman Ağa Camii Son Cemaat Yerinden

Fotoğraf 135: Süleyman Ağa Camii Doğu Cephe

Fotoğraf 136: Süleyman Ağa Camii Güney Cephe

Fotoğraf 137: Süleyman Ağa Camii Güney Cephe

Fotoğraf 138: Süleyman Ağa Camii Pencere Açıklığı

Fotoğraf 139: Süleyman Ağa Camii Pencere Açıklığı

Fotoğraf 140: Süleyman Ağa Camii Minaresi

Fotoğraf 141: Süleyman Ağa Camii Minare Kaidesi

Fotoğraf 142: Süleyman Ağa Camii Mihrabı

Fotoğraf 143: Süleyman Ağa Camii Minberi

Fotoğraf 144: Süleyman Ağa Camii Kürsüsü

Fotoğraf 145: Şems Bezirgân Camii Genel Görüntüsü

Fotoğraf 146: Şems Bezirgân Camii Kitabeliği

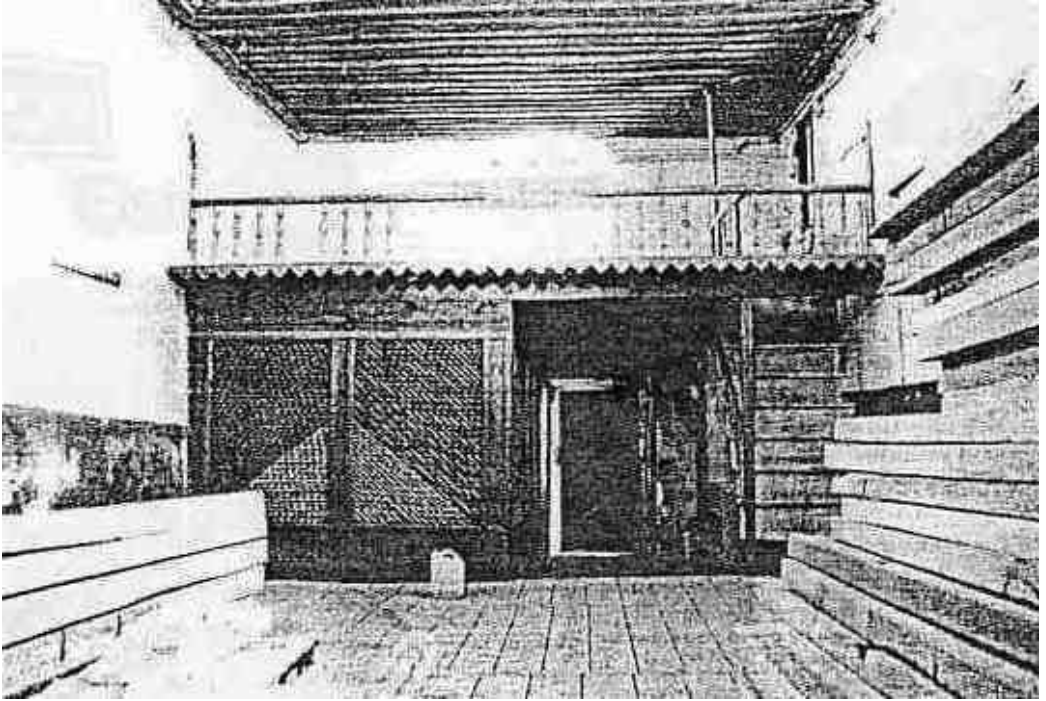
Fotoğraf 147: Şems Bezirgân Camii Giriş Cephesi

Fotoğraf 148: Şems Bezirgân Camii Girişi

Fotoğraf 149: Şems Bezirgân Camii Kuzey ve Batı Cephe

Fotoğraf 150: Şems Bezirgân Camii Kadınlar Mahfili (Onarım Öncesi) (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 151: Şems Bezirgan Camii Minaresi

Fotoğraf 152: Şems Bezirgan Camii Minare Kaidesi

Fotoğraf 153: Şems Bezirgân Camii Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 154: Şems Bezirgân Camii Mihrabı

Fotoğraf 155: Şems Bezirgân Camii Minberi

Fotoğraf 156: Şems Bezirgân Camii Mezar Kısım

Fotoğraf 157: Şems Bezirgân Camii Mezar Kısmı

Fotoğraf 158: Turabali Mescidi Genel Görüntüsü

Fotoğraf 159: Turabali Mescidi Son Cemaat Yerinden

Fotoğraf 160: Turabali Mescidi Batı Cephe

Fotoğraf 161: Turabali Mescidi Pencerelelerinden

Fotoğraf 162: Turabali Mescidi Güney Cephesi

Fotoğraf 163: Turabali Mescidi Minaresi

Fotoğraf 164: Turabali Mescidi Minaresinden

Fotoğraf 165: Turabali Mescidi Minaresinden

Fotoğraf 166: Turabali Mescidi Minaresinden

Fotoğraf 167: Turabali Mescidi İç Mekândan

Fotoğraf 168: Turabali Mescidi Mihrabı

Fotoğraf 169: Turabali Mescidi Tuvaletleri

Fotoğraf 170: Zeliha Hatun Camii Genel Görüntüsü

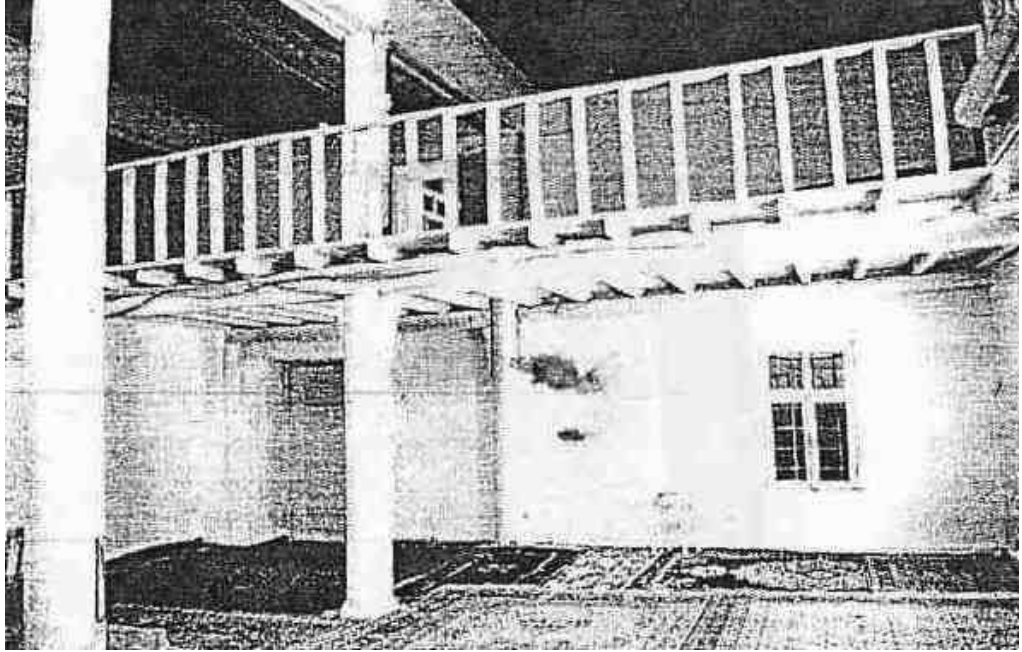
Fotoğraf 171: Zeliha Hatun Camii Genel Görüntüsü

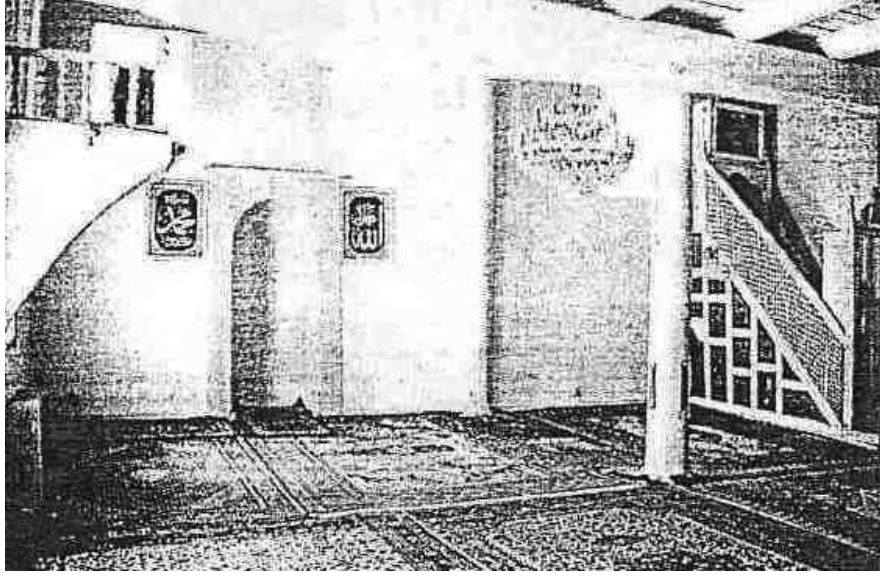
Fotoğraf 172: Zeliha Hatun Camii Doğu Cephe

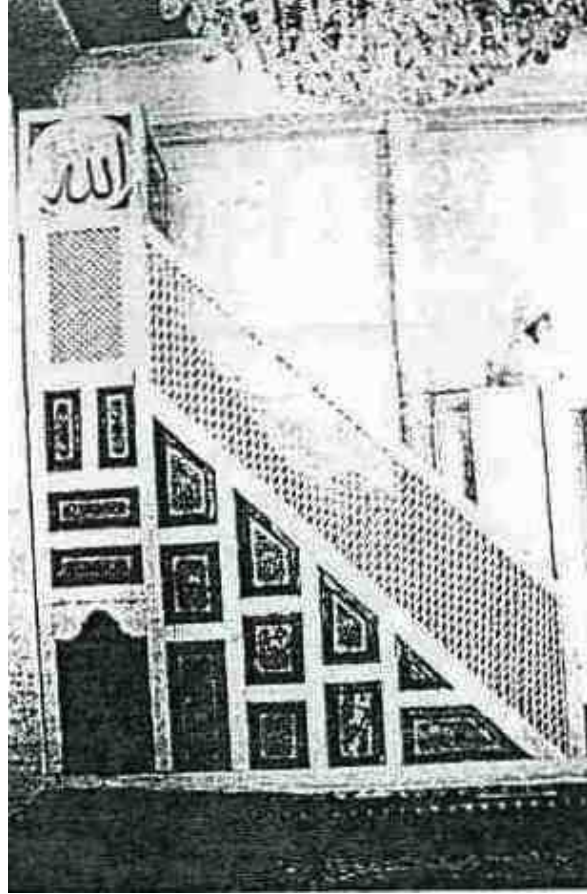
Fotoğraf 173: Zeliha Hatun Güney Cephesi

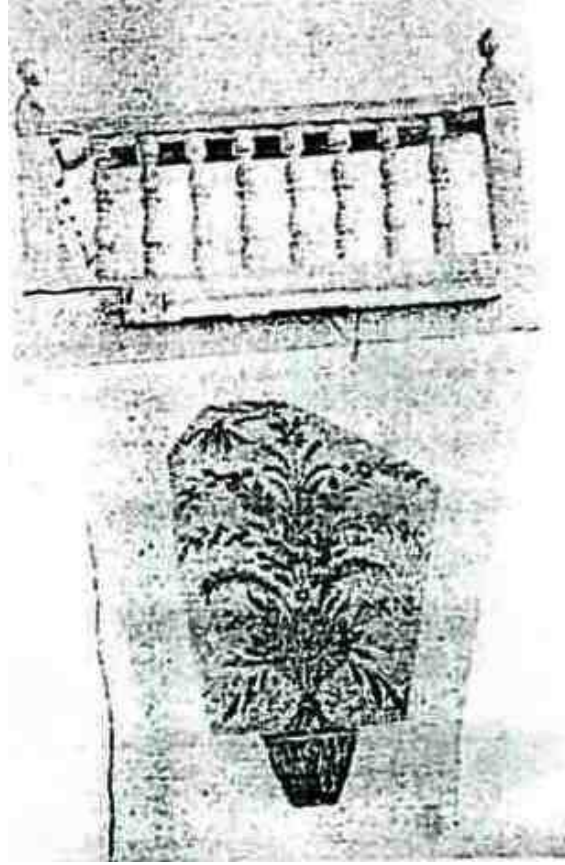
Fotoğraf 174: Zeliha Hatun Kadınlar Mahfili (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 175: Zeliha Hatun Mihrap ve Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 176: Zeliha Hatun Minberi (M. Denктаş'tan)

Fotoğraf 177: Zeliha Hatun Vaaz Kürsüsü (M. Denktaş'tan)

Fotoğraf 178: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 179: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 180: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 181: Ahi Yusuf Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 182: Anonim Türbe

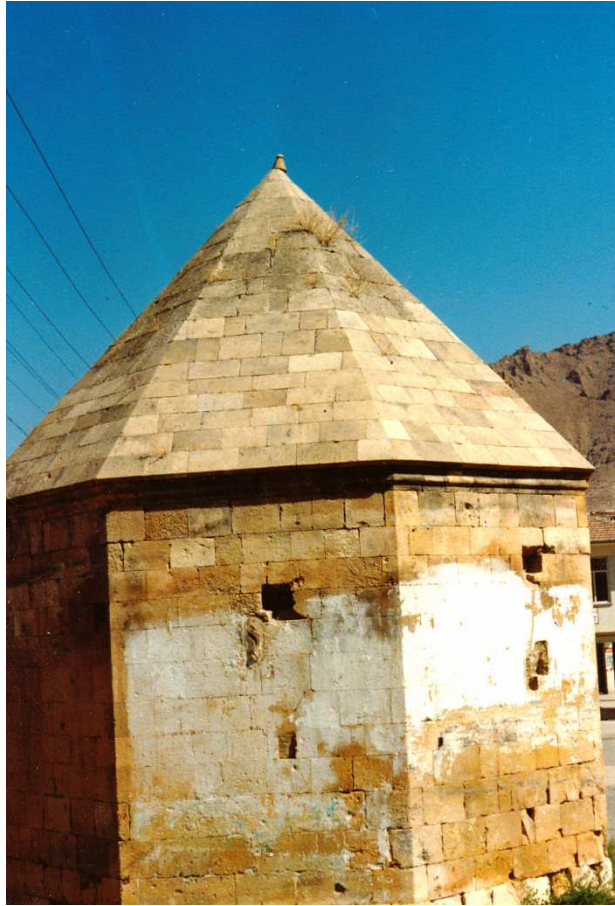
Fotoğraf 183: Anonim Türbe Girişinden

Fotoğraf 184: Anonim Türbe Kitabesi (A. Tekerli'den)

Fotoğraf 185: Anonim Türbe Giriş Cephesi

Fotoğraf 186: Anonim Türbe Pencerelelerinden (H. YURTTAŞ'tan)

Fotoğraf 187: Anonim Türbe Baçınilerin Olduğu Düşünülen Bölüm

Fotoğraf 188: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özyaygün'den)

Fotoğraf 189: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özyaygün'den)

Fotoğraf 190: Arap Baba (Araplık) Türbesi Onarım Çalışmaları

Fotoğraf 191: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özeygün'den)

Fotoğraf 192: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özeygün'den)

Fotoğraf 193: Arap Baba (Araplık) Türbesi Giriş Kapısı

Fotoğraf 194: Arap Baba (Araplık) Türbesi Giriş Kapısı Detayı

Fotoğraf 195: Arap Baba (Araplık) Türbesi Giriş Kapısı Detayı

Fotoğraf 196: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özyaygün'den)

Fotoğraf 197: Arap Baba (Araplık) Türbesi (R. Özaygün'den)

Fotoğraf 198: Emir Kamereddin Kümbeti Genel Görüntüsü

Fotoğraf 199: Emir Kameraneddin Kumbeti Kitabesi

Fotoğraf 200: Emir Kameraneddin Kumbeti Kitabesi

Fotoğraf 201: Emir Kameraneddin Kümbeti Giriş Kapısı

Fotoğraf 202: Emir Kameraneddin Kümbeti Baçını Yuvaları

Fotoğraf 203: Emir Kamereddin Kumbeti Süslemesiz Cepheler

Fotoğraf 204: Hacı Mehmed Türbesi Genel Görüntüsü

Fotoğraf 205: Hacı Mehmed Türbesi Batı Cephe

Fotoğraf 206: Hacı Mehmed Türbesi Güney Cephe

Fotoğraf 207: Hacı Mehmed Türbesi Doğu Cephe

Fotoğraf 208: Hacı Mehmed Türbesi Giriş Kapısı

Fotoğraf 209: Hacı Mehmed Türbesi Kitabesi

Fotoğraf 210: Hacı Mehmed Türbesi Sandukalar

Fotoğraf 211: Hoca Mercan Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 212: Hoca Mercan Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 213: Hüseyin Gazi Türbesi

Fotoğraf 214: Hüseyin Gazi Türbesi

Fotoğraf 215: Hüseyin Gazi Türbesi Yazıtı

Fotoğraf 216: Hüseyin Gazi Türbesi

Fotoğraf 217: Hüseyin Gazi Mezarı

Fotoğraf 218: Naib Kumbeti Genel Görüntüsü

Fotoğraf 219: Naib Kumbeti Genel Görüntüsü

Fotoğraf 220: Naib Kumbeti Kitabesi

Fotoğraf 221: Naib Kumbeti Kitabesi

Fotoğraf 222: Naib Kumbeti Kitabesi

Fotoğraf 223: Naib Kumbeti Sandukası

Fotoğraf 224: Naib Kumbeti Sandukası

Fotoğraf 225: Kadı İskender Türbesi

Fotoğraf 226: Kadı İskender Türbesi Tonz İzleri

Fotoğraf 227: Kadı İskender Türbesi Tonoz İzleri

Fotoğraf 228: Kadı İskender Türbesi Pencere Nişi

Fotoğraf 229: Nureddin Salih (Kemankeş) Kumbeti

Fotoğraf 230: Nureddin Salih (Kemankeş) Kumbeti Kitabesi

Fotoğraf 231: Nureddin Salih (Kemankeş) Kumbeti Girişi

Fotoğraf 232: Nureddin Salih (Kemankeş) Kumbeti Girişi

Fotoğraf 233: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Sandukalar

Fotoğraf 234: Nureddin Salih (Kemankeş) Kümbeti Avlusu

Fotoğraf 235: Nureddin Salih (Kemankeş) Kumbeti Girişi

Fotoğraf 236: Nureddin Salih (Kemankeş) Kumbeti Girişinden

Fotoğraf 237: Saracın Türbesi

Fotoğraf 238: Saracın Türbesi

Fotoğraf 239: Sinaniye Hatun Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 240: Sinaniye Hatun Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 241: Sinaniye Hatun Türbesi Kalıntıları

Fotoğraf 242: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi

Fotoğraf 243: Sittre Melik (Şahinşah) Türbesi Kitabesinden

Fotoğraf 244: Sittre Melik (Şahinşah) Türbesi Kitabesinden

Fotoğraf 245: Sitt Melik (Şahinşah) Türbesi Giriş Cephesi

Fotoğraf 246: Sitt Melik (Şahinşah) Türbesi Giriş Cephesi

Fotoğraf 247: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Cephe Süslemeleri

Fotoğraf 248: Sitte Melik (Şahinşah) Türbesi Cephe Süslemeleri

Fotoğraf 249: Eski Bedesten (N. Sakaoğlu'ndan)

Fotoğraf 250: Aşağı Hamam Genel Görüntüsü

Fotoğraf 251: Aşağı Hamam Genel Görüntüsü

Fotoğraf 252: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü

Fotoğraf 253: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü Kubbesi

Fotoğraf 254: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü

Fotoğraf 255: Aşağı Hamam Soyunmalık Bölümü Fıskiyeli Havuzu

Fotoğraf 256: Aşağı Hamam Ilıklık Bölümü

Fotoğraf 257: Aşağı Hamam Ilıklık Bölümü

Fotoğraf 258: Aşağı Hamam Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 259: Aşağı Hamam Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 260: Aşağı Hamam Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 261: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 262: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 263: Behramşah Hamamı Kalıntıları

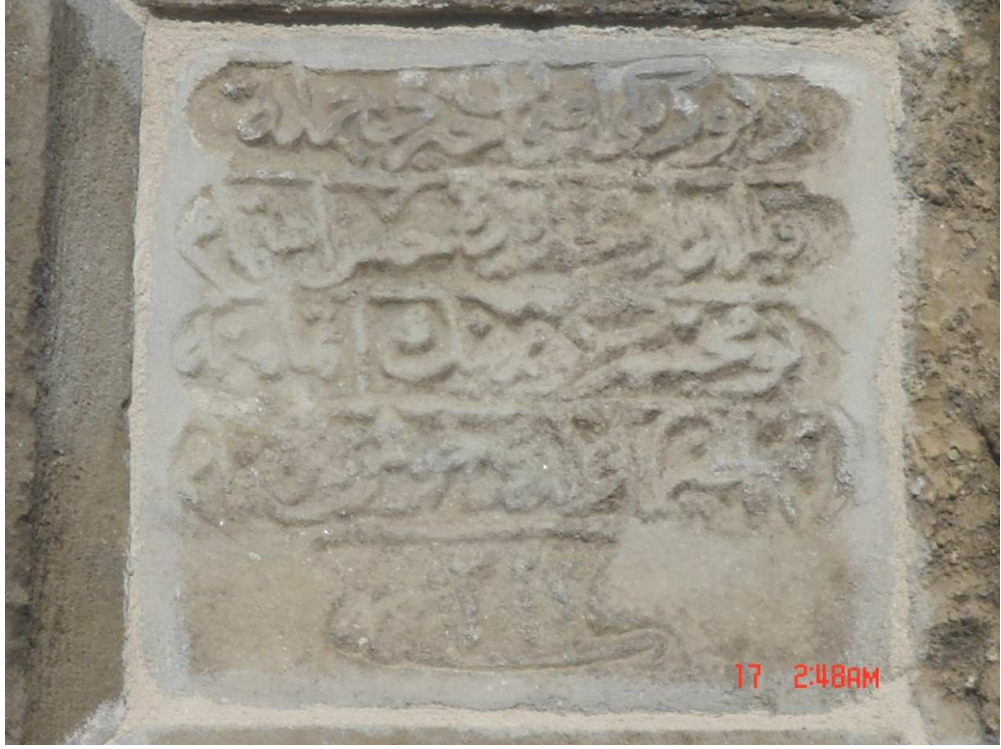
Fotoğraf 264: Behramşah Hamamı Kalıntıları

Fotoğraf 265: Aşağı Hamam Köprüsü

Fotoğraf 266: Aşağı Hamam Köprüsü Kitabesi

Fotoğraf 267: Aşağı Hamam Köprüsü Kitabesi

Fotoğraf 268: Aşağı Hamam Köprüsü

Fotoğraf 269:Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 270:Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 271:Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 272:Kara Yusuf Mahallesi Köprüsü

Fotoğraf 273:Abuçimen Camii Çeşmesi

Fotoğraf 274:Abuçimen Camii Çeşmesi

Fotoğraf 275: Ahmet Şah Suyu Çeşmesi

Fotoğraf 276: Esat Bey Çeşmesi

Fotoğraf 277: Hafızlı Konağı Çeşmesi

Fotoğraf 278: Mehmet Nuri Arıstakzade Çeşmesi

Fotoğraf 279: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 280: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 281: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 282: Mühürdar Zade Hafız Ömer Ziya Çeşmesi

Fotoğraf 283: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 284: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 285: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 286: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 287: Aşağı Kilise Kalıntıları

Fotoğraf 288: Yukarı Kilise

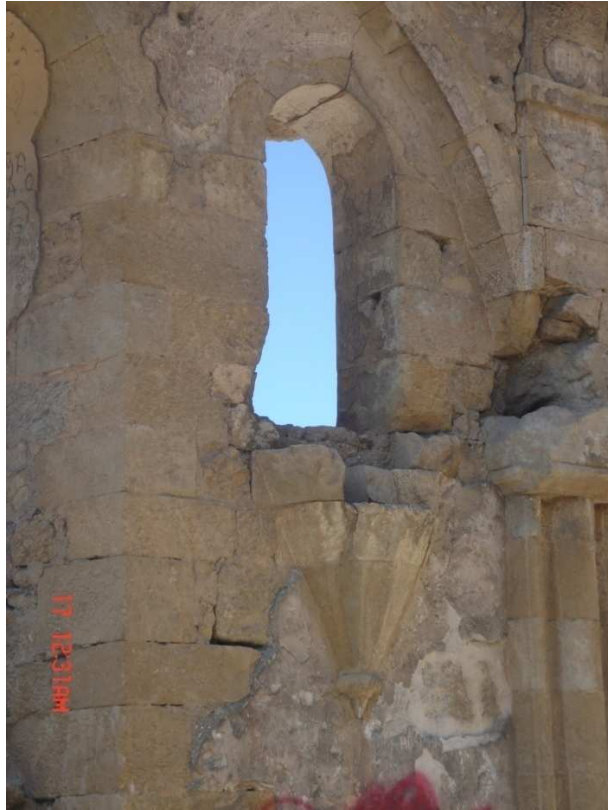
Fotoğraf 289: Yukarı Kilise Narteks Bölümü

Fotoğraf 290: Yukarı Kilise Narteks Bölümü

Fotoğraf 291: Yukarı Kilise Narteks Bölümünden

Fotoğraf 292: Yukarı Kilise Narteks Bölümünden

Fotoğraf 293: Yukarı Kilise Narteks Bölümünden

Fotoğraf 294: Yukarı Kilise Narteks Bölümü Döşemesi

Fotoğraf 295: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme

Fotoğraf 296: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme

Fotoğraf 297: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme

Fotoğraf 298: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme

Fotoğraf 299: Yukarı Kilise Figüratif Süsleme

Fotoğraf 300: Yukarı Kilise Apsis Nişleri

Fotoğraf 301: Yukarı Kilise Apsis Nişleri

Fotoğraf 302: Diplehan Kalıntıları

Fotoğraf 303: Diplehan Kalıntıları

Fotoğraf 304: Diplehan Kalıntıları

Fotoğraf 305: Diplehan Kalıntıları

Fotoğraf 306: Diplehan Kalıntıları (R. Özyaygün'den)

Fotoğraf 307: Diplehan Kalıntıları

Fotoğraf 308: Burmahan Kalıntıları

Fotoğraf 309: Burmahan Kalıntıları (R. Özaygün'den)

Fotoğraf 310: Handere (Mirçinge) Hamı

Fotoğraf 311: Handere (Mirçinge) Hanı

Fotoğraf 312: Kız Köprüsü

Fotoğraf 313: Mirçinge Köprüsü

Fotoğraf 314: Nih Çayı Köprüsü

Fotoğraf 315: Kantepe Camii

Fotoğraf 316: Kantepe Camii İçerisindeki Mezar

ÖZGEÇMİŞ

10.09.1982 tarihinde Erzurum'da doğdu. 2000 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümünden 2004 yılında mezun oldu. Aynı yıl başladığı yüksek lisans öğrenimine halen Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Türk İslam Sanatları Bilim Dalında devam etmektedir.